

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**GÖRME ENGELLİLERLE BASKI KARŞITI UYGULAMA:
KESİŞİMSSEL PERSPEKTİF TEMELİNDE NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA**

Kibar Seyhun SARI

Doktora Tezi

Ankara, 2021

GÖRME ENGELLİLERLE BASKI KARŞITI UYGULAMA:
KESİŞİMSEL PERSPEKTİF TEMELİNDE NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA

Kibar Seyhun SARI

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2021

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde, yazılmasında ve tamamlanmasında tüm süreç boyunca birçok insan çok değerli destek ve katkılarıyla yanımda oldu. Bu yüzden kıymetli yardımlarını esirgemeyen tüm bu insanlara teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Öncelikle tez yazım sürecinin bütün aşamalarında yol gösterici yaklaşımı ve destekleyici tutumundan dolayı danışmanım Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA'ya teşekkürü bir borç bilirim. Tüm çalışma süresince hocamın motive edici ve yönlendirici yaklaşımı tezin tamamlanmasında en önemli rolü oynadı. Bundan dolayı tez konusunun seçiminden başlayarak her bir aşamada sunduğu katkılar ve teşvik edici danışmanlıktan dolayı teşekkürü bir borç biliyorum.

Tez İzleme Komitemde yer alan Prof.Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN ve Doç. Dr. Meryem BULUT'ın yapılan tüm görüşmeler esnasında ortaya koydukları bakış açıları ve verdikleri öneriler tezin şekillenmesi, olgunlaşması ve zenginleymesinde çok anlamlı katkıları oldu. Tüm süreç içerisinde gösterdikleri sıcakkanlı yaklaşımlarından dolayı ayrıca müteşekkirim. Savunma sınavımda görüşleri ve geribildirimleriyle araştırmaya önemli katkılar sağlayan Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN ve Prof. Dr. Tarık TUNCAY'a çok teşekkür ediyorum.

Bu çalışmaya gönüllü katılım sağlayan ve yaşam deneyimlerini paylaşan tüm araştırma öznelerine çok teşekkür ederim. Tezin ortaya çıkmasında şüphesiz en önemli aktörler yaşam deneyimlerini tüm içtenlikleriyle paylaşan araştırma özneleri olmuştur.

Sadece bu tez çalışması değil tüm yaşam boyunca koşulsuz destekleriyle yanımda olan anneme ve kardeşlerime minnettarım.

ÖZET

SARI, Kibar Seyhun. *Görme Engellilerle Baskı Karşıtı Uygulama: Kesışimsel Perspektif Temelinde Niteliksel Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Ankara, 2021

Bu alışma, görme engelli bireylerin karşılaştıkları baskıları ve baskılar ile bağlantılı yaşam deneyimlerini kesışimsellik temelinde anlamak amacıyla yapılmıştır. Eşitlik ve sosyal adalet değerleri üzerine inşa edilmiş olan baskı karşıtı uygulamanın kuramsal ilkelerinden hareketle gerçekleştirilen araştırmada 'engellilik' ile 'cinsiyet', 'yaş', 'cinsel yönelim/cinsiyet kimliği', 'din/inanç' ve 'etnik köken' olguları arasındaki kesışimlere odaklanılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 23 görme engelli birey ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Veriler Maxqda yazılımı kullanılarak tematik olarak analiz edilmiştir. Bulgular görme engelli bireylerin karşılaştıkları kesışimsel baskıların kişilerarası, toplumsal ve yapısal eksenlerde içiçe geçen, çok katmanlı ve dinamik özelliklere sahip olduğunu ve görme engelli bireylerin yaşamlarını çok yönlü olarak etkilediğini göstermektedir. Söz konusu çok katmanlı ve dinamik yapı değersizleştirme, dışlama, kısıtlama ve rahatsızlık verme gibi kişilerarası ilişkiler ile bağlantılı konular, toplumsal düzeydeki algılar ve varsayımlar ile kurumsal süreç ve mekanizmalara yayılan bir ereve sunmaktadır. Ayrıca, baskıların ve baskılar ile ilgili yaşam deneyimlerinin kesışim alanlarına özgü boyutlarını açığa çıkarmaktadır. Araştırmanın sonuçları sosyal hizmet eğitimi ve uygulaması, mevzuat ve politikalar, kurumsal yapılar, iş birliği mekanizmaları ve toplumsal farkındalık konularında çok yönlü yaklaşımların ve bakış açılarının önemine işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Engellilik, Baskı Karşıtı Uygulama, Farklılık, Kesışimsellik, Sosyal Hizmet

ABSTRACT

SARI, Kibar Seyhun. *Anti-Oppressive Practice with People with Visual Impairments: A Qualitative Research Based on Intersectional Perspective*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2021

This study was intended to understand the oppressions and oppression-related life experiences of people with visual impairments in the context of intersectionality. The research focuses on the intersections between the concepts of 'disability' and 'gender', 'age', 'sexual orientation/gender identity', 'religion/belief' and 'ethnic origin' through the theoretical principles of anti-oppressive practice that is based on the values of equality and social justice. The study was carried out with a qualitative research method. Semi-structured in-depth interviews were conducted with 23 people with visual impairments. The data were thematically analysed with Maxqda software. Findings indicate that intersectional oppressions have intertwined, multi-layered and dynamic aspects in interpersonal, social and structural levels and affect the lives of individuals with visual impairments in a multifaceted way. This multi-layered and dynamic structure presents a framework ranging from the issues related to interpersonal relations such as devaluation, exclusion, restriction, and harrasment to the perceptions and assumptions at the societal level, and institutional processes and mechanisms. It also reveals the spesific dimensions of oppression and oppression-related life experiences in each intersection. The results point out the importance of multi dimensional perspectives and approaches on the issues of social work education and practice, legislation and policy, institutional structres, cooperation mechanisms, and public awareness.

Keywords: Disability, Anti-oppressive practice, Difference, Intersectionality, Social Work

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: GENEL BİLGİLER.....	3
1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU.....	3
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	4
1.3.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	5
1.4.ARAŞTIRMANIN TANIMLARI	6
2. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1.FARKLILIK KAVRAMI VE KAPSAMI	7
2.1.1. Farklılık Kavramı.....	7
2.1.2. Farklılık Kavramının Kapsamına İlişkin Bir Çerçeve	10
2.2.FARKLILIKLARA YÖNELİK BASKILAR.....	12
2.2.1. Baskı Olgusu ve Dinamikleri.....	12
2.2.2. Farklılık ve Baskı Arasındaki İlişki	15
2.2.2.1.Engellilik.....	17
2.2.2.2. Cinsiyet.....	20
2.2.2.3. Yaş.....	22
2.2.2.4. Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği.....	23
2.2.2.5. Etnik Köken.....	24
2.2.2.6. Din/İnanç.....	25
2.3. KESİŞİMSELLİK PERSPEKTİFİ.....	27
2.3.1 Kesişimsellik Perspektifine İlişkin Genel Bilgiler	27

2.3.2. Kesişimsellik Perspektifi Işığında Farklılık ve Baskı	29
2.4. SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA FARKLILIK VE BASKI.....	34
2.4.1.Sosyal Hizmet Açısından Farklılık Olgusunun Anlam ve Önemi ...	34
2.4.2. Baskı Karşısı Uygulama	37
3. BÖLÜM: YÖNTEM	46
3.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	46
3.1.1 Araştırma Konusunun Seçimi	46
3.1.2. Araştırmanın Yöntemi	47
3.2. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ	49
3.2.1. Araştırmanın Öznelerinin Belirlenmesi	49
3.2.2. Öznelere İlişkin Tanıtıcı Bilgiler	50
3.2.3. Veri Toplama Hazırlık ve Uygulama Süreci	52
3.2.4. Derinlemesine Görüşmeler	54
3.2.5.Verilerinin Analizi	56
3.3.ETİK KONULAR.....	56
4. BÖLÜM: BULGULAR	58
4.1.KİŞİLERARASI BASKILAR.....	62
4.1.1.Değersizleştirme.....	62
4.1.1.1. Yetkinliğin ve Otoritenin Sorgulanması.....	64
Küçümseme ve önemsizleştirme: " <i>Benim kolay kandırılabilir olduğumu düşünüyorlar</i> ".....	65
Hesaba Katılan Bir Figür Olmama: " <i>Önermiş olduğum şey dikkate alınmıyorsa bu benim zoruma gidiyor</i> ".....	67
Güven Duymama: " <i>Seni hep ikinci plana atmaya bakıyorlar</i> ".....	67
4.1.1.2. Yok Sayma.....	69
Duyguların hiçe sayılması: " <i>Ruhunun acıyıp acımayacağını hiç kimse düşünmüyor</i> ".....	70
Layık görmeme: " <i>Ailesi kına gecesi yapmak istemedi kızına</i> ".....	71
Kayıtsız kalma: " <i>Dinlemiyorlar ki beni anlasınlar</i> ".....	72
Nesneleştirme: " <i>Aile senin başına bela olmandan korkuyor</i> ".....	72
Görünmeyen Kimlikler: " <i>Körlük bizi görünmez yapıyor</i> ".....	73

4.1.1.3. Kabul Görmeme.....	76
Olumsuzlama: <i>"Sizi bir gelin olarak görmüyor"</i>	77
İlişkilerin Maddileşmesi: <i>"Düşenin dostu olmaz"</i>	77
4.1.2. Dışlama	81
4.1.2.1. Onay Mekanizmaları.....	82
Sosyal duvarlar örme: <i>"Kendi içinizde eriyip bitiyorsunuz"</i>	83
Gruba dahil etmeme: <i>"Hep dışlanan bir çocuk oldum"</i>	85
Soyutlama: <i>"Yalnız bırakılıyordum"</i>	87
4.1.2.2. Sosyal Destek Ağları.....	87
Duygusal destek verilmemesi: <i>"Kimseye derdini söyleyemezsin"</i>	89
Araçsal desteğin esirgenmesi: <i>"Verdiğimi alamadım, aldığı mı veremedim"</i>	90
Eşlik etmeme ve beraber olmama: <i>"Yanımda olduğunu hissettirebilecek kimler var"</i>	90
Sosyal desteğin yalnızca alıcı tarafı olma: <i>"Sana iyilik yaramıyor"</i>	92
4.1.2.3. Hayata Katılım.....	92
Tek başına bulunma: <i>"Senin sahibin yok mu?"</i>	93
Etkinlik alanları temelinde yapılan ayrıştırmalar: <i>"Sinemada, tiyatroda Ne işin var"</i>	95
Yaşam alanlarının bölünmüşlüğü: <i>"Saklanması gereken kimsenin ilişmediği bir alan"</i>	95
4.1.3. Kısıtlama	98
4.1.3.1. Denetim ve Kontrol.....	99
Beden üzerinde denetim: <i>"Hem görmüyorsun hem de bu şekilde giyiniyorsun"</i>	101
Aşırı korumacılık: <i>"Ailemin geçmişteki tutumundan çok müştekiyim"</i>	102
Zorunlu öz denetim: <i>"Bir de bu ortaya çıkarsa hiçbir şekilde istenmeyecektim"</i>	103
4.1.3.2. Bağımsız Yaşam ve Gelişim.....	105

Bireyin potansiyeli: “Yapamaz falan derlerdi hep”.....	107
Karar alma ve planlama: “Bir yıl sürdü ikna etmem”.....	108
Sosyalleşme: “Nereye gidiyorsun, niye gidiyorsun”.....	109
Özgür ifade alanları: “Kendi fikrinizi direk söyleyemiyorsunuz”.....	112
Bireysel seçenekler: “Şimdi hem kör hem alevi düşün”.....	113
4.1.4. Rahatsızlık Verme	114
4.1.4.1.Kişisel Sınırlar ve Mahremiyet.....	116
Taciz: “Yardım istemekte kalmaktan korkuyorum”.....	118
Müdahale etme: “Vatandaş kendi mantığıyla diyebiliyor”.....	119
Gizliliğin ihlali: “Benim gizliliğim nerede”.....	120
4.1.4.2. Güvende Olma Duygusu.....	122
Belirsizlik ve risk: “Sokağa çıktığınızda birçok tehlike bekliyor”.....	124
Psikolojik ve duygusal şiddet: “Bu bir psikolojik baskı”.....	124
Saldırganlık ve fiziksel şiddet: “Parasını alıp çamura batırmışlar”....	125
Onur kırıcı tutumlar: “Haline bak”.....	126
Akran zorbalığı: “Ortaokuldayken engelimden...Lisedeyken trans olarak”.....	127
Nefret söylemi: “Zaten körsün işte...Biliyorsunuz ateistler çok rahattır ülkede!”.....	129
Tepki davranışları: “Çevremden tepki var”.....	130
4.2.TOPLUMSAL BASKILAR	131
4.2.1.Normal ve İdeal Olan Algısı	131
4.2.1.1.Standartlar ve Uygunluk Ölçütleri.....	133
Sabit çerçeveler: “Bu haliyle kabul ediyorsa tabi hemen”.....	134
Kusur ve eksiklik ile özdeşleme: “Mutlaka bir yerden eksiklik çıkacağını düşünüyorlar”.....	134
Yaşam tarzlarının sorgulanması: “Bizde bir de böyle bir şey var elalem ne der”.....	139
Abartı ve uçlara yerleştirme: “Ne meleğim ne şeytanım. Ben insanım”.....	140
4.2.1.2. Hiyerarşik Düşünce Biçimleri ve Sınıflandırmalar.....	141

Üstenci anlayışlardır: “Sürekli bir üstün olma durumu var”.....	142
Ötekileştirme: “Toplum kurtulmak istiyor”.....	143
Asıl/yan öge olma: “Normal bir vatandaş gibi görmüyorlar”.....	144
4.2.2.Toplumsal Yargılar ve Varsayımlar	147
4.2.2.1. Kalıplaşmış Anlayış ve Düşünceler.....	148
Damgalama: “İki kez aciz gibi bir durum”.....	149
Genelleme: “Bütün erkekler şöyledir, bütün kadınlar böyledir”.....	150
Önyargı: “Şırınga edilmiş önyargılarımızı birdenbire terk edemiyoruz”.....	155
4.2.2.2. Rol ve Beklentiler.....	157
İdeolojik görev dağılımları: “Her şeyi kadın yapar”.....	159
Edilgenlik temalı tanımlamalar: “Pasifize ediliyor engel yaşlılık.....	160
Yetki ve sorumluluk: “Bana hiçbir sorumluluk verilmiyor”.....	161
4.2.3.Toplumsal Duyarsızlık	163
4.2.3.1. Bir Arada Yaşama Kültürü.....	164
Kutuplaşma: “Toplumun kutuplaşması diyoruz ya”.....	166
Anlayış ve dayanışmanın yitirilmesi: “Saygı denilen bir şey kaldı mı?”.....	166
Tahammülsüzlük: “İnsan olarak kabullendiğimiz sürece ayrımlar kalkabilecek”.....	169
4.2.3.2. Toplumsal Bilinç Düzeyi ve Farkındalık.....	170
Kurallara riayet edilmemesi: “Maalesef uyulmuyor”.....	172
Bilginin dayanak noktaları: “Bilim kolaylaştırıyor, insanlar zorlaştırıyor”.....	172
Farklılıklara kapalılık: “Tanımadığı her şeye kötü bakıyor”.....	175
4.3.YAPISAL BASKILAR.....	178
4.3.1.Dezavantaj Oluşturan Koşullar	179
4.3.1.1. Fırsat ve Kaynaklar.....	180
Fırsat eşitliği: “Sivrilince amirim üstünü kapattı”.....	182
Ayrımcılık: “Her yerin kendine göre bir ayrımcılık kalıbı var”.....	183
4.3.1.2. İçerme ve Kapsayıcılık.....	186

Erişilebilirlik: “Herkesin düşünülmesi gerekiyor”.....	187
Bireyselleştirilmiş uygulamalar: “Boyun eğiyorsun. Gidecek bir yerin yok”.....	190
Makul düzenleme: “Kültürümüze uygun bir yer olsa”.....	194
4.3.2. Kurumsal Süreç ve Mekanizmalar	1966
4.3.2.1. Politika ve Hizmet Planlama.....	198
Anaakımlaştırma: “Yasalar.. Amirler.. Hakkaniyet”.....	199
Hakların içselleştirilmesini: “Ders olarak konulması gerekiyor”	201
Süreçlere katılım: “Ne istiyorsunuz diye bir sorun”.....	202
Etkili ihtiyaç tespiti: “Daha fazla desteğe ihtiyacın oluyor”.....	203
Denetim ve izleme: “Aynı şeyler yine devam ediyor”.....	204
Kurumlararası eşgüdüm ve işbirliği: “Sivil toplumun desteğe ihtiyacı var”.....	208
4.3.2.2. Kurumsal Kültür.....	208
Mobbing’: “Burnundan getirmişler”.....	210
Savunuculuk mekanizmaları’: “Sorunları anlatabileceği yer olmalı”..	210
Sistemleşme problemi’: “Kişiden kişiye değişebiliyor”.....	211
Uygulayıcıların yetkinliği’: “Karşındaki ne kadar bilinçliyse o kadar”.	212
5. BÖLÜM: SONUÇLAR VE ÖNERİLER	216
5.1.ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI.....	217
5.1.1.Kesişimsel Baskılar ve Baskı Dinamikleri	217
5.1.2.Kesişimsel Baskıların Yaşam Üzerindeki Etkileri	220
5.1.3.Kesişimsel Perspektif ve Baskı Karşıtı Uygulama	223
5.2. ÖNERİLER	228
5.2.1.Sosyal Hizmet Eğitimi ve Uygulaması	228
5.2.2.Kurumsal Yapı, Düzenleme ve Uygulamalar	231
5.2.3.Kurumlararası İşbirliği Mekanizmaları	233
5.2.4. Yasalar ve Politikalar	234
5.2.5.Toplumsal Bilinç ve Farkındalık	236
KAYNAKÇA	239
EK 1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	265

EK 2. Aydınlatılmış Onam Formu	267
EK 3. Orjinallik Raporu	270
EK 4. Etik Kurul İzni	271

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Özet Bilgiler.....	51
Tablo 2: Baskının Etkilediği Yaşam Boyutları.....	221

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Detaylı Tema Haritası (Ana Temalar, Alt Temalar ve Kategoriler).....	61
Şekil 2. Değersizleştirme Tema Haritası (Kategoriler ve Boyutlar).....	64
Şekil 3. Dışlama Tema Haritası (Kategoriler ve Boyutlar).....	82
Şekil 4. Kısıtlama Tema Haritası (Kategoriler ve Boyutlar).....	99
Şekil 5. Rahasızlık Verme Tema Haritası (Kategoriler ve Boyutlar).....	115
Şekil 6. Normal ve İdeal Algısı Tema Haritası (Kategoriler ve Boyutlar).....	132
Şekil 7. Toplumsal Yargılar ve Varsayımlar Haritası (Kategoriler ve Boyutlar)	147
Şekil 8. Dezavantaj Oluşturan Koşullar Haritası (Kategoriler ve Boyutlar).....	180
Şekil 9. Kurumsal Süreç ve Mekanizmalar Haritası (Kategoriler ve Boyutlar).	198
Şekil 10. Baskılara İlişkin Kesişimler Ağı.....	225
Şekil 11: Çok Boyutlu ve Bütüncül Uygulama Çerçevesi.....	230
Şekil 12: Kurumsal Süreç ve Düzenlemelerin Güçlendirilmesi.....	233
Şekil 13: Kurumlararası İşbirliği Mekanizmaları.....	234
Şekil 14: Kesişimsel Yaklaşımın Yapısal Etmenlere Entegrasyonu.....	236
Şekil 15: Toplumsal Farkındalığın İlerletilmesi.....	238

GİRİŞ

Bu çalışmada, baskı karşıtı uygulamanın kuramsal ilkeleri çerçevesinde görme engelli bireylerin karşılaştıkları baskıları farklılık olgusu ve kesişimsellik perspektifi temelinde değerlendirmeye çalıştım.

Eleştirel ve özgürleştirici bir yaklaşım olan baskı karşıtı uygulama, bireylerin yaşadıkları sorunları baskı temelinde sosyal ve yapısal yönleriyle birlikte çok boyutlu olarak ele almakta, bu sorunlara eşitlik ve sosyal adalet temelinde çözümler getirmeye uğraş vermektedir. Baskı karşıtı uygulama aynı zamanda mesleki uygulamaların müracaatçının görüşleri ve deneyimlerine azami önem verilerek, etkileşime dayalı olarak, baskı içermeyen biçimde ve eşitlik temelinde tasarlanması ve hayata geçirilmesine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, baskı karşıtı uygulamalar açısından farklılıklar ve çeşitlilik konuları merkezi bir konumda yer almaktadır.

Yapılan araştırmalar toplumlarda var olan sosyal ayrımların bireyler ve gruplar için çeşitli avantajları ve dezavantajları beraberinde getirdiğini gösteriyor. Güç ve ayrıcalıklar ile bağlantılı olarak biçimlenen bu tür ayrımlar beraberinde çeşitli baskı unsurlarını da ortaya çıkarmaktadır. Bu baskıların psikolojik ve sosyal boyutları başta olmak üzere yaşam üzerinde çok yönlü etkileri olabilmektedir.

Görme engelli bireyler sosyal ayrımlara dayalı olarak üretilen bu baskılardan etkilenen gruplar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, bireyler toplumsal yaşam içinde diğer farklılık kimliklerinden dolayı da çeşitli sorunlar ile karşılaşabilmektedir. Bu bakımdan, baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması açısından bireyin sahip olduğu tüm farklılık kimliklerinin dikkate alınması ve baskının çok yönlü analizi gündeme gelmektedir. Çünkü, diğer yaşam deneyimlerinde olduğu gibi, bireylerin yaşadıkları baskılar da pek çok ögenin kesişim noktalarında meydana gelmektedir.

Kişi ve içinde yaşadığı toplumsal koşulların oluşturduğu çoklu etkileşimlerin anlaşılmasında son dönem çalışmalarda artan biçimde yararlanılan kesişimsel yaklaşım düşünsel ve yöntemsel olarak çeşitli bakış açıları sağlamaktadır. Kesişimsellik perspektifinin bireyin deneyimlerin çok boyutlu olarak değerlendirilmesi ve bütünlüklü bir şekilde ele alınmasına yönelik sunduğu yaklaşım baskı karşıtı uygulamanın ilke ve amaçları ile örtüşen nitelikler taşımaktadır.

İşaret edildiği gibi, bireylerin yaşadıkları çok yönlü baskıların anlaşılması ve baskı yaşayan bireyler ile uygun ve etkin mesleki çalışmalar yürütülmesi çok katmanlı mesleki süreçlere işaret etmektedir. Buradan hareketle, görme engelli bireylerin farklılık temelinde yaşadığı baskıların kesişimsel bir bakış açısıyla ortaya konulma isteği araştırmancının dayanak noktası olmuştur.

Araştırma kapsamında öncelikle çalışma için temel teşkil eden farklılık, baskı ve kesişimsellik kavramları baskı karşıtı sosyal hizmet ile bağlantılı olarak oluşturulan kuramsal çerçeve yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından, araştırma yönteminin tespiti, araştırma öznelerinin belirlenmesi ve veri toplama süreçleri ortaya konulmuştur. Takip eden analiz kısmında derinlemesine görüşmeler yoluyla elde verilerin analizi ve bulgularına yer verilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise araştırma amaçları ve bulgular ile bağlantılı olarak ortaya çıkan sonuçlar ve çeşitli öneriler sunulmuştur.

İfade edildiği üzere, baskı karşıtı uygulama bir yandan bireylerin yaşadıkları baskı dinamiklerinin anlaşılmasına yönelik kuramsal bir temel sunmakta, diğer yandan baskı yaşayan birey ile yapılan mesleki çalışma yöntemine ilişkin bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, görme engelli bireylerin karşılaştıkları baskıların neler olduğunun ve görme engelli bireylerin yaşamını hangi açılardan etkilediğinin anlaşılması amaçladığından dolayı daha çok ilk boyut üzerine odaklanılmıştır.

1.BÖLÜM

GENEL BİLGİLER

Bu bölümde araştırma ile ilgili genel bilgilere yer verilecektir. Bu kapsamda araştırmanın sorunu, amacı, önemi ve tanımları üzerinde durulacaktır.

1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU

Sosyal ayrımlar ve farklılık olgusu sosyal ve kültürel dünya üzerindeki belirleyici niteliğinden dolayı günümüz toplumlarının en fazla tartışılan yönlerinden birisidir (Crisp, 2010, s.1). Engelli bireyler toplum içinde güç ve ayrıcalıklar temelinde inşa edilmiş olan sosyal ayrımların doğurduğu baskılardan etkilenmeleri nedeniyle uzun yıllardır sosyal hizmetin ana hizmet gruplarından birisi olmuştur.

Sosyal ayrımlar ve farklılık konusunda yapılan çeşitli yakın dönem çalışmalara baktığımızda, bireylerin sahip oldukları birden fazla farklılığın eş zamanlı olarak göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Böylelikle bireylerin karmaşık yaşam deneyimleri birçok etmenin kesişim alanında anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Farklılığın bir sonucu olarak insanların karşılaşılabilecekleri yoksulluk, dışlanma, yabancılaşma, ayrıcalık, güç ve değer görme gibi deneyimler sosyal hizmet uzmanlarının göz önünde bulundurması gereken önemli sosyal olgulardır (Council on Social Work Education, 2008, s.4-5). Her bir farklılık alanının kendine has doğası, farklılık alanları arasındaki etkileşimler ve tüm bu ilişkiler ağını çevreleyen unsurlar bireylerin yaşantılarını etkileyebilecek karmaşık baskı risklerini ortaya çıkarmaktadır.

Engelli bireyler tarih boyunca kendileri için dezavantaj oluşturan pek çok durum ve koşul ile karşı karşıya kalmışlardır. Toplum içinde gömülü şekilde bulunan

sağlamcılık ideolojisinden kaynaklanan çeşitli sorunlar deneyimlemiştir (Siebers, 2008, s.8). Çalışmalar bu baskıların yaşamın pek çok alanına yayılan dinamik süreçleri barındırmakta olduğuna ve pek çok farklı etmen ile etkileşim içerisinde biçimlendiğine yönelik ipuçları vermektedir. Burada şüphesiz cinsiyet, yaş, din ve inanç, etnik köken, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi sosyal açıdan önem taşıyan etmenler rol oynamaktadır.

Dünya genelinde farklılıklar ve engellilik hakkındaki algılar ve pratiklerin biçimlenmesinde kültürel, sosyal ve ekonomik etmenler başta olmak üzere pek çok unsur rol oynamaktadır. Her ülkenin olduğu gibi Türkiye'nin de kendine has dinamikleri bulunmaktadır. Farklılıklar ve engellilik olgusuna bakış açısı ve uygulamalar açısından ülkeye özgü yönler ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, görme engelli bireylerin sosyal ayrımlar ve farklılıklar temelinde yaşadığı sorunların kesişimsel bir perspektif ile baskı karşıtı uygulama bağlamında daha fazla incelenmesi ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Bu çerçevede araştırmanın sorunu; görme engelli bireylerin farklılık temelinde deneyimledikleri kesişimsel baskılar ve bu baskıların görme engelli bireylerin yaşamlarını ne şekilde etkilediğine yönelik bilgi ihtiyacıdır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı baskı karşıtı uygulamanın kuramsal ilkeleri doğrultusunda; bireylerin farklılıkları nedeniyle yaşadıkları kesişimsel baskıların neler olduğunun tespit edilmesi, söz konusu baskıların nasıl deneyimlendiğinin ve yaşam üzerindeki etkilerinin görme engelli bireyler ile yapılan değerlendirmeler yoluyla ortaya konulmasıdır.

Bu araştırma amacı ile bağlantılı olarak aşağıda yer alan araştırma sorularına yanıt aranmaktadır:

- Görme engelli bireylerin karşılaştıkları kesişimsel nitelikteki baskılar nelerdir?
- Kesişimsel nitelikteki baskılar görme engelli bireylerin yaşamlarını hangi açılardan etkilemektedir?
- Kesişimsellik temelindeki deneyimler baskı karşı sosyal hizmet uygulaması açısından neler sunmaktadır?

1.3.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Sosyal hizmet mesleği müracaatçıların bir bütün olarak görülmesi ilkesine dayanmaktadır. Etkin bir uygulama için bireylerin sahip oldukları tüm farklılıkların ve bu farklılıklar nedeniyle yaşadıkları problemlerin anlaşılması önem taşımaktadır. Bu bakımdan eleştirel ve özgürleştirici bir gelenekten beslenen ve bireylerin sorunlarına çok boyutlu olarak yaklaşan baskı karşıtı uygulama önemli açılımlar sunmaktadır.

Literatürde bakıldığında, engellilik konusunun sosyal bilimler alanında uzun yıllardır üzerinde durulan bir konu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, görme engelli bireylerin yaşam deneyimlerini farklılık ve baskı olguları odağında ve kesişimsel perspektiften hareketle ele alan sosyal hizmet temelli akademik çalışmalar yürütülmesine yeterince ilgi gösterilmemiştir. Bu açıdan, araştırmanın öncelikle ilgili literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Araştırma kapsamında elde edilecek veriler yoluyla görme engellilik özelinde ve kesişimsel bir yaklaşımla baskı karşıtı uygulama ile ilgili kuramsal tartışmalara katkılar sunulabileceği öngörülmektedir.

Kesişimsel baskılar ve bu baskıların şekillendirdiği yaşantılara ilişkin edinilen bilgiler ilgili politikaların ve uygulamaların tasarlanmasına katkıları olabilecektir. Baskı dinamikleri ve yaşam üzerinde etkilerinin anlaşılmasının görme engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların tespiti ve bu sorunlara yönelik sunulacak çözümler açısından ilave bakış açıları sunabileceği değerlendirilmektedir.

Bireylerin kendi deneyimleri ile ilgili olarak sundukları perspektifler hizmetlerin planlanmasında en önemli yol göstericilerdir.

Bunun yanında, baskı deneyimi yaşayan bireylerin duygularının ve düşüncelerinin ortaya konulmasının uygulayıcıların farklılık ve baskı süreçleri konularındaki anlayış ve farkındalık durumlarına temas edebileceği düşünülmektedir.

1.4.ARAŞTIRMANIN TANIMLARI

Görme engelli birey: On sekiz yaşını doldurmuş olan, doğuştan veya sonradan görme kaybı yaşayan kişileri ifade etmektedir.

Farklılık: Engellilik, cinsiyet, yaş, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, etnik köken, din ve inanç olgularını içerisine alan kavramı tanımlamaktadır.

Kesişimsel Baskı: Görme engellilik ile cinsiyet, yaş, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, etnik köken, din ve inanç alanlarından en az birisinin bir arada olması kapsamında deneyimlenen çok yönlü baskıları ifade etmektedir.

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.FARKLILIK KAVRAMI VE KAPSAMI

2.1.1. Farklılık Kavramı

Baskı karşıtı uygulamanın baskı süreçlerinin ve dinamiklerinin anlaşılmasına yönelik yaklaşımı içerisinde sosyal ayrımlar ve farklılık olguları önemli bir yer tutmaktadır. Bundan dolayı, görme engelli bireylere yönelik baskıların nedenlerinin ve kökenlerinin analizinde öncelikle sosyal ayrımlar ve farklılık kavramlarının ele alınmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Kuşkusuz toplumsal yaşam içerisinde tüm bireyler kendisini çeşitli açılardan diğer insanlardan ayıran farklı özelliklere sahiptir. Farklılıklar kişinin kendisine dönük yaptığı bireysel tanımlama ve değerlendirmeler kadar diğer insanlar ve toplumsal olarak oluşturulan kategoriler yoluyla da anlam kazanabilmektedir. Bu yüzden farklılık denilince bireysel ve sosyal süreçleri bir arada ele almanın gerekliliğine vurgu yapılabilir.

Bu elbette soyut ve karmaşık bir duruma işaret etmektedir. Bundan dolayı, farklılık olgusunun anlaşılmasına yardımcı olabilecek kavramlara başvurmak yararlı gözükmemektedir. Burada ele alınabilecek kavramlardan birisi kimliktir. Zira kimliklere yüklenebilecek sınıflama işlemi yoluyla her şeyden önce farklılıklar ortaya konulmaktadır (Aşkın,2007, s. 213). Kimlik olgusu bireylerin, grupların ve toplulukların yaşamlarında çeşitli etkilere sahiptir. Aynı zamanda toplumsal yaşam içerisindeki ilişkilerin yapılanması ve düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kimlik terimi sosyal bilimler alanında ağırlıklı olarak iki şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan ilki kişisel kimlik veya bireysel kimliktir. Diğeri ise sosyal kimlik ya da kolektif kimlik olarak adlandırılmaktadır. Kişisel kimlik kavramı bireylerin kendileri, zaman içerisindeki devamlılıkları, bütünlük ve sınırlılıklarına dair bilincini karakterize etmektedir. Sosyal kimlik veya kolektif kimlik terimlerinde ise birey bir grup içerisinde kavramsallaştırılmaktadır. Bu haliyle belirli sınırlar içerisinde benzerlik veya farklı olma hallerine işaret edilmektedir (Friese, 2001, s. 67).

Altun (2013)'un dile getirdiği gibi, birey kimlikler aracılığıyla kimi zaman diğerlerinden farklılaşmakta, kimi zaman ise diğerleri ile benzeşmektedir. Yaşanılan sosyo-kültürel çevrenin ortaya çıkardığı değer sistemleri ve kişinin değer yargıları ile birlikte kendine ve ötekine dair kimlik eksenli tanımlama ve inşa süreçlerine girilmektedir (s.50,51).

Dolayısıyla bireysel, sosyal ve kolektif kimlik kavramlarını birbirinden bağımsız biçimde ele almak mümkün değildir. Her birinin diğeri üzerindeki etkileri birey ile toplum arasındaki dinamik ilişkiler daha görünebilir kılmaktadır. Birey ve toplum arasındaki bu sürekli alışveriş hali kimlikler ve farklılık olgularının anlaşılmasında zaman ve yer unsurlarının dikkate alınmasını önemli kılmaktadır.

Tarihsel olarak bakıldığında, kimlik olgusunun farklı yer ve zamanlar içerisinde taşıdığı anlamı açıklamak zor gözükmektedir. Bununla birlikte, temel olarak geleneksel, modern ve post modern olmak üzere üç zaman dilimiyle bağlantılı bir betimleme olası gözükmektedir.

Kısaca bahsedilecek olursa, geleneksel toplumlarda kimliklerin şekillenmesinde merkezi rolü oynayan etmen toplum olmuştur. Dolayısıyla toplum merkezli bir olgudan söz edilebilir. Modern toplumlarda ise kimliğin daha ziyade yerelliği aşarak toplumsal yapılara dayandığı gözlenmektedir (Akça, 2005, s.19).

Günümüze daha yakın bir zaman dilimine geldiğimizde ise post modern paradigmanın etkisiyle kimlikler ve farklılıklar arasındaki bağlantılar daha fazla görünür olmaya başlamıştır.

Postmodernizm, toplumsal hayatın kavramsallaştırılması ve incelenmesi konusunda geliştirilmiş geleneksel mikro ve makro yaklaşımlara bir alternatif sunmaktadır. Postmodernizm açısından ne birey ne de kollektivite tek ilgi odağıdır. Aksine, toplumsal gerçekliğin bu iki uç nokta arasında var olduğuna işaret edilmektedir (Murphy, 2000, s.10).

Bu dönemde özellikle dil ve söylem ile ilgili konuları merkeze alan yaklaşımlar ile birlikte “küçük ve sıradan yaşantılara” dönük ilgi artmış, kimliğin yorumlanış biçimi üzerinde hatırı sayılır etkiler bırakmıştır. Kimliklerin bireyin kendisi ve sınırları ile ilgili özel anlatı formları olduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Bu özel anlatı içerisinde insanlar kendileri ve diğerlerinin kim olduklarını, kim olmadıklarını ve nasıl olmak istediklerini veya olmaları gerektiğini anlatmaktadırlar (Yuval-Davis, 2010, s.266). Başka bir deyişle, kimlik olgusu öznellik, biyografi, anlatı, sosyal ayırım konuları ve güç ilişkileri üzerinde daha fazla durmaya, toplum içindeki çok sayıdaki farklılığa odaklanmaya başlanmıştır (Alexander, Kaur ve St. Louis, 2012, s. 4).

Fook (2002) kimliğin ancak içinde bulunduğu bağlam içerisinde oluşabileceğini ve anlaşılabilirliğini ortaya koymaktadır. Buna ilaveten kimliğin değişen, çelişkili ve çoklu özelliklerinin olabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, farklılığı oluşturan kimliklerin değişen ve spesifik durumlar ışığında yorumlanmasının önemine değinmekte, ayrıca kimliklerin söylemsel bağlamları ile birlikte ele alınması gerekliliğini savunmaktadır. Kimliklere dair bu bakış açısı insanların günlük yaşam deneyimlerindeki karmaşıklıkların görülmesi ve anlaşılması açısından önem arz etmektedir (s.75-80).

Sonuç olarak farklılık olgusunun oluşumunda ve biçimlenmesinde bireysel ve toplumsal süreçlerin bir etkileşimi söz konusu olmaktadır. Bu yüzden farklılığı anlamak için öncelikle birey ve bireyi çevreleyen koşulların bütüncül olarak ele alınmasının önemi açığa çıkmaktadır. Buna ilaveten, farklılığın ele alınmasında yer ve zaman unsurları ile içinde bulunulan bağlamın anlam ifade ettiğini belirtmek gerekmektedir. Bunların yanısıra, sosyal ayrımlar ve güç ilişkileri ile bağlantılı süreçlerin farklılık olgusunun anlaşılması açısından öne çıkan bir diğer bileşen olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.2. Farklılık Kavramının Kapsamına İlişkin Bir Çerçeve

Araştırma açısından önem taşıyan bir diğer konu farklılık kavramının kapsamına ilişkin bir çerçeve sunulmasıdır. Her birey sahip olduğu veya kendisiyle ilgili olarak duyumsadığı çeşitli özellikler nedeniyle diğer insanlardan ayrılmaktadır. Yani her birey kendine özgü yanlarıyla birlikte biriciktir.

Sosyal bilimler alanında var olan zengin kavramlaştırma eğilimi farklılık tartışmalarında da kendini belli etmektedir. Goodman (2011) bu hususa gönderme yapacak biçimde, son yıllarda yaşanan gelişim ve değişimler ışığında farklılık kavramının çeşitli yan anlam ve eşanımları ile birlikte karmaşa yaratan bir terime dönüştüğünü öne sürmektedir (s.3). Bu bakımdan farklılık denildiğinde ne tür bir kapsama gönderimde bulunulduğunun net bir biçimde belirlenmesi oldukça zordur. Çünkü farklılıklar fiziksel, psikolojik ve sosyolojik pek çok nitelik veya özellik taşıyabilmektedir (Hines, 2012 s.25).

Brewer (2010) günümüzün büyük ve karmaşık toplumlarında kişilerin toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, yaşam evreleri, ekonomik durum, din, etnik kimlik, siyasi ideoloji ve boş zaman tercihleri gibi konular açısından farklılaştıklarını belirtmektedir. Bu ayrımların her birinin bireyin sosyal kimliğinin oluşumunda önemli bir kaynak olduğuna vurgu yapmaktadır (s.11-12). Nzira ve Williams (2009)'a göre ise farklılık, belli bir topluluk içinde yaşayan insanlar arasında yaş,

etnik grup, din, sınıf, engelli olma, yaşam tarzı, siyasi inanç, cinsel yönelim ve ebeveynlik ve aile ile ilgili roller gibi özellikler etrafında şekillenmektedir (s.21).

Görülüyor ki nelerin farklılık olarak nitelendirilebileceği konusu önemli ölçüde değişiklik gösterebilmektedir. Bununla birlikte, farklılık altında ortaya konulan özelliklerin tümünün bireylerin yaşamları açısından önem taşıyan süreç ve sonuçlar ile bağının olduğu görülmektedir. Dyke ve Dyke (2002) bu paralele yaptığı tartışmada birçok şeyin birbirinden küçük değişiklikler taşıması nedeniyle farklılaşabileceğini, bu nedenle farklılığın kavramsallaştırılmasının ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet ve cinsellik gibi bireysel kimlik ve sosyal kimlik ile bağlantılı düşüncelere dayandırılması gerektiğini belirtmektedir (s.64-67).

Clifford (2016) ise sosyal ayrımların sayı ve özellik bakımından sabit olmadığını, zaman ve yere göre değişiklik gösterebildiğine değinmektedir. Bununla birlikte tipik olarak sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk, engellilik, yaş ve cinsel yönelim olgularını içerisine aldığı, diğer ayrımların da tarihsel ve coğrafik olarak önem kazanabileceğini ifade etmektedir (s.6). Gaine ve Gaylard (2010) Birleşik Krallık ve Avrupa'nın birçok ülkesindeki yasal düzenlemelerden hareketle ortaya koydukları çerçevede; toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, din, ırk ve etnik köken, yaş ve engelli olma durumları olmak üzere altı temel farklılık alanı olduğunu dile getirmektedir (s.2).

Bu çalışmalarda sunulan örnekler göz önünde bulundurulduğunda, farklılıklara yönelik tek tip bir sınıflandırma yapılmasının güç olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber engellilik, cinsiyet, yaş, din ve inanç, etnik köken, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği olgularının büyük ölçüde üzerinde mutabık kalınan ana farklılık unsurların olarak kabul gördüğü görülmektedir. Bu anlamda, araştırma kapsamına engellilik ile birlikte dâhil edilen farklılık alanları belirtilen bu olgular olmuştur.

2.2.FARKLILIKLARA YÖNELİK BASKILAR

2.2.1. Baskı Olgusu ve Dinamikleri

Bir önceki kısımda farklılık olgusuna ilişkin anlam ve kapsam açısından bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Araştırma açısından benzer öneme sahip olan bir diğer bileşen baskı kavramıdır. Bu bir yandan, baskı kavramının ne anlam ifade ettiği, diğer yandan farklılık ile olan bağlantısını içermektedir.

Baskı olgusu karmaşık süreç ve dinamiklere işaret etmektedir. Bu yüzden, baskı kavramına ilişkin sabit ve durağan bir çerçeve çizilmesi oldukça güçtür. Van Wormer ve Snyder (2007) baskının toplum içinde kurumsallaşmış bir güç sistemi olduğunu savunmaktadır. Bu güç sistemi içerisinde toplumun bazı grupları diğer bazı gruplara yarar sağlayacak biçimde kullanılmakta ve bir şeylerden mahrum bırakılmaktadır. Bu duruma hizmet eden şey ise toplumdaki kültürel ağlardır (s.21)

Baines (2007) baskıyı bireyin belirli bir gruba bağlı olması nedeniyle haksız bir eyleme maruz kalması çerçevesinde ele almaktadır. Buna ilaveten adil olmayan bir politikanın eyleme geçirilmesi sırasında ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlamaktadır (s.2). Thompson (2012)'a göre ise baskı; bireylerin ve grupların insanlık dışı veya küçük düşürücü muameleye tabi tutulmaları, bir grubun diğer bir grup üzerinde baskınlık kurması sonucu ortaya çıkan zorluklar ve adaletsizlikler olarak görmektedir. Bu kendisini gücün olumsuz ve küçük düşürücü bir şekilde kullanımı gibi durumlarda kendini göstermektedir (s. 47-48).

Nzira ve Williams (2009) baskı yoluyla bireylerin ve grupların değersiz kılındığını, kabul görmediğini, değer atfedilen sosyal rollerden dışlandığını, hatta kimi zaman var oluşlarının veya var olma haklarının bile tanınmadığını belirtmektedir (s.4). Mullaly (2010) baskının; bireylerin kendini geliştirme ve hayatta kalma fırsatlarına erişememesi, topluma katılımdan dışlanması, sosyal

grup aidiyeti veya kimliği nedeniyle düşük statüde görölmesi veya ayrıcalığı elinde tutan grupların sahip olduğu haklardan mahrum olması sırasında meydana geldiğini söylemektedir (akt. Morgaine ve Capous-Desyllas,2015, s.19).

Morgaine ve Capous-Desyllas (2015)'a göre ise baskı genel olarak kalıp yargılara dayalı olan ve sosyal grup aidiyeti ile bağlantılı bir şekilde oluşturulan avantaj ve dezavantajları devam ettiren bir sistem olarak betimlenebilir (s.18).

Baskı kavramına yüklenen anlamların tarihi gelişimine bakıldığında bu durum daha görülebilir olmaktadır. Young (2014)'a göre 1960 ve 1970'lerin yeni sol sosyal hareketleri ile birlikte baskı kavramının anlamı değişikliğe uğramaya başlamıştır. Baskı, bu yeni kullanımı içinde, eskiden olduğu gibi zalim bir erk sahibinin bazı insanların yaşamları üzerinde neden olduğu dezavantaj ve adaletsizlikler ile bağlantılı değildir. Artık liberal toplumun günlük pratikleri ile bir ilişki içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu anlamda baskı daha ziyade sistemle ilgili sınırlandırmalara yani yapısal bir anlama kavuşmuştur. Bundan dolayı baskının nedenleri toplum içindeki sorgulanmayan normlar, alışkanlıklar ve semboller, kurumsal kuralları oluşturan varsayımlar ve bu kuralların ardından oluşan kolektif sonuçlarda aranmalıdır. Kısaca baskı günlük yaşam sürecinin içine yerleşmiştir. Ekonomik, politik ve kültürel kurumlar içinde sistematik bir biçimde yeniden üretilmektedir (s.5-6)

Clifford ve Burke (2009) bu paralelde, baskının yalnızca güç sahibi kişilerin veya grupların diğerleri üzerinde zalimane bir şekilde nüfus kullanması olmadığını vurgulamaktadır. Baskı aynı zamanda kurumsal ve sosyal adetler, ekonomik uygulamalar ve kuralların sonucu oluşan, varsayımlar ve etkileşimlerden kaynaklanan yapısal adaletsizliklere de gönderme yapmaktadır. Bu yüzden baskı hem yapısal hem de kişisel düzeylerde işlemlenmektedir (s.17-18).

Etkileşimsel doğası gereği baskı ilişkileri bireyin günlük faaliyetlerinde ve sosyal sistem içinde sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Aynı zamanda, bireysel boyutu aşarak kurumsal yapılar ve toplumdaki pratikleri de içine alacak şekilde işlev kazanmaktadır (Dalrymple ve Burke, 2006, s.41-43).

Dolayısıyla baskı yalnızca bireysel eylemler yoluyla değil, kurumsallaşmış örüntüler ve kurumsal politikalar üzerine inşa edilebilmektedir (Thompson, 2012, s.38). Bu bağlamda baskının bireysel, kurumsal ve sosyo-kültürel olmak üzere çeşitli düzeylerde kendini göstermekte olduğu söylenebilir (Morgaine ve Capous-Desyllas,2015, s.19).

Sistem içinde kilit bir role sahip olan sosyal yapılardan yola çıkılarak değerlendirilecek olursa; baskıcı sosyal sistemler ilk olarak aile içerisinde öğrenilmeye başlanmakta, bu baskıcı iklim daha sonra okul, yönetim, hukuk, din ve medya gibi diğer sosyal kurumlar yoluyla pekiştirilmektedir. Bu şekilde sosyal farklılıklar hakkındaki baskın düşünceler kültürün mikro, mezo ve makro boyutlarına sirayet etmeye başlamaktadır (Van Wormer ve Synder,2007, s.27).

Cudd (2005) baskının açıklanmasında sosyal kurumlar, uygulamalar ve normlar yoluyla işleyen sosyal adaletsizlik olgusunu temele almaktadır. Zarar koşulu, grup koşulu, ayrıcalık koşulu ve zorlama koşulunun ise baskıyı şekillendiren unsurlar olduğunu ifade etmektedir (s.21,23). Deutsch (2006) baskıyı oluşturan beş tür eşitsizlik durumunu ele almaktadır. Bunlar, dağıtımsal adalet, prosedürler ile ilgili adaletsizlik, cezalandırıcı adaletsizlik, moral dışlama ve kültürel yayılmacılıktır (s.7)

Stahl (2017) düzenli ve kalıcı bir yapı arz eden ve sosyal ve kurumsal mekanizmalar yoluyla güç ve süreklilik kazanan insanlar ve gruplar arasındaki sosyal ilişkilerin altını çizmektedir. Burada, baskı yalnızca sonuçlarla ilgili bir durum olarak görülmemekte, değişim sağlanması açısından eşit olmayan kapasite imkânı sunan ve haksız kısıtlamalar içeren ilişkiler de baskı olarak

kabul edilmektedir. Değişimi engelleyen baskı unsurları ise zorlama ve fiziksel şiddet, kaynaklara erişimin engellenmesi ve inanç ve düşünce sistemleri yoluyla sosyal normların korunmasını sağlayan ideolojik güçtür. Bu anlamda toplumsal boyuta yönelik bakış açıları da sunmaktadır (s.475-482).

Young (2014) ise herhangi bir farklılık temeline bağlı olmaksızın baskı türlerine yönelik yapılandığı sınıflandırmada; istismar, marjinalleştirme, güçten mahrum bırakma, kültürel sömürü ve şiddeti baskının en temel beş türü olarak göstermektedir (s.4).

Tüm bu tanımlama ve açıklamalara baktığımızda baskının tek boyutlu ve tek yönlü bir olgu olmadığı fark edilmektedir. Baskının işlerlik kazanmış olduğu sistem içerisinde, kurumsal ve kültürel yapılar ile günlük yaşam deneyimlerinin birbirine dokunan uçlarının bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

2.2.2. Farklılık ve Baskı Arasındaki İlişki

Sosyal ayrımlar ve güç olguları farklılık kimliklerine sahip bireylerin karşılaştığı baskıların açıklanması açısından önemli bir hareket noktası oluşturmaktadır. Aslında farklılık düşüncesi özü itibarıyla toplumda yaygın olan egemen düşünce sisteminin ötesine geçirilerek ezilen konumda bulunan grupların görünür olmalarına ve seslerin duyulmasına bir olanak hazırlamaktadır (akt: Küçükkaraca, 2004, s.103). Bu açıdan farklılıklardan bahsederken esasında kaçınılmaz olarak baskı olgusu için bir tartışma alanı açılması gerekli olmaktadır.

Morgain ve Capous-Desyllas (2015) ırk, etnik kimlik, din, engelli statüsü, yaş, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim gibi sosyal kimlik kategorilerinin sosyal olarak inşa edildiğini ifade etmektedir (Morgain ve Capous-Desyllas, 2015, s. 17). Söz konusu sosyal inşa süreçleri farklılıklar temelinde üretilen güç ve ayrıcalıklar ile ilintili sosyal ilişkileri beraberinde getirmektedir. Farklılık ile güç

kavramları arasındaki bu ilişkiye çeşitli çalışmalarda vurgu yapıldığı görülmektedir. Örneğin Lo'ya göre (2011) farklılık ile güç kavramları arasında hafife alınmayacak bir bağlantı vardır. Bu ilişkiden dolayı, farklılık kavramı sosyal bağlamdan bağımsız olarak ele alınamaz ve güç ilişkilerinin dışında değerlendirilemez (Lo,2011, s. 20,22).

Olwig (2013) farklılık olgusunun, belirli sosyal ilişkiler içerisindeki güç dinamikleri ve ayrımlar ile ilişki halinde, içirme ve dışlama yöntemleri yoluyla ortaya çıktığını öne sürmektedir (Olwig, 2013, s.476). Johnson (2006) ise farklılığı kuşatan sorunun özü itibarıyla ayrıcalık ve güç ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Söz konusu olan öncelikle ayrıcalıkların varlığı, ardından gücün bazı taraflara ağırlık verecek şekilde dağıtımı yoluyla ayrıcalıkların devamının sağlanmasıdır (Johnson, 2006, s.12).

Stainton ve Swift (1996) bu karmaşık ilişki örgüsüne yönelik sosyal hizmet bağlamında üç bileşenli bir tartışma çerçevesi sunmaktadır. İlk yaklaşımda, farklılık değerlerden bağımsız ve tamamıyla deneye dayalı bir olgu olarak ele alınmaktadır. Burada, farklılığın güç ile ilişkisini bağlamdan bağımsız olarak yorumlamakta ve nesnel analizlere yakın bir konumda bulunmaktadır. İkinci yaklaşımda farklılık değerlerden bağımsız bir şekilde ele alınmakta fakat sosyal olarak inşa edilmiş bir bakış açısından hareketle yorumlanmaktadır. Buna göre farklılık konumlandığı sosyal bağlamı içerisinde ele alınmakta fakat değerlendirme içerisinde güç, baskı ve kontrol süreçlerine yönelik bir gönderme yapılmamaktadır. Son yaklaşım ise farklılığı değerlerin yönlendirdiği ve sosyal olarak inşa edilmiş bir olgu olarak görmektedir. Bu perspektif açısından güç, baskı, kontrol ve eşitsizlik farklılığın anlaşılması açısından merkezi bir öneme sahip görülmektedir (Stainton ve Swift 1996; akt. Maidment ve Cooper, 2002, s. 400).

Araştırmada benimsenmiş olan bakış açısı bu tartışmanın son boyutuna yakın bir yerde konumlanmaktadır. Çünkü toplumda var olan sosyal ilişki ağları farklı

olan bireylere karşı baskı içeren düşünce ve eylemlerin beslenmesi ve sürdürülmesine katkı sunan etmenler olarak işlev görmektedir. Thompson (2012)'ın bahsettiği üzere güç ile bağlantılı süreçlerin sonucunda ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet, cinsel kimlik, yaş, engellilik durumu ve din gibi farklılık boyutlarına yönelik ayrımcılıklar ve baskılar oluşmaktadır (s.5).

Dominelli (2002) farklılık ile baskı süreçleri arasında işleyen bağlantılara yönelik tartışmasında; baskının insanları kontrol eden ve üstün konumda bulunan gruplar ile boyun eğen ve düşük konumda bulunan gruplar olmak üzere ayrılmasına neden olan ilişkiler yoluyla oluştuğunu öne sürmektedir. Söz konusu ilişki dinamikleri psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik boyutlar başta olmak üzere bireyi çevreleyen tüm koşullar üzerinde etkileri olan baskı süreçlerini meydana getirmektedir. Baskı dinamikleri bireysel ve kolektif alanlarda kendini göstermekte, çok boyutlu ve akışkan bir yapı arz etmektedir (s. 8-9)

Bu çalışmaların işaret ettiği gibi sosyal ayrımlar ve güç ilişkileri farklılık ve baskı arasındaki bağlantıları daha görünür kılmaktadır. Bu noktalar dikkate alınarak öncelikle araştırmanın temelinde yer alan engellilik alanı ile araştırma çerçevesine giren diğer farklılık alanlarının her birinin kısa bir şekilde gözden geçirilmesi anlam taşımaktadır.

2.2.2.1.Engellilik

Engellilik, tarihin her döneminde ve her kültürde rastlanılan bir olgu olmuştur. Kültürlerin engelliliği yorumlamaları ve ele almalarında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Bununla birlikte, genel olarak bakıldığında engelli insanlar "normalliğe" uymamalarının bir sonucu olarak "farklı" olarak nitelendirilmektedir (Barnes ve Mercer,2003, s.9). Normalliğin inşası belirli bir kültürün olağan, günlük ve kabul edilebilir anlayışlarına uymayan bedenler, zihinler ve duyguların marjinalleştirilmesi ve ötekileştirilmesine bir mantık vermekte ve pekiştirmektedir (Mohamed ve Shefer, 2015, s.2).

Bu farklılık şüphesiz engelliliğin kendisiyle ilgili bir durum değildir. Engelliliğin toplum içerisinde nasıl inşa edildiği, insanların düşüncelerinde bu inşayı kendileri ve ötekiler bağlamında nasıl şekillendirdikleri ve bu şekillendirmeye göre davranmalarına neden olan zihinsel süreç ve kullanımlarla ilgilidir (Johnson,2006, s.20).

Burcu (2017) engelliliğin sosyal yönüne yaptığı vurgu bağlamında, engelli bireyin sosyal ağı içerisindeki konumlanmasına dikkat çekmektedir. Engelli bireylerin dezavantajlı olarak kabul edilmesinin ya da tanımlanmasının özünde bu konumlandırılmanın yattığını ve bunun sosyal dünya üzerinde üretilen bir süreç olduğunu ifade etmektedir (s.109,110). Diğer bir ifadeyle, engelli bireyler engellilik hakkında toplumda var olan çeşitli algı ve bakış açılarının etkisi altında yaşamlarını sürdürmektedir.

İşaret edildiği üzere, engelli bedenin anlaşılması açısından öncelikle norm ve normal beden kavramlarına bakılması gerekmektedir. Norm kavramı beraberinde sapma ve aşırılık kavramlarını getirmektedir. İçerisinde norm kavramının işlerlik gördüğü bir toplumda engelli bireyler bedenleri nedeniyle sapma gösterenler olarak görülmektedir (Davis,2010, s.7).

Siebers (2008) söz konusu ideolojilerin temelini sağlamlılık olarak ifade edilen düşünce yapısı olduğunu belirtmektedir. Sağlamlılık ideolojisi en basit anlamıyla muktedir-bedenlerin tercih edilmesi anlamına gelmektedir. Daha radikal anlamıyla ise bireye insanlık statüsünü verme veya bunu reddetme için gerekli olan beden ve zihin ölçüsünü ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle insan olmanın belirlendiği referans noktasını tanımlamaktadır (s.8).

Bu düşünce yapısı, bir yandan engellilere yönelik ayrımcı bir duruş benimsenmesine neden olmakta, diğer yandan engelli olmama halini ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Bu yüzden, sağlamlılık ideolojisinin toplumda engelli

olma durumuna dayalı olarak marjinalize edilen insanlara yönelik uygulanan bir baskı anlamına geldiği görülmektedir (Shier, Sinclair ve Gault, 2011, s.49).

Engellilere yönelik baskının ne anlam ifade ettiğinin daha somut bir bağlamda anlaşılabilmesi açısından çeşitli çalışmalara bakılabilir. Bu noktada Young'ın baskının temel görünümleri konusunda ortaya koyduğu çalışmaya Purcell'in engellilik bağlamında yaptığı katkı örnek olarak verilebilir. Young (2014) baskı türlerine yönelik yapılandığı sınıflandırmada; istismar, marjinalleştirme, güçten mahrum bırakma, kültürel sömürü ve şiddeti baskının en temel beş türü olarak göstermektedir (Young, 2014, s.4). Purcell (2014) ise bu sınıflandırmayı engellilik bağlamında genişleterek engelliğe özgü üç ilave baskı şeklinin daha olduğunu öne sürmektedir. Bunlar; damgalanma, kişiliğin sorgulanması ve sosyal kapasitesizlik olarak kavramsallaştırılmıştır (s.185-186).

Hollomotz (2012) ise engellilere yönelik baskı ve şiddet ile bağlantılı bir perspektif ortaya koymaktadır. Çalışmasında, yapısal eşitsizlikler, dışlama, kişilerarası ilişkilerdeki dengesiz tutumlar, özerkliğin kısıtlanması, engellilik karşıtı bakış açıları, şiddete karşı daha yüksek bir tolerans, özel alanda duygusal, fiziksel ve cinsel şiddet ve kamusal alanda hedefli saldırılar gibi konuları ele almıştır. Bunlar arasında bir hiyerarşi olmadığını ve tüm bu süreçlerin zararlı ve karşılıklı olarak pekiştirici olduğunu ifade etmektedir (s.490).

Günümüzde sağlamlılık ideolojisinin etkisiyle engelli bireyler toplumsal yaşam içinde çeşitli baskılar ile karşılaşmaya devam etmektedir. İçağasıoğlu Çoban (2003)'ın dile getirdiği gibi günümüzde eğitim, sağlık, istihdam gibi alanlardaki fırsatlardan yararlanma konusu engelli bireyler için artık temel bir hak olarak algılanmaya başlamıştır. Bununla beraber, özellikle engellilerin toplum içindeki konumu ve hizmetlerden yararlanma konusunda çeşitli sorunlar devam etmektedir (s.40). Subaşıoğlu ve Atayurt Fenge (2019) görme engelli bireyler özelinde benzer duruma işaret etmektedir. Çalışmada görme engelli bireylerin

toplumsal yaşama katılımı konusunda yasal ve toplumsal düzenlemeler ile toplumsal farkındalık anlamında iyileşmeler sağlandığının altını çizmekte, bununla birlikte, sürecin Batı ve Uzak Doğu ülkelerinin gerisinde seyretmekte olduğu ifade edilmektedir (s.638).

Çeşitli araştırmalar toplumsal algılar ve bakış açıları gibi nedenlerden dolayı engelli bireylerin çeşitli sorunlar ile yüz yüze kaldığını göstermektedir (Burcu, 2011; Buz ve Karabulut, 2015; Duman ve Doğanay 2017; Kurnaz Özdemir, 2010; Mamatoğlu ve Tasa, 2018; Özürlüler İdaresi Başkanlığı,2010).

Görme engelli bireyler bağlamında yürütülen çalışmalar da toplumsal algılar ve bakış açılarına temas etmektedir. Papadaki ve Tzvetkova-Arsova (2013) yaptıkları araştırmanın sonuçlarında görme engelli bireylerin engel düzeyleri, eğitimleri ve topluma entegrasyonları gibi konularda halen önyargıların mevcut olduğunu belirtmektedir (s.496). Kasiram ve Subrayem (2013) görme engelli öğrencilerin deneyimlerine ilişkin baskı karşıtı uygulama temelinde yaptıkları araştırmada; görme engelli öğrencilerin gücün kötüye kullanımı, dışlama, insan hakları ihlalleri ve cinsel istismara maruz kalma gibi problemler ile karşılaştıklarını gösteren bulgulara ulaşmıştır. Araştırma ayrıca gören öğrencilerin farklılıkları tanıma ve saygı duyma konusunda sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır (s.68-70).

Bu çalışmalar görme engelli bireylerin farklılık nedeniyle toplumsal yaşamın değişik alanlarında karşılaştığı zorluklar ve yaşadıkları baskılara ilişkin çeşitli örnekleri ortaya koymaktadır.

2.2.2.2.Cinsiyet

Cinsiyet kavramı genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikler ile bağlantılı bir konudur (Balkır,2013, s.68,69). Toplumsal cinsiyet ise biyolojik farklılıklar üzerine inşa edilen bir kavram değil, toplumun kadın ve erkekleri görme,

algılama ve düşünme biçimi ile kadın ve erkekte beklenen davranışlara yönelik bir kavramdır (Akın, 2007, s.2).

Bu algılama ve düşünme biçimlerinin kaynağını temel olarak ataerkil düzen ve bakış açıları oluşturmaktadır. Genel bir anlatımla ataerkil bir kültürde, erkek ya da eril olan olumlu ya da norm olarak kurgulanmaktadır. Kadın ya da dişil olan ise olumsuz, esas olmayan, normal dışı ile ilişkilendirilmekte, yani kısaca öteki olarak konumlandırılmaktadır (Donovan, 2005, s.232).

Valentine, Jackson ve Mayblin (2014) geçtiğimiz yüzyıl içerisinde cinsiyet eşitliğine yönelik yasal anlamda kademeli olarak ilerleme kaydedildiğini, ancak toplumlarda cinsiyetçilik ideolojisinin hala bir ön yargı biçimi olarak hüküm sürmeye devam ettiğini ifade etmektedirler. Bir tür güç ilişkisi biçimi olarak ataerkil düzen gözden kaçırılmaya ve saklı kalmaya devam etmektedir. Yaşam alanlarında güç ilişkilerinin işlerliğinin sürdüğü, kadını marjinalize eden ve dışlayan hegemonik kültürlerin sonlanmadığı anlaşılmaktadır (s. 405,410).

Toplumsal cinsiyet ideolojisi yalnızca kadınları etkilememektedir. Hegemonik erkeklik anlayışı nedeniyle erkeklerde toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında zorluk ve baskı yaşamaktadır (Akçay, 2016; Bingöl,2014; Özen ve Can, 2018; Tuna Uysal, Tan Eren ve Şimşek, 2019). Şimşek ve Öner (2015) ataerkinin etkisinde kalan tek grubun kadınlar olmadığını belirtmektedir. Bunun yanısıra bazı erkeklik hallerinin de hegemonik erkeklik tarafından hâkim kılınan ataerki tarafından kontrol edildiğini, sınırlarının çizildiğini, hatta ötekileştirildiğini öne sürmektedir (s. 448,449).

Erkekler ile eşleştirilen toplumsal rolleri yerine getirmeye çalışmanın getirdiği ağırlık altında erkekler de farkında olmadan ezilmektedir. İyi bir erkek olmaya atfedilen özellikler, geleneksel olarak çeşitli beklentileri yerine getirmeyi de gerekli kılmaktadır. Bu durum erkeğin omzuna bindirilen ağır bir yük olmaktadır (Avcı, Koç, Bayar ve Yüce, 2016, s.117, 118).

2.2.2.3.Yaş

Bireyler yaşlarından dolayı çok çeşitli alanlarda zorluk ve sıkıntı ile karşılaşmaya devam etmektedir. İnsanların yaşı nedeniyle deneyimlediği olumsuz yaşam olaylarının temelinde yaş ayrımcılığı olarak adlandırılan ideoloji yatmaktadır. Yaşçılık insanların sırf yaşlarına dayalı olarak ayrımcılığa uğraması olarak tanımlanabilir. Sosyal bir inşa süreci olarak yaşçılık bireylerin tutum, inanış ve davranışlarında içselleşmektedir (Klein ve Liu, 2010, s.334).

Örneğin yaşlılara yönelik istismar olgusuna bakıldığında; baskının yarattığı güç eşitsizlikleri nedeniyle marjinalize olmuş kişilere yönelik istismar riskinin arttığı, bu bağlamda toplum tarafından zayıf, bağımlı veya farklı olarak görülen yaşlıların baskı deneyimleri nedeniyle istismara daha yakın olduğu ifade edilebilir (Walsh, Olson, Ploeg, Lohfeld ve MacMillan, 2010, s. 18).

Buradan anlaşılacağı üzere, yaşçılık ideolojisi, ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi bir ön yargı ve baskı türüdür. Bu ideoloji baskının nesnelere haline gelen bireyleri sınırlandırmakla kalmamakta, ayrıca yaş ile bağlantılı tutumlara sahip bireylerin algılarını da şekillendirmektedir. Bu anlamda yaşçılık aynı zamanda kimliğin inşası açısından da merkezi bir öneme sahiptir (Laws,1995, s.113).

Iversen, Larsem ve Solem (2009) yaşçılığın açık ve örtülü bir şekilde işlerlik kazanabileceğini ve kendini üç düzeyde gösterebileceğini ifade etmektedir. Bu düzeyler; bireysel boyut -mikro düzey-, sosyal ağlar boyutu -mezzo düzey-, kurumsal ve kültürel boyut -makro düzey- adları altında sınıflandırılabilir (s.15).

Yapılan araştırmalar ülkemizde yaşa dayalı ayrımcılık görülebildiğini, yaşlılar ve yaşlılığa yönelik olumsuz tutumlar ve kalıp yargılar bulunduğunu ortaya koymaktadır (Buz, 2015; Çayır,2012).

2.2.2.4.Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği

Ertan (2010) cinsel yönelim temelindeki önyargılar ve ayrımcılıklara ilişkin kavramsallaştırmaların görece yeni bir konu olduğunu, bununla birlikte bu bireylerin yaşadıkları önyargılara dayalı ayrımcı tutumların, düzenlemelerin, fiziksel ve psikolojik şiddetin çok eski dönemlerden bu yana varlığını sürdürmekte olduğunu ifade etmektedir (s.5). Her ne kadar çeşitli toplumlarda olumlu ve kabullenici tutumlar gözlemlense de toplumların çoğunda genellikle olumsuz tutumların sergilendiği, bireylerin kötü muamele ve baskıya maruz kalabildiği görülmektedir (Hotun Şahin ve Bilgiç, 2016, s.218).

Benzer şekilde birçok trans birey toplumda var olan transfobiden dolayı çeşitli tahammülsüzlük ve şiddet ile karşılaşmaktadır. Trans bireylere yönelik şiddet eylemleri taciz, zorbalık, sözle sataşma, fiziksel şiddet, cinsel saldırı ve cinayetle sonuçlanan nefret suçları gibi pek şiddet formunu içermektedir. (Avrupa Konseyi, 2009, s.13)

Heteroseksüelliğin tek kabul edilebilir yönelim olarak sunulduğu bir toplumda bu kapsam dışında kalan bireyler çeşitli zorluklar ile yüz yüze gelmektedir. Yaşanan olumlu gelişmelere rağmen, toplumun derinlerinde gömülü bir şekilde bulunan homofobik ve transfobik tutumlar ile cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı yasal koruma mekanizmalarının yetersiz oluşundan dolayı LGBT bireyler ciddi insan hakları ihlalleri ile karşılaşabilmektedir (Subhrajit,2014, s. 318).

Lennon-Dearing ve Delavega (2015) tarafından sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet öğrencilerinin katılımı ile yapılan araştırmada birçok katılımcının LGBT topluluğuna dönük olumsuz yansıması olabilecek, LGBT bireylere yönelik olumlayıcı etik tutum ve çalışma becerilerinin geliştirilmesi açısından zorluk çıkarabilecek düşüncelere sahip olduğu görülmüştür (s. 426). Oldukça yakın tarihli bu araştırma, günümüzde LGBTQİA+ bireylere karşı sosyal hizmet

uzmanlarının ve öğrencilerinin de çeşitli önyargılara sahip olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Çalışmalar cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı dışlama ve ayrımcılık pratiklerinin ülkemizde halen devam etmekte olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda bireyler gündelik yaşamlarında çeşitli problemler deneyimlemekte ve bu olumsuz deneyimler bireylerin yaşamını çeşitli açılardan etkilemektedir (Sezer, 2019; Şenel,2014; Şevik, 2015; Uluyol,2016).

2.2.2.5.Etnik Köken

Etnik kimlik bireysel ve kolektif kimlik çerçevesinin önemli parçalarından birisidir. Bu kavram, bireylerin toplum içerisinde ortak bir kökene sahip olduğu ve ortak bir kültürü paylaştığı düşünülen bir kesime dâhil olmasına işaret etmektedir. Ortak köken ile kültürün önemli bir yapı taşı oluşturarak müşterek faaliyetlere katılma durumuna atıfta bulunmaktadır. Etnik kimlik duygusunun gelişimi çoğunlukla güçlü bir bağlılık, akrabalık bağı ve yakınlık ile bağlanmış olan bireyler arasındaki ortak kültür, din, coğrafya ve dil unsurları ile ilgilidir (Yinger, 1976; akt. Chávez ve Guido-DiBrito, 1999, s.40-42).

Barth (2001) etnik gruba aidiyeti belirleyen unsurlar hakkında yaptığı tartışmada farklı bir noktaya temas ederek söz konusu aidiyetin objektif olarak nitelenen farklılıklardan kaynaklanmadığını, aksine toplumsal süreçte oluşan farklılıklar ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Burada, insanların sergiledikleri davranışlar açısından farklı olsalar dahi kendilerini örneğin akraba bir topluluğa değil de bir başka gruba ait hissedebileceği ileri sürülmektedir. Yani objektif farklılıklardan ziyade, toplumsal etkileşimin belirlediği farklılıklar önemli görülmektedir (s.18).

Diğer farklılık unsurları ile benzer biçimde, bireyler etnik kökenleri dolayısıyla da toplum içerisinde çeşitli baskılar ve ayrımcılıklar ile karşılaşabilmektedir. Etnik kimliğin güçlü ve öne çıkan yanları bir grubun toplum içindeki statüsü ile ilişkili

olarak yaşanan deneyimler tarafından belirlenmektedir. Bu durum, etnik olarak azınlık durumunda olan gruplara mensup bireylerin eşitlik, tanınma ve kabul görmeye dayalı sorunlar yaşamasını beraberinde getirebilmektedir. Toplum içinde daha az güce sahip olunabilmekte, önyargı ve ayrımcılık ile karşı karşıya kalınabilmektedir (Zbarauskaitė, Grigutytė ve Gailienė, 2015, s.122).

Bu bireylerin anlaşılması ve bu bireylere yönelik uygun müdahale geliştirilmesi son dönemde sosyal hizmet mesleğinin de önemli çalışma alanlarından birisi olmuştur. Anderson and Carter'ın (2003) etnik-kültürel farklılık, baskı ve kırılğan yaşam koşulları olmak üzere üç temel bileşenden oluşan insan farklılığı perspektifine yönelik sınıflamasını içeren kültürel çerçevesi buna dair bir örnek olarak sunulabilir (akt: Kohli, Huber ve Faul, 2010, s. 262).

Ülkemizde yapılan araştırmalar insanların etnik kimlikleri nedeniyle eşitsizlik ve ayrımcılık yaşayabildiğini, önyargılara ve negatif bakış açılarına maruz kalabildiğini göstermektedir (Alacahan ve Duman,2011; Çoban Keneş, 2014; Parsova, 2018; Ünaldı, 2012).

2.2.2.6.Din ve İnanç

Din ve inanç olguları, insanların ve toplulukların kendileri hakkında neler hissettiklerini, kendi dünyalarını nasıl gördüklerini ve dünyada nasıl hareket edeceklerini etkilemekte, hatta sıklıkla belirleyici olmaktadır. İşaret edildiği gibi kimlikler birçok faktörün etkisiyle oluşmaktadır. Dini inanca sahip insanlar ve kültürler açısından kimliğin belirlenmesindeki birincil etmenlerden birisi dindir (Knitter, 2010, s. 258,259).

Brubaker (2013) farklılık konusu hakkında din ve dil alanlarından hareketle yürüttüğü tartışmada; dinin -dil ile birlikte- modern dünyadaki kültürel farklılığın sosyal ve politik anlamda en ön plana çıkan alanlardan birisi olarak gösterilebileceğini ifade etmektedir. Bunun nedeni, dinin sosyal, kültürel ve politik kimlik oluşumunun temel kaynak ve biçimlerinden birisi olmasıdır. Aynı

şekilde, bireyin kendisini ve diğerlerini tanımlama, benzerlik ve farklılığı anlamlandırma ve temel sosyal grupları adlandırma yollarından birisi olmasıdır (s.2,3).

Günümüzde din ve inanç temelinde var olan ön yargıların insanların yaşam koşullarına zarar vermeye devam ettiğini görüyoruz. Bireylerin ve grupların dini ve manevi inanışlarına, pratiklerine, kendilerini tanımlamalarına ve bağlılıklarına dayalı ön yargılar pek çok ayrımcılık uygulamasını beraberinde getirmektedir. Bu tür ayrımcılık pratikleri bireyler, gruplar ve yönetimler tarafından sergilenmektedir (American Psychological Assosiasion, 2007, s.1). Bu bakımdan din ve inanç kimlikleri birey ve gruplara yönelik baskıların ele alınması açısından önemli bir role sahiptir.

Nitekim Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği Etik Kodları (NASW) etnik kimlik ve cinsiyet konusunda benimsediği yaklaşımı dinsel ayrımcılık konusunda da ortaya koymakta ve dinsel ayrımcılığı kınamaktadır. Aynı şekilde, Sosyal Hizmet Eğitim Kurulu'nun (CSWE) Eğitim Politika ve Geçerlilik Standartları belgesinde, sosyal hizmet öğrencileri, meslek elemanları ve müracaatçıların dinsel farklılığına saygı gösterilmesi konusu mesleki eğitimin temel noktalarından birisi olarak görülmektedir (Thyer ve Myers, 2009, s.145,146).

Araştırmalar ülkemizde bireylerin ve grupların dini kimlikleri ve inançları nedeniyle ayrımcılık ve insan hakları ihlalleri ile karşılaşabilmekte olduğunu, olumsuz tutum ve ön yargılar ile yüz yüze gelebildiğini göstermektedir (Alacahan ve Duman,2011; Gölbaşı ve Mazlum,2010; Kayabaş ve Kütküt, 2011; Yapıcı,2009).

2.3. KESİŞİMSELLİK PERSPEKTİFİ

2.3.1 Kesişimsellik Perspektifine İlişkin Genel Bilgiler

Farklılık ve baskı olguları ile birlikte araştırma açısından önem taşıyan bir diğer kavram kesişimselliktir. Kesişimsellik yaklaşımı gerek araştırmaya dâhil edilen farklılık alanları arasında gerçekleşen etkileşimlerin, gerekse farklı baskı boyutları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi ve görünür olması açısından işlevsel bir araç olarak değerlendirilebilir.

Son dönemlerde birçok disiplin içerisinde kesişimsellik bakış açısının kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Günümüzde tek boyutlu biçimde tek bir farklılık kategorisine odaklanmak yerine, çeşitli farklılık alanlarının birbiriyle etkileşimlerini dikkate alan daha fazla çalışmaya rastlanmaktadır (Cournoyer, 2011, s. 91).

Kendi içerisinde çeşitlilik gösteren bu çalışmaların ileri sürdüğü temel yaklaşıma göre insanların homojen bir gruplandırma yoluyla değerlendirilmesi yeterli değildir. Bireylerin yaşantılarının kesişimsel ayrımcılık ve baskı deneyimleri ile birlikte daha bütüncül bir şekilde anlaşılabilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Zappone,2003, s.132-151).

Şüphesiz ki sosyal gruplara mensup bireyler arasında çeşitli ortak yaşam deneyimleri veya yaşam tarzları bulunmaktadır. Bununla birlikte, grup kimliklerinin homojen olmaması nedeniyle, bu bireylerin tümü kendisini aynı şekilde tanımlamamaktadır. İnsanlar arasında çok geniş bir çeşitlilik bulunmaktadır (Morgaine ve Capous-Desyllas,2015:18).

Alexander (2008) konuya ilişkin olarak yaptığı tartışmada; aynı sosyal grup içinde bulunan kişilerin hepsinin aynı deneyimleri yaşamadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, insanların birden fazla marjinalize edilmiş kimliğe sahip olmaları,

basit bir şekilde fazladan bir engel ile karşılaştıkları anlamına gelmemektedir. Aksine bu durum tamamıyla kendine özgü deneyimlere neden olmaktadır (s.5).

Bu bağlamda, bireylerin yaşamları, sosyal pratikler, kurumsal düzenlemeler ve kültürel ideolojiler ile farklılık kategorileri arasındaki etkileşimler ve bu etkileşimlerin güç ile bağlantılı olarak ortaya çıkardığı sonuçlar merkezi bir konuma yerleşmektedir (Davis, 2008, s.68). Brah ve Phoenix'e (2004) göre bu çoklu kesişimlerin bireyler üzerinde karmaşık, indirgenemez, değişen ve değişken etkileri olmaktadır. Bu bakımdan, sosyal yaşamın farklı boyutlarının birbirinden tamamen kopuk ve dokunulmamış kısımlara ayrılması mümkün değildir (s.76).

Sonuç olarak kesişimsellik perspektifi, insanların yaşamlarının tek bir farklılık alanı dikkate alınarak açıklanamayacağını, insan yaşamlarının çok boyutlu ve karmaşık olduğunu, gerçeklerin farklı etmenler ve sosyal dinamiklerin ortak etkisiyle şekillendiğini savunmaktadır. İçinde bulunulan koşullar ve bağlama bağlı olarak insanlar ayrıcalık ve baskıları eşzamanlı olarak yaşayabilmektedir. Bu yüzden, bu ilişkilerin nasıl şekillendiğinin ve yaşandığının anlaşılması açısından insan deneyimlerini geniş çaplı yapılar ve sistemlere bağlayan çok düzeyli analizler yapılması önemlidir (Hankivsky,2014,s.3).

Kesişimsellik perspektifi tüm bu noktalara temas eden yönleri dikkate alındığında, farklılıklara sahip bireylerin deneyimledikleri çoklu baskıların anlaşılması açısından elverişli bir zemin sunmaktadır. Kesişimsellik ve baskı karşıtı uygulama arasındaki etkileşime baktığımızda, sosyal bilimler içerisindeki pek çok disiplini etkileyen kesişimsellik perspektifinin sosyal hizmet alanı ve özellikle baskı karşıtı uygulamalar ile birbirini besleyen noktaları bulunduğunu görüyoruz.

Mattsson (2014) kesişimsellik yaklaşımının sosyal hizmet ve eleştirel düşünme açısından yararlı bir düşünce tarzı olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda,

kesişimselliğin farklılığa ve baskıya duyarlı bir şekilde gerek gruplar arasındaki gerekse grup içindeki dinamik güç ilişkileri ve baskıların yakalanmasına olanak sunan analitik bir araç olduğunu belirtmektedir. Sosyal yapıların ve güç ilişkilerinin karmaşık ve dinamik bir biçimde anlaşılması farklılık kategorilerinin kalıp yargısal, basitleştirici, homojen ve statik olarak ele alınmasının önüne geçilmesi açısından imkânlar sağlamaktadır (s.15).

İnsan deneyimlerini ve iyi olma halini derinlemesine ve geniş bir perspektiften ele alan sosyal hizmet disiplini açısından uygulama, politika, araştırma ve eğitim boyutlarının kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşım ile benimsemesi gerekmektedir. Kesişimsellik perspektifi bu bütüncül yaklaşımın etkin şekilde kullanımında sosyal hizmet için yeni açılımlar sunma potansiyeline sahiptir (Murphy ve diğerleri 2009:1-3).

Hankivsky (2014) kesişimselliğin toplumun farklı düzeyleri arasındaki etkilerin anlaşılması için makro, mezo ve mikro bakış açıları sunduğunu, bu nedenle insan farklılıklarının incelenmesi ve anlaşılmasında kendine özgü bir yaklaşıma sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, kesişimsellik yoluyla sosyal konuların kökeni, nedenleri ve niteliklerinin daha iyi anlaşılması adına daha tam ve bütün bir bilginin ortaya çıkabileceğini savunmaktadır. Ayrıca sosyal eşitsizliklere yönelik tek tip çözümler sunmak yerine daha etkili ve etkin yanıtlar üretilebileceğini öne sürmektedir (s.7-12)

2.3.2. Kesişimsellik Perspektifi Işığında Farklılık ve Baskı

Kesişimsellik perspektifine göre; bireylerin farklılık konumları ile baskı, eşitsizlik ve ayrıcalık deneyimleri birbirinden bağımsız bir şekilde işlev görmemektedir. Aksine birbiriyle karmaşık bir etkileşim halinde hareket etmektedir (Murphy,2009:7-9). Plantenga (2004) bu etkileşime işaret ederek, sosyal eşitsizliklerin karşısında durulabilmesi için baskı sistemleri içerisinde kimliklerin

birbiriyle ne şekilde içiçe geçmiş olduklarını anlamamız gerektiğini belirtmektedir (s.41).

Thompson (2012) ise farklılıkların birbirinden ayrı ve ilgisiz olarak değerlendirilmesi yerine, bir binanın güç ve baskınlık ile ilgili cepheleri gibi bir bütün olarak anlaşılmalı gerektiğini belirtmektedir. Bu farklılıklar tümüyle birbirinden ayrı süreçler değildirler. Aksine eş zamanlı olarak meydana gelmekte ve insanları bir bileşke içinde etkilemektedir. Birbirinden kopuk birimler değil karmaşık varoluşumuzun birbiri ile ilgisi olan boyutlarıdır. (s.19)

Burada temas edilebilecek bir diğer nokta farklılıklara ve baskı deneyimlerine kendi içerisinde ayrıcalık atfedilmesi ile ilgilidir. McDonald ve Coleman (1999) baskılar ve deneyimler arasında hiyerarşik bir düzene gidilmesi halinde baskı türlerine karşı etkin bir mücadele verilmesinin mümkün olmadığını dile getirmektedir. Buradan hareketle, baskının olumsuz etkilerinin daha iyi biçimde anlaşılması için hiyerarşik düzenlemelerin yapı söküme uğratılarak, bunun yerine çoklu baskı modelinin benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır (s.32).

Bunun yanında önem taşıyan bir diğer konu baskıların ortaya çıktığı ve yeniden üretildiği boyutların bir bütün olarak göz önünde bulundurulmasıdır. Kesişimsellik yaklaşımının bu noktayı dikkate alan bir yönü de vardır. Graham ve Schiele (2010) kesişimsellik yaklaşımıyla bireysel ve sosyal ilişkilerin anlaşılması açısından önem taşıyan baskıların birbiri ile iç içe geçmiş doğasının ifade edilmesine olanak sağlanabileceğini ifade etmektedir (s. 232,233).

İşaret edildiği gibi, kesişimsellik yaklaşımı esasında farklılık ve baskılar arasındaki çok boyutlu ilişkilerin anlaşılması noktasında işlerlik kazanmaktadır. Yani, sosyal kimliklerin kesişiminde yaşamlarını sürdüren insanların deneyimleri ve farklılık kategorilerine anlam yükleyen sistemler bir arada ele alınmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal düzeyde, güç hiyerarşilerini devam ettiren ve toplumu düzenleyen baskı sistemlerini görünür kılmak, bireysel düzeyde ise

deneyimlerin kuramsallaşması aynı anda anlam kazanmaktadır (Smooth, 2013, s.11).

Kesişimselliğin işaret ettiği diğer bir nokta, baskı uygulama ve baskıya maruz kalma deneyimlerine yönelik yapılan keskin ikili sınıflandırmalara ilişkindir. Ortaya konulan bakış açısına göre insanlar tek bir kategori veya sosyal konuma sahip değildirler. Kimlikler karmaşık ve çokludur. Aynı zamanda sabit değil akışkan bir yapıya sahiptir. Bunun sonucu olarak, insanlar bir baskının mağduru ve faili olabilmektedir. Çünkü baskı altına alan sosyal güç ve denetim ilişkileri yeniden ve yeniden yaratılmaktadır. Örneğin, bir kişi kadın olması nedeniyle baskı yaşarken, aynı zamanda ten rengi nedeniyle bir ayrıcalık görebilmektedir (Alexander, 2008, s.5).

Alanyazın incelendiğinde her ne kadar belirli farklılık alanlarıyla sınırlı olsa da engelli bireylerin karşılaştığı baskıları kesişimsel boyutlarıyla ele alan çalışmalara olan ilginin yakın dönemde arttığı görülmektedir. Bilimsel çalışmalarda engelli bireylerin diğer farklılıkları ile birlikte değerlendirilmesi konusundaki girişimler kesişimsellik düzlemindeki baskıların kendine özgü yönlerinin önemine işaret etmektedir. Son yıllarda kesişimsellik kuramı bağlamında engellilik ile toplumsal cinsiyet, ırk ve cinsel yönelim arasındaki kesişimlere yönelik engellilik çalışmaları ilgi görmeye başlamıştır (Björnsdóttir ve Traustadóttir, 2010, s.50).

Sommo ve Chaskes (2013) farklılıkların kesişimsel düzeneği içerisinde engelliliğin kendine has bir konumlanmaya sahip olduğunu belirtmektedir. Diğer farklılık statülerinin engelli bireylerin karşılaştığı baskılara etkileri olduğu gibi, engelli olma durumu da çeşitli farklılıkların bağlantı noktasındaki yaşantıların anlaşılması noktasında kendine özgü zorluklar sunmaktadır. Bu durum, eşzamanlı olarak diğer baskı kategorilerine mensup olan engelli bireylere yönelik işleyen baskı dinamiklerinin anlaşılması açısından kavramsal ve yöntemsel olarak oldukça karmaşık durumlar ortaya çıkarmaktadır (s. 48).

Petersen (2006) toplumsal cinsiyet, ırk veya engellilik gibi yalnızca tek bir duruş noktasının göz önünde bulundurulmasının, kaçınılmaz olarak baskının doğası hakkında büyük resmin gözden kaçırılmasına neden olduğunu ileri sürmektedir. (s.732). Björnsdóttir ve Traustadóttir (2010) ise engellilik, sınıf, toplumsal cinsiyet ve din olgularının sosyal bağlam içerisinde eş zamanlı olarak işlemekte olduğunu, engelliliğin baskıya sevk eden diğer sosyal etmenler ile kesişim halinde bulunduğunu düşünmektedir (s.59,60).

Bununla birlikte, bu çalışmaların sayısı diğer farklılık alanlarını temel alan kesişimsel analizlere oranla sınırlı sayıda kalmıştır. Barnatt (2013) kesişimselliğin çok geniş bir kavram olmakla birlikte birkaç istisna dışında engellilik alanında tartışılmadığını ifade etmektedir (s.2). Her ne kadar engellilik çalışmaları alanında baskıcı sosyal ilişkilerin birbiri ile nasıl kesiştikleri ve bunların yaşam deneyimleri açısından doğurduğu sonuçlara dikkat gösterilmeye başlanmış olsa da, sağlamlık sistemini ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, sınıf ve benzeri farklılıklarla birlikte ele alan çok az sayıda kesişimsel analiz yapılmıştır. (akt. Conejo,2013.s.40).

Kesişimsellik temelinde yapılmış olan bazı çalışmalara bakıldığında; görme engelliliğin bireylerin yaşam deneyimlerini belirleyen tek etmen olarak görülmemesi gerektiğini, bunun yanında cinsiyet, ırk, inanç ve sosyal statü gibi etmenlerin de dikkate alınması gereken unsurlar olduğunu ifade etmektedir. Bu unsurların görme engellilik ile ilişki içerisinde tamamen kendine özgü deneyimler ortaya çıkardığını ve toplumsal algıları etkilediğini savunmaktadır (Milian ve Erin, 2001, s. xvii).

Stuart (1992) siyah engelli insanların bir tür çifte baskı gördükleri kavramsallaştırmasına karşı çıkmaktadır. Ona göre siyah engelli insanların karşılaştıkları baskı özel bir durumdur (s.179). Duke (2011)'a göre engelli LGBT bireyler rutin olarak homofobi, heteroseksizm ve engelli karşıtlığı ile

karşılaşmaktadırlar. Birçoğu ayrıca ırkçılık, cinsiyetçilik, yaş ayrımcılığı ve sosyal baskı türlerini deneyimlemektedir (s.2).

Francis ve Silvers (2009) ilerlemiş yaşa ve engelliliğe dayalı önyargının farklı ve karşıt olarak değerlendirilmesi yönünde öne sürülen problemin düzeltilmesini önermektedir. Bazı insanlar her iki gruba da mensup olduklarından kesişimsellikleri birbiri ile çatışmalı bir duruma sürüklemektedir (s.141). Fraser vd. (2019) görme kaybı yaşayan yaşlı bireylerin sosyal katılımını etkileyen kalıp yargılar üzerine yaptığı araştırmada, görme kaybının başlangıcı yanında fiziksel çevre, insanların tutumları, sosyal etkileşim süreçlerinin bir bütün halinde bireyin görme kaybı yaşayan yaşının sosyal katılımını etkilediğini ortaya koymaktadır (s.4).

Moodley ve Graham (2015)'in çalışması engellilik ve toplumsal cinsiyetin kesişiminin engelli bireyler, kadınlar ve bilhassa siyah engelli kadınlar açısından baskı ile bağlantılı olumsuz sonuçlar yarattığını göstermektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet, ırk, yoksulluk ve engellilik arasında kesişimsel karmaşıklıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır (s.31). Güloğlu (2015)'na göre dezavantajların kesişiminde yer alan engelli kadınlar bir yandan kadın olmanın diğer taraftan engele sahip olmanın dezavantajlarını ayrı ayrı değil bir arada deneyimlemektedir. Sadece bir dezavantaja bakılması yetersiz kalmakta, bundan dolayı içinde bulunulan çoklu dezavantaj durumunun göz önüne alınması önem taşımaktadır (s.48).

Johnson ve Morjaria-Keval (2007) etnik azınlık gruplarına mensup görme engelli bireylerin soyutlanma ve düşük öz saygı, hizmet ve yardımlar hakkında bilgi sahibi olma ve bu hizmetlerden yararlanma, bakım sağlayıcı, aile ve engelli bireyin ihtiyaçlarının karşılanması gibi konularda sorunlar yaşadığını belirtmektedir (s.25).

Sonuç olarak, bu tür çalışmalar görme engelliğinin diğer farklılıklar ile kesişimi bağlamında ortaya çıkan kendine özgü deneyimlerin anlaşılmasının sosyal hizmet disiplini açısından oldukça önemli bir konumda olduğuna işaret etmektedir. Önceden ifade edildiği gibi, baskı karşıtı uygulama ve kesişimsellik perspektifinin bir arada kullanılması söz konusu süreçlerin anlaşılması açısından anlamlı katkılar sunma potansiyeline sahiptir.

2.4. SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA FARKLILIK VE BASKI

2.4.1.Sosyal Hizmet Açısından Farklılık Olgusunun Anlam ve Önemi

Şu ana kadar işaret edildiği gibi farklılık insanların yaşamlarını psikolojik ve sosyal boyutlarıyla birlikte doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen karmaşık bir olgudur. Farklılık olgusunun herşeyden önce sosyal bir anlam ifade etmekte olduğunun ve insanların yaşamlarında çeşitli değişiklikler meydana getirdiğinin unutulmaması gerekmektedir (Gaine ve Gaylard, 2010, s.2).

Thompson (2012)'a göre farklılığın hem sosyolojik hem de psikolojik boyutları dikkate alınmalıdır. Söz konusu alanlar birbirinden yalıtılmış bir şekilde hareket edilmemeli, aralarındaki karmaşık etkileşim alanı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu geniş kategorilerin sosyal etkileri ve tesirlerinin neler olduğu dikkatlice incelenmeli, mevcut bağlamın sosyal düzeyi ile eşsiz olan bireysel deneyimlerin oluşturduğu kişisel düzey arasındaki bağlantı kurulmalıdır (s.5)

Dolayısıyla, nüfusun her kesiminden müracaatçılara hizmet sunan sosyal hizmet mesleği açısından farklılık kavramı titizlikle üzerinde durulması gereken mesleki bir bileşen konumundadır. Toplum içerisinde var olan çeşitliliğin bir sonucu olarak, sosyal hizmet uzmanları etnik, kültürel ve dini arka planı, fiziksel ve zihinsel özellikleri, cinsiyeti, cinsel yönelimi ve yaşı gibi nedenlerle farklılık gruplarına mensup olan pek çok insan ile birlikte çalışmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2006, s. 70). Bundan dolayı, farklılık olgusunun sosyal hizmet ile olan

bağlantısı yalnızca kuramsal düzeyde kalmamaktadır. Aynı zamanda uygulamaya dönük birtakım yönleri de vardır. Bu nedenle farklılık olgusunun, sosyal hizmetin bilgi, değer ve beceri temellerinin her biriyle ilişkisi bulunmaktadır.

Boccagni (2015) farklılık kavramının sosyal hizmet uygulamasının belirli bir bağlamına yerleştirilebilmesi için ilkesel ve soyut bir kategori olarak kullanılması yerine, kavramsal bir araca dönüştürülmesi gerektiğini ifade etmektedir (s. 610). Bu bakış açısı, esas olarak uygulamaya dönük somut gönderimler yapılabilmesi ile ilgilidir. Mesleğin odağı ve amaçları ile berrak bir biçimde bağlantı kurulabilecek başlangıç noktalarının belirlenmesine işaret etmektedir.

Bu bakımdan, belki de ilk olarak başvurulması gereken yer sosyal hizmetin kendine özgü mesleki ilke ve değerleridir. Her bireyin kendisi ve yaşantısı açısından önemli ve değerli bulunduğu farklılıklarının dikkate alınması, farklılıklara kişi tarafından yüklenen anlamların anlaşılması ve bireyin tüm bu yönleriyle bütüncül olarak kabul edilmesi mesleki ilke ve değerleri bir anlamda uygulama ile buluşturmaktadır.

Küçükkaraca (2004) mesleki çalışmalarda farklılıkların ihmal edilerek uygulamanın yalnızca genel sosyal hizmet ilkeleri ile yürütülmesinin müracaatçı ya da uzman açısından çeşitli eksikliklere neden olacağını belirtmektedir. Bununla birlikte, farklılıklar ve etik değerlerin bir arada ele alındığı uygulamalarda müracaatçının ihtiyaçların daha net bir şekilde tespit edilmesine katkı sunulacaktır. Dolayısıyla, sosyal hizmet uzmanının mesleki çalışma kapsamında farklılıkları anlaması ve müdahale sürecini farklılıklara karşı herhangi bir önyargı beslemeden yürütmesi önemlidir. Yine bu noktada önem taşıyan bir diğer mesleki konu müracaatçının kendi kaderini kendisinin belirlemesi ilkesidir. Birey ve grupların farklılıklarından dolayı toplum içinde engellenmesi veya kendini gerçekleştirememesi aynı zamanda kendi kaderlerini belirleme durumlarını da etkilemektedir. Tüm bunların yanında, farklılıklar

dikkate alınmadan gerçekleştirilecek bir mesleki çalışmada müracaatçının bulunduğu yerden başlanması noktasında ayrıca sorunlar yaşanması muhtemeldir (s.104-107).

Farklılık teması ile sosyal hizmet arasındaki bağlantı yalnızca mikro düzeydeki mesleki uygulamalar ile sınırlı kalmamaktadır. Sousa ve Almeida (2016) sosyal hizmetin toplumsal düzenin oluşumuna sunacağı katkılardan birinin farklılıklara açık bir toplumun inşa edilmesi noktasında olacağını belirtmektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmetin temellerinden olan insanın vakarına ve onuruna saygı duyulması ilkesinin farklılığa olan bağlılığın odak noktası olduğunu vurgulamaktadır (s.539).

Farklılıkların tanınması ile farklılıklara saygı gösterilmesi ilkeleri sosyal hizmet uygulaması açısından çeşitli sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Bu yüzden, uygulama içerisinde farklılıkla ilgili tüm konulara uygun bir biçimde yanıt sunma yetkinliğinin kazanılması önem taşımaktadır (Gast ve Patmore, 2012, s.17). Yani, mesleğin yerleşmiş ilke ve değerlerinin ışığında farklılıklara duyarlı bir uygulama geliştirilmesi aynı zamanda mesleki bir sorumluluğa gönderim yapmaktadır.

Diğer yandan Bogo (2006)'nın vurguladığı gibi, farklılık üzerine düşünülmesi ve farklılık bakış açısının uygulama içine yerleştirilmesi için yalnızca farklı olma kavramı üzerinde düşünülmesi yeterli değildir. Bunun ötesine geçilerek sosyal bağlamdaki güç dinamiklerinin anlaşılması gerekmektedir (s.44). Burada, sosyal hizmet ilke ve değerlerinin yanına, birey ile toplumsal mekanizmalar arasındaki çok boyutlu etkileşimleri odağına alan bilgi temelinin eklenmesi önem kazanmaktadır. Bu noktaya işaret eden Sheppard (2006) farklılık ve dezavantaj kavramlarını birbiri ile ilişkili olan toplumsal olgular olarak göstermektedir. Bu nispetle, modern toplum içerisinde farklılık alanlarının bir dezavantaj olarak karakterize edilebileceğini ifade etmektedir (s.21-22).

İşaret edilen bu noktalar, sosyal hizmet disiplini içerisinde farklılık konusunun basit bir kategorileştirme yoluyla değerlendirilmesinin ötesine geçilmesinin önemini göstermektedir. Bu bakımdan farklılıklara yönelik sağlıklı bir anlayış ve uygulama yetkinliği geliştirilmesi için sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel, politik ve söylemsel bağlamlar dışarıda bırakılmadan, tüm toplumsal dinamiklerin ve bireyler üzerindeki bütüncül etkilerin göz önünde bulundurulması önemli görülmektedir. Bu doğrultuda, sosyal hizmet mesleğinin ilkelerinin ve değerlerinin rehberliği, toplumsal dinamiklere yönelik kapsamlı bilgi temeli ve bunların üzerinde inşa edilebilecek beceriler geliştirilmesi uygulamanın birbirinden ayrılmaz bileşenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda, araştırmanın diğer bir önemli bileşeni olan baskı olgusunu içine alacak şekilde sosyal hizmet temelinde daha detaylı bir bakış sunmak için baskı karşıtı uygulamalara göz atılması önem taşımaktadır.

2.4.2. Baskı Karşıtı Uygulama

Farklılık ve baskı konuları uzun süredir sosyal hizmet disiplininin ilgi alanı içerisinde yer almaktadır. Mesleğin ilk yıllarından itibaren ana akım toplum tarafından en çok marjinalize edilen, haklarından mahrum bırakılan ve baskı altındaki müracaatçı gruplarına hizmet sunulmuştur (Thyer ve Myers,2010, s.3).

Bundan dolayı, sosyal hizmet uygulaması açısından toplumsal baskı süreçlerini temel bir sorun ve çalışma alanı olarak görmek mümkündür. Bu nedenle, sosyal hizmet uygulamasının yürütülmesinde baskının doğası, nedenleri, kaynakları ve dinamikleri gibi hususların anlaşılması çok önemlidir (Mullaly, 2001, s.312). Zira yapısal olarak dezavantaja uğrayan müracaatçılar baskı karşısında kırılğan bir konumda bulunabilmekte ve savunuculuk anlamında sosyal hizmet uzmanlarına gereksinim duyabilmektedirler (Hancock, Waites ve Kledaras, 2012, s.5).

Coady ve Lehmann (2008) genelci sosyal hizmet bakış açısının temel bileşenlerinden birisinin farklılık, baskı ve güç kavramlarına odaklanan bütüncül ve çok düzeyli bir değerlendirme yapılması olduğunu ifade etmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere, sosyal hizmet uzmanlarının farklılık ve baskı öğelerini değerlendirme aşamasından başlayarak müdahale sürecine dâhil edebilmesi oldukça önemlidir (s.6-7).

Burke ve Harrison (2002) toplumsal yaşamda marjinalize edilen insanların yaşamlarında karmaşık baskılara tanık olduklarını, bundan dolayı sosyal hizmet uzmanlarının eşitsizlik ve dezavantajlar karşısında moral, etik ve yasal sorumlulukları olduğunu savunmaktadır (s.227).

Baskı ve farklılık temalarının uygulamadaki önemi Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW) tarafından hazırlanan etik kodlarda da yer bulmuştur. Kültürel farkındalık ve sosyal çeşitlilik kısmında; sosyal hizmet uzmanlarının ırk, etnik kimlik, ulusal köken, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, medeni durum, siyasi görüş, din ve engelli olma temellerine dayalı olarak herhangi bir ayrımcılıkta bulunmaması gerektiğinin altı çizilmektedir. Ayrıca farklılıklar ve bu farklılıklara yönelik baskıların doğasını anlaşılmasının önemine vurgu yapılmaktadır (National Association of Social Workers, 2017).

Benzer şekilde Sosyal Hizmet Eğitim Kurulu (CSWE) tarafından yayınlanan sosyal hizmet eğitim politikası ve akreditasyon standartları belgesinde farklılık olgusu kesişimsel bağlamlar ile birlikte, baskı ve güç gibi kavramlar ile ilişki halinde ele alınmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının ayrımcılık ve baskı türlerini ve mekanizmalarını anlaması gerektiğinin üstünde durulmaktadır (Council on Social Work Education, 2015, s.7).

İşaret edildiği gibi, baskı olgusu sosyal hizmet uygulamasının yalnızca bir boyutunu ilgilendirmemektedir. Kişisel düzeydeki vaka çalışmalarından başlayarak, politika yapım süreçlerine kadar uzanan bir kapsamı içine

almaktadır. Bireylerin yaşadıkları baskıların iyi bir şekilde anlaşılması ve ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılması sosyal hizmetin mesleki hedefiyle de tam olarak uyumludur. Tuncay ve İl (2006) tarafından dile getirildiği gibi, sosyal hizmetin bir disiplin ve meslek olarak en temel nihai hedefi sosyal adalettir. Bu bakımdan, çeşitli şekillerde ve alanlarda baskılara maruz kalan bireyler ile birlikte eşitsizlik ve baskıya meydan okunması sosyal hizmetin ahlaki, etik ve yasal bir sorumluluğudur (s.69).

Farklılık ve baskı olguları sosyal hizmet alanında baskı karşıtı uygulamaları ile birlikte daha fazla görünür olmaya başlamıştır. Eleştirel yaklaşımlar ile bağlantılı olarak ortaya çıkan baskı karşıtı sosyal hizmet günümüzde sosyal adalet yönelimli kuram ve uygulamalarının ana oluşumları arasında yerini almıştır (Baines, 2007, s.3).

Öncelikle baskı karşıtı uygulamanın çekirdeğinde yer alan temel unsurlara bakılması önemlidir. Kısaca belirtmek gerekirse, baskı karşıtı uygulamanın anahtar özellikleri sosyal adalete olan bağlılık ve mevcut sosyal ilişkilere meydan okunmasıdır. Uygulama aracılığıyla sosyal adaletsizliklerin düzeltilmesi adına sosyal değişimin sağlanması hedeflenmektedir (Martin, 2003, s.29-30). Bu bağlamda, diğer eleştirel yaklaşımlarda olduğu gibi müracaatçıların karşılaştığı problemlerin yapısal kökenlerinin analizi ve sosyal değişim tartışmaları merkezi bir konumdadır. Ayrıca uygulama içerisindeki ilişkilerin eleştirel bir şekilde analizi ve uygulamanın buna uygun olarak dönüştürülmesi amaçlanmaktadır (Payne, 2005, s.393).

Bu şekilde insanların kendi denetimleri dışında meydana gelen ve sosyal güçlerden kaynaklanan koşulların neden olduğu sorunlar için nedensel bir açıklama sunulmaktadır. Baskı kavramı, günlük sosyal süreçler ve uygulamalar yoluyla üretilen ve yeniden üretilen, aynı zamanda sistemle ilgili bir durum olarak görülmektedir. Bundan dolayı, teknik çözümlerin uygulanabileceği teknik

bir problem olarak değil, yapısal çözümler gerektiren moral ve politik bir problem olarak düşünülmektedir (akt. Mullaly,2001, s. 313).

İşaret edildiği gibi, baskı karşıtı uygulamada müracaatçıların yaşantılarının sosyo-politik bağlamının tanınması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, sosyal hizmet uzmanının bir yandan baskıcı sistemleri değiştirme ile uğraşırken, aynı zamanda baskıdan etkilenen bireylere doğrudan destek sunmaya çalışması önem arz etmektedir (Morgaine ve Capous-Desyllas,2015, s.24). Bu temel ilkelerin yönlendirdiği çok-disiplinli kuramsal çerçeve, sosyal hizmet uzmanlarına baskı deneyimlerinin karmaşıklığını anlamaları ve yanıt sunmalarında kullanışlı bir araç sunmaktadır (Baines,2007, s.19).

Dolayısıyla, baskı karşıtı uygulamalar bir yandan baskı dinamiklerini oluşturan ve yeniden üreten sistemlerin anlaşılması ile ilgilenmekte ve sosyal adalet ile eşitlik değerleri doğrultusunda toplumsal yaşamdaki baskıların ortadan kaldırılmasını hedeflemekte, diğer taraftan müracaatçılar ile gerçekleştirilen mesleki çalışmaların baskı içermeyecek biçimde tasarlanması ve yürütülmesini gaye edinmektedir.

Baskı karşıtı uygulamanın diğer eleştirel yaklaşımlar ile karşılaştırıldığında ayırt edici olarak nitelendirilebilecek yönlerinden birisi çeşitlilik, farklılık ve dışlanma konularına yönelik bir çaba olarak ortaya çıkması ve gelişmesi olmuştur (Brown, 2012, s.34). Morgaine ve Capous-Desyllas (2015) kesişimsellik kavramının baskı karşıtı kuramların gelişiminde kurucu bir rol oynadığını, bu bakımdan baskı karşıtı kuramların kesişimsel kimlik kategorilerine dayalı ayrıcalık ve baskılara vurgu yapmakta olduğunu ifade etmektedir (s.112).

Baskı karşıtı uygulama modeli bu kapsamda baskının merkezinde bulunan bir özellik olarak kimlikten yola çıkmakta, birey ve grupları birbirinden ayırmada kullanılan farklılıkları gözden geçirmektedir (Hines,2012, s.24). Bu anlamda, baskı karşıtı kuramın bu tür kuramlardan farklı yönünün ise aynı anda hem

farklılık odaklı hem de eleştirel yönelimli olması olduğu söylenebilir (Moosa-Mitha, 2005, s.37).

Tüm bu hususlar dikkate alınarak baskı karşıtı sosyal hizmet bağlamında genel bir mesleki çalışma hattının çizilmesi mümkün olmaktadır. Van Voorhis'e göre baskı karşıtı mesleki uygulama çerçevesi dört unsurdan oluşmaktadır: Bunlardan ilki müracaatçının öyküsünün dinlenilmesidir. Ardından müracaatçının deneyimlediği baskıların psiko-sosyal etkilerinin değerlendirilmesi gelmektedir. Bunu takiben müracaatçının kimliğinin gelişimi ve baskıcı sosyal koşullarının değişimi için müdahale edilmesi ve son olarak müdahalenin değerlendirilmesi gelmektedir (akt: Tremblay, 2003, s.384)

Milner ve O'Bryne (2002) değerlendirme esnasında iki temel noktanın göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedir. Bunlardan ilki, baskının müracaatçıyı nasıl etkilediği ile ilgilidir. İkincisi ise müracaatçıyı güçlendirme ve müracaatçıya karşı baskıcı olmaktan kaçınılmasına ilişkindir. Sosyal hizmet uzmanları baskı altındaki insanların öykülerini dinlemeli, güç farklılıklarına ilişkin farkındalık geliştirmeli, benzerlik ve farklılıkları paylaşmalı, müracaatçının algıları, deneyimleri ve neden olduğu psikolojik sonuçları öğrenmek için mücadele etmelidir (s.46,47).

Baskı karşıtı yaklaşımın diğer bir özelliği; sosyal bilimleri moral felsefeden, moral olanı politik olandan veya olguları değerlerden ayırmadan ele almasıdır. Sosyal yaşamın anlaşılması için, farklılıkların eşit olmayan sosyal ve politik konumlar ile bağlantılı olarak özenli bir şekilde ele alınması, ayrıca değerlerin insanın zararına ve gelişimine yönelik mevcut kanıtlar ile birlikte gerekçelendirilmesi gerekmektedir. İnsan ihtiyaçlarının değerlendirilmesinde, akıl ve nesnellüğün kullanılmasını destekleyen güçlü argümanlar olmakla birlikte, baskının anlaşılmasında öznel duygular da hesaba katılmalıdır. Bu bakımdan, baskı karşıtı yaklaşıma ait değerlerin somut başlangıç noktası, insan ihtiyaçlarının yorumlanmasında anlama, eylem ve duygusal farkındalığa yönelik

kapsamlı bir yaklaşımdır. Bunlara ilaveten, yaratıcı diyalog ve kendine dönük eleştirel bir değerlendirme yapılması gerekmektedir (Clifford, 2016, s.9-16).

Bu bakımdan, mevcut kuram ve uygulamaların yapı sökümü uğratılması önem kazanmaktadır. Böyle bir yöntemle sosyal adalet, eşitlik ve baskı altındaki nüfusun güçlendirilmesini amaçlayan bir uygulama inşa edilmesi için toplum içinde gömülü bulunan çeşitli baskıların aranması değer kazanmaktadır (Romilly,2003, s.121).

Barnoff ve Moffatt (2007) buna ilave olarak, baskı karşıtı yaklaşımın kişisel ve politik arasındaki karmaşık etkileşimi kabul ederek mikro ve makro uygulama alanlarını bütünleştirdiğini savunmaktadır (s.57). Bir yandan adaletsizlikler ve eşitsizliklerin politik ve ekonomik düzenlemeler yoluyla sürdürüldüğü kabul edilirken, diğer yandan gücün toplum ve kültür boyunca yayıldığına işaret edilmektedir (Baines, 2007, s.73). Bu tür yapısal analizler yoluyla baskının kişisel ve kültürel temellerini daha net bir şekilde bütünleştirme imkânı doğmaktadır (Clifford ve Burke, 2009, s.19).

Görüldüğü üzere, baskı karşıtı uygulama geleneksel mesleki yaklaşımlardan sosyal bağlam analizinde bireyin yaşamının kişisel, örgütsel ve kültürel boyutlarının tümünü dikkate alması ve tüm bu boyutlar arası ilişki ve etkileşimleri değerlendimesi açısından ayrılmaktadır. Bu bakımdan, baskı karşıtı uygulamada, kamusal ve özel alan arasındaki keskin sınırlar kaldırılmaktadır. Mesleki süreç müracaatçı ile etkileşim içerisinde yapılandırılmakta, müracaatçının sorununa ilişkin kendi bilgisine önem verilmekte ve müracaatçı değişimin kaynağı olarak görülmektedir (Dominelli, 2002, s. 85-96).

Baskı karşıtı sosyal hizmet engellilere yönelik baskıların anlaşılması açısından da çeşitli bakış açıları sunmaktadır. Engellilik hakkındaki yakın döneme kadar baskın olan bakış açısının tıbbi model olduğu görülmektedir. Bu modelde, engelli insanların deneyimledikleri problemler birtakım bozuklukların sonucu

olarak görülmektedir. Bu nedenle ana amaç bireyin söz konusu engellilik durumuna uyum sağlamasıdır. Bu görevin iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki engelli bireyin mümkün olduğu ölçüde normal duruma döndürülmesine yönelik tasarlanan rehabilitasyon programları yoluyla fiziksel uyum sağlanmasına yöneliktir. Diğeri ise bireyin fiziksel kısıtlılığını kabullenmesine yardımcı olan psikolojik uyum sürecidir (Oliver ve Sapey,2006, s. 22).

Bu modelde sosyal dezavantajların varlığı tamamıyla görmezden gelinmese de, toplumun engelliliğe yönelik bakış açısının oynadığı rol muğlak kalmaktadır. Biyolojik kusurlar üzerinde durulduğundan ve engellilere sosyal olarak atfedilen bu kusurlar ve baskılar göz ardı edildiğinden dolayı engelli bireylerin biyolojik ve işlevsel olarak yetersiz oldukları yönündeki düşünce ve önyargıların pekiştirilme riski bulunmaktadır (Kim ve Canda, 2006, s.53).

Ön plana çıkan bir diğeri önemli yaklaşım sosyal model olmuştur. Sosyal model engelliliğinin sosyo-politik olarak anlaşılmasına yönelik bir modeldir. Model bireysel davranış ve işlev yerine sosyal, politik ve ekonomik çevre üzerinde değişiklikler yapılmasına odaklanmaktadır (Jongbloed, 2006 akt. Shier, Sinclair ve Gault, 2011, s. 50). Bu bağlamda sosyal modelin özünü, problemin nedensel faktörlerinin birey yerine toplumda konumlandırılması oluşturmaktadır. Bu doğrultuda güç eşitsizlikleri, katılım, ortaklık ve özgürleştirmeye dayalı bir perspektif sunulmaktadır (Hingham, 2006, s.47-48).

Başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, sosyal model bir bakıma engellilik ve farklılık konularını bireysel boyutun ilerisine taşıyarak sosyal baskı ve dışlanma yapılarının keşfedilmesi kapsamında ele alınmasına katkı sağlamıştır. Bu nedenle, baskının toplumsal ve yapısal boyutlarının çözülmesi bakımından tıbbi modele göre daha geniş bir bakış açısı sunduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır (Roulstone, 2012, s.143).

Bununla birlikte, sosyal modelin baskı olgusuna yönelik analizinin yetersiz olduğuna yönelik eleştiriler de mevcuttur. Örneğin Shakespeare (2010) sosyal modeli engellilerin yaşamlarındaki bireysel ve çevresel etmenlerin karmaşık etkileşiminin anlaşılması bakımından yeterince yararlı bulmadığını dile getirmektedir. Bu bağlamda, modelin zayıf yönlerinden birisinin engelli bireylerin karşılaştıkları baskı durumlarının incelenmesine yönelik yetersiz olması olduğunu savunmaktadır (s.270). Dupré (2012) ise sosyal modelin baskı deneyimlerinin tartışılması açısından bir alan açtığını belirtmekte, bununla beraber çeşitlilik ve farklılık konularına gereken dikkat verilmediği için eleştirildiklerini ifade etmektedir (s.180).

Roulstone (2012) güçlendirme ve muktedir kılmayı temel alan yaklaşımların da engellilere yönelik uygulamalara anlamlı katkılarının olduğunu, ancak engelli bireylerin baskı deneyimlerinin derinlemesine ve somut bir şekilde ele alınması konusunda yeterince başarılı olmadıklarını belirtmektedir (s.148,149).

Sosyal model ve güçlendirme yaklaşımlarının sağladığı paradigma değişimlerine ilave olarak engelli bireylerin gördükleri baskının çok boyutlu olarak değerlendirilmesinde baskı karşıtı uygulamanın sunduğu bakış açılarının da dikkate alınmaya başladığı görülmektedir.

Shier ve diğerleri (2011) engellilik kavramının sosyal hizmet eğitiminde son dönemlerde baskı ve ayrımcılık tartışmaları içinde yaygın biçimde kullanılabilir hale geldiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, engelliliğin sosyal ve bireysel düzeyde sonuçları olan bir ayrımcılık konusu olarak görülmeye başladığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, hizmet sunumuna yönelik yöntem ve yorumlamalarda daha tutarlı hareket edilmesi için baskı karşıtı uygulama konusunda eğitimlerin olması gerektiğini ifade etmektedir (s. 47-60).

Beckett (2015) engellilere yönelik var olan ciddi ve sistemik ayrımcılıkların özel olarak engellilik-odaklı baskı karşıtı bir pedagoji benimsenmesi için güçlü bir

gerekçe sunduğunu söylemektedir (s.78). Thomas ve Woods (2003) ise uygulama bağlamına odaklandığı çalışmasında, engelli bireyler ile yapılan çalışmalarda ayrımcılık ve baskı karşıtı uygulamaların bakım ve destek hizmetlerinde sunabileceği olumlu katkıları ortaya koymaktadır (s.45-65).

Alexander (2008) ise farklılık hiyerarşilerinin bütüncül bir baskı-karşıtı modeli yönlendiren temel ilkeler arasında yer aldığını belirtmekte ve engelli bireylerin toplum tarafından değersizleştirilmesi ve toplum için sundukları katkılarının görülmemesi hususlarına özel olarak değinmektedir (s.4).

Wehbi (2011) engellilik alanındaki baskı karşıtı uygulamaların yalnızca kuramsal bir vizyon ile sınırlı kalmayacağını, aynı zamanda karşılaşılan problemlerin yeniden tanımlanması ve radikal çözümler üretilmesi açısından da merkezi bir yerde durduğunu ifade etmektedir. Engellilik alanında baskı karşıtı bir topluluk örgütlenmesine temel teşkil edebilecek dört ilkeye değinmektedir. Bunlardan ilki uygulayıcının kendi bulunduğu konuma yönelik düşünüşsel olmasıdır. İkinci bileşen topluluk adına değil topluluk ile birlikte çalışılmasıdır. Üçüncü ilke güç dinamiklerinin anlaşılmasını içermektedir. Bu ilke bir yandan toplulukların heterojen yapısının, diğer yandan bu toplulukların daha geniş boyutlardaki güç ilişkilerinin neresinde durduğunun dikkate alınmasını önemli kılmaktadır. Son ilke ise diğer baskı alanlardaki mücadeleler ile bağlantı ve kesişim noktaları kurulmasıdır (s.135-144).

Baskı karşıtı uygulama farklılık ve baskı ilişkisinin çözümlenmesine bütüncül, kapsayıcı ve özgün bir bakışı açısı getirmesi nedeniyle, görme engelli bireylerin karşılaştıkları baskıların anlaşılması ve ortadan kaldırılması bakımında önemli bir yol göstericidir.

3. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın dayandığı metodoloji, verilerin oluşturulması ve analizi konuları ele alınmıştır. Ayrıca araştırmanın etik boyutlarına değinilmiştir. Kothari (2004)'ye göre yöntem yalnızca araştırmada kullanılan yöntemler ile ilgili bir konu değildir. Aynı zamanda araştırma sonuçlarının araştırmacı ve diğer kişiler tarafından değerlendirilmesine olanak sunacak biçimde yöntemlerin arkasında yatan mantığın ne olduğunun, yöntem ve tekniklerin tercih edilme nedeninin ortaya konulmasını da içermelidir (s.8). Bu bağlamda yöntem bölümünde bu hususları ele alan bir çerçeve sunulacaktır.

3.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Metodoloji kapsamında öncelikli olarak araştırma konusunu belirleme sürecini, ardından araştırmanın amaçları ve kuramsal temeli ile bağlantılı olarak kullanılan yöntem ve teknikleri ortaya koymaya çalışacağım.

3.1.1 Araştırma Konusunun Seçimi

Araştırma konusunun seçiminde insan hakları ve sosyal adalet konularına olan ilgilim ve tez danışmanım ile yaptığım fikir alışverişi sürecinin temel belirleyiciler olduğunu söyleyebilirim. Mesleki yaşantım süresince toplumun çeşitli kesimlerinden dezavantajlı bireyler ile yaptığım çalışmalar araştırma konusunun seçiminde önemli bir etken oldu. Mesleki çalışmalar esnasında tanık olduğum dezavantaj durumları, birden fazla yönü bulunan süreçler üzerine odaklanma düşüncesine yön verdi. Bu süreçte, tez danışmanımın yaptığı yönlendirmeler, konunun belirginleşerek farklılıklar ve baskı temelinde biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı.

Araştırma konusunun seçimi ile birlikte önem taşıyan bir diğer husus araştırma kapsamında yer alacak farklılık gruplarının belirlenmesi oldu. Araştırma konusunun netleşmesinde olduğu gibi farklılık alanlarının tespit edilmesi süreci tez danışmanımın yönlendirmeleri ile birlikte şekillendi. Bu çerçevede, görme engelli bireyleri temeline alan cinsiyet, yaş, cinsel yönelim/cinsiyet kimliği, etnik köken, din ve inanç olgularını içeren kesişimsel nitelikte bir araştırma konusu ortaya çıktı.

3.1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın kuramsal temelini oluşturan baskı karşıtı uygulamanın araştırmanın konusu, araştırmanın sorunu ve araştırmanın amaçları ile ilgili çerçevenin biçimlenmesi yanında, araştırma yönteminin belirlenmesi konusunda da yol gösterici olduğunu söyleyebilirim. Baskı karşıtı uygulama, baskının insanlar için ne ifade ettiği, yaşamlarını ne şekilde etkilediği ve farklı insan topluluklarının baskı karşısındaki değişen konumlarının ne olduğu gibi sorular açısından yöntemsel bir yönelim benimsenmesini gerekli kılmaktadır.

Strier (2007) baskı karşıtı sosyal hizmet araştırmasının amacını baskının sistematik bir biçimde incelenmesi ve baskının ortadan kaldırılmasına katkı sunacak bilginin üretilmesi olarak ifade etmektedir. Baskı karşıtı sosyal hizmet araştırmasının metodolojisinin ise, baskının karmaşık ve çok yönlü özelliklerine temas edebilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın baskının yapısal, öznel ve fenomenolojik boyutlarını içine alması önem taşımaktadır (s.860-861).

Bu bağlamda, baskı karşıtı sosyal hizmet baskı gören grupların deneyimlerinden yola çıkarak baskının anlaşılmasını teşvik etmektedir (Morgaine ve Capous-Desyllas, 2015, s.114). Bu durum, doğal olarak baskı deneyimi yaşayan kişilerin doğrudan kendilerinden edinilen bilgiler üzerine çalışılmasını anlamlı kılmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle farklılıklara saygı

gösterilmesi, farklı kimliklere sahip insan ve gruplar hakkında doğru bilgilere ulaşarak mümkün olduğunca kalıp yargılardan ve önyargılardan kaçınılmasını ön plana çıkarmaktadır. Baskı hakkındaki gerçekliklerin, baskının doğasının ve yaygınlığının anlaşılması ile baskının engellenmesinde doğrudan baskıyı deneyimleyen kişilerden otantik bilgi edinilmesi önemli olmaktadır (Nzira ve Williams, 2009, s.38). Dolayısıyla, baskı karşıtı sosyal hizmet baskının anlaşılması açısından en önemli kaynağın baskı ile karşılaşan bireylerin yaşam deneyimleri olduğuna işaret etmektedir. Bireylerin duygu, düşünce ve bakış açıları önemli olmaktadır.

Bu bağlamda, araştırma kapsamında baskı ile bağlantılı yaşam deneyimlerine ilişkin derinlemesine bilgilere ulaşabilmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar açısından gerçeklik olgusu insanların dışında var olan bir şey değildir. Aksine insanların tanımlamalarına dayalı olarak oluşmaktadır. Bundan dolayı, nitel araştırmalarda üzerinde çalışılması gereken konu öznel deneyimlerdir. Gerçeklik etkileşimsel ve inşa edilmiş bir şey olarak algılandığından dolayı araştırma özneleri araştırmada etkin bir role sahiptir (Marlow ve Boone, 2010, s.10). Bu nedenle nitel araştırmalar bireyin duygu, düşünce ve deneyimlerinden yola çıkarak, bireyin içinde bulunduğu koşulların keşfedilmesi ve daha net bir şekilde anlaşılmasına olanak sunmaktadır.

Baskı, çeşitli yaşam süreçleri ile bağlantılı karmaşık bir olgudur. Bundan dolayı, nitel araştırma yöntemleri arasında baskıların derinlemesine analizine en fazla olanak sunabileceğini düşündüğüm fenomenolojik yaklaşımı kullanmayı tercih ettim. Fenomenoloji yaşam ve insanla ilgili bir olgunun bu olguyu deneyimleyenlerin bakış açısı yoluyla günlük sosyal bağlamı içerisinde çalışılması olarak tanımlanabilir (Titchen ve Hobson,2009, s.121). Fenomenoloji yöntemine dayalı araştırmalarda esas olan insanların deneyimledikleri olgularla ilgili olarak ne algıladıkları, nasıl algıladıkları ve deneyimlerinin neler olduğudur. Bu süreçte, katılımcıların, bir fenomen ile ilgili olarak yaptıkları değerlendirmeler, tanımlamalar kategorilere ayrılır ve bu tanımlar bu fenomeni

nasıl algıladıkları üzerinden fikir verir. Bu yöntemle, araştırmacılar fenomen ile ilgili deneyime sahip olan kişilerden veri toplayarak, tüm katılımcıların deneyimlerinin ortak özüne varılmasını tanımlayan bütüncül bir betimleme yaparlar (Creswell, 2013; akt. Doğru, 2016, s.69).

Sonuç olarak, nitel yöntem ile farklılıklar ve kesişimsellik temelinde deneyimlenen baskıları ve baskıların yaşam üzerindeki etkilerini araştırmaya katılan kişilerin duygu ve düşüncelerinden hareketle keşfetmeye çalıştım.

3.2. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

3.2.1. Araştırmanın Öznelerinin Belirlenmesi

Nitel çalışmaların verimi, büyük ölçüde deneyimleri hakkında zengin anlatımlar sağlayabilecek insanların katılımını gerektirmektedir (Padgett, 2008, s.53). Araştırma kapsamında görme engelli bireylerin yaşadıkları baskı deneyimleri, belirli farklılık alanları ile kesişim halinde incelendiğinden amaçlı örneklem yöntemini kullanmayı tercih ettim.

Araştırmanın amacı ve araştırma öznelerinde aranan kriterler doğrultusunda, öznelerin sayısını artırmak için kartopu tekniği kullandım. Kartopu örnekleme tekniğinde çalışılmak istenen konuya yönelik örnek olay niteliğinde kişiler ile araştırmaya başlanmakta, bu kişilerin araştırmacıyı benzer nitelikte daha fazla olaya ulaştırması, ardından yeni bağlantı kurulan kişilerin daha başka olaylara ulaştırması sağlanmaktadır (Monette, Sullivan ve DeJong, 2005, s.146,147).

Başka bir deyişle, araştırmacı çalışmaya araştırma kriterlerine uyan birkaç birey ile başlamakta ve bu kişilerden araştırma kriterlerine uyan daha başka kişileri önermesini istemektedir. Araştırmacı yeterli sayıda özneye ulaştığına karar verinceye kadar her bir kişiden benzer istekte bulunmaktadır. Kartopu yöntemi özellikle olgu hakkında çok fazla şey bilinmiyorsa ve potansiyel öznelerin yerlerinin tespiti zor olduğunda yararlıdır (Fortune ve Raid, 1999, s.212).

Araştırma kapsamında iş yaşantısı ve evlilik gibi alanlardaki deneyimlere yer verilmesi planlandığından dolayı, araştırma öznelerinin on sekiz yaşını doldurmuş olması tercih edilmiştir. Belirli bir üst yaş sınırı ise konulmamıştır.

3.2.2.Öznelere İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Araştırmanın kapsamında 9'u kadın 14'i erkek olmak üzere toplam 23 görüşmeci ile derinlemesine görüşmeler yaptım. Araştırma öznelerinden 18'i doğuştan, 5'i ise sonradan görme engelli olan bireylerdir.

Araştırma öznelerinin çoğunluğu (14 katılımcı) lisans mezunudur. 3 araştırma öznesi üniversite eğitimine devam etmektedir. 1 araştırma öznesi ön lisans, 1 araştırma öznesi lise, 2 araştırma öznesi ortaokul, 1 araştırma öznesi ise ilkokul mezunudur. 1 araştırma öznesi ise herhangi bir eğitim almadığını belirtmiştir.

Araştırmaya öznelerinin 11'i çalışmaktadır. 8 araştırma öznesi emeklidir. 4 araştırma öznesi ise herhangi bir işte çalışmadığını ifade etmiştir. Araştırma öznelerinin medeni durumu incelendiğinde; 13 araştırma öznesinin evli, 10 araştırma öznesinin ise bekâr olduğu görülmektedir.

Araştırma öznelerine ilişkin tanıtıcı bazı bilgiler aşağıda verilen tabloda yer almaktadır. Araştırma özneleri spesifik bir alan içerisinde yer aldığından ve ayrıntılı bilgiler verilmesi halinde kişinin kimliğinin ifşa olması ihtimali bulunduğundan dolayı, görüşmecilere ilişkin bu kısımda aktardığım verileri yaş, eğitim, çalışma durumu, engellik durumu gibi temel bilgiler ile sınırlandırmanın etik açıdan uygun olacağını değerlendirdim.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Özet Bilgiler

	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim Durumu	Çalışma Durumu	Medeni Durum
Araştırma Öznesi 1	Kadın	52	Lisans	Çalışıyor	Bekâr
Araştırma Öznesi 2	Kadın	53	Lisans	Çalışıyor	Evli
Araştırma Öznesi 3	Erkek	31	Lisans	Çalışıyor	Evli
Araştırma Öznesi 4	Kadın	22	Lisans Eğitimi Devam Ediyor	Çalışmıyor	Bekâr
Araştırma Öznesi 5	Kadın	21	Lisans Eğitimi Devam Ediyor	Çalışıyor	Bekâr
Araştırma Öznesi 6	Erkek	54	Lisans	Emekli	Bekâr
Araştırma Öznesi 7	Erkek	63	Ön lisans	Emekli	Evli
Araştırma Öznesi 8	Erkek	41	Lisans	Çalışıyor	Evli
Araştırma Öznesi 9	Kadın	50	Lisans	Çalışıyor	Bekâr
Araştırma Öznesi 10	Kadın	38	Lisans	Çalışıyor	Evli
Araştırma Öznesi 11	Erkek	66	Ortaokul	Emekli	Evli
Araştırma Öznesi 12	Erkek	64	Lisans	Emekli	Evli
Araştırma Öznesi 13	Erkek	32	Lisans	Çalışıyor	Bekâr

Araştırma Öznesi 14	Erkek	64	Ön lisans	Emekli	Evli
Araştırma Öznesi 15	Erkek	54	Lise	Emekli	Evli
Araştırma Öznesi 16	Kadın	45	Lisans	Çalışıyor	Bekâr
Araştırma Öznesi 17	Kadın	43	Lisans	Çalışıyor	Bekâr
Araştırma Öznesi 18	Kadın	43	Ortaokul	Çalışmıyor	Bekâr
Araştırma Öznesi 19	Erkek	66	İlkokul	Emekli	Evli
Araştırma Öznesi 20	Erkek	51	Yok	Çalışmıyor	Evli
Araştırma Öznesi 21	Erkek	70	Lisans	Emekli	Evli
Araştırma Öznesi 22	Erkek	64	Lisans	Çalışıyor	Evli
Araştırma Öznesi 23	Erkek	25	Lisans Eğitimi Devam Ediyor	Çalışmıyor	Bekâr

3.2.3. Veri Toplama Hazırlık ve Uygulama Süreci

Veri toplama sürecine ilişkin hazırlıklara Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu'nun araştırmanın etik açıdan uygun olduğuna ilişkin 28 Mart 2017 tarihli kararının ardından başladım. Veri toplama sürecim planlama ve uygulama aşamaları olmak üzere iki katmanlı bir süreç olarak tanımlanabilir. Planlama aşaması genel anlamda araştırma öznelere ulaşma, görüşmeler ile ilgili takvim oluşturma ve yol haritası belirleme gibi konuların tasarlanmasını içermiştir.

Araştırma kapsamında farklılık alanları arasındaki kesişimlere odaklanıldığından dolayı planlama aşamasının veri toplama sürecimin kritik bir parçası olduğu söylenebilir. Bu aşamada hangi farklılık alanlarına öncelikle ulaşılabileceği, hassas temalar nedeniyle sorulacak soruların niteliği ve uygunluğunun değerlendirilmesi, görüşmeler için belirlenen zaman aralığı gibi araştırmanın ileriki aşamalarını etkileyecek önemli hususların değerlendirilmesi yer aldı.

Planlama aşamasında öncelikle tez danışmanı ve tez izleme komitesi üyelerinin katkıları ile oluşan çerçeve doğrultusunda bir görüşme formu taslağı ortaya çıktı. Uygulamaya geçiş öncesinde tez danışmanımın yönlendirmesi yoluyla bir adet pilot görüşme gerçekleştirdim. Yapılan pilot görüşme sonrasında tez danışmanı ve tez izleme komitesi üyelerinden aldığım geri bildirimler doğrultusunda taslak görüşme formu nihai şeklini aldı. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda araştırma öznelerinin sosyo-demografik bilgileri, farklılık kimliğinin anlaşılması, baskı ile karşılaşılan alanların tespiti ve baskılar ile bağlantılı sorun ve ihtiyaçların anlaşılmasına dönük açık uçlu sorular yer almıştır. Görüşme formunun nihai hali EK 1’de sunulmuştur.

Araştırma, amaçlı örneklem yoluyla gerçekleştirildiğinden dolayı yeterli sayıda ve nitelikte araştırma öznesi ile görüşme gerçekleştirmek amacıyla 2018 yılını kapsayan bir yol haritası ortaya çıktı. Bununla birlikte, 2018 yılında çalıştığım işyerinde yurtdışına görevlendirilmem nedeniyle belirlenen görüşme takviminin revize edilmesi gerekti. Bu nedenle veri toplama süreci 2019 yılı içerisinde tamamlandı.

Araştırma özneleri ile görüşmeleri Ankara’da gerçekleştirdim. Belirlenen çerçeve kapsamında, araştırma öznelerine ulaşmak amacıyla öncelikle Ankara’da görme engellilik alanında görev yapan çeşitli dernekleri ziyaret ederek gönüllü katılımcılara ulaşmayı hedefledim. Pilot görüşme ve bu ziyaretler yoluyla yaptığım görüşmeleri kartopu tekniği ile genişleterek diğer araştırma öznelerine ulaştım.

Uygulama sürecinin önemli bir ayağını özneler ile kurulan ilk iletişim ve görüşme yerinin belirlenmesi oluşturdu. Araştırma özneleri ile telefon yoluyla kurduğum ilk temasta araştırma hakkında öz bir bilgilendirmede bulundum. Ayrıca, araştırmaya katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı konusunda bilgi aktardım.

Araştırmaya katılım konusunda olumlu geri bildirimde bulunan özneler ile görüşmenin yapılacağı yer konusunda görüş alışverişi gerçekleştirdim. Baskı karşıtı sosyal hizmet araştırmalarının sunduğu perspektif doğrultusunda görüşme yerinin bir yandan görüşmecilerin kendilerini rahat ve güvenilir bir ortamda hissetmelerini sağlayacak, diğer yandan görüşme sırasında etkin değerlendirme yapılmasına olanak sunabilecek niteliklere sahip olmasını amaçladım.

Görüşmeler çoğunlukla araştırma öznelerinin çalıştıkları iş yerleri ve çeşitli derneklerde gerçekleştirildi. Bunun yanı sıra, araştırma öznelerinin görüşleri doğrultusunda, bazı görüşmeler araştırma öznelerinin ikamet ettikleri evde, öğrenim gördükleri okulda ya da zaman veya duruma uygun olarak belirlenen bireysel görüşmeye uygun ortamlarda yapıldı.

3.2.4. Derinlemesine Görüşmeler

Görüşmelerin tümünü yüz yüze gerçekleştirdim. Araştırma öznelerinin onayı ile görüşmeler esnasında ses kayıt cihazı kullandım. Ayrıca görüşme sonrası değerlendirme ve sonraki görüşmelere yönelik planlama yapılması açısından her görüşmede gözlem notları tutmaya gayret ettim. Bu notların özellikle görüşmelerin çözümlenmesi ve bulguların analizi kısmında katkıları olduğunu ifade edebilirim.

Görüşmeler öncesinde öznelere araştırma hakkında detaylı bilgilendirmede bulunulmuştur. Araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğunu

hatırlatarak, gizlilik ve etik konular hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca, öznelere bilgilendirilmiş onam hakkında bilgi verilmiş ve onam formu okunmuştur. Araştıma öznelere isteği doğrultusunda bilgilendirilmiş onamların tümü sözlü olarak alınmıştır.

Görüşmelerde çok sayıda ve hassas nitelikte olan farklılık temaları üzerinde konuşulması gerekmiştir. Bundan dolayı, görüşmeler esnasında süreklilik ve düzen sağlanması, temalara odaklanması, kişisel deneyimlerini rahat bir şekilde paylaşmasının sağlanması ve görüşme süresinin ayarlanması gibi konularda belirli zorluklar ile karşılaştığımı söyleyebilirim. Bu bağlamda, görüşmelerin yürütülmesi ve yönetiminde özellikle alanda çalışma ve bireysel görüşme deneyimine sahip olmamın avantajlarını oldukça hissettim. Ayrıca her görüşmede tutmuş olduğum notların sonraki görüşmeler için anlamlı katkıları oldu.

Görüşmelerin verimliliği açısından esneklik ve sınırlar arasındaki dengenin dikkatli bir şekilde kurulmasının kritik bir role sahip olduğunu düşünüyorum. Her bir araştırma öznesinin kişilik özelliği ve yaklaşımı kendine özgü olduğundan dolayı görüşmelerin yürütülmesinde iletişim becerileri ile görüşme tekniklerinin anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu bakımdan, derinlemesine görüşmeler araştırma konusunu ile doğrusal bir şekilde bilgi, beceri ve değerlerin bir arada etkin kullanımına yaptığı gönderimler açısından oldukça anlamlı bir süreç olduğunu söyleyebilirim. Görüşme öncesi hazırlık yapılması, görüşme esnasında odaklanmanın sağlanması ve görüşme yerinin uygunluğu gibi noktaların tümünün bir bütün olarak görüşmeyi şekillendiren etmenler olduğunu ifade edebilirim.

Bazı öznelere araştırma konusuyla ilgili duygu ve düşüncelerini rahat bir şekilde aktarmıştır. Bazıları ise ilk defa bu tür bir görüşme yapacaklarını belirtmişler ve buna bağlı olarak heyecanlı oldukları hissedilmiştir. Bu katılımcılar ile görüşme başlamadan önce rahatlamalarını sağlamak amacıyla araştırmaya ilişkin sohbet

tarzı bir diyalog kurmayı tercih ettim. Bu sürenin katılımcıların rahatlamasını ve kendini ifade etmesini kolaylaştırdığını belirtebilirim. Ayrıca öznelerin isteğine bağlı olarak her bir görüşme sonrası yapılan görüşme hakkındaki geri bildirimlerini aldım. Öznelerin paylaşımda bulunmak istemediği veya rahatsız olduğu hissedilen konularda ısrarlı hareket etmekten kaçınılmıştır. Görüşmeler ağırlıklı olarak 60-90 dakika arasında tamamlanmıştır.

Dokuz kadın ve on dört erkek katılımcı ile yaptığım toplam yirmi üç görüşme sonrasında doygunluğa ulaşıldığı kanaati oluştuğundan dolayı veri toplama sürecini sonlandırdım.

3.2.5.Verilerinin Analizi

Analiz kısmına yön veren temel etmen araştırmamın kuramsal çerçevesini oluşturan baskı karşıtı uygulama oldu. Analiz esnasında görüşme dökümleri, gözlem notları, kuramsal çerçeve ve görüşmelerde ortaya çıkan kavramlar ile birlikte bütüncül bir bakış açısıyla hareket etmeye çalıştım. Analizin yapılması ve bulguların sistematizasyonunun oluşturulması sürecinde tez danışmanım ve tez izleme komitesi üyelerinin sunduğu perspektif ve yönlendirmelerin çok önemli katkıları oldu.

Verilerin analizinde hem görüşme metnini hem de kodları gösteren ve verileri görselleştirme olanağı sunan bir program olan Maxqda nitel veri analiz programından yararlandım. Bu süreçte, öncelikle görüşmelerde öne çıkan temalar belirlenmiş, ardından her bir temanın içerisinde yer alacak uygun alt temalar ve kategoriler oluşturulmuştur.

3.3.ETİK KONULAR

Araştırmanın etik açıdan uygunluğu, Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından değerlendirilmiştir. Komisyon tarafından, 28 Mart 2017 tarihinde araştırmanın etik olarak uygun olduğuna ilişkin karar verilmiştir (bkz. Ek 4).

Araştırma öznelerinin tümüne görüşmeler öncesinde çalışmanın içeriği, amacı, kapsamı ve elde edilecek verilerin ne şekilde kullanılacağı konusunda ayrıntılı bilgilendirme yapılmıştır. Öznelere araştırmaya katılımın tamamıyla gönüllük esasına dayandığı belirtilmiştir.

Öznelerin çalışmanın herhangi bir aşamasında çalışmadan çekilme hakkına sahip oldukları, araştırmanın tüm süreçlerinde kişisel bilgilerin gizliliğinin özenle korunacağı, görüşme esnasında paylaşılan bilgilerin bilimsel araştırma amaçları dışında kesinlikle kullanılmayacağı vurgulanmıştır. Ses kayıtları öznelerin izni ile gerçekleştirilmiştir. Öznelerin isteği doğrultusunda bilgilendirilmiş onamlar sözlü olarak alınmıştır.

Çalışmada öznelerin gerçek isimleri ve kendilerini ifşa edebilecek diğer bilgiler gizliliğinin korunması çerçevesinde gizli tutulmuştur. Bu doğrultuda, her özneye bir rumuz verilmiş ve anonimlik sağlanmıştır. Ayrıca, araştırma konusunun hassasiyeti dikkate alınarak özneleri tanıtıcı bilgiler gizliliğinin tamamen sağlanabilmesi için sınırlı tutulmuştur. Tanıtıcı bilgiler rumuzlar ile eşleştirme yapılmadan görüşmecisi numarası verilerek sunulmuştur.

4. BÖLÜM

BULGULAR

Bu çalışmada, görme engelli bireylerin karşılaştıkları baskıların neler olduğunu ve görme engelli bireylerin yaşamını hangi açılardan etkilediğini baskı karşıtı uygulamanın kuramsal temelleri ile kesişimsellik yaklaşımının sunduğu perspektif odağında ortaya koymaya çalıştım. Araştırmada 'görme engellilik' ile 'cinsiyet', 'yaş', 'cinsel yönelim/cinsiyet kimliği', 'etnik köken', 'din/inanç alanlarının kesişiminde deneyimlenen baskıları inceledim.

Araştırma kapsamında yaptığım analizin ilk aşamasında, çalışmanın yaslandığı kuramsal çerçeveden hareketle ana temaların belirlenmesine odaklandım. Ana temalar ile ilgili çerçevenin belirlenmesinde, baskı karşıtı uygulamanın kişisel ve politik olan arasındaki etkileşimleri vurgulayan ve mikro ile makro uygulama alanlarını bütünleştiren bakış açısının (Barnoff ve Moffatt, 2007, s.57) ana yön gösterici olduğunu söyleyebilirim.

Bu bağlamda, araştırma öznelerinin karşılaştıkları baskıları ve bu baskıların yaşam üzerindeki etkilerini ortaya koyan üç ana temaya ulaştım. Söz konusu ana temalar:

- "Kişilerarası baskılar"
- "Toplumsal baskılar"
- "Yapısal baskılar" adlarını taşıyor.

Alt temaların ve kategorilerin oluşturulmasında öncelikle tüm kesişim alanlarında deneyimlenen baskıları yansıtabilecek bir ana çerçeve oluşturmaya gayret ettim. Başka bir deyişle, tüm kesişim alanlarında deneyimlenen baskıları temsil edebilecek ortak noktaları açığa çıkarmayı amaçladım.

Araştırma öznelere bireysel özellikleri, içinde bulunulan koşullar ve her bir farklılığın kendine has doğası gereğince deneyimlenen baskıların niteliği kesişim alanlarına göre belirli açılardan farklılaşmaktadır. Bundan dolayı, ortak bir çerçeve olarak belirlediğim alt tema ve kategoriler kapsamında her bir kesişim alanında deneyimlenen baskılara özgü boyutlara ise ayrıca değinmeye çalıştım. Ayrıca, baskıların bireylerin yaşamını hangi alanlarda ve ne şekilde etkilediğine temas eden noktalar üzerinde durdum.

Bulgular kapsamında öncelikle, görme engelli bireylerin gündelik yaşamda karşılaştıkları baskılar ve bu baskıların yaşam üzerindeki etkilerine değinmenin yararlı olacağını düşündüm. İnsanlar arası ilişkilerde tanık olunan tutumlar, davranışlar ve yaklaşımlar ile bağıntılı süreçleri ele aldığım “kişilerarası baskılar” teması kapsamında;

- “Değersizleştirme”,
- “Dışlama”,
- “Kısıtlama”
- “Rahatsızlık verme” adlarını taşıyan dört alt tema ortaya çıktı.

Bir yandan kişiler arası ilişkilerin şekillenmesine zemin hazırlayan, diğer yandan yapısal mekanizma ve süreçlerin oluşumunu etkileyen “toplumsal baskılar” analizin ikinci düzlemini oluşturuyor. Toplumsal düzeydeki algılar, düşünceler ve inanışlar ile bağıntılı konuları içeren bu ana tema üç alt temayı içerisine alıyor. Bu alt temalar;

- “Normal/ideal olan algısı”,
- “Toplumsal yargılar ve varsayımlar”,
- “Toplumsal duyarsızlık” adlarını taşıyor.

Yasalar, politikalar ve kurumsal düzenlemeler gibi makro süreç ve mekanizmalar ile ilintili olan üçüncü tema olan “yapısal baskılar” teması kapsamında yer alan alt temaları;

- “Dezavantaj oluşturan koşullar”
- “Kurumsal süreç ve mekanizmalar” başlıkları altında inceledim.

Analizin diğer aşamasında ise bulguların sunumuna ilişkin yalın bir sistematik geliştirebilmek üzerinde durdum. Elde edilen veriler arasındaki çoklu etkileşimleri ve ilişkiler ağını sistematik biçimde değerlendirme noktasında bilhassa keşişimsellik yaklaşımının sunduğu perspektiften yararlandım.

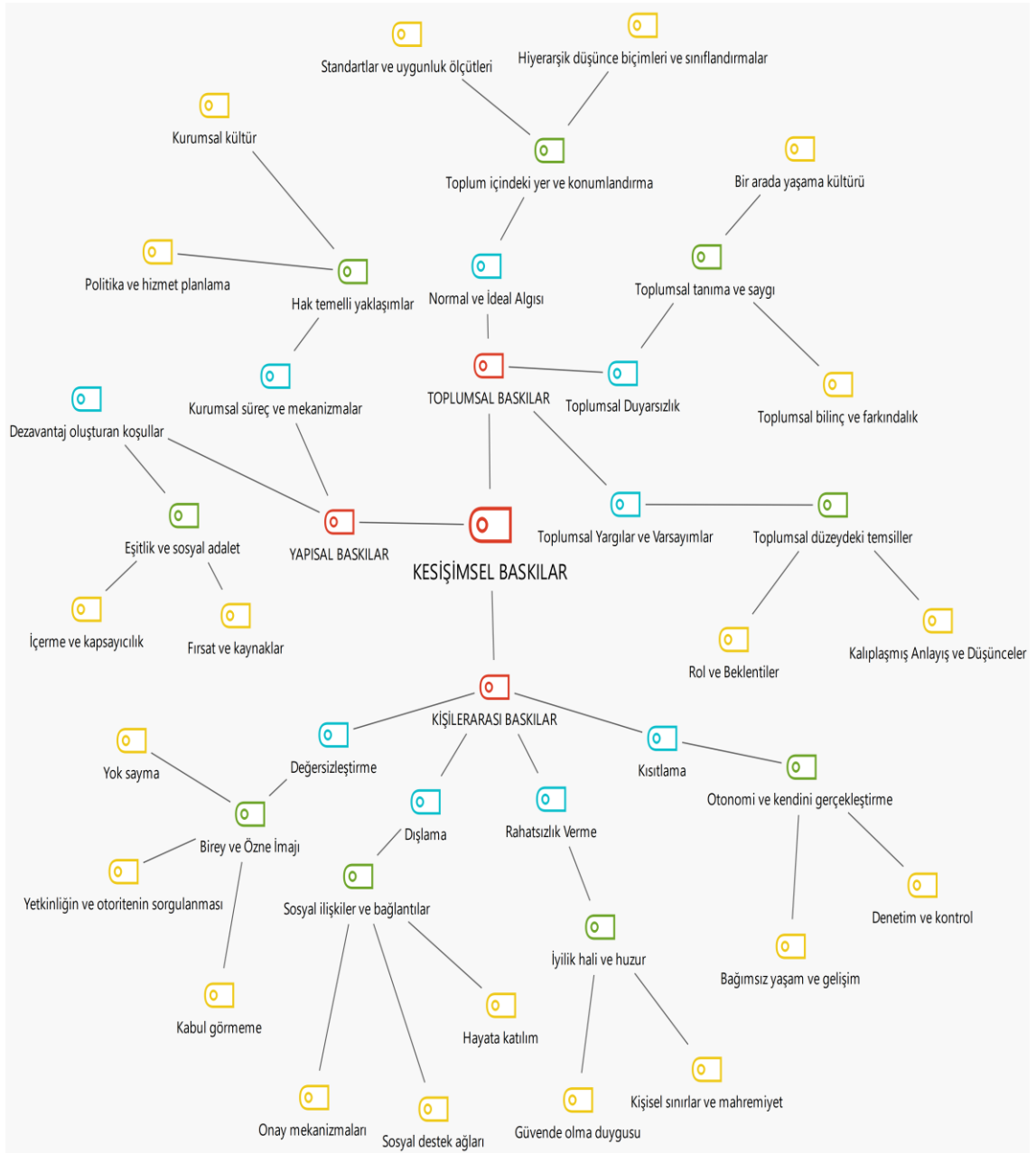
Bu kapsamda, öncelikle her bir alt temanın ve kategorinin giriş kısmında, ilgili konulara ilişkin temel noktalara değindim. Ardından her bir keşişim alanında ortaya çıkan spesifik baskı boyutlarını ve baskıların bireylerin yaşamı üzerindeki etkilerini belirli bir düzen içerisinde aktarmaya çalıştım. Bu kapsamda sırasıyla; ‘cinsiyet’, ‘yaş’, ‘cinsel yönelim/cinsiyet kimliği’, ‘etnik köken’, ‘din/inanç’ keşişimlerindeki bulgulara yer verdim. Bu sıralamayı yaparken farklılıklar arasında herhangi bir önem hiyerarşisi gözetmedim. Yalnızca bulguların belirli bir sistematik içerisinde aktarılmasını hedefledim.

Keşişimsellik yaklaşımı yoluyla kişilerarası baskılar, toplumsal baskılar ve yapısal baskı dinamikleri arasındaki etkileşimlerin de izini sürdüm. Başka bir ifadeyle, birey ve bireyi çevreleyen etmenler ile bunların yaşam üzerindeki etkilerini biçimlendiren tüm karmaşık keşişim ağını görünür kılmaya gayret ettim. Zira, bir yaşam alanında deneyimlenen baskının etkisiyle diğer bir yaşam alanında başka bir baskı meydana gelebilmekte, birey her bir baskı deneyiminin kendine özgü yönleri yanında bir bütün olarak da baskıyı hissedebilmektedir.

Bu bağlamda, araştırma öznelerinin aktardığı yaşam deneyimlerinde bir yandan baskıların köken bulduğu eksenleri, diğer yandan baskıların görme engelli

bireylerin yaşamını hangi açılardan etkilediğini ve her bir kesişim alanına özgü hususları keşfetmeye çalıştım. Araştırma kapsamında ortaya çıkan üç ana tema, bu temaları oluşturan alt temalar ve kategori gösteren ayrıntılı tema haritası Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Detaylı Tema Haritası (Ana Temalar, Alt Temalar ve Kategoriler)

4.1.KİŞİLERARASI BASKILAR

Kişilerarası baskılar ana teması araştırma öznelerinin günlük yaşamlarında karşılaştıkları baskı pratikleri ile ilişkilidir. İnsanların farklılıklara yönelik tutum, davranış ve yaklaşımları bu baskıların somut yansımaları olarak kendini göstermektedir. Kişiler arası baskılar toplumsal ve yapısal düzeydeki baskılar ile karşılıklı bir etkileşim içerisindedir. Bu anlamda, baskıların bir nevi mikro düzeydeki görünen yüzünü ortaya koymaktadır.

Başka bir deyişle, kişilerarası boyutu toplumsal ve yapısal unsurların günlük yaşam pratikleri yoluyla yeniden üretildiği alan olarak tasvir edebiliriz. Kişilerarası baskılar aile içerisinde, sokakta veya diğer sosyal yaşam alanlarında gerçekleşen etkileşimlerde görülmektedir. Bundan dolayı oldukça geniş bir düzleme işaret etmektedir.

Araştırma öznelerinin kişilerarası ilişkiler bağlamında deneyimledikleri baskıların ortak yönlerine işaret eden dört alt tema ortaya çıkmıştır. Bu alt temalar; “(1) Değersizleştirme”, “(2) Dışlama”, “(3) Kısıtlama”, “(4) Rahatsızlık Verme” adlarını taşımaktadır.

4.1.1.Değersizleştirme

Kişilerarası baskılar kapsamında tespit edilen alt temalardan ilki günlük yaşamdaki değersizleştirme pratikleri ile ilgilidir. Değersizleştirme kapsamında ortaya çıkan baskılara baktığımızda birey ve özne imajı ile bağlantılı noktaların açığa çıktığını görüyoruz.

Sosyal hizmet mesleği açısından insan onuruna ve değerine saygı gösterilmesi temel bir ilkedir. Bu ilkenin ana eksenlerinden birisini kişileri değersizleştiren inanış ve eylemlere karşı çıkılması oluşturmaktadır (The International Association Of Schools Of Social Work, 2018, s.3).

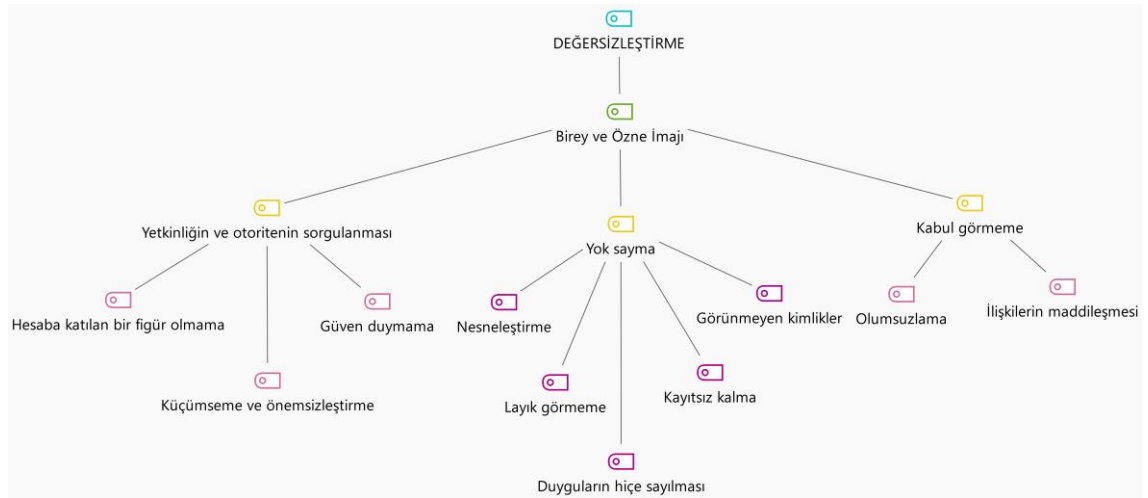
Virbaliené (2015) insan değerinin en somut anlamda kişiler arası ilişkilerde görünür olduğunu ifade etmektedir. Bireyin kişiler arası ilişkilerde saygıya ve kabule dayalı olarak değer görmesi en az kendi özünü anlaması kadar önem arz etmektedir. Hatta bu süreçler kişinin var olma amacını duyumsamasına dahi etki etmektedir (2015, s.33-34).

Araştırma öznelerinin paylaşımlarına baktığımızda değersizleştirme temelinde yaşanan baskıların birbiriyle bağlantılı üç boyutunun olduğunu görüyoruz. Bunlardan ilki, görme engelli bireyin tüm diğer farklılıklarından bağımsız olarak değersizleştirilmeye dayalı tutum ve davranışlara maruz kalmasıyla ilgilidir. Yani birey sırf görme engelli olması nedeniyle yaşamında çeşitli değersizleştirme pratiklerine uğrayabilmektedir.

Değersizleştirme pratiklerinin filizlendiği diğer iki boyut ise farklılıkların kesişim alanlarıyla ilişkilidir. Bunun bir yönünü kişinin varlığının yalnızca engelli olma ile ilişkilendirilerek yorumlanması oluşturmaktadır. Bu durum, kişinin bütün yönleriyle bir birey olma duygusunu zedeleyen bir baskıya dönüşmektedir. Bir başka anlatımla, diğer farklılıkların görmezden gelinmesi nedeniyle değersizleştirme söz konusu olmaktadır. Son boyut ise farklılıkların doğrudan kesişim alanlarında meydana gelen kendine özgü baskı dinamiklerini içine almaktadır. Burada ise farklılıkların bir arada oluşu baskının doğasını açıklığa kavuşturmaktadır.

Araştırma öznelerinin paylaşımları bu noktaların tümü ile temas eden pek çok somut süreci görünür kılmaktadır. Değersizleştirme alt teması içerisinde “(1) Yetkinliğin ve otoritenin sorgulanması”, “(2) Yok sayılma”, “(3) Kabul görmeme” olarak adlandırdığım üç kategori ortaya çıkmıştır.

Şekil 2. Değersizleştirme Tema Haritası (Kategoriler ve Boyutlar)

4.1.1.1. Yetkinliğin ve Otoritenin Sorgulanması

Değersizleştirme bağlamında ortaya çıkan ilk baskı kategorisi yetkinliğin ve otoritenin sorgulanması ile ilgilidir. Burada otorite terimi ile kast edilen kişinin düşünce ve eylemlerinin ilişki içinde olduğu insanlar nezdinde önem arz etmesi ve belirli bir etki alanı oluşturmasıdır. Dolayısıyla güç ve ayrıcalık olgularından bağımsız görmemek gerekir.

Bu baskı pratikleri Purcell (2014)'in engellilerin uğradığı baskılar arasında gösterdiği kişiliğin sorgulanması olgusu ile örtüşen bir niteliği sahiptir. Bununla birlikte Purcell'in tartışmasında kişilerarası ilişkiler ile ilgili boyutlardan ziyade sistematik ve kurumsal düzeye atıfta bulunduğunu görüyoruz (s.198-200). Bu bakımdan, bu kategoride açığa çıkan bulguların baskıların kişilerarası boyutlarını daha fazla görünür kılması açısından anlam taşıdığı söylenebilir.

Bu kategori kapsamında; "hesaba katılan bir figür olarak görülmemeye", "küçümseme ve önemsizleştirme" ve "güven duymama" olarak kavramsallaştırılabilecek baskı boyutları ortaya çıkmıştır.

'Görme Engellilik ve Cinsiyet'

Görme engellilik ve cinsiyet alanlarının kesişiminde yetkinliğin ve otoritenin sorgulanması ile ilgili baskı pratiklerinin somut örneklerini görebiliyoruz. Kişinin düşünce ve eylemlerinin değer hiyerarşisinde yerleştirildiği konum bu kesişim alanında açıkça görülmektedir. Bu konumlandırma her şeyden önce gündelik ve sosyal yaşamda hesaba katılan bir figür olma ile ilişkili çok çeşitli zorluklar çıkarabilmektedir.

Doğa, görme engellilik ve kadın olması nedeniyle maruz kaldığı tutum ve davranışların değersizleştirici etkilerini şöyle dile getirmiştir.

Sanki zavallı, yardıma ihtiyacı olan biri gibi hissettiriyorlar (Doğa).

Bu tür yaklaşımlar kişiler arası düzey ile toplumsal düzey arasındaki etkileşimin açık bir örneğini yansıtmaktadır. Manolya cinsiyet temelinde deneyimlenen değersizleştirici tutumların toplumsal düzlemde nasıl kök saldığını şöyle açıklamıştır:

Anadolu'da vardır biraz. Erkek çocuk daha farklı, böyle daha üstün görülür. (Manolya)

Bir cinsiyete üstünlük yükleme eylemi doğal olarak diğer cinsiyeti küçümseyici tutum ve davranışları beraberinde getirmektedir. Bazı araştırma öznelerinin paylaşımlarında bu baskı süreçleri kapasitenin küçümsenmesi biçiminde açığa çıkmaktadır. Küçümsemeye dayalı tutum ve davranışlar kişinin bir şeyleri yapabilir olduğu veya zorluklar ile baş edebileceği gibi konularda kendini göstermektedir. Örneğin kişinin beceriksiz, savunmasız veya kırılğan görülmesine neden olabilmektedir.

Bir erkek arkadaşım olduğu zaman benim körlüğümden faydalanabileceklerini, benim kolay kandırılabilir olduğumu düşünüyorlar. (Selvi)

Görüldüğü gibi bu tür küçümseme tutumları yoluyla kişinin birey ve özne imajı değersizleştirilmekte ve kişi farklılıklar odağında güçsüzleştirilmektedir.

'Görme Engellilik ve Yaş'

Görme engellilik ve yaş kesişiminde ilk olarak hesaba katılan bir figür olarak görülmeme odağındaki baskı boyutlarını görebiliyoruz. Buz (2015)'un muhatap alınmama temelinde açıkladığı şekilde, çeşitli toplumsal kabullerle birlikte yaşlıların söz ve kararları dikkate alınmamakta, birikimlerine bakılmaksızın yaşlıların sahip olduğu tecrübeler değersizleştirilmeye maruz bırakılabilmektedir (s.271). Araştırma öznelerinin aktarımları muhatap alınmama durumunun görme engel ve yaşın etkileşimi içerisinde daha keskin bir biçim alabildiğini göstermektedir.

Yaşlıların aile içerisinde, akraba içerisinde, toplum içerisinde yavaş yavaş sözü dinlenmez insanlar olduğunu biliyoruz. Engelli olunca da zaten engelli. (Çınar)

Görme engellilik ve yaşlılık kesişimindeki değersizleştirilme pratikleri sonradan görme engelli olmanın getirdiği kendine özgü yaşam deneyimleri ile farklı yönlerden etkileşim içerisine girebilmektedir. Çünkü sonradan görme engelli olan bireyler yaşamlarında görme kaybıyla birlikte tamamen yeni deneyimler yaşayabilmektedir. Bireyler süreç içerisinde; baş etme, yaşamın farklı alanlarında kayıplar ile karşılaşma, kendilik algısında meydana gelen değişimler, insanların tutumlarındaki değişimler ve rehabilitasyon gibi çok farklı alanlarında yeni olgular ile yüz yüze kalınmaktadır (Thurston, Thurston ve McLeod; 2010, s.105).

Öznelerin aktarımları değişen yaşam koşullarına ve yeni ilişki biçimlerine uyum sağlama çabası, aile içinde toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden şekillenmesi ve bu deneyimlerin kişinin iç dünyasına olan tesirleri gibi pek çok etmenin sürece etki edecek şekilde devreye girdiğini göstermektedir.

Şimdi alışmaları zor oluyor onlar da haklı... Önermiş olduğum şey yapılmıyorsa veya dikkate alınmıyorsa bu benim zoruma gidiyor... Çocuklarım beni kale almıyorlar mı acaba gibi düşüncelere kapılıyorum.

Zorlandığım yerde şey olmasın ama çok gözyaşı döktüğüm günler oluyor... Kendi içime boşalıyorum. Haşa bu isyan olarak değil. Ama ben böyle mi olacaktım. Yani kendi kendime bazı düşünceler beni yıpratıyor. (Ayhan)

Görme engellik ve yaş kesişiminde bir diğer baskı boyutu olan güven duymama davranışlarını buluyoruz. Bu anlamda bulgular Siebers (2008)'in muktedir-bedenlerin yaşam içerisinde referans noktası olarak tanımlanması yönündeki ifadelerini teyit etmektedir (s.8).

Bunun bir örneğini aile reisliği olgusunda görüyoruz. Ülkemizde yasal olarak eşlerin evlilik birliğini beraberce yönetme ve temsil etme hak ve yükümlülüğü bulunmaktadır. Bununla birlikte, günlük yaşamda ağırlıklı olarak aile reisliği kavramı baba figürü ile ilişkilendirilmeye devam etmektedir.

Görme engel, yaş ve toplumsal cinsiyet rollerinin kesişim noktasında bu duruma ilişkin bir yetkinlik sorgulaması ile karşılaşıldığını görüyoruz. Bu anlamda görme engelli ve yaşlı bireyi çoklu ve karmaşık bir baskı sürecinin ortasında buluyoruz. Bu baskıları *“seni hep ikinci plana atmaya bakıyorlar”* diyerek açıklayan Poyraz'ın deneyimleri şu şekildedir:

Engelli bir insan evleniyor... Oğlu oluyor, evin veliahtı oluyor ve ona evin reisi gözüyle bakılıyor... Kırk yıl ekmeksiz kalsalar bey git de kendi imkânlarını kullanarak şu ekmeği al gel demez hanım bana. (Poyraz)

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellilik ile cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde yetkinliğin ve otoritenin sorgulanması ile ilgili baskıların kendine özgü boyutlarından bazılarını

görüyoruz. Farklılık kimliklerine sahip kişilere yönelik gündelik yaşamın pek çok noktasında kendini gösteren küçümseyici tutumlar bu baskıların somut bir yansımasıdır.

Kuzey, görme engellilik ve cinsiyet kimliği olguları etrafında biçimlenen önemsiz görme ve küçümseme içeren tutumların yüzeye çıkardığı bir yaşam deneyimini şöyle aktarmıştır:

Engelli olduğum için aciz ve güçsüz görüldüm. Hakkını arayamaz statüsüne sokuldum. Hem de trans olduğum için dalga geçildi.
(Kuzey)

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde tespit edilen baskı boyutu küçümseme ve önemsizleştirme olguları ile bağlantılı olmuştur. Bireyin görme engelli olması ve etnik kökeni dolayısıyla ikili ilişkileri esnasında uğradığı çok yönlü baskılar bir araştırma öznesinin anlatımında şöyle açığa çıkmaktadır:

Bir arkadaşım benden hoşlandığını söylemişti. Dedi ki görme engelli oluşun benim için sorun değil. Sanki ben o gördüğü için hemen kabul edecektim gibi...

Görme engelli oluşum problem değil peki Kürt oluşum dedim... Dedi ki ben seni görme engelli olmana rağmen kabul ediyorum ama sen böyle yapıyorsun... Önce çıkma teklif edip sonra teklifi geri alıyor kendince. Sen kimsin yani? (Akasya)

Burada Thompson'ın (2012) işaret ettiği gücün olumsuz ve küçük düşürücü şekilde kullanımı (s. 47-48) söz konusu olmaktadır. Öncelikle bireyin görme engelli olması nedeniyle bir ilişki teklifini kabul etmeye hazır olduğu ön kabulü bulunmaktadır. Bu tutum bireyin kendi tercihlerini yapabilme kabiliyetinin küçümsemesini öngörmektedir. Dolayısıyla bireyin ilişki dinamiği içerisinde yetkinliği ve otoritesi sorgulanmaktadır. Bunun yanında bireyin etnik kökeni bir sorun alanı olarak gündeme getirilerek kişinin birey olma imajı zedelenmektedir.

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Din ve inanç ile bağlantılı baskı deneyimleri pek çok yönden kendine özgü öğeler içermektedir. Bulgulara genel olarak baktığımızda, din ve inanış kesişiminde deneyimlenen baskıların iki boyutunun olduğunu anlıyoruz. Bunlardan ilki engellilik olgusuna yönelik din ve inanç referans alınarak yapılan değerlendirmeler ile ilgilidir. Baskıların diğer yönünü ise bireyin benimsediği din veya inanca yönelik insanların verdiği tepkiler oluşturmaktadır.

Yetkinlik ve otoritenin sorgulanması tutumlarının ilk boyut ile bağlantılı yönleri bulunmaktadır. Küçümseme ve önemsizleştirme ile bağlantılı süreçler yoluyla görme engelli kişi dini gereklilikleri yerine getirme konusunda yükümlülük sahibi olan yetkin bir özne kategorisinin dışında bırakılmaktadır.

Görmüyorsun diye geliyor sen cennetliksin diyor. Şimdi baktığın zaman bu hakaret zekâma... Rahatsız edici bir şey. (Celil)

Bazen namaz kılmaya gidiyorum. İnsanlar şefkat ve merhamet gösteriyorlar. Kör ama ibadetlerini de yerine getiriyor diye bir şaşkınlık. (Selvi)

4.1.1.2. Yok Sayma

Değersizleştirme temelinde ortaya çıkan baskı kategorilerinden bir diğeri yok sayma tutum ve davranışlardır. Burada yetkinliğin ve kişiliğin sorgulanması ile bağlantılı baskılardan farklı noktalar belirlemektedir. Yetkinliğin ve otoritenin sorgulanmasında kişinin eylem ve düşüncelerin önemsizleştirilmesi ve küçümsenmesi söz konusu iken, yok sayma ile ilgili tutumlarda birey ile bağlantılı konuların görmezden gelinmesi devreye girmektedir.

Bu süreçler Özateş Gelmez (2018)'in toplumsal süreçlerle bağlantılı olarak işaret ettiği engelli bireylerin bir yandan varlıklarının, diğer yandan yaşadıkları

sorunların görmezden gelinmesi durumlarının (s.197) kişilerarası boyutlarını ve kesişimsel yönlerini de göz önüne sermektedir.

Bu kategori; “duyguların hiçe sayılması”, “layık görmeme”, “nesneleştirme”, “kayıtsız kalma” ve “görünmeyen kimlikler” adlarını taşıyan baskı boyutlarını içermektedir.

‘Görme Engellilik ve Cinsiyet’

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde ön plana çıkan baskı boyutlarından ilki kişinin sahip olduğu duyguların hiçe sayılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişi böylelikle bir anlamda değerli hissetme duygusundan mahrum bırakılmaktadır.

Ruhunun acıyıp acımayacağını hiç kimse düşünmüyor. (Fidan)

Kişinin duygularının hiçe sayılması boyutundaki baskılara baktığımızda ayrıcalık ve güç ile bağlantılı süreçlerin yansımalarını görmemiz mümkün olmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, nesneleştirme içeren davranışlar da devreye girmektedir. Fidan bu durumu şu şekilde ortaya koymaktadır:

Görme engelli kızlar ailenin kum torbası gibi. Gelen vuruyor. Giden vuruyor. İstedikleri zaman terapi yaptıkları, bağırdıkları, çağırdıkları bir meta olarak düşünülüyor. (Fidan)

Yoksayma ile ilgili olarak açığa çıkan bir diğer önemli baskı boyutu layık görmeme tutumlarıyla alakalıdır. Bu baskı pratiklerinin örneklerine nesiller arası kültürel aktarımında kilit bir role sahip olan geleneklerin ve göreneklerin uygulanmasında rastlıyoruz. Bu uygulamaların görme engelli kadının değersizleştirilmesine yönelik pratiklerin yeniden üretilmesinde bir aracı olabildiği görülmektedir.

Mesela çok kötü bir şey oldu geçenlerde. Bir görme engelli kız evlendi. Ailesi kına gecesi yapmak istemedi kızına. Niye kız görme engelli ya. (Fidan)

Değersizleştirme ile ilintili olarak ortaya çıkan bir başka baskı boyutunu görünmeyen kimlikler olarak adlandırdım. Buradaki baskı süreci görme engellilik dışındaki farklılıkların anlamını yitirmesinden kaynaklanmaktadır. Sevinç (2010)'in işaret ettiği gibi, bireyin kendisine yönelik algısı ve diğerlerinin kişi hakkındaki kategorileştirici tutumlarının bir anlamda çelişmesi söz konusu olmaktadır (s.4).

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde görünmeyen kimlikler olgusu iki uçlu baskıları doğurmaktadır. Örneğin bir araştırma öznesinin kadınların cinsel bir obje konumuna indirgenmesine yönelik tutumlar ile cinsiyetin görünmez olması durumunu resmeden anlatımı baskıların karmaşık doğasının izlenmesi açısından önemli bir ipucu vermektedir.

Laf atıyor mesela. Aaa! Görmüyormuş diyor. Bilseydim laf atmazdım diyor. Bence bu da çok aşağılayıcı bir durum. (Defne)

Benzer bir durumun görme engelli erkekler tarafından da deneyimlendiği, ancak cinsel bir nesneleştirme söz konusu olmaması nedeniyle sürecin tek yönlü işlerlik kazandığı görülmektedir. Bununla birlikte, toplumdaki erkeklik olgusuna yüklenen anlama dayalı olarak şekillenen tutum ve davranışlar görme engelli erkekler açısından kendine has başka karmaşık süreçleri üretmektedir.

Işık yanınca girmiş koluna buyurun geçelim demiş. Geçirirken adam karısına kızmış. Niye elin adamının koluna giriyorsun demiş. Yok ya demiş adam değil kör, kör demiş. (Doğan)

Bir yandan toplum tarafından oluşturulan erkeklik algısı, diğer yandan görme engellilik ile ilişkilendirilen anlayışların kesişim noktasında kalan birey günlük yaşam ilişkileri içerisinde kendisine karşı sergilenen olumsuz yaklaşımları yüklenmektedir. Aynı zamanda, kendine dönük algısını oluşturmaya

çalışmaktadır. Bu bağlamda sürekli kendini kanıtlama mecburiyeti ortaya çıkmaktadır.

Burada, toplumda var olan etkin ve hegemonik erkeklik olgusunun yarattığı imge ile ilintili olarak, kişinin kendini görünür kılma çabası ve kanıtlaması söz konusu olmaktadır.

O süreçleri çok derin yaşadık bizler. Her an kendinizi ispatlamak zorundasınız. Bir mücadele ediyorsunuz engellekle. Erkek yanınızı da ortaya koymak istiyorsunuz. Ben erkeğim de demek istiyorsunuz. (Celil)

'Görme Engellilik ve Yaş'

Görme engellilik ve yaş kesişiminde tespit edilen ilk baskı boyutu kayıtsız kalma tutum ve davranışları olmuştur. Kamelya, kendini etrafında bulunan kişilere ifade etme çabasının karşılığında maruz kaldığı aldırış etmeme tutumları ve ilgisizliği şöyle anlatmıştır:

En başta benim kardeşlerim dinlemiyorlar ki beni anlasınlar... Hâlbuki bu kadar sıkıntıdan sonra... Ya Rabbim diyorum ben ne kadar güçlüymüşüm. (Kamelya)

Nesneleştirme içeren tutumlarının bir diğer önemli baskı boyutu olduğunu söyleyebiliriz. Bunun örneklerinden birisi engelli ve yaşlı bireyin birlikte yaşadığı kişiler tarafından bir yük ve muhtemel problem kaynağı addedilmesidir. Bu ilişkilendirmeler, kişinin bir özne ve birey olarak değerlendirilmesinin altını oymakta, kişinin doğal ve kendiliğinden değeri göz ardı edilmekte ve bir bakıma şeyleştirilmektedir.

Aile senin başına bela olmandan korkuyor işin açığı bu... Yani bir yerin kırılacak onların başına kalacaksın. Bütün korku bu (Poyraz).

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim'

Görünmeyen kimlikler olgusunun en göze çarpan temsillerinden birisi cinsellik kavramı ile bağlantılıdır. Öznelerin deneyimlerini incelediğimizde, temel olarak cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim konusundaki tutumların görme engelli bireyin cinsiyetsiz görülmesi ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Bununla beraber, bu baskıların daha girift özellikler barındırdığını söylemek mümkündür. Zira insanların görme engelliliği cinsiyetsiz bir konuma yerleştirilme eğiliminde olması nedeniyle kişinin farklı bir cinsiyet kimliğine ve cinsel yönelime sahip olması durumu genel bir söylem alanı bulamıyor gözükmektedir. Dolayısıyla, bir manada kimliğin anlamsızlaştırılması süreçlerine tanık olunmaktadır.

Bu durumu *"bir engellinin cinselliği olamaz ki bir cinsel yönelimi olsun"* şeklinde betimleyen bir araştırma öznesi deneyimlerini şu şekilde detaylandırmıştır:

Körlük bizi görünmez yapıyor... Çünkü yakıştırmıyorlar böyle bir şeyi.
(Kuzey)

Cinsiyetin görünürlüğünü yitirmesi bu anlamda cinsiyet ve cinsellik ile algılarda kök bulan baskı öğelerinin ortadan kalkması anlamına gelmemekte, aksine bireyi meydana getiren bir özelliğin ve farklılığın yok sayılarak değersizleştirilmesi işlevini görmektedir.

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde açığa çıkan ilk baskı boyutu görünmeyen kimlikler olgusu ile ilgilidir. Burada, görme engelli bireyin yalnızca engellilik kimliği ile özdeşleştirilmesi ve diğer bireysel yönlerinin görmezden gelinmesi tutumu söz konusu olmaktadır.

Bireyi tek bir özelliğine indirgeyen bu tür yaklaşımlar görme engelli bireyin doğuştan sahip olduğu, yaşamının bir parçası olmuş olan ve kendisini tanımlayan önemli bir özelliğinin arka plana atılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla esasında bireyin sahip olduğu zenginliğin ve toplumsal yaşama sunacağı çeşitlilik olanağının önüne geçilmektedir.

Etnik tarafım görülmedi... Siz kör olduğunuz için onu da görmüyor. Nasıl sizi erkek olarak tanımlaması en sona geliyorsa, Kürtlüğünüzü de sona atıyor. (Celil)

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Görme engellilik ve din/inanç kesişiminde bireyin kendi inanç dünyası ile insanların engellilik olgusuna yönelik din temelinde inşa ettikleri düşüncelerin ve kişiye olan yaklaşımların etkileri belirgin olmaktadır.

Aydoğdu (2019) görme engellilik ve spiritüellik kapsamındaki tartışmasında, kişinin kendisiyle iletişiminin ve güçlü öz farkındalık durumunun birey olma haline bütünlüklü bir perspektif sağlaması açısından önem taşıdığını dile getirmektedir. Birey bu şekilde kendisini belirli özellikler ve örüntüler ile değerlendirmenin ötesine geçebilmektedir (s.184).

Araştırma öznelerinin anlatımlarında bireyin din ve inanç algısına kayıtsız kalma ve duygularının hiçe sayılması ile ilişkili baskı boyutlarının izlerini görmek mümkün olmaktadır. Anlatılar, bireyin inanç dünyası ile kişilerarası ilişkilerde yüz yüze geldiği engellilik ile din/inanç kesişimindeki tutum ve davranışların ortaya çıkardığı değersizleştirme süreçlerinin kendine özgü yönlerini sunmaktadır.

Bir araştırma öznesinin aktarımında öncelikli olarak kendi inanç dünyası, bu inanın kendisi için taşıdığı önemi ve yaşamına olan yansımalarını buluyoruz:

Tabi inancın getirdiği de bir güzellik var... Engeliniz ile nasıl başa çıkabileceğinizi öğrenmiş oluyorsunuz. Engele kızmıyorsunuz. Benimle yaşıyor diyorsunuz.

Bir şey daha var. Görme engellik bana zenginlik katıyor hatta. Benim perspektifimi, bakış ağımı genişletiyor (Fidan).

Araştırma öznesinin aktarımının insanların tutum ve yaklaşımlarına yönelik kısmında ise kendi inancını bir anlamda hiçleştiren ve yok sayan bir süreç karşımıza çıkmaktadır:

Engelliliğin çok kötü olduğu, Allah'ın bize yardım etmesi gerektiği söyleniyor... Her zaman Allah razı olsun diyoruz. Ama... Konuşma yani bir sus...

Ben Müslüman bir insanım. Çok ezbere değil düşünerek. Rabbim bize idrak vermiş. Bunu kullanmak gerek. Müslümanların daha fazla düşünmesi gerektiğini düşünüyorum.

Anne baba kötü bir şey yaptı, o yüzden Allah sizi verdi deniliyor. Bu çok korkunç bir şey... Sizden sadece evde oturup ibadet etmeniz bekleniyor. (Fidan)

Bir diğer araştırma öznesinin kendi inanç dünyasının yok sayılması ile ilgili deneyimleri ise şu şekildedir:

Çoğu insanın dini kendine göre şekillendirdiğini ve içine geldiği gibi değerlendirdiğini düşünüyorum...

Allah insanları cezalandırmak için ya da zulüm göstermek için de yapmamıştır. Mkfatlandırmak için de yapmamıştır bence. Böyle olduğu için olmuştur. Bunu dinle bağlandırmak çok saçma...

Annem çok inançlıdır... Ben Allah'ı korkutucu olarak hayal etmiyorum diyorum... nemli olan benim içimdeki vicdan ve benim ona karşı olan sevgim ve inancım... Neden şkretmiyorsun diyor? (Akasya)

4.1.1.3. Kabul Görmeme

Değersizleştirme temelinde yaşanan baskılar kapsamında ortaya çıkan son kategori kabullenilme bağlamında yaşanan problemlerdir. Kişinin insanlar arası ilişkilerinde görme engelinin ve diğer farklılıklarının kabul görmemesi kişiyi ve yaşamını pek çok yönden etkilemektedir.

Bu çerçeveye giren baskılarda görme engelli bireyin farklılığına olumsuz bir anlam yüklenmekte ve kişinin bir bakıma kişiler arası ilişki içerisinde değeri düşürülmektedir. Dolayısıyla Nzira ve Williams (2009)'ın işaret ettiği gibi, kişinin kimliğine olumsuzluk atfedilmesinin getirdiği bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Kişinin doğasının ve kimliğinin olumsuz bir şekilde yorumlanması sürecin bir parçası olmaktadır (s.34-35). Bu süreç, daha ziyade kişinin birebir ilişkilerinde maruz kaldığı tutumları ve davranışları içerisine almaktadır. Dolayısıyla, dışlama alt temasında üzerinde durduğum grup içine kabul etmeme ve dışarıda bırakma eylemlerinden farklı dinamikleri barındırmaktadır.

Kabul görmeme kategorisi altında; “olumsuzlama” ve “ikili ilişkilerin maddileşmesi” konulu baskı boyutları açığa çıkmıştır.

'Görme Engellilik ve Cinsiyet'

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde gözlemlenen baskıların bir boyutunu olumsuzlama tutumları oluşturmaktadır. İkili ilişki esnasında farklılıklara olumsuz bir değer atfedilmesi bu süreçlerin üretilmesinde önemli bir işlev görüyor gözükmektedir.

Sonradan görme engelli olduğunu dile getiren bir araştırma öznesinin paylaşımında bu durumun somut bir örneğini buluyoruz. Burada evlilik yaşantısı ve aile hayatını biçimlendiren cinsiyet rolleri ile toplumsal algıların ikili ilişkilerdeki kabul mekanizmalarına olan yansımaları fark edilmektedir.

Eski eşim bunu kabullenemedi. Niye çevrenin bir bakış açısı vardı. Aaa! Bu adamın neyi eksik ki kör bir kadınla beraber... Evlilikte yenik düştü ve biz ayrıldık. (Demet)

Benzer bir okumanın gelin imgesi üzerinden yapılması mümkündür. Kültürümüzde gelin olgusu cinsiyet rolleri ile olduğu kadar toplumsal ilişki örüntülerinin bir göstergesi olarak da görülebilir. Buradaki etkileşimler görme engellilik ile birlikte kendine özgü bir anlam alanı kazanıyor gözükmektedir. Dolayısıyla görme engellilik, cinsiyet rolleri ve normal/ideal olan algısının üzerinde durduğu kaygan zeminde kişiye yönelik değersizleştirici tutumların hayat bulabildiğini gözlemliyoruz:

İnsanlar geliyor, siz insanlara hizmet edeceksiniz... İşte gelinsiniz ya çay yapacaksınız, sofrayı toplayacaksınız... Dolayısıyla sizi bir gelin olarak görmüyor. (Demet)

Bu örnekte tekrardan toplumsal baskı süreçleri ile kişilerarası baskı süreçlerinin birbirine olan etkileri ortaya çıkmaktadır. Yani, baskı eksenlerinin birbirini besleyen ve tamamlayan yanlarını gösteren kesişimsel baskı ağları görünür olmaktadır.

'Görme Engellilik ve Yaş'

Kabul görmeme ile ilişkili baskı pratiklerinin görme engellilik ve yaş kesişimindeki bir boyutunu kişilerarası ilişkilerde statü ve gelir gibi olgulara atfedilen önem ve değer ile birlikte okuyabiliriz. İlişkilerin maddileşmesi ve bir çıkar temeline dayalı inşa edilmesinin yarattığı baskıları görme engelli olduktan sonra yaşadığı gözden düşme durumu ile bağlantılı olarak anlatan Evren, değersizleştirilme deneyimini şu şekilde resmetmektedir:

Düşenin dostu olmaz. Dostum vardı, arkadaşlarım vardı, saygı vardı, sevgi vardı... Ama görüntüyü kaybedince, paran da gidince hiçbir şey

olur çıkarsın, piyasada değerin düşer. Seni bir dilenci gözüyle görürler (Evren).

Burada, kişi için anlam ifade eden insani ilişki bileşenleri değerini kaybetmektedir. Araştırma öznelerinin görme engellilik ve yaşlılık kesişiminde yaptığı aktarımlar ailede yaşanan olumsuz deneyimleri de içermektedir. Bu süreçlerde güç ve ayrıcalık konumları kendini açıkça göstermektedir.

Yaşlandıkça daha güçsüz oluyorsunuz, daha fazla hasta oluyorsunuz. Daha çok itiliyorsunuz. Hiç sıcak bakmıyorlar. (Fidan)

Diğer yaşlılardan duyuyorum... Biz engelliye gelince hayli hayli olur yani (Çınar).

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Kabul görmeme ile ilişkili baskıların yansımalarını görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde de görmek mümkündür. Bu kesişim alanında açığa çıkan baskı boyutlarından birisi kabul görmeme endişesi nedeniyle kendini başkalarına istediği gibi ifade edememe veya ifade ettikten sonra karşılaşılan olumsuzlama tutumlar ile ilgilidir.

Bunun bir örneğini açılma süreçlerinde görebiliyoruz. Alanyazın kişi için cinsiyet kimliğini veya cinsel yönelimini başkalarına açıklama aşamasının stresli bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, kişinin öz kabul ve iyi olma hali için kritik bir öneme sahiptir. Kişiler arası ilişkiler ile bağlantılı olarak karmaşık bir hal alabilmektedir. Bu nedenle, açılma deneyimleri ile kişinin iyi olma durumu arasındaki ilişkiler önem arz etmektedir (Ryan, Legate ve Weinstein, 2015, s. 551).

Önce lezbiyen olarak açıldım. Annem dedi ki doktora gideriz. Doktora gittim tedavi olmuş gibi yaptım... Dedim ben yapamıyorum...

Sonra ipler koptu işte. Sonra bedenimden de rahatsızım ben transım dedim. Keşke lezbiyen kalsaydın oldu. (Kuzey)

Burada dikkat verilebilecek bir konu olumsuzlama tutumunun çok katmanlı yapısıdır. Bireyin görme engel ve cinsel yönelim nedeniyle yapılan sınıflandırmaya ilave olarak cinsiyet kimliği açısından ayrı bir sınıflandırmaya daha tabi tutulabildiğini ve zincirleme baskılar ortaya çıktığını anlıyoruz.

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Araştırma öznelerinin görme engellilik ve etnik köken kesişimindeki paylaşımları sahip olunan tüm farklılıkların bir bütün olarak birey olgusunu oluşturan önemli unsurlar olduğunu tekrardan anlatmaktadır. Başka bir deyişle, tüm farklılıkları olumsuzlamadan tanınmanın önemini ifade etmektedir.

Bu aktarımlarda, kişilerarası ilişkilerin insan olmadan kaynaklı değer görme temelinde inşa edilmesine verilen önemi görebiliyoruz. Bu yüzden, ilişkilerin maddileşmesi herkesin insan olarak kabul gördüğü ikili ilişkilerden uzaklaşılması ve bu tür insani değerlerin karşılık bulmamasından duyulan rahatsızlığı da ortaya koymaktadır.

Ben herkesi bulunduğu mevkiden de, bulunduğu soydan da, ırktan da, ne olursa olsun kabul ederim. Benim de o şekilde kabul edilmem gerektiğini düşünüyorum (Güven).

Birey, görme engeli ve etnik kökeninden dolayı kimi zaman eş zamanlı, kimi zaman kademeli olarak çoklu değersizleştirmeye maruz kalmaktadır. Bir araştırma öznesinin deneyimleri, bu karmaşık süreçleri ve kişinin insan olarak taşıdığı değer maddi ve manevi olarak yara alması durumunu ortaya koymaktadır:

Bir arkadaşım vardı. Ders konusunda bana yardım ediyordu. Anlatıyordu, okuyordu falan, yardım ediyordu... Daha sonra aramızdaki muhabbet ilerledi. Kürt olduğumu öğrendi...

İlk önce inanmadı aksan falan olmadığı için bende. Sonra Kürtçe bildiğimi öğrendi ve sırf bu yüzden uzaklaştı benden. Sırf milliyetinden dolayı bir insan bir insandan uzaklaşır mı? Veya bu dili bildiğinden dolayı? (Akasya)

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde tespit edilen noktalara din/inanç alanında da rastlıyoruz. Dolayısıyla, herkesin insan olarak kabul gördüğü ikili ilişkilerden uzaklaşılmasının birey üzerindeki etkilerini burada da hissediliyoruz. Görme engellilik ile din/inanç temelinde meydana gelen kesişimsel baskıların bir yönünü önceden belirtildiği üzere toplumun görme engellilik ile inanç arasında kurduğu bağlantılar oluşturmaktadır.

Kabul görmeme temelinde uğranılan baskılara etki eden etmen ise görme engelli bireyin benimsediği dini inancı, inancı veya farklı inanç kimliğinde kendini göstermektedir. Bir araştırma öznesi kişiler arası etkileşimlerde karşılaştığı baskı deneyimlerini şöyle anlatmıştır:

Ben görme engelliysen benim dinimde, ırkımda, mezhebimde, alevi olmamda hiç kimseyi bağlamaz... Ama bazı kimse çıkıyor. Sanki bir sorumluymuş, sanki bir âlimmiş, sanki dindarmış gibi... (Evren).

“(1) Yetkinliğin ve otoritenin sorgulanması”, “(2) Yok sayma”, “(3) Kabul görmeme” kategorilerinden oluşan değersizleştirme alt teması araştırma öznelerinin birey ve özne imajını olumsuz yönde etkileyen baskı süreçlerini görünür kılmıştır. Değersizleştirilme pratikleri arasında kesişim alanlarında benzer nitelikler sunan, aynı zamanda her bir kesişim alanına özgü yönler içeren boyutlar bulunduğunu ortaya sermiştir. Bu baskılar, farklı yaşam alanlarında ve kişilerarası ilişkilerin çeşitli süreçleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden, tüm alanlar için geçerli olan tek bir tip

değersizleştirme şeklinden ziyade, deneyimin ortaya çıktığı bağlam ile ilişkili olan dinamik süreçlerinden söz edilmesi daha uygun görünmektedir. Diğer bir ifadeyle, birey sahip olduğu farklılığından dolayı herhangi bir yaşam olayının kendine özgü yönleriyle ilintili olacak şekilde değersizleştirilmektedir.

Diğer yandan, baskıların dinamik yapısının anlaşılması açısından, değersizleştirme pratiklerinin toplumsal ve yapısal etmenlerden kopuk ve bağımsız olmadığına anlaşılması altı çizilebilecek bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgular, bu bakımdan her bir eksenindeki baskı dinamiklerinin karşılıklı olarak birbirini etkileyen ve bunun ötesinde birbirini besleyen bir nitelik sunduğunu göz önüne sermiştir.

4.1.2. Dışlama

Dışlayıcı tutum ve davranışlar kişilerarası baskılar kapsamında açığa çıkan ikinci alt temadır. Dışlama çerçevesinde sosyal etkileşimler, grup süreçleri ve dâhil olma ile bağlantılı noktalarına odaklanmaya çalıştım. Dışlama kapsamında ortaya çıkan sorunlar içerisinde diğer insanlarla etkileşime geçme, bağ kurma ve bir arada olma gibi sosyal ilişkiler ve bağlantılar üst kategorisi çerçevesinde ele alınabilecek baskı pratikleri yer alıyor.

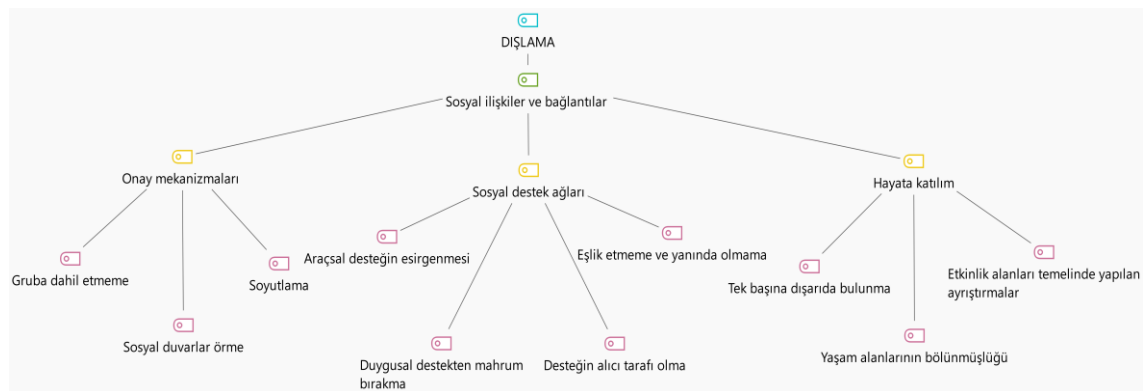
Dışlanmaya katkı sağlayan koşulların ortadan kaldırılması ve içerici bir toplumun oluşumu için çalışılması sosyal hizmet açısından merkezi bir konumdadır. Bu bağlamda toplumdaki dezavantajlı, kırılgan ve baskı altındaki kişi ve gruplar ile çalışılması önde gelen çalışma alanları arasında yer almaktadır (BASW, 2014, s.4-8).

Dışlanma olgusu çok çeşitli sosyo-ekonomik boyutları ve ortaya çıkardığı dezavantajlar nedeniyle çoğunlukla makro düzeydeki politikalar ve düzenlemeler ile bağlantıları olarak ele alınan bir kavramdır. Araştırma bulguları, dışlanma sürecinin yalnızca makro unsurlar ile sınırlı kalmayarak, insanlar arasında gerçekleşen günlük yaşam etkileşimlerine de aksettğini

gösteriyor. Farklılık olgusu da bu noktada temel bir konumda bulunmaktadır. Bundan dolayı, dışlanma pratikleri incelenirken farklılık kimlikleri, dışlanmanın birey üzerinde yarattığı etkiler ve baskı dinamiklerinin her birinin dikkate alınması önemli gözükmemektedir (Ward, 2009, s.238-249).

Analizler doğrultusunda, dışlama alt teması içerisinde “(1) Onay mekanizmaları”, “(2) Sosyal destek ağları”, “(3) Hayata katılım” olmak üzere üç kategori belirlemiştir.

Şekil 3. Dışlama Tema Haritası (Kategoriler ve Boyutlar)

4.1.2.1. Onay Mekanizmaları

Araştırma öznelerinin kişilerarası ilişkilerde deneyimledikleri dışlanma pratiklerinde ortaya çıkan ilk kategoriye onay mekanizmaları ve reddetmeye dayalı tutum ve davranışlar oluşturmaktadır. Paylaşımlara baktığımızda, herhangi bir onay sürecine tabi tutulmaksızın sosyal ilişkiler kurabilmenin gündelik yaşamın önemli bir parçası olduğunu anlıyoruz.

Farklılıklar nedeniyle reddedici tutumlar ile karşılaşmak yaşam deneyimleri üzerinde olumsuz bir iz bırakabilmekte, bireyin sosyal bağlantılar kurması ve sürdürmesine yönelik motivasyonunu etkileyebilmektedir.

Araştırma öznelerinin reddedici tutumlar bağlamındaki deneyimleri yaşamın farklı yönlerine dokunmaktadır. Bundan dolayı, sosyal olarak kabul ve

reddedilme olgularının genel bir tanımlanmasının yapılmasında yarar gözükmekte. Sosyal kabul kişiyi gruba veya ilişkilere dâhil etme isteğinin gösterilmesi, bunun işaretinin verilmesidir. Sosyal reddetme ise bunun tersi olarak kişiyi gruba veya ilişkilere dâhil etme konusunda istek duyulmamasıdır (Leary, 2010: akt. DeWall ve Bushman, 2011.s.256). Bu anlamda, bulgular Grimson (2010)'un kimliğe dair kategorilerin tanıma ve reddetme olgularının ayırt edilmesinde önemli bir etmen olduğu yönündeki tartışmasını destekleyen bir görünüm sunmaktadır (s.72).

Bu kategori kapsamında; “sosyal duvarlar örme”, “gruba dâhil etmeme” ve “soyutlama” olarak adlandırdığım baskı boyutları ortaya çıkmıştır.

'Görme Engellilik ve Toplumsal Cinsiyet'

Onay mekanizmaları ve reddedici tutumlar kapsamında öne çıkan baskı boyutlarından birisi sosyal duvarlar örme olarak adlandırabileceğimiz tutum ve davranışlardır. Başka bir ifadeyle, bireyin diğer insanlarla ilişkiler kurabilmesinin ve etkileşime girebilmesinin önüne geçilmesi söz konusu olmaktadır.

Demet, reddedilme temelinde deneyimlenen dışlanma baskılarını “*kendi içinizde eriyip bitiyorsunuz*” şeklinde aktarmıştır.

Bulgulara baktığımızda, bir grup tarafından onaylanmama ve gruba dâhil edilmeme kaygısının kişinin hareket biçimi ve aldığı kararlar gibi yaşamını çok yönlü olarak etkilediği görülmektedir. Bir araştırma öznesi ergenlik döneminde akranları arasına girebilmek ve arkadaş çevresi edinebilmek için çeşitli faaliyetlere katılma sürecini şu şekilde anlatmıştır:

O süreç çok zor oldu. Benim sigaraya başlama nedenim o dönem. Gören arkadaşlarla iletişim kurabilmek için başlamıştım...

İşte kahveye birlikte gidiyorduk, sigara içiyorduk... İletişim kurabilmek için yapmıştım o işleri. (Celil)

“Görme Engellilik ve Yaş”

Sosyal duvarlar nedeniyle yaşanan sıkıntıların örneklerini görme engellilik ve yaş keşisiminde görmek mümkündür. Baskın olan gruplarca inşa edilen keskin sınırlar farklı olanın içeri girmesinin önüne set çekmektedir. Kamelya, söz konusu sınırlar ve beraberinde gelen dışarıda bırakma pratiklerinin bir örneğini şu şekilde vermiştir:

Yani benim fikrime göre 2. sınıf insan gibi görüyorlar. Kendi aralarına almaları o kadar zor ki. (Kamelya)

Fiziksel ve duygusal olarak dışarıda bırakılma halleri diğer bir dışlayıcı tutum ve davranış biçimi olarak açığa çıkan soyutlama süreçleri için bir alan açmaktadır. Bir araştırma öznesinin tabiriyle “*aynı dünyanın insanı olmak*” (Ayhan) kişinin fiziksel ve ruhsal anlamda başkaları ile aynı ortamı paylaşabilmesinin önemine işaret etmektedir.

Bu tür bir dışlanma, doğrudan ve açık bir tutum veya davranış biçiminde görülebileceği gibi örtük ve dolaylı biçimde gelişen baskı süreçlerini de içerebilmektedir. Dolayısıyla, burada birey için somut olarak içerisinde yer aldığı, soyutlanma yaşamayacağı, kendini rahat ve olduğu gibi hissedebileceği ortamlar anlam kazanmaktadır. Yani birey kendisiyle aynı dünyayı paylaşabilen insanların olduğu yeri tercih etmeye yönelim göstermektedir.

Gruba dâhil olma veya aidiyet geliştirme olguları yaşamın pek çok evresi ve alanıyla ilgilidir. Bu yüzden, belirli bir yaşam dönemine veya evresine etki eden geçici bir durum olarak değerlendirmek yerine dinamik ve yayılan bir olgu olarak ele almak daha uygun görünmektedir.

Sonradan görme engelli olduğunu belirten bir araştırma öznesi ait hissettirmeme tutumları ile bağlantılı olarak duyumsadığı olumsuz hisleri şu şekilde anlatmıştır:

Huzuru, emniyeti, arkadaşlığı, dostluğu onlar içerisinde yaşıyorum. Görenler içerisinde yaşamıyor muyum? Burada daha huzurlu oluyorum. (Ayhan)

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde göze çarpan baskı boyutu onaylanma süreçleri ile ilgili olmuştur. Bu kesişim alanında farklılık kimliklerinin gruba dâhil olma açısından çoklu bir dezavantaja dönüşme durumu kendini açık bir şekilde göstermektedir.

Hep dışlanan bir çocuk oldum... Sadece engelimden dolayı olduğunu düşünüyordum ama olay o değildi... Erkeklerin dünyası beni almıyordu...

Ortaokulda engelimden dolayı çok dışlanıyordum. İstenmiyordum... Lisede aynı şeyi cinsiyet kimliğim nedeniyle yaşayacağımı düşünürdüm. (Kuzey)

Bu örnek farklılık kimliğine sahip olan kişinin grubun çeşitli biçimlerde oluşturduğu ve günlük yaşam ilişkilerinde yeniden ürettiği onay mekanizmalarını geçmekte problem yaşadığını göstermektedir. Brons (2015)'un belirttiği gibi, grup içi olanın arzu edilebilir bazı özelliklere sahip olduğu, grup dışı olanın ise arzu edilen bu özelliklere sahip olmadığı veya tam tersi olacak şekilde grup içi olanın arzu edilmeyen özellikleri taşımadığı, grup dışı olanın ise bunları taşıdığı varsayılmaktadır (Brons, 2015).

Bunun bir sonucu olarak, kişinin insanlar arası onay mekanizmalarında gömülü bulunan bu tür baskılar ile karşılaşmamak adına kendisini olduğu gibi dış dünyaya aktarma konusunda çeşitli sıkıntılar yaşayabilmektedir.

Hiçbir zaman kendim olamadım... Yani bir şeyleri saklamak... O kadar şey olmuş ki artık. (Kuzey)

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Diğer kesişim alanlarında tespit edilen onay mekanizmalarının yarattığı baskılar, görme engellilik ve etnik köken kesişiminde de öne çıkmaktadır. Bir araştırma öznesinin arkadaş edinme ve arkadaşlık ilişkilerini sürdürme bağlamında yaptığı paylaşımında, sosyal duvarlar örme ile bağlantılı baskıların görme engellilik ve etnik köken kesişiminde kazandığı kendine özgü yönler gün yüzüne çıkmaktadır.

Mesela biriyle arkadaş oldunuz. Ben Kürtçe konuşmak istiyorum dedim. Veya Kürt tarihini merak ediyorum dedim...

O zaman sen nasıl böyle dersin gibi ithamlarda bulunulur. Gören insan onunla muhatap olmaz falan filan kapatır konuyu. (Akasya)

Öne çıkan bir diğer nokta soyutlamaya dayalı tutumlar ile ilgilidir. Soyutlama eylemi başkaları tarafından uygulanan dışlama biçimlerinin yanında bireyin deneyimlediği baskıların neticesinde kendini kişilerarası ilişkilerden soyutlaması şeklinde de tezahür edebilmektedir. Birey, kişiler arası ilişkilerde karşılaştığı olumsuz yaklaşımların neticesinde kendini toplumdan uzaklaştırabilmektedir.

Bir araştırma öznesinin *"yeter ki bir insanla daha karşılaşmayayım"* (Akasya) şeklindeki paylaşımında bu karmaşık süreçleri görebilmek mümkün olmaktadır.

Bir süre sonra artık bıkmaya başlıyor... İnsanlarla iletişim kurmayı seven bir insanken kendimi toplumdan soyutlamak istiyorum. (Akasya)

“Görme Engellilik ve Din/İnanç”

Görme engellilik ve din/inanç kesişimindeki paylaşımlara göz attığımızda sosyal duvarlar oluşturma ve soyutlama ile bağlantılı dışlama pratiklerinin farklı bir yönüne tanık oluyoruz. Bu baskı boyutunda, bireyin düşünceleri diğer insanlara aktarma olanaklarının önüne geçilmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, bireyin iletişim kanallarının önüne set çekilmesi eylemi hayat bulmaktadır.

Kişinin düşüncelerini dışarıya aktarabilmesi insanlar ile iletişime geçebilmenin ve sosyal bağlar kurabilmenin doğal bir yoludur. Kimi durumlarda, bireyin farklılık teşkil eden yönleri diğerleri tarafından olumsuz biçimde karşılandığından dolayı sosyal aktarım yolları tıkanmaktadır. Böylelikle, bireyin bir başkasıyla en olağan temas kurma yöntemlerinden olan eylem biçimi dışlanma ile sonuçlanan bir girişime dönüşmektedir.

Birey, sosyal olarak anlamı olan bir adım atmakta, ancak bunun neticesinde olumlu bir geri dönüş alamamaktadır. Yani bir anlamda yalnız bırakılmaktadır.

Normalde ateist insanlar neler yaşıyorsa üstüne toplumun ayıkladığı, daha doğrusu özür olarak gördüğü başka bir durumun eklemlendiğini düşünün...

Lisedeyken felsefe ile aşırı ilgiliydim. Sorguladıklarını insan doğal olarak birileriyle paylaşmak ister... Paylaştığımda yalnız bırakılıyordum. (Bora)

4.1.2.2. Sosyal Destek Ağları

Dışlamaya dayanan baskı pratiklerinden bir diğeri bireyin sosyal destek süreçlerinin dışında bırakılması ile ilgilidir. Kişilerin içinde bulunduğu sosyal ilişki ağları karşılaşılan pratik ve duygusal problemler karşısında güven duyulabilecek destek mekanizmaları sağlama potansiyeli açısından önemlidir. Bu bakımdan,

sosyal ağlara dâhil olabilmek kadar, ilişki içerisinde olunan kişilerden sosyal destek alabilmek de anlam ifade etmektedir.

İhtiyaç duyulduğunda desteğe erişebileceği inancı stres içeren yaşam olaylarının etkilerinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda desteğin alınması sürecinde meydana gelen etkileşimlerin de kişi üzerinde etkileri bulunmaktadır (Lakey & Cohen, 2000, s.29-30). Bu anlamda, hem mevcut hem de algılanan sosyal desteklerin öneminin altı çizilmesi gerekmektedir.

Shumaker ve Brownwell (1984)'in sosyal destek olgusuna yönelik sunduğu bakış açısında iyi olma halini geliştirme amacıyla en az iki kişinin katılımıyla gerçekleşen kaynak değişim süreçlerine vurgu yapılmaktadır. Burada sosyal destek sağlayan ve alan kişinin algılarını içine alan iki yönlü bir yaklaşım dikkate alınmaktadır (s.13-22). Yapılan analizlerde bireyin hem sosyal destek sağlayan ve hem de sosyal destek alan konumları dikkate alınmaya çalışılmıştır.

Bu kategori ile bağlantılı olarak; “duygusal destekten mahrum bırakma”, “ eşlik etmeme ve yanında olmama” ve “araçsal desteğin esirgenmesi” olarak kendini gösteren baskı boyutlarına temas edilmiştir.

'Görme Engellilik ve Cinsiyet'

Bireyin yaşamında karşılaştığı çeşitli olumsuz olaylar ve koşullar esnasında ihtiyaç duyduğu sosyal desteğe başvurabilmesi ya da bu destekleri elde etme konusunda yaşanan sıkıntılar birey üzerinde baskı oluşturabilmektedir. Bir araştırma öznesinin görme engellilik ve cinsiyet temelinde aktardığı bir deneyiminde, hissedilen bu tür baskılar anlaşılır olmaktadır.

Sülalede ilk boşanan kişi benim... Abilerim falan herkes karşı çıktı... Engelli olduktan sonra yaşanan hiçbir sorunumu ben aileme anlatmadım. (Demet)

Bu deneyim, duygusal destek yanında eşlik etme ve yanında olma anlamında yaşanan dışlama pratiklerine yönelik örnekler sunmaktadır. Bireyin önemli bir yaşam olayı sürecinde yanında kimseyi bulamaması, olumsuz tepkiler ile karşılaşması, sorununu paylaşmaktan geri durması ve dolayısıyla sosyal destek ağının dışında kalması söz konusu olmaktadır.

“Görme Engellilik ve Yaş”

Görme engellilik ve yaş kesişiminde öncelikle duygusal destek boyutu içerisinde değerlendirebileceğimiz yaşam deneyimleri göze çarpmaktadır. Araştırma öznelerinin paylaşımlarında, belirli bir zaman diliminde meydana gelen olayların ve durumların yanı sıra, yaşlılık evresine yayılan bir olgudan bahsedilmesi de mümkün gözükmemektedir.

Bir araştırma öznesinin *“kimseye derdini söyleyemezsin”* (Evren) şeklinde açıkladığı sosyal desteklerin dışında kalma süreçleri görme engellilik ve yaşlılık kesişiminde kendine has bir görünüme dönüşmektedir.

Engelli yaşlılık... Kimseye hayatını anlatamazsın. Kimseye diyemezsin ben kötüyüm... Millete bir derdini anlatırsan sana tokat diye geri döner. (Evren)

Diğer bir araştırma öznesi sosyal destek mekanizmalarının önemli bir yönünü oluşturan karşılıklı paylaşım ve etkileşim temelinde yaşadığı sıkıntıları şu şekilde ifade etmiştir:

Beni evimdeki insanlar dinlemiyorlar ki... Hiçbir konuda konuşamıyorum. Kendileri konuşuyorlar. (Kamelya)

Sonradan görme engelli olma durumu ile bağlantılı bir yaşam deneyimine baktığımızda duygusal desteğe ilave olarak araçsal desteğin esirgenmesi tutumlarının da çeşitli yönlerini görebiliyoruz.

Esnaflık yapıyordum. Esnaflığımdan oldum. Param gitti, verdiğimi alamadım, aldığımı veremedim. Büyük sıkıntılar... Bunalıma girdim...

Kızım üniversitede okuyor. Tam sıkıldığım dönem okul aidatını yatıramadım. Abime bir telefon açtım. Abi dedim kızı okuldan atacaklar mümkünse şu harç parasını gönder dedim. Lafım yüzüme kapandı. (Evren)

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellilik ile cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde yer alan deneyimlerde açığa çıkan baskı boyutu duygusal destek ile bağlantılı olmuştur. Kuzey, çevresindeki bireyler ile paylaşımda bulunabilmesi konusunda yaşadığı deneyimleri ve bu süreçlerin etkilerini şöyle ifade etmektedir:

Biriyle bir şeyler paylaşmak, özelimi paylaşmak, kalbimi açmak... Bu benim hala aşamadığım bir tabu. (Kuzey)

Burada, kişinin içsel bir sürecini dış dünya ile paylaşamama konusunda yaşadığı sıkıntıların özgün bir yanını görmemiz mümkün olmaktadır. Bunun yanında, bireyi çevreleyen baskı süreçlerinde yanında hissedebileceği kişiler ve destek mekanizmalarının eksikliği de dikkat çekmektedir.

Mesele işte baskı yaşamak değil. Bu baskıyla nasıl mücadele edeceğinizi de bilememek...

Hani ben bunu yaşadığımda ne yapabilirim... Bunu engellemek için beni koruyabilecek ya da yanımda olduğunu hissettirebilecek kimler var. Bu yani. (Kuzey)

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde bireyin yaşamını sürdürdüğü çevre ve kültürel koşullarının sosyal destek mekanizmaları açısından taşıdığı önem görünür olmaktadır.

Kişinin kendi kültüründen olan, uzun süredir bir arada yaşamını sürdürdüğü insanların varlığı potansiyel bir sosyal destek havuzudur. Yaşanılan çevrenin kişinin kültürüne uzak olması ya da bu ortamda kişinin farklılığı hakkında olumsuz tutumlar bulunması halinde güven duyulabileceği sosyal destek kaynaklarına ulaşması zorlaşmaktadır. Dolayısıyla, sosyal destekten yoksun kalma riski ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Roman bir araştırma öznesi kültürel paylaşım mekanizmaları ve kültüre duyarlı bir çevrenin sosyal destek ağlarının varlığı açısından taşıdığı önem ile etnik kökeni ve kültürel kimliğine dönük olumsuz yaklaşımların bulunduğu ortamda beliren dışlanma deneyimine şu şekilde değinmiştir:

Oturuyorduk kapıda çocuklarla akrabalar hep birlikte... Gençler var, arkadaşlar var geziyorduk... Evet, görme engelliydim ama koluma girdikleri zaman benim onlarla hiç canım sıkılmazdı... Ama böyle binalarda dışlıyorlar (Fatih).

Burada, grup ve toplulukların sahip olduğu ortak kültür ve benimsenen sosyal yaşam pratiklerinin görme engelli bireyin sosyal desteğe erişimi için göz ardı edilmemesi gereken bir husus olduğu anlaşılıyor. Bu bağlamda, bireyin eşlik etme ve yanında hissetme desteğini alabildiği durumlarda dışlanma deneyimi yaşama riskinin azaldığını söyleyebiliriz.

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Görme engellilik ve din/inanç kesişimindeki paylaşımlar arasında sosyal destek ağlarının yalnızca alıcı tarafı olarak görülme ve sürecin destek sağlayanın bakış açısıyla biçimlenmesi ile bağlantılı baskıları ele almak mümkün olmaktadır.

Braithweite ve Eckstein (2003) görme engellilik ve yardım süreçleri ile bağlantılı çalışmalarında destek sunmanın güç ile ilişkili yönlerine temas etmektedir. Çalışmanın bulguları, araştırmaya katılan görme engelli bireylerin çoğunun

yardım isteyen pozisyonda olmayı istemediklerini ve süreci kendilerinin başlatmasını tercih etmediklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca, katılımcıların üstünlük kurma durumu hissettiklerinde desteği reddettiklerini göstermektedir. (11-15)

Bir araştırma öznesi kendi inancı ve bakış açısından hareketle değerlendirdiği destek süreçlerini şöyle ele almıştır:

Yolda yürürken bir vatandaşın yardım isteğini kibarca reddetsem şöyle bir şeyle karşılaşabiliyorum 'sana iyilik yaramıyor'...

Sen orada benim koluma girip karşıya geçersen iyilik yapma açısından ben bakmam... Sevap beklemem. Zaten ateistim ben. (Bora)

Burada, bireyin insanların engelli bireye biçimlendiren din/inanç ile bağlantıları bulunan kültürel temelli yardım sunma pratiklerinin engelli bireyin destek ve yardım olgularına farklı bir inanıştan yaklaşması sonucunda ortaya çıkan bir esasında güç ile ilintili bir sorun alanı doğmaktadır.

4.1.2.3. Hayata Katılım

Dışlama alt teması kapsamında tespit edilen üçüncü baskı kategorisi bireyin hayata katılımını zorlaştıran veya önüne geçen tutum ve davranışlardır. Bu baskılar, temel olarak bireyin gündelik yaşam akışının gerçekleştiği sosyal alanlara girebilmesini olumsuz etkilemektedir.

Sosyal katılım yapısal, işlevsel, düşünsel ve ilişkisel etmenlerin bir uyum içinde olmasına dayanmaktadır. Bu bakımdan, tüm farklılık sahibi bireylerin sosyal yaşama dilediği gibi dâhil olmasını destekleyen bir çevrenin ve insan topluluğun varlığı şüphesiz ki oldukça önemlidir.

Bu anlamda, araştırma bulguları toplumsal yaşama katılım ile baskı arasındaki ilişkiye temas eden çeşitli çalışmalar ile örtüşen bir nitelik sunmaktadır (Bkz.

Mullaly (2010), akt. Morgaine ve Capous-Desyllas,2015, s.19; Barnes ve Mercer, 2003, s.19-20) Bu bağlamda, hayata katılım süreçlerinin yapısal ve kurumsal yönlerine ilaveten kişilerarası ilişkiler bağlamındaki boyutlarının da dikkate alınması gereken önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Hayata katılım kategorisi kapsamında “tek başına dışarıda bulunma”, “etkinlik alanları temelinde yapılan ayrıştırmalar” ve “yaşam alanlarının bölünmüşlüğü” konuları baskı boyutları olarak belirlemiştir.

'Görme Engellilik ve Cinsiyet'

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde ön plana çıkan baskı boyutlarından ilki sosyal alanlarda tek başına bulunmanın tasvip edilmemesi olarak adlandırılabilir. Bu baskı boyutu en genel anlamda insanların görme engelli kadınların bir başkasının gözetimi olmaksızın hayatın akışına dâhil olmasına yönelik olumsuz yaklaşımları içerisine almaktadır.

Bir araştırma öznesi bu tür yaklaşımları “*senin sahibin yok mu? Niye tek başına çıktın?*” (Defne) biçimindeki sözlere maruz kalmasıyla açıklamıştır. Bu tür söylemler yoluyla günlük yaşama katılımın en yalın biçimlerinden olan sokağa çıkma eylemine yönelik bir anlamda karşı duruş sergilendiği anlaşılmaktadır.

Bu tür tutumların farklı sosyal yaşam alanlarındaki örneklerini araştırma öznelerinin yaşadığı deneyimlerde görebiliyoruz.

Otobüsteydim ablamla birlikte gidiyorduk... Ben iner inmez yaşlı bir kadın çok kızmış. Nasıl bu kızı tek başına bıraktın. Allah korusun başına bir iş gelir falan diye. Bunlar hala var. (Yasemin)

Hayata katılım olgusunu yalnızca bireyin fiziksel olarak sosyal alanda var olma durumuna indirgemek yeterli değildir. Kişinin sosyal alanlara katılımının olumsuzlanması ya da zorlaştırılması başka türlü dışlama pratiklerini içermektedir.

Örneğin, bireyin süregiden yaşamın bir parçası olmasında boş zaman değerlendirme önemli yer tutmaktadır. Etkinlik ve ilgili alanları temelinde yapılan ayrıştırmalar olarak ele alınması mümkün olan dışlama pratiklerinde kişinin bu süreçlerden dışlanması söz konusu olmaktadır. Bir başka anlatımla, bu dışlama süreçleri insanların belirli sosyal ve kültürel faaliyet alanlarını bazı gruplara avantaj sağlayacak şekilde şekillendirmesinin kişiler arası ilişkiler bazında dışa vurumları olmaktadır.

Akasya, bu tutumların bir sonucu olarak ilgi duyduğu bir alandan dışlanmasını şöyle aktarmıştır:

Erkek değilim ama futbol izlemeyi severim. Erkek olmam gerekmez.
Futbol izleyince hem görmüyor hem de futbol izliyor deniyor.
(Akasya)

Dışlanma deneyimi grup içi baskılar biçiminde de kendini gösterebilmektedir. Bu süreçler, bireyin sahip olduğu diğer farklılıklardan dolayı engelli insanlar arasında maruz kaldığı veya diğer farklılık grubunda engeli nedeniyle uğradığı baskıları kapsamaktadır. Sahip olunan bir farklılıktan dolayı bireyin toplumsal yaşam alanları içinde var olma fırsatları azalmaktadır.

Engelli kadınlar iki kere dezavantajlıdır. Mesela kadın dernekleri de dışlıyor seni. Hâlbuki onlarda kadın. (Fidan)

'Görme Engellilik ve Yaş'

Hayata katılım konusunda görme engellilik ve yaş alanında görünür olan baskı boyutları cinsiyet alanı ile benzerlik göstermektedir. Görme engelli yaşlı bireylerin yaşam alanları içinde yer almasının tasvip edilmemesi bunun bir örneğidir.

Bir araştırma öznesinin ifadelerinde yer alan "*bu yaşta kardeşim ne işin var oralarda*" (Ahmet) gibi deyişler yoluyla kişi sosyal alanın dışına itilmektedir. Bir

diğer anlatıŖla, kiŖinin hayata katılım gereksiz bulunmaktadırdır. PaylaŖımlarda ayrıca, etkinlik alanları temelinde yapılan ayrıŖtırmalar da açığa çıkmaktadır. AraŖtırma znelerinin paylaŖımlarına yansıyan bu tür dıŖlama pratikleri ile ilgili deneyimlerden bazıları Ŗu Ŗekildedir.

Diyelim ben falanca yere katılmak istiyorum... Sinemada, tiyatroda, Ŗeyde falan... Hem görmüyorsun hem de bu yaŖtasın ne iŖin var bu saatte oralarda diyor mesela. (Ahmet)

Bir gün benim bankada yüzüme söylediler. Banka kartı karttırıyordum bir bankada. Bu adamı niye getiriyorlar dedi. oluğu çocuğu yok mu bunun o takip etsin bunu dedi. (Poyraz)

Bu bulgular, görme engelli bireyin hayata katılım süreçlerinin önünde direnç oluŖturan kiŖilerarası baskı dinamiklerinin farklılıkların keŖiŖiminde bir anlamda perinlendiğini ortaya çıkarmaktadır.

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği keŖiŖiminde açığa çıkan baskı pratiklerinden birisi yaŖam alanlarının blnmŖlđ olarak ifade edilebilir. Burada bahse konu olan baskı boyutu, mekânsal olarak ayrı bir yer de konumlandırma ve sosyal etkileŖimin gerekleŖtiđi yaŖam alanı ile birey arasında bir mesafe oluŖturulması ile ilgilidir. Birey yaŖam alanlarının blnmŖlđnn bir sonucu olarak sosyal yaŖamın gerekleŖtiđi çerçevenin dıŖında bırakılmaktadır.

Bir araŖtırma öznesi bu durumu "*saklanması gereken kimsenin iliŖmediđi bir alan*" (Kuzey) olarak resmetmiŖtir.

Akraba evremde engelim saklanması gereken bir Ŗey. Transliğim da öyle söylemek istemiyorlar... Bayramda misafir ziyarete geldiği zaman ben hep mutfakta yemek yerdim. (Kuzey)

Grup içi baskılar bu kesişim alanında da görülmektedir. Görme engelli topluluk içerisindeki homofobik tutumlar ve lgbtqi+ topluluk arasında ise engellilik konusunda yeterli bilinç olmamasından söz eden bir görüşmeci içinde bulunduğu durumu “*kendime ifade alanı bulamıyorum*” (Kuzey) şeklinde tarif etmiştir.

‘Görme Engellilik ve Etnik Köken’

Grup içi baskılara uğrama durumu görme engellilik ve etnik köken bağlamında da dile getirilmiştir. Değersizleştirme ile ilgili süreçlerde işaret edildiği gibi, baskı süreçlerinden kaçınmak, kendini ifade edebilmek ve rahat hissettiği ortamlar oluşturmak açısından benzer deneyimleri olan insanlarla bir arada olmayı tercih edebilmektedir. Shakespeare (1993) engelli hareketinin gelişiminde engelli bireyler arası dayanışma ve amaç birliği duygusunun etkisinin altını çizmekte ve grup tarafından paylaşılan süreçlere katılımın bireyi güçlendirici yönleri olduğunu belirtmektedir (s.251,252).

Bu bakımdan, birey için grup içi baskıların özel bir yanı bulunmaktadır. Yaşam alanlarının bölünmüşlüğüne götürebilecek olan bu tür grup içi baskılar bireyin hayata katılımını da olumsuz biçimde etkileyebilmektedir.

Sonuçta körler de siyasi durumdan ideolojik durumdan etkilenen insanlar. Onun da sağcısı solcusu oluyor. Belli fikirsel farklılıklar olanlar oluyor. Onun da milliyetçisi ırkçısı oluyor. Etnik farklılıklar orada da çıkıyor. (Celil)

‘Görme Engellilik ve Din/İnanç’

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği ile ilgili olarak yapılan paylaşımlarda din ve inanç olguları ile kesişen hususlar da ortaya çıkmaktadır. Bu üç olgunun kesişimini içine alan paylaşım yapısal etmenler ve kişilerarası

ilişkilerdeki tutum ve yaklaşımların bir bütün olarak hayata katılıma olan etkilerini gözler önüne sermektedir.

İbadet yerlerine giderek yalnız veya diğer insanlarla birlikte ibadet edebilmek kişi için anlam taşıyan eylemler olabilmektedir. Burada yaşanan sıkıntılar etkinlik alanlarının ayrılmışlığı için bir örnek sunmaktadır. Görme engellik, cinsiyet kimliği ve inanç öğelerine temas eden aşağıdaki aktarım diğer baskı pratiklerinde olduğu gibi dışlama temelindeki baskıların da tek düze ve yüzeysel bir analizi yerine tüm düzlemler dikkate alınarak derinlemesine ele alınmasının gerekliliğini önümüze koymaktadır.

Mesela erişilebilir bir ibadet alanı buldum diyelim... Trans kimliğim ön plana çıkıyor çünkü ben bir transım. Allah'ın istemediği bir şey yaptım. Cehennemliğim. İbadet etmemin anlamı yok...

Bir zayıyatım yani insanların gözünde... Bir de zaten trans olmasan bile bazı ibadet alanlarındaki hocalar engellilerin ibadet etmelerine izin vermiyor. (Kuzey)

“(1) Onay mekanizmaları ve reddetme”, “(2) Sosyal destek ağlarının dışında kalma” ve “(3) Hayata katılım” kategorilerini içeren dışlama temelindeki baskıları araştırma öznelerinin sosyal ilişkiler ve bağlantıları ile ilişkili olarak deneyimledikleri çok çeşitli baskıları ortaya sermiştir. Dışlama temelindeki baskılar değersizleştirme pratikleri ile paralel biçimde diğer düzeylerdeki baskılar ile etkileşim halinde, aynı zamanda grup içi ve grup dışı yönleri olan çok katmanlı bir yapı sunmaktadır. Bu bakımdan, Sheppard'ın (2006) vurguladığı gibi, dışlanma kişinin topluma katılımını belirleyen sosyal, ekonomik, politik ve kültürel sistemlerin dışında kalma durumunu ifade eden, aynı zamanda sosyal bağların koparılması ve grupların marjinalize edilmesine yol açan ilişki konular ile ilgili olan dinamik bir süreçte işaret etmektedir (s.7-9).

Dışlama temelindeki baskılar kapsamında vurgu yapılabilecek bir konu grup içi baskı dinamikleridir. Netice itibarıyla, görme engelli bireyler toplumun bir

parçasıdır. Diğer toplum üyeleri ile aynı toplumsal yaşamı paylaşmakta, ortak bir kültür içerisinde yetişmekte ve yaşamlarını sürdürmektedir. Bu yüzden görme engelli ve farklılık sahibi bireylerin baskı süreçlerinde bütünüyle edilgen olduğunu ve baskı üreten eylemlerden tamamen muaf bir konumda bulunduğunu söyleyemeyiz. Toplumsal süreçler içerisinde grup içi ve grup dışı üretilen dinamik baskı süreçlerinin bir şekilde öznesi veya nesnesi ya da her ikisi birden olunabilmektedir.

4.1.3. Kısıtlama

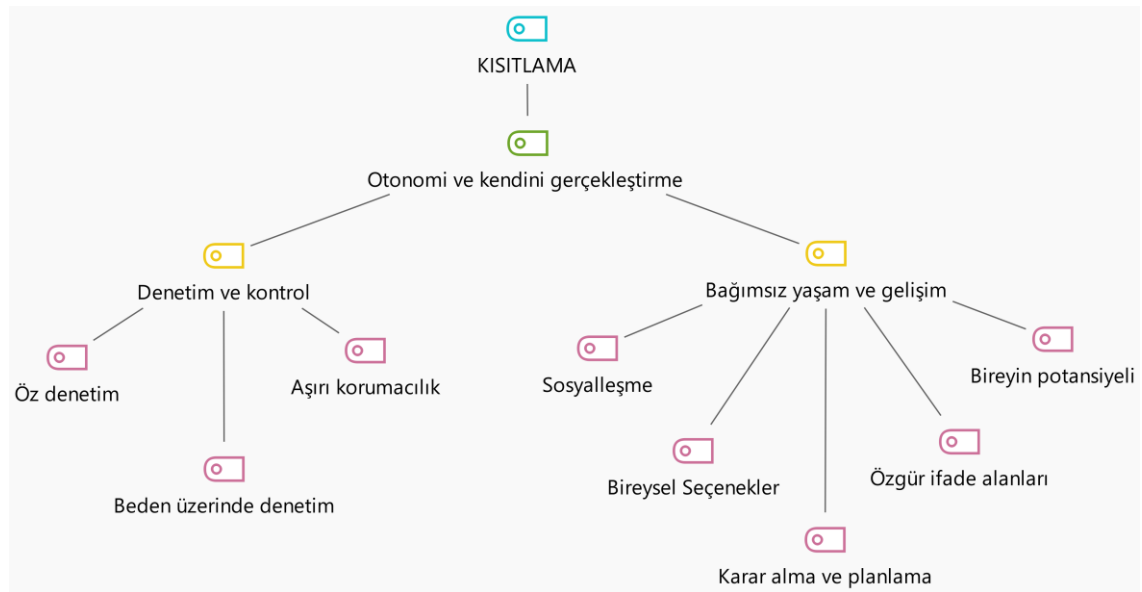
Kişilerarası ilişkiler kapsamında ortaya çıkan üçüncü alt tema kısıtlama temelinde gerçekleşen baskılar ile ilgilidir. Bu baskılar, otonomi ve kendini gerçekleştirme üst kategorisi altında değerlendirilebilecek olan sınırlandırıcı tutum ve davranışları içerisine almaktadır. Bu bağlamda, bulguların Stahl (2017)'in baskı dinamikleri içerisinde ele aldığı haksız kısıtlama olgusunun (s.478) kişilerarası ilişkiler bağlamındaki görünümüne ışık tutan bir yönünün olduğu söylenebilir.

Mackenzie (2014), otonominin tek birimli bir kavram olmaktan ziyade, kişinin yaşamıyla ilgili konular hakkında karar verme ve seçimlerde bulunma, yönetme, kontrol sahibi olma ve hayata geçirebilme gibi çeşitli bileşenleri içerisine aldığı ifade etmektedir (s.15-18).

Sosyal hizmet mesleği açısından insanların karşılaştığı sorunların giderilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında, potansiyellerinin de mümkün olduğu ölçüde geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, bireyin kişisel ve sosyal anlamdaki iyilik halinin mümkün olan en üst düzeyde sağlanmasına yönelik destek sunulması gerekmektedir (Australian Association of Social Workers, 2010, s.7). Bundan dolayı, mesleki çalışmalarda bireylerin yaşamlarının herhangi bir noktasında deneyimledikleri kısıtlamaların hassas bir şekilde incelenmesi gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma öznelerinin paylaşımları aile ve sosyal çevre başta olmak üzere bireyin kişilerarası ilişkilerde maruz kaldığı kısıtlayıcı tutumları ve bunların kesişim alanlarına özgü çeşitli yönlerini açığa çıkarmaktadır. Bu kapsamda, kısıtlama alt teması içerisinde “(1) Denetim ve kontrol” ve “(2) Bağımsız yaşam ve gelişim” adını taşıyan iki kategori ortaya çıkmıştır.

Şekil 4. Kısıtlama Tema Haritası (Kategoriler ve Boyutlar)

4.1.3.1. Denetim ve Kontrol

Kısıtlama teması altında yer alan ilk kategori birey ve yaşamı üzerinde denetim ve kontrol oluşturan tutum ve davranışları içermektedir. Paylaşımlara baskı ve güç olguları arasındaki bağlantı noktalarını bir kez daha görünür kılmaktadır.

Bulgular, denetim ve kontrol mekanizmalarının açık veya örtük şekillerde gerçekleşebildiğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle, bireyin kişilerarası ilişkilerde maruz kaldığı kimi tutumlar dolaylı açıdan birey üzerinde bir baskı yaratırken, bazı tutumlar ise doğrudan farklılık üzerinde bir kontrole dönüşebilmektedir.

Araştırma öznelerinin paylaşımları denetim ve kontrol temelli kısıtlamaların hangi yaşam alanında gerçekleştiği, nasıl işlediği, kişi ve yaşam üzerinde ne gibi sonuçlar doğurduğu gibi çok sayıda kesişen nokta içerdiğine işaret etmektedir.

Bu kategori çerçevesinde; “aşırı korumacılık”, “beden üzerinde denetim” ve “öz denetim” olarak ifade edilebilecek baskı boyutlarını ele aldım.

‘Görme Engellilik ve Cinsiyet’

Denetim ve kontrol mekanizmaları ile ilgili olarak görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde dikkat çeken ilk baskı boyutu aşırı korumacı tutum ve davranışlardır.

Cimarolli (2006), bakım sağlayan ve bakım alan ilişkisi bağlamında yaptığı tartışmada, aşırı korumacı davranış ve tutumların yalnızca ilişki ve engellilik üzerinde denetim kurmanın bir yolu olmayabileceği, aynı zamanda kişilerarası ilişkiler üzerinde kontrol sağlamaya dönüşebileceğini öne sürmektedir. Neticesinde, bireyin kontrol kaybına ilişkin duygularının kendisini çaresiz ve bunun sonucunda çöküntüye uğramış hissetmesine neden olabileceğini belirtmektedir (s.339).

Bulgular aile üyeleri ve temas halinde olunan diğer kişilerin koruyucu tutumlarının görme engelli kadınların yaşamını çeşitli açılardan kısıtlamakta olduğuna işaret etmektedir. Araştırma öznelerinin aktarımlarında günlük yaşam süreçleri ve toplumsal düzeydeki bakış açılarının nasıl bir arada işlediğini ve birbirini beslediğini görebiliyoruz:

Kız çocuklarına yönelik bir yaklaşım vardır toplumda hani... Bir de engelli kadın olduğun zaman aileler biraz daha kısıtlayıcı olabiliyorlar.
(Yasemin)

Sen bir kızsın üstelik körsün deniyor. (Selvi)

Korumacı yaklaşımların bazılarını bireyin üzerinde doğrudan baskı oluşturma niyetiyle yapılan tutum ve davranışlar olarak nitelendirmek mümkün olmayabilir. Örneğin ebeveynler toplumsal yaşam içerisinde tanık olunan çeşitli olumsuz durumların önüne geçmek amacıyla korumacı bir tutum benimseyebilmektedir. Görünürdeki niyet açısından bireyin korunmasını temel alan bu tutumlar da nihayetinde bireyin yaşamını çeşitli açılardan olumsuz etkileyebilmekte ve dolaylı bir baskıya dönüşebilmektedir.

Sosyalleştirin diyoruz... Ama toplum tarafından istismara maruz kaldıkları için, anneler ve babalar çok koruyucu olduğundan dolayı böyle bu tür konularda sıkıntılar yaşıyoruz. (Demet)

Erkek her halükârda dışarı gittiği için... Ama bir kadın için böyle değil. Hele bir de engelli iseniz daha da çok insanlar sık kontrol ediyor. (Defne)

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde tespit edilen bir diğer baskı boyutu beden üzerinde denetim oluşturma girişimleri ile ilgilidir. Burada açık ve doğrudan bir baskı unsuru olarak farklılık üzerinde bir kontrol sağlama tutumlarını ve davranışlarını görebiliyoruz.

Hem görmüyorsun hem de bu şekilde giyiniyorsun. (Akasya)

'Görme Engellilik ve Yaş'

Görme engellilik ve yaş kesişiminde ortaya çıkan ilk baskı boyutu aşırı korumacılık tutumları ile ilgilidir. Korumacılığa dayanan ilişki örüntülerinin bireyin tüm yaşam evrelerine yansımaları olabilmektedir. Kısıtlama içeren ortamlar kişinin kendi ayakları üzerinde durabilmesini etkilemekte, bu durum özellikle yaşlılık döneminde çeşitli zorlukları beraberinde getirebilmektedir.

"Çok korumacı olmaları kendimi geliştirmeme engel oldu" (Orhan) diyen bir araştırma öznesi küçüklük döneminde ailenin sergilediği aşırı korumacı

tutumların ilerleyen yaşam dönemlerindeki olumsuz yansımalarına işaret etmiştir.

Bir başka araştırma öznesi ise çocukluk döneminde ailenin korumacı tutumlarının yaşlılık dönemine olan etkileri ile mevcut aile ilişkilerine yansımalarını şu şekilde paylaşmaktadır:

Ailemin bana geçmişteki takınmış olduğu tutumdan çok müştekiyim. Üstümü başımı giyinmeyi öğretmediler bana. Yemek yemeyi öğretmediler.

Mesela bana şu işi öğretin de olmadığınız zaman yapayım diyorsun çoluğuna, çocuğuna, eşine... Zamanında anan baban öğretmemiş ki ben öğreteyim diyor. (Poyraz)

Bu paylaşım bireyin içinde bulunduğu zaman içerisinde karşılaştığı veya algıladığı baskılar yanında, geçmiş deneyimleriyle bağlantılı olarak hissettiği baskıların da yaşamlarına olan etkilerinin dikkate alınması önemini ortaya koymaktadır.

İlerleyen yaş ile birlikte doğal olarak bireyin fiziksel fonksiyonlarında bazı gerilemeler olmaktadır. Bununla birlikte, araştırma özneleri açısından bu tür fizyolojik değişimler kadar çevresel kısıtlamalar da etkili olmaktadır. Şayet görme engelli kişinin küçüklüğünden itibaren özgüven kazanmasına müsaade edilmemiş ise ilerleyen yaş dönemlerinde zorluklar ile yüz yüze kalma riski artmaktadır. Bir araştırma öznesi bu durumu şu şekilde dile getirmiştir.

Mesela bir ara sokağı geçerken düşünüyorsun acaba araba mı geliyor, şey mi geliyor... Hatta o şeyi geçmeye cesaret edemiyorsun. Yani bir yerde ürkek yetişiyorsun yetişirken ve bütün hayatın boyunca devam ediyor. (Poyraz)

Bu aktarımlar, baskının bir yandan yaşam alanları, aktörler, ilişkiler, etkiler ve sonuçlar arasındaki etkileşimler ile olan bağlantısı, diğer yandan zaman ve yer

açısından bireyin farklı yaşam dönemlerine sirayet eden etkileri ile birlikte karmaşık doğasına bir örnek sunmaktadır.

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Kısıtlama temelindeki baskıların anlaşılması açısından denetim ve kontrol olgularına yalnızca dışsal bir süreç olarak bakılması yeterli değildir. Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde yapılan paylaşımlarda, kişinin yüz yüze kalma ihtimali olduğunu düşündüğü ve algıladığı baskılardan kaçınmak amacıyla kendine dönük kısıtlayıcı tutumlar benimseyebildiği anlaşılmaktadır.

Bu süreç ayrıca engellilikten dolayı bireyin aşırı korumacı tutumlar ile büyütülmesi ile de bağlantılar içermektedir. Literatür engelli bireylere yönelik aşırı korumacılık tutumlar ile cinsellikleri ve cinsel kimliklerini güvenli bir şekilde açıklamasına destek sunulmaması ile bağlantılı olarak ortaya çıkan problemlere işaret etmektedir (Toft vd, 2019, s.3).

Benim baskıladığım bir yönümdü cinsel kimliğim. Çünkü engelimden dolayı zaten ayrımcılığa uğruyordum, zaten istenmiyordum çevremde...

Bir de bu ortaya çıkarsa hiçbir şekilde istenmeyecektim... Ailem tarafından söylenen de buydu. Kimliğim açıklandığında yani. (Kuzey)

Dışarıdan gelebilecek olası baskıların önünü almak amacıyla hayata geçirilen aşırı korumacı tutumlar ve bu tür zorunlu öz denetim mekanizmaları baskı dinamiklerinin anlaşılması açısından önemli bir yerde durmaktadır. Zira baskıdan kaçınmak amacıyla başvuru olan öz denetim davranışlarının da bireyin sahip olduğu farklılık açıkça ifade etmesinin önüne geçmesi nedeniyle ayrı bir baskı unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde öz denetim süreçlerinin oluşturduğu baskılar öne çıkmıştır. Bireyin farklılıkları, içinde bulunulan koşullar ve baskıların akışkan yapısının çok faktörlü kesişimleri görünür olmaktadır.

Bir araştırma öznesi *"bilirim ki farklı görüşteyse bana yardım etmeyecektir"* şeklinde aktardığı deneyimlerinin etkisiyle benimsediği kendine dönük kısıtlama tutumlarını şu şekilde ifade etmiştir:

Bir arkadaşla Kürtlerle ilgili sorunları konuşurken karşıdan karşıya geçiyorduk. Ben sustum. Bu tür şeyleri birinden yardım istemişsem o anda susarım. (Celil)

'Görme Engellilik ve Din'

Görme engellilik ve din kesişiminde insanların din ve inançtan kaynaklı olarak benimsedikleri yaklaşımların aşırı korumacı tutumlara dönüşebildiği tespit edilmektedir. Olumsuz bir niyet taşıyorsa da, bu tür tutumlar sonuç itibarıyla kişinin yaşamında çeşitli kısıtlamalara neden olabilmektedir.

Bir araştırma öznesi görme engelli olması nedeniyle aile üyelerinin benimsediği tutumları şöyle ifade etmiştir:

Bunun sonu ne olur şeklinde merhamet duygusuna dayalı. Bunun için şunu yapalım, bunun için bunu yapalım gibi.

Örneğin evde Allah'ın lütfunu kazanmak için öncelik hep bana tanınırdı. Yiyeceklerde, giyeceklerde... Büyükler ayağa kalkardı gel şuraya otur diye... Allah'ın verdiği bu insana nasıl bakabiliriz, onu nasıl mutlu edebiliriz diye. (Orhan)

Araştırma öznesi bu tür tutumların yaşamına olan yansımalarını ise şu şekilde dile getirmiştir:

Yalnız ailemin bana bir zararı oldu. Çok korumacı olmaları kendimi geliştirmeme engel oldu... Ailelerin korumacı şekilde değil de öğretici şekilde davranması gerek. (Orhan)

Bir diğer araştırma öznesinin insanlarla farklı din ve inançlar ile ilgili olarak konuşma konusundaki yaptığı paylaşımı ise zorunlu öz denetim kapsamında ele alınabilecek noktalara işaret etmektedir.

Orada artık Alevilik, Kürtlük öne çıkmıyor... Engellilikten kaynaklı sorunlar öne çıkıyor. Ya da çıkarılıyor. Belki diğer sorunu söylemeye ya da ifade etmeye çekiniyor. (Ferman)

4.1.3.2. Bağımsız Yaşam ve Gelişim

Kısıtlama temelindeki baskılar altındaki ikinci kategoriyi bireyin bağımsız yaşamı ve kişisel gelişim olanaklarının önüne geçen tutum ve davranışlar oluşturmaktadır. Bireyin kendisini geliştirmesi ile ilgili fırsatlardan yeterli bir şekilde yararlanmasının, potansiyelini tam olarak kullanmasının engellenmesi ve bunlarla bağlantılı olarak bağımsız yaşam pratiklerinin önüne geçilmesi ile ilgili konuları bu baskı kategorisi altında ele almaya çalıştım.

Bireyin yaşamını özgür şekilde biçimlendirmesi ve kendini gerçekleştirme yaşam kalitesi açısından son derece önem taşıyan bir olgudur. Tüm insanlar sahip oldukları potansiyeli ortaya çıkarma ve etkin bir şekilde kullanma hakkında sahiptir. Kişinin yapabileceğine inandığı şeyleri hayata geçirmesinin engellenmesi birey üzerinde baskı oluşturan bir faktördür. Burada, kişinin sahip olduğu farklılıklardan dolayı kendi potansiyelini ve yeteneklerini ortaya çıkarma ve kullanımının önüne geçilmesi söz konusu olmaktadır.

Bu kategorideki bulgular toplumsal ve yapısal etmenlerin önemli rol oynadığı bağımsız yaşam ve bireysel gelişim olanaklarının önüne geçilmesinin bir anlamda tamamlayıcı unsuru olan kişilerarası düzeydeki süreçlere ışık tutmaktadır.

Bu kategori çerçevesinde; “sosyalleşme”, “bireyin potansiyeli”, “karar alma ve planlama”, “özgür ifade alanları”, “bireysel seçenekler” konularıyla ilgili baskı boyutları ortaya çıkmıştır.

‘Görme Engellilik ve Cinsiyet’

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde açığa çıkan ilk baskı boyutu olarak sosyalleşme olgusuna vurgu yapılabilir. Sosyalleşme temel olarak insanların birbiriyle etkileşim kurmaları yoluyla ve içerisinde yaşamış olduğumuz sosyal dünya ile tanışık olmamız esnasında gerçekleşen etkin bir öğrenme ve sosyal gelişim sürecidir. İnsanlar tek yönlü olmayan bu süreçte edilgen bir konumda bulunmamakta, aksine karşılıklı olarak birbirilerine tesir ettikleri etkin bir katılım öngörülmektedir (Ruddell ve Shinew, 2006, s.421).

Burada üzerinde durulması gereken iki nokta ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki sosyal dünya ile temas yoluyla gerçekleşen aktif öğrenme ve gelişim süreçleridir. Diğeri ise bireyin sosyal sermaye oluşturabilmesidir.

Bir araştırma öznesi görme engelli kız çocuklarına küçüklükten itibaren özgüvenlerini olumsuz etkileyecek şekilde yaklaşım gösterilmesinin görme engelli kadının sosyal gelişiminde önemli bir rol oynadığına işaret etmiştir.

Verilen olumlu telkin erkek çocuklarına inanılmaz bir özgüven verirken kız çocuklarının hayatlarını kaydırıyor. (Fidan)

Cinsiyete bağlı olarak artan ve yoğunlaşan kısıtlamaların ortaya çıkardığı bir diğer baskı boyutu bağımsız hareket ve yaşam pratikleri konusundaki sınırlandırılmalarıdır. Bu bakımdan, görme engellilik yanında kadın ve erkeklere tanınan ayrıcalık ve özgürlükler bakımından farklar olmasının cinsiyet kesişimine özel baskıların üretilmesine neden olabildiği fark ediliyor. Bu kısıtlamaların ayrıca kişinin potansiyelini açığa çıkarma olanağının önüne geçilmesi ile bağı olduğunu görebiliyoruz. Kişi için kısıtlı bir özgüven geliştirme

olanağı sunulmakta, dolayısıyla bağımsız hareket edebilme ve kendini gerçekleştirme hedefleri sekteye uğratabilmektedir.

Kendisi gibi görme engelli olan kız kardeşine yönelik aile içerisindeki tutumları “*ablan yapamaz falan derlerdi hep*” (Celil) şeklinde özetleyen bir araştırma öznesi bu tutumların yaşamın çeşitli boyutlarına sirayet edişini şu şekilde anlatmıştır:

Ablamı okutmadılar... Ablam o dönem psikiyatriye gitmeye başlamıştı... Bunalıyor, sıkılıyor ve özgürlüğü yok...

Mesela ben müzik setimi kullanıyordum. Ablama kullanırmıyorlardı. Bozar diyorlardı... Aile baskıladığı için ablam öğrenmeye de çalışmıyor... Korkuyor, bozacağım kaygısı var. (Celil)

Bu noktada araştırmanın bulguları Karabulut (2017)'un ortopedik engelli erkek ve kadınların deneyimlerine ilişkin olarak toplumsal cinsiyet bağlamında yaptığı araştırmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Bu araştırmada, özel alan kamusal alan ayırımında kadının özel alan ile ilişkilendirilmesi, sosyal yaşama etkin katılım sağlanmasının önüne geçilmesi, yaşamlarının hane ile sınırlandırılması, daha az özgürlük alanına sahip olmaları, eğitim ve çalışma yaşamı ile ilgili fırsatlardan erkeklere oranla daha az yararlandırılması gibi bulgular ortaya çıkmıştır (s.94-96).

Kişinin kendi yaşamı ile ilgili konularda karar almasını ve planlama yapmasını kısıtlayıcı tutumlar bağımsız hareket ile bağlantılı bir diğer konudur. Bu bağlamda, araştırma öznelerinin yaşamlarını kendi irade ve istekleri doğrultusunda organize etmesi ve yönetmesi ile ilgili karşılaştığı baskıları farklı bir baskı boyutu olarak ele alabiliriz. Araştırma öznelerinin paylaşımlarına baktığımızda, kişilerarası ilişkilerde maruz kalınan müdahalelerin yaşama ilişkin planlamalar yapma, yaşamı organize etme ve kararları bireysel olarak oluşturma alanlarına etki ettiği görülmektedir.

Selvi, insanların görme engelli kadın ve görme engelli erkek söz konusu olduğunda değişen tavırlarının nasıl olduğunu şu şekilde aktarmıştır:

Erkek olsaydım eş seçimi konusunda üstün olacaktım ve bu nedenle benim gören bir eşim olabilirdi... Daha çok söz sahibi olacağım için sorun yaşama ihtimalim daha az olacaktı...

Özgürlük açısından düşünürsek erkekler daha özgür oluyor. Bu yüzden daha erken bağımsız hareket edebildikleri söylenebilir. (Selvi)

Kişinin kendi kendine karar alabilmesi ve bu kararlarını özgür şekilde hayata geçirebilmesinin önünde duran olumsuz tutumlar bireyin çok yönlü baskılar ile yüzleşmesini beraberinde getirebilmektedir. Paylaşımlar kişinin planlamalarını ve düşüncelerini başkalarına açıklamak zorunda kalması ve başkalarının birey adına karar vermesi gibi çok yönlü baskı süreçlerini görünür kılmaktadır.

Yalnız yaşamak istediğimi belirttim aileme... Bir kız çocuğu işte yalnız yaşar mı olur mu falan... Bir yıl sürdü ikna etmem. (Doğa)

Bu tür kısıtlamalar diğer baskıların ortaya çıkışı için ayrı bir kanal açabilmektedir. Ya da diğer taraftan bakacak olursak, bağımsız hareket edebilmek ve yaşam üzerinde kararlar alabilmek baskı oluşumunun önünde durulması ve baskıların karşılanmasında olumlu bir etki doğurmaktadır.

Bir araştırma öznesi bağımsız hareketin baskılar için kritik bir konu olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

Ne kadar bağımsız hareket edebiliyorsan... Önyargılar ve baskılar o kadar azalıyor. (Selvi)

'Görme Engellilik ve Yaş'

Görme engellilik ve yaşlılık kesişiminde öne çıkan ilk baskı boyutu bağımsız hareketin kısıtlanmasıdır. Görme engelli ve yaşlı bireyin geri plana itilmesi

bağımsız yaşam pratikleri geliştirmesinin önündeki yolları tıkayan bir faktör olarak görünmektedir.

Özellikle ilerleyen yaş ile birlikte böyle bir tutumun bireyin iş yapabilme anlamında kişilere bağlı kalma riski göz ardı edilemez. Bununla birlikte, kişinin etkin bir şekilde faaliyette bulunmasının engellenmesi ve hareket edebilmesinin önündeki kısıtlamalar bireyi baskı altına alan esas unsurlar olarak ele alınabilir. Çünkü bu durumda kişi için son derece kısıtlı bir hareket ve eyleme geçme sahası bırakılmaktadır.

Kişinin geri plana itilmesi ve sahip olduğu potansiyele ilişkin olumsuz tutumlar kişiye dönük tolerans düzeyini ve sunulan fırsatları da etkilemektedir.

Şu an evde hiçbir iş yapmıyorum ben... Yeni bir ocak aldılar kendinden çitçitli çakmağı var. Bir iki kere gösterdi bana. Baktı ben beceremiyorum bundan sonra bunu ellemeyeceksin ben yakacağım dedi. Ne oldu benim mutfak işi bitti. (Kamelya)

Bireyin birine bağımlı kalmaksızın kendi iradesi ve isteği doğrultusunda hareket edebilmesi yaşamının bütün yönlerini etkileyen bir durumdur. Bu yüzden, günlük yaşam faaliyetleri, boş zaman, duygusal yaşam, bir yerlere gidip gelmede özgür olma gibi geniş bir çerçeve içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir (Aciem ve Mazzotta, 2013, s.262).

Örneğin sosyalleşmeye yönelik yapılan müdahaleler nedeniyle bireyin dilediği gibi hareket edebilmesinin kısıtlanmasına yönelik örnekleri engellilik ve yaşlılık bağlamında net bir biçimde görebiliyoruz.

Tek başına çıktığın zaman nereye gidiyorsun, niye gidiyorsun, ne yapacaksın... (Poyraz)

Bireyin yaşamını özgür ve dilediği biçimde biçimlendirmesi engelleyen tutumlar ve davranışlar aktif yaşlanma ve hayat boyu öğrenme olgularının da altını

oymaktadır. Ayrıca, kişinin yaşamıyla ilgili seçenekleri önemli ölçüde daraltmaktadır. Sevdiği etkinlikler içerisinde yer alma ve aile üyeleri ile görüşme gibi bireyin yaşamındaki pek çok konuda karşılaşılan kısıtlamaları araştırma özneleri farklı örnekler yoluyla ortaya koymuştur.

Bir vatandaş nasıl tiyatroya gidiyorsa benim de gitmem gerekli. Sinemaya nasıl gidiyorsa benim de gitmem gerekli. Dışarıya çıkıp hava alması gerekiyorsa benim de çıkmam lazım. (Güven)

Kardeşıme gitmek istiyorum ama gidemiyorum. Hanım diyor ki ya dur beraber gideriz. Oysaki gidemeyecek kendisi de biliyor. Ama beni engelliyor... Ben neden gitmeyeyim. Ya da neden gidemeyeyim. (Poyraz)

Söz konusu tutum ve davranışlar yoluyla kişi için belirli bir çerçeve içerisinde sabitlenmiş olan bir hareket planı öngörülmektedir. Kişinin kendi kararları doğrultusunda yaşamını düzenleyebilmesi ve istekleri doğrultusunda sosyal ilişkiler geliştirmesinin önüne geçen çok farklı örneklerle rastlamak mümkün olmaktadır. Görme engellilik ve yaşlı bireyin geri planda kalmasını referans alan tutumlar nedeniyle, kişinin günlük yaşamla ilgili gereklilik ve gereksinimlerinin dahi görmezden gelinmesi riski ile yüzleşilmektedir.

Yaş ilerledikçe ihtiyaçlar da farklılaşıyor. Toplumun büyük bir kısmı 'ya bırak gelmiş bu yaşa ne ihtiyacı varmış' diyor. Atıyorum paraya pula diyor. (Ahmet)

Açığa çıkan konulardan bir diğeri kişinin kendini ifade edebileceği özgür alanlarının daraltılması olmaktadır. Kişilerarası ilişkilerde görme engelli ve yaşlı bireyin geri plana itilmesi kişinin gelişimini engellemesinin ötesinde var olan niteliklerinin körelmesine yol açabilmektedir. Bir araştırma öznesinin aktarımında bu tür tutum ve davranışlara maruz kalmanın bireyi hem sosyal hem de psikolojik açıdan etkileme durumu açığa çıkmaktadır.

Ben susup ağzımı kapatırsam her şey çok güzel ama hakkımı savunmaya kalkarsam büyük bir tartışmaya kadar gidiyor... Başa çıkamadım, çok ağladım, çok sinir krizleri geçirdim. (Kamelya)

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişim alanında öne çıkan baskı boyutu bireyin sahip olduğu potansiyelin önüne geçen etmenler ile ilgilidir. Bireyin sosyalleşmesi ve özgür ifade alanları bulamaması gibi baskı boyutları ile birlikte işleyen bu süreçler sonucunda, birey bağımsız yaşam ve gelişimi konusunda sorunlar ile karşılaşabilmektedir.

Araştırmalar görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde maruz kalınan baskıların bireylerin kişisel gelişim olanaklarını sekteye uğratan yönleri olduğunu göstermektedir. Örneğin, Dispenza ve diğerleri (2019) kariyer gelişimi odağında yaptıkları çalışmada çok çeşitli psikososyal stres kaynaklarının cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve engellilik kesişiminde bireyin iş, eğitim ve mesleki eğitim süreçlerine katılımını ve kariyer hedeflerini etkilediğini ortaya koymaktadır (s.112).

Bir araştırma öznesi yaşamına etki eden bu tür çoklu etmenleri şöyle dile getirmiştir:

Eğer trans olmasaydım muhtemelen parlak bir insan olacaktım. Annemin engelikle ilgili bir takıntı değil, kompleks değil ama tuhaf anlamlandıramadığım bir durum var...

O yüzden hep hani engelikle hep bir mücadele halindeydim... Hayatımı engelimden dolayı insanların bana zarar verememesi üzerine kurmuştum ve trans olmak bunu bir anlamda mahvetmişti... Çok asosyal bir çocukluk geçirdim. (Kuzey)

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Bu kesişim alanında göze çarpan baskı boyutlarından birisi kişinin farklılığı ile bağlantılı görüş ve düşüncelerinin dile getirebilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Yani özgür ifade alanlarının daraltılması söz konusu olmaktadır. Bu karmaşık süreçlerin kişiyi baskı görmemek amacıyla düşüncelerini ve davranışlarını kısıtlama durumunda kalmaya ittiğine tanık oluyoruz.

Bilirim ki farklı görüşteyse bana yardım etmeyecektir... Bu da aslında bizi, körleri çok farklı bir şekle soktu. Uzlaşmacı bir yana sokuyor. Kendi fikrinizi direk söyleyemiyorsunuz (Celil).

Bu noktada altı çizilmesi gereken önemli bir husus bireylerin baskılar karşısında tamamen savunmasız bir konumda bulunan mağdurlar olarak görülmemesi gerektiğidir. Baskılar şüphesiz ki görme engelli bireyin yaşamını çok çeşitli açılardan ve değişen düzeylerde etkilemektedir. Bununla birlikte, kişisel özellikler, içinde bulunulan çevre ve yaşam koşulları dâhil olmak üzere birtakım etmenler ile bağlantılı olarak bireyler baskıyı karşılama ve yanıt verme ile ilgili stratejiler geliştirmektedir.

Mücadele eden bir insanız. Vazgeçmiyoruz. Vazgeçmediğimiz için daha mutluyuz... Belki de biz, bizim dönemin görmeyenleri bundan sonraki görme engellilerin yaşadığı sıkıntıları çözecek. Mücadelemizle olacak şeyler. (Celil)

"Görme Engellilik ve Din/İnanç"

Bağımsız yaşam ve gelişim olanakları ile ilgili olarak görme engellilik ve din/inanç kesişiminde göze çarpan baskı boyutu bireylerin yaşam seçenekleri açısından sınırlandırılmış çerçeveler oluşturulmasıdır. Bu kısıtlamaların bireyin yaşamına ilişkin alacağı kararlar ve yaşam planlamalarını doğrudan etkilemektedir.

Örneğin araştırma öznelere tarafından atıf yapılan önemli bir konu olan evlilik olgusuna bir göz atalım. Tarihsel, kültürel, sosyal ve ekonomik yönleriyle birlikte evlilik toplumsal yaşamın ve ilişkilerin önemli bir yanını oluşturmaya devam etmektedir. Her ne kadar toplumsal değişimler eş seçme ve evlenme konularına bakış açılarını etkiliyor olsa da, evliliğin gerçekleşmesinde evlenecek olan kişilerin kararları yanında ailelerin, akrabaların ve çevrenin müdahaleleri devreye girebilmektedir. Bundan dolayı, bireyin yaşam planlamalarının önünde diğer insanlar tarafından oluşturulmuş çok aşamalı süreçler durmaktadır.

Yaşadığı deneyimleri “*Şimdi hem kör, hem Alevi düşün...*” ifadeleri ile dile getiren Ferman, evlilik sürecinde karşılaştığı sıkıntıları şöyle açıklamıştır:

Benim eşim alevi değil. Sünni kökenli bir kadın... Mesela evlenirken bu tür şeylerle karşılaştık. Ailenin getirdiği engellerle karşılaştık...
(Ferman)

“(1) Denetim ve kontrol” ve “(2) Bağımsız yaşam ve gelişim” kategorileri ile ele aldığım kısıtlama içeren tutumlar ve davranışlar yukarıda verilen örnekler yoluyla otonomi ve kendini gerçekleştirme ile bağlantılı olarak çeşitli baskı deneyimledikleri açığa çıkarmıştır.

Araştırmaların işaret ettiği biçimde bu baskılar kişinin bağımsız hareket edebilmesi, davranışlarının öz düzenleme yoluyla şekillendirmesi ve kendini gerçekleştirecek biçimde hareket etmesi (Wehmeyer, Abery, Mithaug ve Stancliffe, 2003; akt. Shogren ve Shaw, 2016, s.55) gibi yaşamının çok yönlü konulara temas etmesi yanında, farklılıkların kesişim noktalarında pek çok kendine özgü yaşam deneyimini görünür kılmıştır. Diğer kategoriler incelenirken de dikkate sunulduğu gibi, görme engellilik ile diğer farklılıklar arasındaki etkileşimler, her bir farklılık üzerindeki tekil etkiler ve farklılıkların bir arada oluşuyla bağlantılı olarak ortaya çıkan problemler birey için baskı deneyimini oluşturan bütün bir ağa işaret etmektedir.

Burada ayrıca bir kısıtlama tutumunun diğer bir kısıtlayıcı tutumun veya başka bir baskı sürecinin ve sonucunun tetikleyicisi olabileceği anlaşılıyor. Bu bir kez daha, her bir baskı alanına yönelik değerlendirmeler ile tüm bu baskı alanlarının birbiriyle kurduğu ilişkiler ve sonucunda ortaya çıkan problemin bir bütünlük içerisinde analiz edilmesinin önemli olduğunu göstermektedir.

4.1.4. Rahatsızlık Verme

Rahatsızlık verici tutum ve davranışlar kişilerarası baskılar teması altında ortaya çıkan son alt tema olmuştur. Bu baskı pratikleri, iyilik hali ve huzur üst kategorisi altında değerlendirebilecek baskı pratiklerini içine almaktadır. Sosyal hizmetin meslek tanımları ve etik ilkelerine baktığımızda, insanların iyi olma durumunun ilettilmesinin önde gelen temalardan biri olduğunu görüyoruz. İnsanların iyi olma hallerini geliştirmenin yolları arasında farklılıklardan kaynaklanan baskıların ortadan kaldırılması ve toplumun tüm düzeylerinde insanın güvende olma halinin ilettilmesi de yer almaktadır (Gamble, 2012, s. 669- 679).

Araştırma bulgularının Shaw, Fong ve McMahon (2012) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile benzeşen yönleri bulunmaktadır. Araştırma, engelli bireylerin ırk, cinsiyet ve yaş gibi olgular ile kesişim halinde daha fazla rahatsızlık verici davranışa maruz kalma riski altında olduğunu ortaya koymaktadır. Farklılıklar bağlamında ortaya çıkan etkilerin sadece birbirine eklenebilecek türden bir doğasının olmadığı, ayrıca risk oluşumuna etki eden belirli senaryolar yaratabilecek şekilde bir araya gelme durumunun olduğu öne sürülmektedir (s.88,90).

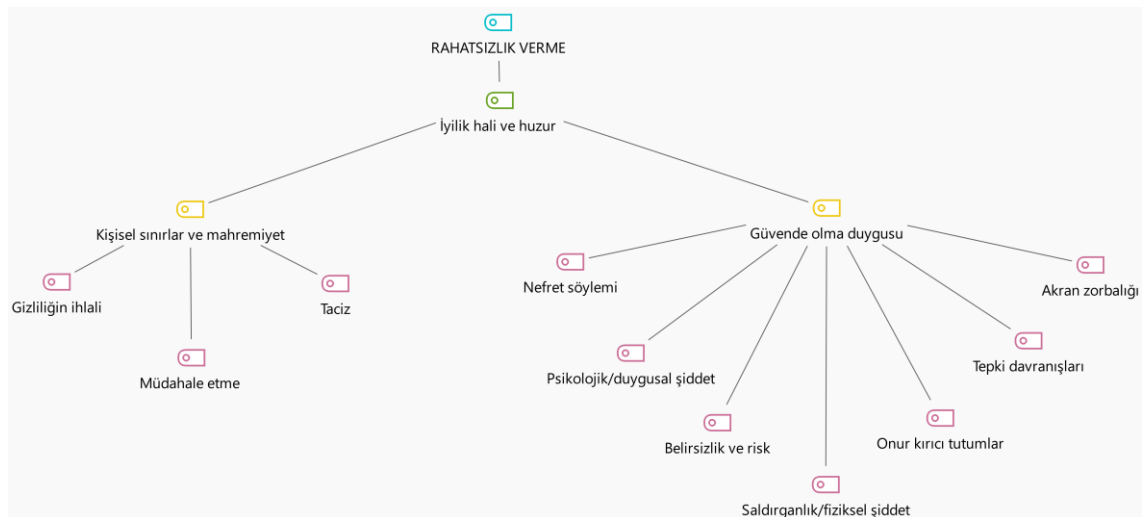
Rahatsızlık verici eylemlerin içerisine kişiye zarar veren sözel, fiziksel, duygusal, psikolojik ve cinsel içerikli pek çok davranış koymak mümkündür. Sykes, Groom ve Desai (2011) rahatsızlık verme olgusuna engellilik odağından yaklaşarak çizdiği çerçevede; engelli bireyin kişiliğini, emniyetini, güvenliğini veya bağımsız yaşamını ihlal etme amacı taşıyan veya böyle bir tesire sahip

eylemler ile engelli birey için tehdit edici, düşmanca, küçük düşürücü veya saldırgan bir çevreye değinmektedir. Bu davranışların bir defaya mahsus veya tekrar eden biçimde olabileceği belirtilmekte, ayrıca engelli bireyin bağlantı içerisinde olduğu aile ve arkadaş çevresi gibi alanlardaki kişilere yönelik benzer davranışlar da bu kapsama dâhil edilmektedir (s.2,3).

Araştırma öznelerinin paylaşımları arasında, çizilen bu çerçeveye örtüşecek biçimde, günlük yaşamın çeşitli alanlarında maruz kalınan veya yüz yüze kalma riski bulunan çok sayıda ve değişik formlarda rahatsızlık verme davranışı açığa çıkmaktadır. Bu baskıların bir yanını doğrudan bireyi hedef alan rahatsız edici eylemler oluşturmaktadır. Rahatsızlık veren özellikler taşıyan bir çevrenin varlığı ise baskının diğer yanını tamamlamaktadır. Bu baskılar hem özel alanda hem de kamusal alan içerisinde kalan pek çok farklı yerde, tanıdık veya yabancı kişiler tarafından uygulanabilmektedir.

Rahatsızlık verici tutum ve davranışlar kapsamında “(1) Kişisel sınırlar ve mahremiyet” ve “(2) Güvende olma duygusu” olarak tanımladığım iki kategori ortaya çıkmıştır.

Şekil 5. Rahatsızlık Verme Tema Haritası (Kategoriler ve Boyutlar)

4.1.4.1.Kişisel Sınırlar ve Mahremiyet

Kişisel sınırlar ve mahremiyeti ihlal eden tutum ve davranışlar rahatsızlık verme kapsamında üzerinde duracağım ilk kategori. Kişisel sınırlar ve mahremiyet olguları bireyin ruhsal ve fiziksel olarak özel alanı olarak ifade edebileceğimiz çizgilere işaret etmektedir. Bu çizgilerin bireyin istemi dışında geçilmesi ve özel alanını oluşturan öğelerin zedelenmesi, birey üzerinde baskı oluşturmakta ve iyi olma halini çok yönlü etkilemektedir.

Bu baskı kategorisiyle bağlantılı baskı pratiklerinde diğer kişilerarası baskı süreçlerinde olduğu gibi belirli açılardan bazı kesişim alanları arasında benzeşen dinamikleri, belirli yönleriyle ise kesişim alanına özgü yönleri görmek mümkün olmaktadır.

Bu kategori; “taciz”, “müdahale etme” ve “gizliliğin ihlali”, adlarını taşıyan baskı boyutlarını içermektedir.

'Görme Engellilik ve Cinsiyet'

Kişisel sınırların ve mahremiyetin ihlali ile ilgili olarak görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde önce çıkan ilk baskı boyutu taciz davranışlarıdır. Kişinin bedenine yapılan istenilmeyen dokunuşlar bunlar arasında önemli yer tutmaktadır. Kadın bir araştırma öznesi yakın bir dönemde yaşadığı deneyimi şu şekilde aktarmıştır:

Bir buçuk iki hafta önce bir olay yaşadım. Bu kasti yapılmış bir şey... Çünkü ben görmüyorum... Çizgimde gidiyorum ve karşıdan koşarak geliyor ve bana sarılıyor. (Demet)

Bir araştırma öznesinin paylaşımında taciz riski karşısında aldığı önlemler ve bu baskının sosyal, duygusal ve ekonomik durumuna olan yansımaları gözlenmektedir.

Kendime özel bir araba ayarladım... Benim en çok korktuğum tacizdir. Tek buna uğramayayım da daha fazla para ödeyeyim (Manolya).

Bu anlatı yoluyla baskıların bireyi ve yaşamını tek düze etkilemenin ötesine geçtiğini tekrardan anlıyoruz. Bu durum baskıların neden olduğu çok boyutlu güçlüklerin anlaşılmasına ışık tutması açısından son derece önemlidir. Bu noktada Hines (2012)'in işaret ettiği biçimde farklılıkların fiziksel, psikolojik ve sosyolojik pek çok nitelik veya özellik taşıyabildiğini görmek tekrardan mümkün olmaktadır (s.25).

Günlük yaşamda kadınların maruz kaldığı taciz davranışlarının yaygınlığı görme engelli bireyin gerçekleşmesi muhtemel eylemlere yönelik durumunu da etkilemektedir. Bu süreç, algılanan baskılar olarak ifade edilebilecek süreçlerin kendine özgü yönlerini ortaya koyuyor.

Mesela bir erkek kadına bakıyor göz tacizinde bulunuyor ama kadın bunun farkında değil. Bu da bir baskı bence. (Akasya)

Taciz davranışları baskının köken bulduğu güç ve üstünlüğe dayalı ilişkiler için önemli bir temsil sunmaktadır. Yukarıdaki paylaşımın detaylı bir okuması yapıldığında, görme engellilik ve cinsiyet odağında inşa edilen toplumsal süreçlerin güç ve üstünlük merkezinde çok yönlü yayılımları yüzeye çıkmaktadır. Kişinin görmüyor ve kadın oluşu taciz davranışını uygulayan kişi için adeta çoklu bir avantaja dönüşmektedir.

Kişi görmediği için olayın bilinçli bir şekilde yapılıp yapılmadığına yönelik kesin bir kanaat oluşmayacağı düşüncesi eylemi görünmez bir alana, kadın olduğu için ses çıkarmayacağı düşüncesi ise olayı sessiz bir alana itmektedir. Kişi için baskının kesişimsel yönü böylelikle bir sarmal haline dönüşmektedir.

Görme engelli kadınlar hakkındaki bu tür düşüncelerden dolayı engelli kadınlara yönelik tacizlerin daha fazla olduğunu belirten Akasya, taciz eylemlerini besleyen bu tür düşünceleri şöyle açıklamıştır.

Engelli oldukları için daha az ses çıkaracaklarını düşünüyorlar.
(Akasya)

Kişisel sınırların ihlali ve taciz davranışları ile bağlantılı olarak görünür olan bir diğer baskı boyutunu Doğa “*yardım istemekte kalmaktan korkuyorum*” şeklinde açıklamıştır. Yaşanmış olan deneyimlere göz atıldığında diğer insanlardan yardım alma süreçlerinde özel alana saygının kimi zaman bulanıklaştığı, bazen ortadan kalkabildiği görülmektedir.

Bu süreçlerde bir kez daha farklı düzeylerdeki baskılar arasındaki kesişimlerin izlerini bulabilmekteyiz. Yeterli altyapı ve çevresel düzenlemeler olmaması gibi yapısal etmenlerle bağlantılı olarak görme engelli bireyler yardım alma gereksinimi duyabilmektedir. Görme engellilik ve cinsiyete yönelik yaklaşımlardan dolayı ise yardım süreçleri kişiler arası düzeyde rahatsızlık veren eylemlere dönüşebilmektedir. Yardım ilişkisi sürecinde karşılaşılan kişisel sınırların ihlaline yönelik bu tür eylemler yaşanan baskının genel olarak bir boyutunu oluşturmaktadır.

Bir araştırma öznesi görme engelli bireylere yönelik olumsuz toplumsal algıları beslememek ve başka bir görme engellinin alabileceği olumlu yardımın önüne geçmemek adına rahatsız edici temas ve dokunmalara sessiz kalışından şöyle bahsetmiştir:

Bazen insanların yardım ederken yaklaşım şekilleri hoşuma gitmiyor. Ama sesimi çıkaramıyorum. Çünkü gerçekten yardıma ihtiyacı olan bir arkadaşım olur, işte engelliler tersliyorlar deyip ona yardım etmeyebilirler düşüncesi var...

Terslemek istiyorum aslında. Kızmak istiyorum. Yardıma ihtiyacım olsa ben sana sorarım gibi... Bazen söylüyorum ama bazen de o

gücü kendimde bulamıyorum... Böyle durumda kendimi güçlü hissetmiyorum. (Doğa)

'Görme Engellilik ve Yaş'

Görme engellilik ve yaş olgularının kesişiminde tespit edilen ilk baskı boyutu insanların görme engelli yaşlı bireye karışma ve müdahale etme hakkını bulabilmeleri ile ilgilidir. Görme engelli ve yaşlı bireyin kişisel sınırlarına daha rahat bir şekilde karışılabilen ve bu sınırlar çok daha görülmez olabilmektedir.

Vatandaş kendi mantığıyla bazen şöyle diyebiliyor misal... Bu karda kışta senin dışarıda ne işin var gibisinden... Ben de onlara diyorum ki evde oturunca ihtiyaçlar eve gelmiyor. (Çınar)

Günlük yaşamın çok farklı ve kimi zaman gözden kaçabilen noktalarında kişisel sınırların ihlal edildiğini görmek mümkün olmaktadır. Örneğin, görme engelli birey için bağımsız hareketin sağlanması ve gündelik hayatın sürdürülmesinde baston kullanımı çok önemlidir. Baston bu bakımdan görme engelli birey için vazgeçilmez önemde olan bir araçtır. Birey baston aracılığıyla kendisine belirli bir hareket alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla, esasında kişiyi tamamlayan bir parça durumundadır.

Baston kullanımı her ne kadar tüm görme engelliler için ortak bir yaşam pratiği olsa da, kişisel farklılıklar gereksinim düzeyini belirli açılardan etkileyebilmektedir. Örneğin, sonradan görme engelli olan bir araştırma öznesi baston kullanımına henüz yeni alışma ve yaş nedeniyle bastonsuz kalınması halinde daha fazla güçlük yaşama ihtimali çerçevesinde yaptığı paylaşımında, kişisel alan olgusunun görme engelli ve yaşlı olduğunda nasıl kaybolduğunu şu şekilde aktarmıştır:

Sağırım duymuyorum, körüm görmüyorum. Dilsizim konuşamıyorum. Bu toplumda bu lazımdır... Başka çare yok... Adam dün bastonuma

bastı gitti. Bastonumu ikiye böldü gitti... İşte ona göre sen ölç.
(Evren)

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Araştırma öznelerinin cinsel yönelim/cinsiyet kimliği ile bağlantılı olarak yaptığı paylaşımlardan bazılarında kişisel sınırların ihlali ile beden olgusu birbiriyle ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Kişinin bedenine isteği olmaksızın dokunulması özel alanın ihlaline yönelik girişimin en ayırt edilebilir ve somut biçimlerinden birisidir. Kişinin bedeni ile ilgili hassasiyetleri ve kişi tarafından belirlenen çizgilerinin aşılmasının yarattığı etkileri bir araştırma öznesi şu şekilde tarif etmektedir:

Bedenime birinin dokunması fikri bile özel alanımı tamamen hani mahvetmeme... Birinin özel alanımı işgal etmesi gibi geliyor. (Kuzey)

Kişisel sınırlar olduğu kadar mahremiyetin ve gizliliğin ihlali hususu da cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde yüzeye çıkan bir diğer baskı pratiği olmuştur. Mahremiyet kavramı, bireyin kendisiyle ve yaşamıyla ilgili gizlilik içeren her türlü bilginin kendi izni dışında elde edilmesi ve paylaşılması olarak tanımlanabilir. Mahremiyet ve gizlilik içeren konulara izinsiz müdahale bir hak ihlali olması yanında, içeriği ve sonuçları ile birlikte aynı zamanda psiko-sosyal bakımdan bireyi etkileyen zedeleyici bir eylem olmaktadır.

Burada, yasal olarak temellendirilmiş ya da topluluk yaşamı içerisinde genel kabul gören ahlaki kuralların önemini yitirmesi bir sorun alanı olarak durmaktadır. Paylaşımlar, kişiler arası ilişkilerde bu kuralların müphem bir hal aldığı ve bu genel kabul görmüş kurallara aykırı bir biçimde davranılabildiğini gözler önüne sermektedir.

Yaşadığı deneyimleri "*benim gizliliğim nerede*" (Kuzey) ifadeleri ile ortaya koyan bir araştırma öznesinin paylaşımları bu tür baskı süreçlerinin işleyişine ilişkin çeşitli görünümleri şöyle sunmaktadır:

Havaalanındaydım... Eşlikçi verdiler... Blind yolcu demişsiniz kadın ama burada erkek var. İsterseniz resmini çekip göndereyim...

Güvenlik nedeniyle çekmek zorundayım hani bu yok... Instagrama mı atacaksın. Burada bir tane kadın mı erkek mi olduğu belli olmayan birisi var diye. (Kuzey)

Filmi izlerken sesli betimlemeci ile videonuzu çekip instagramda paylaşalım. Normal etkinliklerinde fotoğraf çektirmek istemeyen biri var mı diye soruyorsun. (Kuzey)

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde yapılan bu paylaşımlar, farklılıkların kişinin onayına başvurma gereksinimi duyulmaksızın magazinsel bir malzeme veya tanıtım amaçlı bir meta gibi elde edilebileceği ve yaygınlaştırılabileceğini göstermesi açısından çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır.

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde müdahale içeren tutumlara örnek olarak sunulabilecek noktalar tespit edilmektedir. Bir araştırma öznesi kişilerarası ilişkilerinde etnik kökeni nedeniyle yüz yüze kaldığı rahat bir şekilde karışma ve müdahale etme temelinde baskılar içeren bir deneyimini arkadaşlık ilişkileri bağlamında şöyle ifade etmiştir:

Sonuçta sen Kürt'üm demiyorsun ki demezsin ki dedi. Bu değiştiremeyeceğim bir şey, milliyetim bu benim... Baskıyı oluşturan bizim engelimiz değil. Bizi engelleyen unsurlar ve insanlar. (Akasya)

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Görme engellilik ve din/inanç kesişiminde kişisel sınırların ve mahremiyetin ihlali kapsamında açığa çıkan baskı boyutu, bireyin dini görüşü ve inancına karışılması ve müdahale edilmesi ile ilgili olmuştur.

Burada, görme engelli bireylerin yaşamları üzerinde rahat bir şekilde yorum yapma ve yaşamları hakkında belirli çerçeveleri belirleme girişimlerinin yanı sıra, her bir bireyin yakın çevresinin ve kendi yaşam koşullarının baskı deneyimlerinin kendine özgü yönlerini biçimlendirmesine olan etkilerini görebiliyoruz.

Ben İslamiyet'i yıllardır araştırıyorum. Çokta seviyorum... Benim üzerimde inancımın çok etkisi oldu...

Çevremden tepki var. Başörtüsüne de inanıyorum ama biraz çevrenin baskısından dolayı da açıkçası yapamıyorum. Çünkü çok baskılar gelecek... Onu kaldırıbilir miyim çok emin olmadığım için şu an kullanmıyorum. (Manolya)

Bir diğer araştırma öznesi inanca bakış açısı ve inanç alanına müdahale edilmesi yoluyla kişisel sınırları ihlal eden tutumları şöyle açıklamıştır:

İnanç bir sevgidir. İnanç bir tutkudur. Hangi dinden olursan, hangi ırktan olursan, hangi mezhepten olursan. Yeter ki insan ol...

İnsan kâinatın aynasıdır. Tamam mı? Ben Alevi'ymişim, sen Sünni'ymişsin. Benim dinim seni ırgalamaz. Senin dinin beni ırgalamaz. (Evren)

4.1.4.2. Güvende Olma Duygusu

Rahatsızlık verme temelindeki baskılar kapsamında ortaya çıkan ikinci kategori kişinin güvende olma duygusuna zarar veren tutum ve davranışları içerisine almaktadır.

Önceden işaret edildiği gibi, rahatsızlık verme olgusu bir yandan bireylere doğrudan yöneltilen eylemleri ve davranışları, diğer taraftan bireyin güvende olma duygusunu zedeleyen bir ortamın veya durumların varlığını kapsamaktadır. Bu anlamda, güvende olma durumu ile ilgili baskılar doğrudan deneyimlenen ve algılanan baskılar olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Araştırma bulguları, bireylerin baskı oluşturan durumları doğrudan deneyimleme halleri kadar, baskı oluşturma olasılığı bulunan olaylar ile karşılaşma ihtimalinin de yaşamlarına önemli düzeyde etki ettiğine işaret etmektedir. Burada, kişinin kendi başından geçen olaylar yanında, yakın çevresi veya toplum içerisinde herhangi başka bir kişinin karşılaşmış olduğu birtakım olumsuzlukların etkilerinden söz etmek mümkündür. Bunun bir sonucu olarak, kişi tarafından diğer insanlar ile kuracağı ilişkiler veya etkileşim gerçekleşmesi muhtemel ortamlar tehdit veya tehlike olarak algılanabilmektedir.

Araştırma öznelerinin paylaşımları güvende olmama duygusunun kişinin yaşamını farklı yönlerden etkilediğini göstermektedir. Bu süreçlerde geçmiş, şu an ve geleceğe dönük düşünceler ve öngörüler bireyin dünyasında hep birlikte devreye girmektedir. Zira kişinin yaşadığı, tanık olduğu veya haberdar olduğu tehlike veya tehdit içeren bir durum kişinin algısı, duygu durumu ve davranış biçimine az veya çok tesir edebilmektedir. Bundan dolayı, güvende olma duygusu ve kişinin iyilik hali arasındaki ilişkiyi görebilmekteyiz.

Bu kategori içerisinde; “belirsizlik ve risk”, “psikolojik/duygusal şiddet”, “saldırganlık/fiziksel şiddet”, “onur kırıcı tutumlar”, “akran zorbalığı”, “nefret söylemi” ve “tepki davranışları” adlarını taşıyan baskı boyutları yer almaktadır.

‘Görme Engellilik ve Cinsiyet’

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde ortaya çıkan ilk baskı boyutu belirsizlik ve risk durumları ile ilgilidir. Bir araştırma öznesi çevresi ile olan etkileşimi sürecinde karşılaştığı baskıların yaşam üzerindeki etkilerini “*birçok çelişki içinde kalıyorsunuz*” (Fidan) şeklinde resmetmiştir.

Belirsizlik ve risk durumları kişi üzerinde korku, kaygı, endişe ve tedirginlik gibi bazı duygulara yol açabilmektedir. Araştırma öznelerinin aktarımları, bu

süreçlerin sadece duygu durum alanına giren konular ile sınırlı kalmadığını çok farklı etki alanlarının olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal bir yaşam sürdürmeniz gerekiyor... Ama sokağa çıktığınızda toplumun kurguladığı birçok tehlike sizi bekliyor. (Fidan)

Ortamın güvenli olmadığını düşündüğüm için geç saatlerde yalnız başıma bir yere gitmemeye çalışıyorum. (Doğa)

Birisi bana yardım etmek istedi... Evime kadar takip etmiş. Ne kadar rahatsız edici bir şey... Takip etse hiç haberin bile olmayacak. (Defne)

Görme engellilik ve cinsiyet bağlamına açığa çıkan bir başka baskı boyutu psikolojik ve duygusal şiddet içeren tutum ve davranışlardır. Kişiyi duygusal ve psikolojik olarak etkileyen tutum ve davranışlar pek çok farklı yaşam alanında meydana gelebilmektedir. Örneğin, günlük yaşamın önemli bir bölümünün birlikte geçirildiği ve yakın ilişkilerin var olduğu kişiler arasındaki ilişkilerde psikolojik ve duygusal şiddet öğeleri gözlenmektedir. Kişiler arası ilişkilerde kurulan güç hiyerarşisi bu süreçlerin oluşumu açısından katalizör bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Kayınvalidemden mesela çok hakaret gördüm bu süreç içerisinde. İşte kör ne olacak... Eşimin ve kayınbabamın olmadığı zamanlar yapıyor tabi. Bu bir psikolojik baskı. (Demet)

Bu örnek, görme engellilik ve cinsiyet alanlarının kesişiminde meydana gelen ve bireyi birçok yönden etkileme ihtimali bulunan baskının üretildiği ve sürdürüldüğü kişiler arası etkileşimleri bizlere temel hatlarıyla sunuyor. Bu süreçler, baskının bireyi ne kadar derin ve içinden çıkılması güç bir süreç ile karşı karşıya bıraktığının anlaşılması açısından önemli ipuçları vermektedir.

'Görme Engellilik ve Yaş'

Görme engellilik ve yaş kesişiminde tespit edilen ilk baskı unsuru bireye yönelik saldırganlık ve fiziksel şiddet içeren eylemlerdir. Bu tür eylemler, bireyin önlem almasını ve tedbirli olmasını sevk eden durumları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu baskıların araştırma öznelerinin günlük alışkanlıklarına yansıyan tarafları da vardır. Vurgulandığı gibi, bir baskı unsurunu kişinin bizzat yaşaması gerekmemekte, haberdar olunan olaylar da bireyin baskı hissetmesinde bir etken olabilmektedir.

Bir araştırma öznesi saldırganlık ve fiziksel şiddet olayları ile ilgili bir deneyimini ve kaygılarını şöyle aktarmıştır:

Eve geç döneceksem ve önceden de biliyorsam bu durumu o gün bana lazım olabilecek bir miktarı cebimde bulundururum... İstanbul'da soymuşlar yaşlı birini üç dört kişi. Parasını alıp çamura şuraya buraya batırmışlar (Çınar).

Kimsenin görmediği yerde kanuna yakalanmayacağını bilirse zarar verebilecek durumda olan insanlar olduğunu seziyorum... Köyde olsak تنها bir yerde kafamıza bir taş vurabileceklerinden hiç şüphem yok (Çınar).

Olayların sık ve yaygın bir şekilde olmasına gerek yoktur. Tek bir defa yaşanmış olan, tanık olunan veya öğrenilen hadiseler de birey için önem taşımaktadır. Ayrıca içinde bulunulan yer, zaman ve koşulların baskı anlamında birey için önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Görme engellilik ve yaş kesişiminde kendini gösteren bir diğer baskı boyutu onur kırıcı söylem ve davranışlardır. Araştırma öznelerinin paylaşımlarında önde gelen baskı unsurlarından birisi kişinin sözel olarak rahatsız edilmesidir. Bu durum öz olarak, birey hakkında farklılığı temel alacak şekilde olumsuz ifadelerde bulunulmasıdır. Yani birey farklılığından dolayı onur kırıcı nitelikteki sözlerin hedefi olmaktadır.

Bir gün bir otobüse bindim. Adamın birisi bana döndü “ya bu niye evinde oturmuyor da dışarı çıkıyor haline bak” dedi... Eve bağladı otursun yani gibisine. (Evren)

Psikolojik ve duygusal şiddet içeren tutum ve davranışları görme engellilik ve yaşlılık kesişiminde de görebiliyoruz. Bu tür baskıları görme engellilik ve yaşlılık bağlamında özel kılan yönlerden birisi bakım gereksinimi olgusudur. Kişinin aile içerisinde görme engeli ve yaş nedeniyle bir yük olarak görülmesi veya aile içi etkileşim süreçlerinde olumsuz tutumlara maruz kalması bir psikolojik baskıya dönüşebilmektedir.

İnşallah elden ayaktan düşmeden kendime yaşayacak bakımevi gibi huzurevi gibi bir şey bulabilirim. Yoksa ben evimdeki hiç kimseye güvenmiyorum bana bakacaklar diye. (Kamelya)

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde yapılan paylaşımlarda, çocuk ve gençlik dönemlerinde karşılaşılan akran zorbalığı deneyimlerinin örneklerini bulabiliyoruz. Akran zorbalığı davranışının temelinde yatan sebepler arasında farklılıklar ve sosyal grup ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca çeşitli yönleriyle birlikte güç ve ayrıcalık ilişkilerine dayanmakta ve zorbalığa maruz kalan birey için baskı unsuru oluşturmaktadır.

Farklılıklara yönelik zorbalık davranışlarını sosyo-kültürel bir olgu olarak değerlendirebiliriz. Burada, sosyal gruplar arasında bulunan bir güç farklılığı öne çıkmakta ve baskın gruba dâhil olanlar tarafından zorbalık yapma durumu söz konusu olmaktadır. Zorbalık davranışları hem söz hem de eylemler yoluyla gerçekleşen baskıları içerebilmektedir. Karmaşık sosyal süreçleri barındıran bu baskılar kişiye fiziksel, zihinsel, sosyal ya da psikolojik zarar verme amacı güdebilmektedir (Gürhan, 2017. s. 175-176).

Aktarımlardan anlıyoruz ki, deneyimlenen baskılar belirli açılardan algılanan baskıları doğurma etkisine sahiptir. Yani bireyin yaşadığı bir baskı nedeniyle muhtemel baskılara karşı daha duyarlı bir hale geldiğini söyleyebiliriz. Bir araştırma öznesi akran zorbalığı ile bağlantılı olarak yaşadığı baskı süreçlerini şöyle açıklamıştır:

Ortaokuldayken engelimden dolayı çok istenmiyordum. Her hafta boş derslerde sınıfın istenmeyeni seçerlerdi ve hep ben seçilirdim...

Lisedeyken aynı şeyi trans olarak yaşayacağımı düşünürdüm ve hep arkadaşlarıma yalanlar söyledim. (Kuzey)

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde üzerinde durulabilecek bir diğer konu nefret söylemidir. Nefret söylemi olgusunun bu kesişim alanına özel yansımalarının olduğu görülmektedir

Transfobi ile yoğrulmuş olsun, aldığı her nefeste transfobik olmaya yemin etmiş olsun, görme engelli bir insana hakaret edebilecek, kimliğinden dolayı işte nefret söyleminde bulunabilecek kadar cesur değil şu anda insanlar...

Yani çünkü görmeyen birine bağırdığında, vurduğunda insanlar seni şey yaparlar. Karşılarına alırlar onu. (Kuzey)

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Tehdit ve tehlike algısının yarattığı risk veya belirsizlikler görme engellilik ve etnik köken kesişiminde kendine has yönler ortaya koymaktadır. Görüşmecilerin aktarımları, görme engelli olmanın etnik köken gibi ilk bakışta belli olmayabilen diğer farklılıkları örten bir olgu olduğunu hissettirmektedir. Burada, farklılıkların kesişiminde meydana gelen bir başka karmaşık süreç işler olmaktadır. Sıklıkla üzerinde durulan bu konunun kendi içerisinde iki uçlu bir döngüye yol açtığını öne sürebiliriz.

Bu uçlardan birinde, görme engellilik kimliği kişinin diğer özelliklerinin önüne geçmekte ve görünmez olan diğer farklılıklarından dolayı karşılaşılabileceği rahatsız edici davranışlar için bir siper işlevi görmektedir. Yani ilk bakışta bu durum bireyin yaşayabileceği baskılar açısından bir avantaj oluşturmaktadır denilebilir. Çünkü görme engelli bireyin kesişimsel bir baskı yaşamaması önlenmiş olmaktadır. Yani bireyin diğer farklılıklarının görünmemesi ve yalnızca engelli bir kişi olarak tanınması uğrayabileceği kesişimsel baskıların önüne en azından yüzeysel olarak geçebilmektedir.

Ne bileyim. Toplumda hani Alevi Sünni ayrımı yapmanın, Kürt Türk ayrımı yapmanın ayıp kaçacağı düşünüyor. Ama senin engelliliğini pek ala daha önüne çıkararak sorun çıkarabiliyor (Ferman).

Görme engellilik ve etnik köken kesişim alanında da baskı algısının bireyin yaşamına belli açılardan dokunduğunu görebiliyoruz. Örneğin temel bir öncelik olarak güvenlik gereksiniminin karşılanmasının insanın tercih ve planlamalarına yön verebildiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı, rahatsız edici tutum ve davranışların bireyin yaşamına yönelik düzenlemelerle ilgili seçeneklerine etki eden bir yanı da bulunmaktadır.

Görünür olmayan farklılıkların bilinir olması halinde karşılaşılabilecek olası baskılar, bireyin yaşam düzenlemelerine yönelik ilave çaba sarf etmesini gerekli kılmaktadır. Bir araştırma öznesi bu durumun bir örneğini şöyle anlatmıştır:

Her şeyi rahat zikredebileceğim ortamlar oluşturmaya çalışıyorum. Yani bireye minimum derecede ihtiyacım olsun (Celil).

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Araştırma öznelere paylaşımlarında onur kırıcı söylem ve davranışlar ile bağlantılı bir zemin üzerinde duran baskı türleri belirlenmiştir. Tespit edilen bir baskı boyutu nefret söylemidir.

Nefret söylemleri farklılığa sahip birey ve grupları pek çok yönden etkiliyor olması nedeniyle oldukça önemli bir sorundur. Nefret söyleminin kişi açısından henüz söylem gerçekleşirken ortaya çıkan, hem de söylemin bir sonucu olarak ortaya çıkan zararları bulunabilmektedir. Ayrıca nefret söylemi iki şekilde kendini gösterebilmektedir. Bunlardan ilki yüz yüz etkileşimler esnasında görülen söylemler, diğeri ise toplum içinde genel dolaşımda olan söylemlerdir (Gelber ve McNamara 2016, s. 325).

Araştırma bulguları toplum içinde genel dolaşımda olan söylemler yanında, yüz yüze etkileşimler esnasında karşılaşılan nefret içerikli ifadeleri de görünür kılmaktadır. Burada yineleyerek altı çizilebilecek noktalardan birisi toplumsal düzeydeki genele yayılan algılar ve anlayışlar, günlük yaşamdaki kişiler arası süreçlerinde meydana gelen etkileşimler ve konuya ilişkin kanun ve politikaların durumu gibi yapısal etmenlerin tümü birbiriyle etkileşim halinde oluşmakta ve devam etmekte olduğudur.

Yahu zaten körsün işte bir git gibi tehditvari sözler söylenir.
Biliyorsunuz ateistler çok rahattır ülkede! Böyle şeyler yaşanıyor.
(Bora)

“Allah seni bilerek kör etmiş” gibi söylemlere görme engelli ve ateist olması nedeniyle maruz kaldığını söyleyen Güven ise yaşadığı bir deneyimi şöyle anlatmaktadır:

Sen işte bu düşüncede olduğun için Allah sana bu belayı bilerek vermiş gibisinden tepkilerle karşılaştığımı da biliyorum (Güven).

Görme engellilik ve din/inanç temelinde beliren bir diğer baskı boyutu ise bireyin inancına yönelik tepki davranışlarıdır. Bireyin benimsediği inanca yönelik insanların gösterdiği tepkiler birey için rahatsızlık verici süreçlere dönüşebilmektedir.

Çevremden tepki var tabi ki. Ama ben onlara aldırmiyorum açıkçası... Hatta bazen böyle kapanmayı, başörtüsü takmayı da düşünüyorum (Manolya).

“(1) Kişisel sınırlar ve mahremiyet” ve “(2) Güvende olma duygusu” kategorilerini içine alan rahatsızlık verme ile bağlantılı baskılar, görme engelli bireylerin iyilik halini ve huzurunu etkileyen çeşitli süreçleri anlatmaktadır.

Burada öne çıkan noktalardan birisi doğrudan deneyimlenen baskıların yanı sıra algılanan baskıların da bireyin yaşamına çok yönlü yansımalarının olduğu olmuştur. Bu durum, gerçekleşmiş olan ve gerçekleşmesi muhtemel riskleri bir arada ele almanın anlamına işaret etmektedir. Günlük yaşamda açık veya örtülü bir biçimde bulunan baskı süreçleri yalnızca bir değil birden fazla açıdan algılanmaktadır.

Altı çizilebilecek bir diğer konu baskıların yaşamı çok yönlü etkileyen niteliği olmaktadır. Bulgular bu anlamda Dominelli (2002)'nin baskı süreçlerinin psikolojik, sosyal, ekonomik ve politik boyutlar başta olmak üzere bireyi çevreleyen tüm koşullar üzerinde etkileri olabileceği, çok boyutlu ve akışkan bir yapı arz edebileceği yönündeki ifadelerini desteklemektedir (s.8,9).

Bu anlamda baskı ve ortaya çıkardığı etkilerin nesnel yönleri yanında öznel yanlarına da işaret edilebilir. Örneğin güvende olma durumuna ulaşılmasında yalnızca nesnel bir tehlikenin bulunmaması değil, aynı zamanda buna ilişkin öznel bir endişenin de olmaması esastır. Başka bir ifadeyle, nesnel anlamda güvende olma hali çeşitli tehdit, güçlük ve riskler ile bağıntılı tehlikelerden kaçınılması, yönetilmesi ve ortadan kaldırılması yoluyla sağlanabilmektedir. Bunun yanında, bireysel düzeyde bakıldığında aynı grubun üyeleri arasında dahi güvenlik algısında değişiklikler olabilmektedir. Yani aynı güvenlik ve tehlike algıları açısından herkes için kesin olarak geçerli olan belirli bir örüntüden bahsetmek mümkün olmayabilmektedir (Zotovo ve Karapetyan, 2018, s.105-106).

4.2.TOPLUMSAL BASKILAR

Araştırma kapsamında ortaya çıkan ikinci ana tema toplumsal baskılardır. Bu baskılar kültür ve gelenek gibi toplumsal düzeyde kökleşmiş algılar, düşünce biçimleri ve inanışlar ile bağlantılıdır. Toplumsal baskılar bu anlamda hem kişilerarası baskılar, hem de yapısal baskılar ile sürekli bir etkileşim içerisinde.

Analiz toplumsal nitelikteki baskıların geniş bir etki alanı bulabildiğini ve yaygınlık kazanabildiğini gösteriyor. Her bir kesimsellik alanında deneyimlenen baskılar diğerinden farklı dinamikler içerebilmekte ve daha yoğun biçimde hissedilebilmektedir. Bununla beraber, çeşitli noktalarda birbiriyle benzeşen önemli ortak yönleri de bulunmaktadır.

Toplumsal baskılar çerçevesinde dört alt tema ortaya çıkmıştır. Bu alt temalar “(1) Normal ve İdeal Algısı”, “(2) Toplumsal Yargılar ve Varsayımlar” ve “(3) Toplumsal Duyarsızlık” adlarını taşımaktadır.

4.2.1.Normal ve İdeal Olan Algısı

Araştırma öznelerinin toplumsal düzlemde karşılaştıklarını ifade ettikleri baskılar arasında yer alan alt temalardan ilki toplumdaki normal ve ideal algısı ile bağlantılıdır. Toplumsal yaşam içerisinde insanların ‘normal olan’ ve ‘ideal olan’ olarak kabul gören belirli kıstaslara göre konumlandırılması ve insanlar arasında bu konumlandırmalara dayalı olarak ayrımlar oluşturulması baskılara neden olan etmenlerden birisidir. Dolayısıyla, bu alt tema içerisindeki baskıların bireyin toplum içindeki yeri ve konumlandırılması üst kategorisi altında toplanması mümkündür.

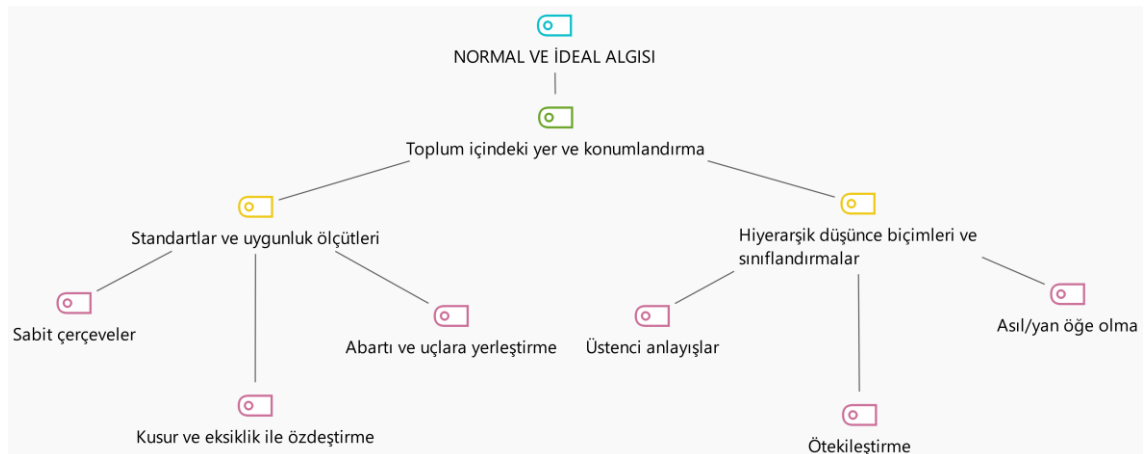
Normal ve ideal olan etrafında kurgulanan bakış açıları toplum içinde bazı bireyler ve gruplar için ayrıcalıklı konumlar oluşturmaktadır. Bazı bireyler ve

gruplar için ise bunun tersine bir konumlandırma yaratmaktadır. Söz konusu konumlar, baskıların anlaşılması açısından bir hareket noktası olarak gözükmemektedir. Sosyal hizmet uygulaması açısından ele aldığımızda, normal ve ideal olanı belirleyen çerçeve herşeyden önce toplum ve birey arasındaki etkileşimlere olan etkileri nedeniyle anlam kazanmaktadır.

Dominelli (2002)'nin belirttiği gibi belirli özellikler ve sosyal konumlara atfedilen değerler bazı insanlar ve grupların üst veya baskın, diğerlerinin ise aşağı ve alt olacak şekilde ikili kategorilere ayrılmasına sebep olmaktadır. Güç temelinde oluşturulan kimlik formasyonlarını üreten baskı ilişkileri sosyal hizmet açısından kritik bir öneme sahiptir. Kimlikler hakkındaki kurulu “gerçeklere” karşı bir duruş sergileyen baskı karşıtı uygulama çeşitliliğinin tanınması ve insanlar arasındaki farklılıkların olumlu karşılanması yoluyla ve insanlar arasında dayanışmanın geliştirilmesi amacıyla sosyal ayrımların evrensel nitelikteki temsillerin değişmez niteliğinin dönüştürmeye çalışılmaktadır (s.37-40).

Analiz çerçevesinde normal ve ideal olan algısı alt temasında “(1) Standartlar ve uygunluk ölçütleri” ve “(2) Hiyerarşik düşünce biçimleri ve sınıflandırmalar” olmak üzere iki kategori belirlenmiştir.

Şekil 6. Normal ve İdeal Algısı Tema Haritası (Kategoriler ve Boyutlar)

4.2.1.1. Standartlar ve Uygunluk Ölçütleri

Normal ve ideal olan algısı ile ilişkili olarak ortaya çıkan ilk kategori toplum içinde kabul gören standartlar ve uygunluk ölçütleri ile ilgilidir. Burada, temel olarak normal/ideal olan ile normal/ideal olmayanı belirleyen egemen toplumsal kriterlerin etrafında biçimlenen baskılardan söz edilmesi mümkündür.

Davis (2013)'in izinden gidecek olursak, normallik kavramı toplumsal söylem ve algılar içerisinde genel kabul gören ortak bir tip veya standart yoluyla sağlanmaktadır. Düzenli ve olağan olanın kabulüyle birlikte uyumlu olan, sapmayan veya farklı olmayanlar bu çerçevede yer bulmaya başlamıştır. Bu bağlamda, norm fikrinin önemli bir sonucu toplumun standart olanlar ve standart olmayanlar şeklinde ayrılması olmuştur. Normallik hegemonyasının etkileri kültürel üretimin tam merkezinde gözlenebilmektedir (s.1-12).

Bu bakımdan toplum içinde gömülü bulunan standartların ve kriterlerin keşfedilmesi normal ve ideal olan temelinde ortaya çıkan baskıların izah edilmesi ve bireyin yaşamına olan tesirlerin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Bu kategori bağlamında ortaya çıkan baskı boyutları; “sabit çerçeveler”, “kusur ve eksiklik ile özdeşleştirme”, “abartı ve uçlara yerleştirme”, “yaşam tarzlarının sorgulanması”dır.

‘Görme Engellilik ve Cinsiyet’

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde tespit edilen ilk baskı boyutu toplum tarafından birey adına belirlenmiş sabit çerçevelerdir. Standart olarak değerlendirilebilecek bu çerçeveler normal ve ideal olan ile bağlantılı toplumsal algıların işleyişini anlatmaktadır. Burada, sağlamlılık ve cinsiyetçilik ideolojisinin biçimlendirdiği norm ve ideal olarak kabul gören standartlar ve düşünme biçimlerini açık olarak görebiliyoruz.

Engelli kadın olarak... Sen evlilik yapamazsın, sakat ya da yaşlı biri alır seni... Birisi evlenmek istiyor diyelim... Bu haliyle kabul ediyorsa tabi hemen... Tamamen görüyor ya beni kabul etti ya her şey bitmiş onlar için. (Defne)

Ortaya çıkan bir diğer baskı boyutu farklılıkların kusur ve eksiklik ile özdeşleştirilmesidir. Bir araştırma öznesi bu tür toplumsal anlayışları “*mutlaka bir yerden eksiklik çıkacağına düşünüyorlar. Böyle bir baskı var*” (Selvi) şeklinde dile getirmiştir.

Diğer bir araştırma öznesi ise görme engellilik ve kadın olmayı kusur ve eksiklik ile eşleştiren düşünce yapılarını şöyle resmetmektedir:

Kadın engelli olmak büyük bir dezavantaj... Hem kadınsınız, hem engelli... Engellilik de kadınlık da bir olgu. Kadınlık nedense toplumda olumsuz bir sıfat olarak algılandırılmış... Engellilik de aynı şey. (Fidan)

Kusur ve eksiklik ile özdeşleştirmeye dayalı toplumsal bakış açılarının görme engelli erkekler için de çeşitli baskılar ürettiği görülmektedir. Burada erkek lehine olan uygunluk ölçütlerinin görme engellilik nedeniyle sekteye uğramaktadır. Birey, standart olan dışında kalmanın ortaya çıkardığı sorunlar ile yüz yüze kalmaktadır.

İkimiz de aynı durumda olalım. İkimizin de bir işi olsun. İkimizin de arabası olsun. İşte ikimizin de evi olsun... Aynı kızı isteyelim gidip. Allame-i cihan olsam bana vermezler sana verirler kızı. (Davut)

Araştırma öznelerinin standartlar ve uygunluk ölçütleri bağlamında temas ettikleri bir diğer baskı boyutu abartı ve uçlara yerleştirme anlayışıdır. Bireyin standart olarak belirlenen çerçevenin dışında kalması toplumsal algılayışınların uç noktalara kaymasına neden olmaktadır.

Bir araştırma öznesi bu durumu “*her şeyin abartılma durumu var*” (Bora) şeklinde tarif etmiştir. Görme engelli ve kadın olma olgularına yüklenen

anımlar ve algıların ortaya çıkardığı karmaşık halleri bir araştırma öznesi Şu şekilde işaret etmiştir.

Davranışları benim onlardan daha güçsüz ve daha başarısız bir insan olduğum yönünde. Bunun aksini gördüklerinde Őaşıırıp hayran kalma yönünde. (Selvi)

Bu paylaşımın işaret ettiği gibi normal olan bir durum farklılıklar söz konusu olduğunda abartı ve uçlara yerleştirilmektedir. Böylelikle standardın dışında tutulma durumu yeniden üretilmektedir.

Şöyle bir çelişki yaşıyorum... Birçok rolü üstleniyorum. Ama yine toplumun gözünde hiçbir Şey yapamayan, beceremeyen bir kadınım...

Öbürü de aşırı derecede abartarak, vay çok aferin, ya ne kadar güzel Şeyler başarmış. Ya bunlar aslında normal Şeyler, bu kadar abartılacak bir Şey yok. (Defne)

Burada, toplumsal olarak kurulan normal ve ideal çerçevesine bağlı standartlar ve uygunluk ölçütleri baskılar için bir dayanak noktası olarak işlev görmekte ve farklılıklar ile ilgili durumlar normalde olması gereken tepki ve reaksiyon biçimlerinden çıkarak uçlara yerleştirilmektedir. Bu durum, araştırma öznelerinin paylaşımlarında yer bulduğu şekilde çelişkilerle birlikte yaşama halini doğurmaktadır.

'Görme Engellilik ve Yaş'

Standartlar ve uygunluk ölçütleri ile bağlantılı baskıların belirgin bir şekilde gözleendiği bir diğer kesişim alanı görme engellilik ve yaşlılıktır. Araştırma öznelerinin paylaşımları arasında toplumun bireyi sabit bir yaşam çerçevesine hapsetme girişimlerine dayalı düşünce biçimleri yer almaktadır.

Bu duruma bir araştırma öznesi toplumun birey adına keyfi biçimde karar alması örneğinde ışık tutmaktadır:

Hayati konularda toplum bizim adımıza karar verebiliyor. Bunlar tabii olumsuz şeyler. (Orhan)

Standartlar ve uygunluk ölçütleri nelerin doğru, arzu edilebilir ve uygun olduğunu belirleyen anlayışların belirli gruplar tarafından tasarlanmasına yol açmaktadır. Bu doğrultuda, toplumsal yaşamın organizasyonu yine normallik söylemlerinin baskın olduğu çerçevede içerisinde yer alan öğelerde kendini göstermektedir.

Bu süreçleri “*yaşadığım bir tiyatrodur*” şeklinde betimleyen bir araştırma öznesi deneyimlerini şu şekilde anlatmaktadır:

Yaşadığımı ne zannediyorum biliyor musun? Benim şimdi bir tiyatro hayatım var. Tiyatro yapıyorum. Sinema da değildir. Sinema kolaydır...

Bir poz yanlı olur yırtarsın yerine koyabilirsin. Ama tiyatrodaki onu koyamazsın bir kere yanlış olursa. Anladın mı? (Evren)

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellilik ve cinsiyet yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde tespit edilen ilk baskı boyutu sabit çerçeveler etkisiyle ortaya çıkan keyfi tanımlamalardır. Sandahl (2003)'a göre engellilik ile cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği alanlarının benzeşen yönlerinden birisi normallik kavramına karşı olan radikal duruşlarıdır. Her iki disiplin normal ve kusurlu arasındaki keyfi tanımlamaların sosyal sonuçlarını ortaya sermektedir. Bununla birlikte, her iki alanının birbiriyle etkileşimi karmaşık bir yapıya da sahiptir (s.25-41).

Burada işaret edilen keyfi tanımlamalar araştırma öznelerinin deneyimlerinde dile getirdiği karmaşık süreçleri açıklama konusunda yardımcı olmaktadır. Bu dinamik yapıda farklılıkların kimi zaman birbirine eklenerek aynı istikamette seyir izlediği, kimi zaman ise zıt yönlü etkileşimlere girdiği dikkat çekmektedir. Birey baskıları değişen zamanlarda veya aynı anda ayrı ayrı ya da birlikte deneyimleyebilmektedir. Dolayısıyla, burada kesişimsel baskıların akışkan ve dinamik yönlerine tanık oluyoruz.

Bir araştırma öznesi toplumsal algılar ve standart koyma işlemleri temelinde açığa çıkan akışkan ve dinamik baskı süreçlerine şu şekilde işaret etmektedir:

Yaptığım en ufak bir hata, sıradan bir insan yapsa insanlık hali olarak görülebilecek bir şey körlüğümünden dolayı geliştiremediğim eksik bir yan olarak üstüme yapışacaktı...

Cinsiyet kimlikleri, cinsel yönelimler... lgbti çocuklar zaten çok ayrı bir şey yaşıyorlar. Yani baskılama süreci...

Körlüğüm benim paravanım gibi bir şey oldu... Böyle de bir şey var. Hani görmeyen birine normalde yapacağı yaptırımı uygulamıyor. Çünkü o görme engelli onun özel bir durumu var. Affedilebilir yaptığı. (Kuzey)

Burada Fook (2002)'un belirttiği gibi kimliğin içinde bulunduğu bağlam içerisinde, değişen, çelişkili ve çoklu özellikleri ile birlikte, spesifik durumlar ışığında yorumlanmasının önemi ortaya çıkmaktadır (s.75-80). Bir başka ifadeyle, baskıların oluşumu ve yeniden üretimi çizgisel bir süreç olmaktan ziyade iç içe geçmiş etkileşimleri barındıran ve dairesel bir sürece işaret etmektedir. Bu açıdan kesişimsel baskıların koşullar, zaman ve yer gibi etmenler ile olan etkileşim içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

Standart algılar bireylerin yaşam tarzı ve davranışlarının uygunluğu açısından bir değerlendirilmeye alınması veya bir filtreden geçirilmesini de doğurabilmektedir. Bireyin yaşam tarzlarının sorgulanması bireye yönelik

yapılan toplumsal algı ve değerlendirmelerin çelişkili yönlerini görünür kılmaktadır.

Şuna bak aşk engel tanımadı... Şu bu... Yani çarşaf çarşaf gazeteye de basarlar. İşte toplum da bakar ne güzel bir şey... Lgbtliler için de tam tersi. Engelli çiftleri görmek isterler. Lgbt çiftleri görmemek isterler. Engelli lgbtli insanları görmek isterler mi istemezler mi henüz o konuda net değiller. (Kuzey)

Bu örnekler yoluyla normal ve standart olarak kabul edilenden farklı olma ve sapma gösterme durumlarına yönelik zaman zaman keskin ve katı, zaman zaman ise akışkan ve esnek süreçlerin sunduğu kaygan ve dinamik zeminin altı çizilebilir.

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde ortaya çıkan baskı boyutunun sabit çerçeveler ile bağlantılı yönler bulunmaktadır. Burada bir yandan farklılıklara yönelik toplumsal bakış açıları ile bağlantılı konular, diğer yandan bireylerin farklılıkları algılayışı ile söz konusu toplumsal çerçevelerin uyuşmazlığının doğurduğu süreçler söz konusu olmaktadır.

Bir araştırma öznesi etnik kökenine ve genel anlamda farklılıklara bakış açısını şu şekilde anlatmıştır:

İrkçilik yönünden... Kimseyi ayırmam etmem. Kendim de ben buyum diye ısrarla ortaya çıkmam. (Güven)

Bir diğer araştırma öznesi ise toplumsal anlamda farklılıklara bakış açısını şu şekilde tasvir etmiştir:

Yani farklılıkların doğal olduğu bilinmiyor. (Bora)

Farklılık bireyin kendisi açısından doğal olan bir durumun veya özelliğın toplum tarafından yadsınması birey için bir baskıyla yüzleşme alanı olmaktadır. Araştırma öznelerinin paylaşımları farklılıklarına bireysel anlamda değışen biçimlerde ve düzeylerde anlam yüklenebildiğine işaret etmektedir. Çeşitli araştırmalarda da bireylerin kimlik tanımlarmalarında bu noktaya işaret eden hususlar bulmak mümkündür (Bkz. Bulut, 2010, s. 129). Bununla birlikte, bireyin sahip olduğu farklılıklara özel bir önem atfetmediği durumlar da dahi toplumsal bakış açılarının söz konusu farklılığın bireyin yaşamında bir anlam ifade etmesine neden olduğunu söylemek mümkündür.

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Görme engellilik ve din/inanç kesişiminde kültürel ve inanç temelindeki etmenlerin baskı süreçlerine etkisini görmek mümkün olmaktadır. Topluma derinlemesine sirayet eden kültürel algılar yoluyla bireyler sürekli bir değerlendirilmeye tabi tutulabilmektedir. Diğer kesişim alanlarında üzerinde durulan uygunluk ölçüt ve kriterleri ile yaşam tarzlarının sorgulanması burada da söz konusu olmaktadır.

Bir araştırma öznesi *"bizde bir de böyle bir şey var elalem ne der"* (Ferman) ifadesiyle kültürel etkileşimlerin tesirinde şekillenen normallik inşasını ve bireylerin yaşamlarının toplum tarafından sürekli olarak değerlendirmeye alınmasını anlatmıştır. "Elalem ne der" tabiri bir anlamda içinde yaşanan mahallenin, topluluğun ve geniş anlamda kültürün ve toplumun normal olana yönelik belirlenmiş standartlarını ve buna uygun değerlendirme çerçevesini ortaya koymaktadır.

Burada bireysel inançlar ile din ve inanç olgularının toplumsal düzeyde taşıdığı anlamlar bir arada kişisel deneyimlerin farklı yönlerini ve bütünü ortaya sermektedir. Bir araştırma öznesi din ve inanç olgularının birey açısından taşıdığı önemi aşağıdaki şekilde aktarmıştır:

Şimdi din dediğimiz olay... Biz insanlar fitrat gereği duygularıyla yaratılmış yaratıklar olduğumuz için doğrudan duygularınızı etkiliyor... O yüzden ben dinin önemli olduğunu düşünüyorum. (Altan)

Din ve inanç olgularının bireyin dünyasındaki yeri ve anlamı ile bu olgulara yönelik toplumsal düzeyde standartlaşmış anlayışlar arasındaki karşılaşmalar baskıların bir yansıması olarak yorumlanabilir. Bunun bir örneği görme engellilik hakkında din ve inanç olguları referans alınarak oluşturulan ve kişinin gerçekleğinden kopuk nitelikteki söylemlerdir.

Bir araştırma öznesi "*Ne meleğim ne şeytanım. Ben insanım*" (Celil) şeklindeki ifadeyle görme engelli bireyin normal insan statüsünün dışında tutulması ve gerçeklikten kopuk uç bir değerlendirmeye maruz kalmasını ortaya koymaktadır.

Buradaki olumlu veya olumsuz ilişkilendirme baskı olgusu açısından önemli bir fark ortaya çıkarmamaktadır. Çünkü her iki durumda da kişi toplumda kabul gören standart çerçeveden ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Uçları temsil eden ve gerçeklikten kopuk olan bu tarz toplumsal tanımlamalar baskıyı oluşturan, sürdüren veya bunlara katkı sunan bir etken olarak işlev görmektedir. Bu çerçeve dışına çıkarılan özellikler ve farklılıklar spiritüel ve mistik öğeler içeren normal dışı nitelendirmelere dayalı bakış açılarını beraberinde getirebilmektedir. Bu durum, kesişimsel baskı süreçlerinin girift yapısına yönelik bir işaret sunmaktadır.

Ya acıma hissi ile doludur ya da vurdumduymazdır. Acıma hissiyatı iki çeşittir biri gerçekten insanlık görevini yapması gerektiği için yapar. Biri dini vazife olarak yapar cennete gideceklerine dair bir dini inanç var. (Güven)

Yani şöyle çok uç noktadaki insanlar daha farklı gözle bakıyor. Allahın göndermiş olduğu bir mucize gibi... Biz yardım edersek sevap alırız, sevap kazanırız, cennete gideriz belki. (Akasya)

Bireyler bir yandan inanç ekseninde beliren düşünce yapıları ile yüz yüze kalmakta, diğer yandan bunların kendi inanç dünyası ile etkileşimlerini duyumsamaktadır. Baskı deneyiminin bu ilişkiler ağında hissedildiğini ve bu unsurların her birinin baskı dinamiklerinin bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. Bir araştırma öznesi görme engellik, din ve toplumsal algıların kesişiminde meydana gelen bu süreçleri şöyle aktarmaktadır:

Toplum bize sanki evrim geçirmiş gibi tuhaf bir yaratılmış gibi davranıyor...

Çocuk diyor ki mesela ablanın gözü niye öyle. Cevap olarak Allah onu öyle yarattı diyor. Çocuk bu seferde Allah'ı korkunç bir şey hayal ediyor...

O zaman çocuk ben şöyle yaparsam Allah benide mi böyle yapar acaba diye düşünüyor. Diyor ki bak "şöyle yaparsan Allah seni kör eder"...

Çocuğu bu şekilde korkutuyorlar. Bu yüzden çocuk geliyor diyor ki "Acaba abla sen ekmeğe bastın ve bu yüzden mi kör oldun? (Akasya)

4.2.1.2. Hiyerarşik Düşünce Biçimleri ve Sınıflandırmalar

Normal ve ideal olan algıları kapsamında ortaya çıkan ikinci kategori hiyerarşik düşünce biçimlerini ve sınıflandırmalardır. Toplumsal düşüncede yer edinen normal/ideal olan ile normal/ideal olmayan karşıtlığındaki algılayış biçimlerinin yarattığı baskıların temel görünüşlerinden bazılarını hiyerarşik düşünceye dayalı anlayış ve söylemler içerisinde bulabiliyoruz.

Burada, engellilik veya diğer farklılık alanlarının toplum içerisindeki inşa süreçleri, insanların düşüncelerinde bu inşayı kendileri ve ötekiler bağlamında şekillendirmeleri ve bu şekillendirmeye göre davranmalarına neden olan zihinsel süreç ve kullanımları söz konusu olmaktadır (Johnson, 2006, s.20).

Bu kategori bağlamında tespit ettiğim baskı boyutları; “üstenci anlayışlar”, “ötekileştirme” ve “asıl/yan öge olma” adlarını taşımaktadır.

‘Görme Engellilik ve Cinsiyet’

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde tespit edilen ilk baskı boyutu toplumda var olan üstenci anlayışlardır. Donovan (2005)’in vurguladığı biçimde, ataerkil kültürde, erkek ya da eril olanın olumlu ya da norm olarak kurgulanması, kadın ya da dişillik olgularının ise olumsuz, esas olmayan, normal dışı ile ilişkilendirilmesi (s.232) toplumdaki norm standartlarının işlemesine yön vermektedir.

Bir araştırma öznesi üstenci anlayışların engellilik ve kadın olma kesişimindeki genel görünümünü şu şekilde tasvir etmektedir:

Sürekli bir üstün olma durumu var. (Fidan)

Araştırma bulguları ayrıca kesişimsel baskıların toplum geneline yayılan geniş ölçekteki anlayış ve düşünceler ile sınırlı kalmadığına, hiyerarşik konumlandırmanın grup dinamikleri içerisinde ilave normallik çerçeveleri oluşturabildiğine işaret etmektedir. Normallik ve ideal olan etrafında kurulan hiyerarşik sınıflandırmalar grup içinde kalan bazı üyeler için daha katı olabilirken, toplumun belirli kriterlerine uyan göreceli olarak ayrıcalıklı kesimler için ise esnek bir yapı arz edebilmektedir.

Engelli erkekler de engelli kadınlara iyi bir gözle bakmıyorlar. (Defne)

Bu örnekte görüldüğü gibi, görme engelli kadın için çift katmanlı bir hiyerarşi söz konusu iken, görme engelli erkek en azından grup içinde ayrıcalıklı bir konumda yer almaktadır.

Bununla birlikte, ataerkil söylemlerde kök bulan güç ile ilintili tanımlamalar görme engelli erkeklerin yaşamlarını da etkilemektedir. Araştırma öznelerinin ifadeleri, toplumda erkek olma ile eşleştirilen olumlu nitelikler sonucu erkekler lehine oluşan normların etki alanının farklılık nedeniyle ortadan kalktığına işaret etmektedir. Anlatımlar ideal kurgusundan farklı olma durumunda üstün konuma yerleştirilme halinin ters düz olmasına gönderimde bulunmaktadır.

Sizi fiziki güç olarak, hani erkek güçlüdür korur kadını. Sizi öyle o şekilde görmüyor. Her şeyi görmek üzerinden tanımlamış çünkü şimdiye kadar... Bir üst bakış açısı. Üstten bakıyor size (Celil).

'Görme Engellilik ve Yaş'

Görme engellilik ve yaş kesişiminde maruz kalınan baskıların izdüşümünü ötekileştirmeye dayalı anlayışlarda buluyoruz. Görme engelli ve yaşlı bireylerin toplumun diğer üyelerine dönük algılardan ayrı tutulması bireyin bir anlamda toplumdan yabancılaşma hissetmesine neden olmaktadır. Bir araştırma öznesi görme engelli ve yaşlı bireyler hakkındaki toplumda var olan düşünceleri şöyle aktarmıştır:

Normal bir yaşlı için böyle düşünmezler. Allah daha çok ömürler versin, daha uzun yaşasın. Şöyle şöyle faydası var gibi şeyler söylenir. Ama engelli olup da yaşlı olunca toplum kurtulmak istiyor sizden. (Orhan)

Bu kesişim alanında ayrıca üstenci bakış açıları ve düşünce biçimlerinin yansımalarını da buluyoruz.

Ne kadar aşağısıymışım gibi küçük görüyor. (Evren)

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde ötekileştirme ile bağlantılı baskı dinamikleri görünür olmaktadır. Bu kesişim alanındaki ötekileştirme süreçleri yalnızca bireyin görme engellilik ve cinsel

yönelim/cinsiyet kimliği nedeniyle toplumsal düzeyde ötekileştirmeye maruz kalması ile sınırlı kalmamaktadır. Buna ilave olarak, cinsel yönelim/cinsiyet kimliği olgusunun engelli topluluğu içerisinde de marjinal bir konuma yerleştirilme durumu ortaya çıkmaktadır.

Bir araştırma öznesi bir arkadaşının cinsel yönelim/cinsiyet kimliği farklılığı kapsamında karşılaştığı grup içi ötekileştirici tutumları şu şekilde aktarmıştır:

“O yönde bir arkadaşımız oldu... Değerlendirme olarak toplumla aynı yönde. Yani görüşmemek, bir arada olmamak, onu tanımamış olmak tercih ediliyor...”

Bu bizim elimizde olan bir şey değil. Benimseyemedik. Görüşmüyoruz açıkçası. Duyduğumuz zaman öyle birini uzaklaşmak istiyoruz. (Doğan)

‘Görme Engellilik ve Etnik Köken’

Görme engellilik ve etnik köken kesişim alanında ötekileştirmeye dayalı algı ve düşünceler baskı boyutunu oluşturduğu görülmektedir. Araştırma bulguları, toplumsal normların biçimlendirdiği hiyerarşik bakış açıları ile ilişkili ötekileştirme içeren anlayışların çok çeşitli formlar alabildiğini göstermekte. Bunun bir örneği belirli kişi ve grupların toplumda asıl ve esas öğeleri olarak, diğerlerinin ise yan ve tali öğeler olarak addedilmesidir.

Roman bir araştırma öznesi toplum içindeki ayrımlara dayalı bakış açılarını şöyle açıklamıştır:

Bizi ötekileştiriyorlar. Normal bir vatandaş gibi görmüyorlar... Nasıl oluyor bilmiyorum. (Fatih)

Bu paylaşımda normallik söylemleri yoluyla şekillenen sosyal ayrımlar ve bireyin bu düşünce yapılarını anlamlandırma konusunda yaşadığı zorluklar gözlenmektedir. Dolayısıyla birey açısından baskı oluşturan ötekileştirme

olgusunun işleyişi ve birey üzerindeki etkileri açısından somut bir yanını sunmaktadır.

“Görme Engellilik ve Din/İnanç”

Görme engellilik ile din/inanç olgularının kesişiminde ötekileştirmeye dayanan düşünce yapısının genel bir tablosunu görmek mümkün olmaktadır. Bir araştırma öznesi “*vay bu ermeni kökenli, vay bu kürt kökenli, vay bu ateist...*” (Güven) gibi din/inanç boyutlarını da içine alan ötekileştirici söylemlerin toplumda halen var olduğunu belirtmiştir.

Bazı araştırma özneleri toplumsal düzeyde karşılaşılan bu tür düşüncelerin ortaya çıkardığı baskı durumlarını spesifik yaşam olayları bağlamında örneklendirmiştir. Bir araştırma öznesi, normal ve ideal olarak kabul edilen özellikler dışında kalan kişi ve gruplara yönelik var olan düşüncelerin ötekileştirici yönlerini söz konusu evlilik örneği yoluyla şu şekilde açıklamıştır:

Bu baldırı çıplak diyecekler işsizse... Yaş farkı varsa bunu gerekçe yapacaktır. Mezhep farkı varsa bunu toplumumuzda daha da tabii aşılabilmiş bir şey değil... Bir de engellilik olunca engellilik zaten başlı başına aileler açısından bir handikap. (Ferman)

Normallik ve ideal olana yönelik yüklenen toplumsal anlamlar, görme engelli olmanın ötesine geçerek bireyin sahip olduğu diğer farklılıklar ile kesişim halinde kendine has karmaşık özellikler sunmaktadır. Başka bir deyişle, toplumun evliliğe dair idealleştirilmiş düşünceleri yalnızca engellilik çerçevesinde işler olmamakta, din ve inanç gibi diğer farklılıklar yoluyla bireyi ötekileştirmektedir. Böylelikle, birey için karşılaştığı durum tüm farklılıkları ile birlikte ele alındığında bütün bir anlam ve görünürlük kazanmaktadır.

Benzer biçimde, toplumsal baskıların anlaşılması ve bu baskıların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışılmasında bireylerin ve grupların yaşamlarında sorun

yaratan tüm koşulların çözümlenmesi önemli görülmektedir. Bu bağlamda, normal ve ideal olan çerçevesi dışında konumlandırılan farklılıkların her birinin bir arada ve çoklu etkileşimleri dikkate alınarak, aralarında hiyerarşik bir üstünlük veya ayrıcalık ilişkisi kurulmadan ele alınması anlam taşımaktadır.

Bir araştırma öznesi ötekileştirme yaşayan farklı bireyler ve gruplar arasındaki ilişkiler hakkındaki düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

Ötekileştirilenlerin ya da ezilenlerin başka bir ezilen grupta ilişkisi genelde geri yönden oluyor. Mesela ezen erke karşı bir mücadele vermek yerine başka bir grup üzerinde erk kurmaya çalışıyor. (Bora)

“(1) Standartlar ve uygunluk ölçütleri” ve “(2) Hiyerarşik düşünce biçimleri ve sınıflandırmalar” kategorilerinden oluşan normal ve ideal olan algısı bireyin toplum içindeki yeri ve konumlandırılması ile ilişkili baskı boyutlarını ortaya çıkarmıştır.

Kesişimsel açıdan üstünde durulabilecek bir konu baskıların tamamıyla sabit, tek yönlü ve tek zamanlı çizgisel bir süreçten olmaktan ziyade, çok çeşitli etkileşimleri barındıran iç içe geçmiş ve dairesel bir süreçleri yansıtmaktadır. Her bir farklılık alanının yaşanılan baskı süreci içerisinde değişebilen konumları, zaman zaman ters yönlü görünüşleri olabilmekte, tüm bu dinamik ve çok yönlü etkileşim süreçleri baskının anlaşılmasına katkı sunmaktadır.

Toplumsal olarak belirlenen normal ve ideal çerçevesinin yeniden üretilmesinde günlük yaşamda gerçekleşen kişiler arası ilişkilerin önemli bir işlevi olmaktadır. Çünkü insanların algı ve zihin dünyalarına yerleşen normallik olgusu kendisini somut olarak tutumlar ve davranışlar yoluyla gösterebilmektedir.

Grup içi dinamikler açısından ise ikili bir baskı sürecinden söz edilebilir. Birinci baskı, toplum genelinde yaygın olarak kabul gören normallik alanını dışında kalma, diğeri ise dışarıda kalan grup içerisinde oluşturulan ve genel normallik

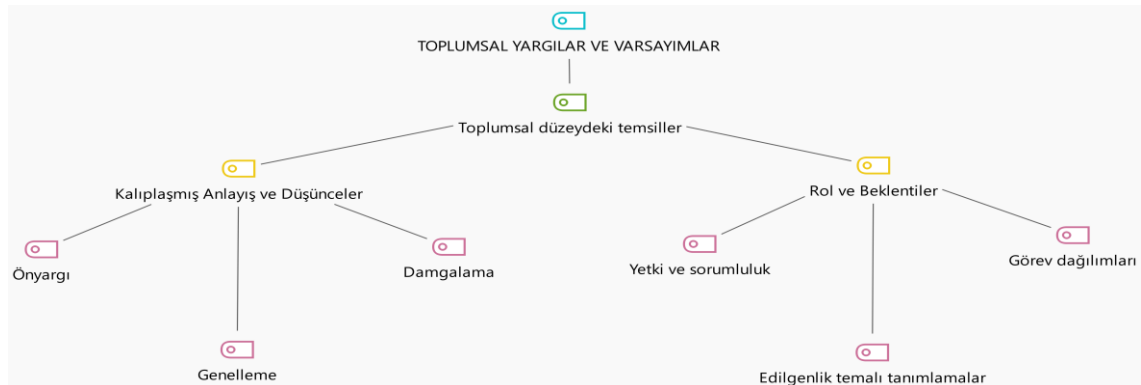
algısından izler taşıyan, ancak daha küçük ölçekli olan ikinci bir normallik alanının dışına itilme durumu oluşmaktadır.

4.2.2. Toplumsal Yargılar ve Varsayımlar

Toplumsal baskılar teması kapsamında ortaya çıkan ikinci alt tema farklılıklar hakkındaki toplumsal yargılar ve varsayımlar ile ilgilidir. Bulgular, görme engellilik ve diğer farklılıklar hakkındaki sabitleşmiş düşüncelerin bireylerin yaşamlarında değişen nitelikte kesişimsel baskılara dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu süreçler, genel olarak bireyin toplumsal düzeydeki temsili üst kategorisi altında irdelenebilecek baskı boyutlarını içine almaktadır.

Sosyal hizmet uygulaması açısından müracaatçıların baskı ile bağlantılı sorunlarının anlaşılması ve bu sorunların çözümüne yönelik çalışılmasında farklılıklara yönelik varsayımlar ve yargılar konusunda farkındalık sahibi olunması anlam taşımaktadır. Morgaine ve Capous-Desyllas (2015)'in de işaret ettiği gibi, baskı sisteminin süreklilik arz eden yapısının kalıp yargılara dayalı olan ve sosyal grup aidiyeti ile bağlantılı bir şekilde oluşturulan avantaj ve dezavantajlar ile bağlantılı yönleri bulunmaktadır (s.18). Toplumsal yargılar ve varsayımlar alt teması kapsamında iki kategori ortaya çıkmıştır. Bunlar "(1) Kalıplaşmış Anlayış ve Düşünceler" ve "(2) Rol ve Beklentiler" adlarını taşımaktadır.

Şekil 7. Toplumsal Yargılar ve Varsayımlar Haritası (Kategoriler ve Boyutlar)

4.2.2.1. Kalıplaşmış Anlayış ve Düşünceler

Toplumsal yargılar ve varsayımlar alt teması kapsamında ortaya çıkan ilk baskı kategorisi farklılıklara yönelik kalıplaşmış anlayış ve düşünceleri içermektedir. Bu kategori altında tespit ettiğim bulgulara geçmeden önce kalıplaşmış anlayışlar ve düşünceler ile işaret etmek istediğim çerçevenin açıklığa kavuşturulması yararlı olacaktır.

Kalıplaşmış düşünce ve anlayışlar belirli bir objeye ya da gruba yönelik insanların zihninde oluşturduğu imgeleri ifade etmektedir. Bu düşünce biçiminde bilgi boşlukları bu imgeyi şekillendiren izlenim ve atıflar yoluyla doldurulmaktadır. Bunlar insanlar hakkındaki karar verme süreçlerini etkilemektedir. (Göregenli, 2012, s.23)

Araştırma öznelerinin aktarımlarına baktığımızda kalıplaşmış yargıların toplumsal ve kültürel bağlamda yaygın kullanım alanı bulan söylemler, anlatılar, mesajlar ve tasvirler gibi çok çeşitli biçimler alabildiği fark ediliyor. Farklılıkların keşişim alanlarında yine özgün deneyimler kendini gösteriyor.

Bu kategori; “damgalama”, “genelleme” ve “önyargı” bağlamında ele aldığım baskı boyutlarını kapsamaktadır.

'Görme Engellilik ve Cinsiyet'

Kalıplaşmış düşünce ve anlayışlar ile bağlantılı olarak görme engellilik ve cinsiyet keşişiminde açığa çıkan ilk baskı boyutu damgalama süreçleri ile ilişkilidir. Araştırma öznelerinin paylaşımları incelendiğinde damgalama içeren olumsuz kodlamaların toplumsal ayrımları besleyen yönleri tekrardan karşımıza çıkmaktadır. Yani bir anlamda damgalama yoluyla baskın grupların diğer gruplar hakkında kalıpyargılar üretmesi söz konusu olmaktadır (Çayır, 2012, s.11).

Bir araştırma öznesi engel ve cinsiyet olguları bakımından egemen olan bakış açılarını ve toplumsal düşünme biçimlerini şöyle ifade etmiştir:

Kadın engelli, erkek engeli açısından toplumdaki fark... Tabi ki kadın olmaktan dolayı zaten belli bir konumda. Bir de engeli var... Daha bir acıma. (Orhan)

Toplumun engellilere bakış açısı aslında acıma duygusu ile dolu. Aciz görüyorlar. Zaten kadınları da daha çok erkeklere göre aciz gördükleri için iki kez aciz gibi bir durum söz konusu oluyor. (Defne)

Bir sosyal gruba yönelik oluşturulan olumsuz kodlamalar yaşamın herhangi bir alanında bireyin karşısına çıkabilmektedir. Birey, içinde bulunduğu sosyal grup üzerine yapıştırılan etiketlerin yansımalarını yaşamın pek çok noktasında duyumsayabilmektedir.

Camların kirli olsa engelli kadın olduğun içindir. Yani bütün olumsuzlukların başına engelli kadın olduğun içindir. (Fidan)

Kalıplaşmış anlayış ve düşünceler ile bağlantılı olarak tespit edilen diğer baskı boyutu genelleme ve tek tipleştirme. Bu baskı boyutu, insanların bireyleri tüm farklılıkları ile birlikte tanımak ve kişiye özgü değerlendirmelerde bulunmak yerine sosyal grubun tümü hakkında genel yargılamalarda bulunmasını ima etmektedir.

Toplumsal genellemeler incelendiğinde, engellilik ve diğer farklılık alanlarının dinamik etkileşim süreçlerine sahip olduğu görülmektedir. Kültürün etkisiyle şekillenen kalıplaşmış düşünceler engelli bireylerin sabit ve değişmez bir konuma yerleştirilmesine neden olmaktadır. Ayrıca, farklılıklara yüklenen anlamlar bireyin toplumun diğer üyeleri için geçerli olan algıların dışında kalmasına ve toplumdaki kopuk bir imge ile anılmalarına sebep olabilmektedir.

“Bütün erkekler şöyledir, bütün kadınlar böyledir” (Defne) gibi genelleyci ifadelerin rahatsız edici olduğu üzerinde duran bir araştırma öznesi bu tür genellemeleri ve yaşama olan etkilerini şöyle anlatmıştır:

Söylemler çok rahatsız ediyor insanı... Yani kendini yaşayamıyorsun... Sen engelli kadınsın, sen engellesin...

Toplumun önünde hep olumlu imajlar yaratmak zorundasın... Benim de bazen olumsuz anlarım olabilmeli. Ama genellenmesin diye bu sorumlulukları üstümüze alıyoruz...

Kodlamalar ne yazık ki çok daha yoğun. Yani bir şekilde değişmiyor... Sürekli bilgi vermek durumunda hissediyoruz çevreye. (Defne)

Bu örnek genelleme içeren anlayışlar ile ortaya çıkardığı ve bireyin taşıması gereken çeşitli yükleri anlatmaktadır.

Bu düşünceler nedeniyle bireyin bir işi yapma ve insanları ikna etme konusunda ekstra gayret sarf etmesine zemin hazırlayan bir baskı alanı oluştuğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bireyi sürekli olarak kendisini anlatma ve tanıtmaya zorunluluğuna iten bir döngü oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu tür genellemelerin aynı zamanda görme engelli bireyin kendine ait bir dünya kurması noktasında çeşitli sıkıntıları beraberinde getirebildiği görülmektedir. Bunun yanında, genellemelerin engelli topluluğu üzerindeki olumsuz yansımaları nedeniyle, kişilerin genellemelere katkı sunabilecek ve tetikleyebilecek tutum ve davranışlarından kaçınma yoluna sevk ettiği görülmektedir.

‘Görme Engellilik ve Yaş’

Görme engellilik ve yaş kesişiminde öne çıkan baskı boyutlarından ilki cinsiyet bağlamında da üzerinde durulan damgalama olgusudur. Martins ve diğerleri (2018) tarafından yapılan araştırma damgalamanın engellili ve yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri arasında yer alan önemli somut kategorilerden birisi

olduğunu göstermektedir (s.4). Araştırma bulguları görme engelli ve yaşlı bireylerin maruz kaldığı çift yönlü damgalama süreçleri açısından bu çalışmanın ortaya çıkardığı sonuçlar ile örtüşmektedir.

Bir araştırma öznesi görme engel ve yaşlılık konusunda karşılaştığı olumsuz toplumsal kodlamaları ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan damgalama sürecini şöyle açıklamıştır:

Bizleri aciz, beceriksiz, bir işe yaramaz görüyorlar (Güven).

Frost (2011) sosyal damgalama ve sosyal damgalamanın sonuçlarına yönelik olarak klasik ve günümüzdeki kuram ve araştırmaları bütüncül olarak ele aldığı çalışmasında bu noktaya dikkat çekerek damgalamanın kalıplaşmış düşünceler, önyargılar ve ayrımcı tutumlar için bir temel oluşturduğunu ifade etmektedir. Ayrıca damgalanan grupların topluma tam katılımının önüne geçtiği için yapısal eşitsizlikleri de neden olduğunu vurgulamaktadır. Güç ve statü gibi olgular ile bağlantısını belirtmektedir (s.824-834). Toplumun görme engelli ve yaşlı bireylere yönelik damgalayıcı bakış açısı aslında tüm bu baskı ağına gönderimde bulunmaktadır.

Araştırma özneleri bu kapsamda bilhassa bakım ve yardım gereksinimleri odağındaki kalıplaşmış algılara temas etmişlerdir. Farklılıklara ilişkin toplumsal düzeydeki kalıplaşmış yargılar ve bu yargıların gölgesinde hayat bulan kişilerarası ilişkiler hem ayrı ayrı hem de bir arada olacak şekilde baskıyı meydana getirmektedir. Yani önceden işaret edildiği gibi kesişimsel baskılar her durumda ve koşulda sabit bir görüntü sunmak yerine bireyi çevreleyen tüm koşulların belirli düzeylerde etkilerinin olduğu çok yönlü bir süreç izlenimini vermektedir.

Seni on dakika veya on beş dakika istasyonda bekleyip alıp getirecek. O bile sanki böyle çocuğa yüklenmiş omuzlarına yüklenmiş ağır bir yük olarak söyleniyor. (Poyraz)

“Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği”

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde ön plana çıkan ilk baskı boyutu önyargılar olmuştur. Önyargılar da kalıp yargılar gibi sosyal gerçekliğin şematize edilmesine yarayan, gerçekliğe ilişkin sosyal ve zihinsel temsillerin oluşumunda rol oynayan bir olgudur. Önyargılar, toplum içinde kişi ya da gruplar arasında fiziksel ya da sosyal mesafe oluşmasına neden olmaktadır. İç grup-dış grup dinamiği kapsamında değerlendirilebilecek bu süreç içerisinde, dış grup sosyal ve fiziksel olarak iç grubun uzağında tutulmaktadır (Göregenli, 2012, s.22,23).

Daha önceden değinildiği üzere, keşimsel düzlemdeki baskılar farklılık alanları arasındaki hem doğrusal hem de ters yönlü ilişkileri barındırabilmektedir. Görme engellilik ile diğer farklılık alanlarına yönelik toplumsal yargılar bazı durumlarda birbiri ile aynı yönde bir seyir izlemektedir. Bazı durumlarda ise farklılaşan bir yönelim göstermekte ve baskı süreci bu yönelimlere özgü bir görünüm alabilmektedir.

Belirtilen ikinci yönüyle baskıların Friedman (2018)'ın üstü kapalı ve kaçınmacı önyargı olarak ifade ettiği olgu ile ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Friedman günümüzde sosyal normların en azından açık ayrımcılığı kabul edilebilir bulmadığından ve engellilere olumlu bir şekilde yaklaşılmasını dikte ettiğinden dolayı daha ziyade üstü kapalı ve kaçınmacı bir önyargı şeklini aldığını savunmaktadır (Friedman, 2018, s.11-12).

Kesişim alanlarında meydana gelen devinim halindeki etkileşimler toplumsal baskı dinamiklerinin anlaşılması açısından önemli veriler sunmaktadır. Bir yandan görme engelli bireyler hakkındaki kalıplaşmış düşüncelerden ayrılan üstü kapalı ve kaçınmacı baskılar, öbür yandan farklılık alanlarına özgü toplumsal yargıların her biri deneyimleri biçimlendiren özel koşulları oluşturmaktadır.

Bir araştırma öznesi “*yani hem tezat hem paralel çok tuhaf bir duygu*” (Kuzey) ifadeleri ile çok yönlü karmaşık durumlara işaret etmiştir. Bu süreçlerin işleyişini ise aşağıdaki örnek yoluyla şöyle açıklamıştır:

Engelli bile yapıyorsa önüne geçilemeyecek bir şeymiş demek ki bu... Sağlıklı insanlar tamam onlar yaparlar sapık insanlar...

Ama sen engelli halinle bu kadar zorluk yaşayacağını bile bile bunu yapıyorsan demek ki bunda bir şey var gibi. (Kuzey)

Bu kesişim alanında tespit edilen diğer bir baskı boyutu genellemedir. Bir araştırma öznesi toplumsal düzeydeki genellemeler ve önyargıları görme engel, cinsiyet kimliği ve inanç olgularını içine alan çok yönlü kesişim bağlamında örneklendirmiştir.

Bu paylaşım, engelliliğe ilişkin inanç temelindeki genellemeler, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konusundaki yargılar ve grup üyeleri arasındaki ilave sorunların oluşturduğu baskı ağını gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla sosyal kategorilere dayalı olarak hem dış grup hem de grup içi varsayımların ve yargıların bir bütün olarak bireyi etkileyen yönleri belirlemektedir.

Toplumun engellilik ve din ile ilgili bakış açısı... Bir engelli mutlaka Müslümandır. Yani Hristiyan bile olamaz. Ateist ise zaten körlüğünden dolayı Allaha isyan etmiş ve ateist olmuştur. Her şey körlüğüyle ilgilidir...

Lut kavmi söylemleriyle insanlar bizim üzerimize geliyorlar... Tüm lgbtiler ateisttir, sapıktır, dinden nefret ederler falan...

Lgbti camiasındaki baskılar yüzünden de müslüman translar dışlanıyor. Müslüman lgbtiler dışlanıyor. (Kuzey)

Önceki temalarda tespit edildiği üzere toplumda engelli bireylerin birçok özelliğini görmezden gelme eğilimi bulunmaktadır. Bu yöndeki kalıp düşünceler aynı zamanda engelli bireyin özel ve bireysel bir yaşamının olamayacağını

imlemektedir. Daha önceden değinildiği üzere, görme engelli bireylerin cinselliği genellikle arka plana itilmektedir. Yani engelli bireyler genel olarak cinselliğe sahip olmayan kişiler olarak görülmektedir. Cumurcu, Karlıdağ ve Almış (2012) engelli bireylerin cinsel yaşantıları konusunda önyargılı bir yaklaşım bulunduğunu, bu konudaki varsayımın engelli bireylerin cinsel ilişki yaşamadığı yönünde olduğunu belirtmektedir (s.85).

Esmail, Darry, Walter ve Knupp (2010) tarafından engellilik ve cinsellik hakkındaki tutum ve algılara yönelik yapılan araştırmada, engellilik ve cinsellik ile ilgili olarak günümüzde de yoğun bir damgalamanın olduğu, engelli bireylerin aoseksüel olarak görüldükleri bulgularına ulaşılmıştır (s.1154). Nakkeeran ve Nakkeeran (2018) ise bireysel ve öznel damgalanma deneyimlerinin engellilik, ruhsal sağlık, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim ile ilgili kolektif kimliklerin temelini oluşturan ve temsil eden bir durum olduğunu, ayrıca bu deneyimlerin kimlikler arasındaki farklılıklar açısından da temel teşkil ettiğini ileri sürmektedir (s.17). Bu bağlamda, engelli bireylere yönelik beden ve kişilik bağlamında olmak üzere iki biçimde olumsuz yargılardan oluşan kendine has bir damgalama meydana geldiği söylenebilir (Nario-Redmond, 2010).

Bir araştırma öznesi cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim ile engellilik kesişiminde değindiği hususlar bu araştırmaların bulguları ile çeşitli benzerlikler göstermektedir.

Engelli bir insan kendine ait bir hayatı olmayan bir insandır... Her şeyi göz önündedir... Hani hem engelli hem cinsiyet değiştirmiş çok tuhaf geliyor insanlara. (Kuzey)

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde göz çarpan ilk baskı boyutu toplumsal önyargılardır. Araştırma öznelere aktarımları toplumsal düzeyde etnik köken ile bağlantılı belirli önyargıların sürdüğüne işaret etmektedir. Ayrıca,

araştırma öznelerinin dünyayı algılayış biçimleri ile toplumda yaygınlık ve yerleşiklik kazanmış düşünceler arasındaki uyumsuzlukların üzerinde durulabilecek önemli bir durum olduğunu tekrardan ortaya koymaktadır.

Bazı önyargılarımızı mesela dini, etnik... Bize verilen şırınga edilmiş önyargılarımızı birdenbire terk edemiyoruz. (Ferman)

Zbarauskaitė, Grigutytė, ve Gailienė (2015)'nin etnik grup statüsü nedeniyle toplum içinde daha az güce sahip olma ve önyargı ile karşıya kalma riskinin artması yönündeki tartışması (s.122) bu paylaşımda yaşam deneyimlerine ışık tutan bir niteliğe sahiptir.

Önyargılar ile beraber açığa çıkan bir diğer baskı boyutu damgalamadır. Farklı etnik gruplar hakkındaki yerleşmiş düşünce ve klişeler engellilikle ilgili birleştiğinde bireylerin yaşamlarında duygusal boyutların yanısıra maddi ve manevi anlamda zorluklar yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

Roman uyruklu bir araştırma öznesinin paylaşımları, Özdemir (2017)'in mekânsal ayrışma ve damgalama ile bağlantılı olarak Romanların mahalle dışına çıkmaları durumunda çeşitli ön yargılarla karşılaşmakta olduklarına yönelik ifadeleri ile bağdaşmaktadır (s.162). Bu baskı süreçlerinde önyargılar ve damgalama yanında, görme engelli olma nedeniyle ortaya çıkan kendine özgü koşulların kesişimsel yönleri somutluk kazanmaktadır.

Ev kiralamaya gidiyorsun ev vermiyorlar. Adamlar senin dürüst olduğunu bilmiyor. Kirayı veremez diye düşünüyor...

Bu evi bulana kadar neler çektim... ..Ne düşündüklerini kendileri bilir ben bilemem ki... Ben fazla toplum içine giremediğim için o yüzden de bilmiyorum. (Fatih)

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Görme engellilik ve din/inanç kesişim alanında karşımıza çıkan ilk baskı boyutu etnik köken kesişiminde de rastladığımız toplumsal önyargılardır. Bir araştırma öznesi engellilik ve inanç olgularının kesişiminde maruz kaldığı önyargı içeren toplumsal bakış açılarını ve bununla bağlantılı olarak duyumsadığı baskıları aşağıdaki şekilde anlatmıştır:

Yani inancımdan dolayı biraz yargılandım tabi ki... Yani sen İslamiyet'ten dolayı kendini eve kapattın... Artık eskisi gibi dışarı çıkmıyorsun... Bu önyargılar var. (Manolya)

Buradaki paylaşım ile paralellik gösteren bir başka paylaşımda toplumda yaygın olan ve genel kabul gören inanıştan farklı bir inanç kimliğine sahip olunması bağlamında karşı karşıya kalınan önyargıların oluşturduğu baskılar kendisini göstermektedir.

Ben ateistim... Yani %95 inin Müslüman olduğu bir ülkede yaşıyoruz. Kendini bu şekilde sivirtmek kolay değil. Kabul gördüğüm yer var. Kabul görmediğim yer var bu düşünceden kaynaklı olarak. (Güven)

Bir başka araştırma öznesi ise yer ve zaman gibi etmenlerin etkisine değinmiştir.

Eskiden köyler ayrıydı. Şimdi aynı binanın içinde hepsi bir arada olduğu için konuştuğça çokta iyi insanlar olduklarını görebiliyorlar, önyargılar böyle böyle kırılıyor. Kent yaşamı bu işi biraz daha kolay kıran bir yaşamdır. Bu tür ayrılıkları. (Ferman).

Bu kesişim alanında açığa çıkan diğer bir baskı boyutu genelleme ve tikipleştirmeye dayalı anlayışlardır. Blanks ve Smith (2009) engellilik ve din olgularının kesişiminde yaptığı analizde, engelliğin algılanışında dinin göz ardı edilmeyecek bir unsur olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, dinler tarihi ve engelli imgesinin engelli bireyler ve ailelerinin yaşamış deneyimlerinin bağlantısız bir şekilde ele alınamayacağını öne sürmektedir. Engelliliğin anlamı ve engelli bireylerin dini tarihe dayanan kültür içerisindeki yeri hakkında bir

muğlaklık olduğunu, engelli bireylere kendi ihtiyaçları ve inançla ilgili deneyimlerini dile getirme noktasında nadiren imkân tanındığını ifade etmektedir (s.300,301).

Engellilik olgusunun dini referanslar yoluyla genellemelere tabi tutulması ve tek tipleştirici biçimde yorumlanması bir yandan kişinin bireysel özelliklerinin göz ardı edilmesine yol açmakta, öte yandan kişinin kendi inancının dikkate alınmamasına neden olabilmektedir.

Toplumdaki inanç şekilci... Benim inancımda Allah insanları farklı şekilde yaratmış (Celil).

Diğer yandan, bulgular engelli bireylerin dini açıdan engelli olma durumuna yüklenen anlam çerçevesi içerisinde inancını şekillendirmesi yönünde bir toplumsal bakış açısı olduğuna işaret etmektedir. Bu kimi zaman engelli bireyin daha fazla din kavramına bağlanacağı ya da engeli nedeniyle dine mesafeli bir şekilde yaklaşacağı yönünde kalıp yargıları oluşturmaktadır.

Sahip olunan engelin dini sorumlulukları azaltacağı yönündeki kalıp düşünceler engellinin kişisel duyguları, düşünceleri ve inanç biçimlerinin göz ardı edilmesini beraberinde getirmektedir. Bu yüzden, engelli bireylerin toplumun diğer kesimlerinden farklı bir şekilde değerlendirilerek bütün bir grup hakkında genel kanaatler oluşturulması geliştirilmesi baskının bir ayağı olarak değerlendirilebilir.

İnanç konusunda gelirsek, ateist olmama... Toplumda engelli olmamdan kaynaklı olduğunu düşününler çok yoğunlukta. (Bora)

4.2.2.2. Rol ve Beklentiler

Toplumsal varsayımlar ve yargılar kapsamında yer alan ikinci kategori toplumsal roller ve beklentiler ile ilişkilidir. Bu kategori altında cinsiyet ve yaş kesişim alanlarındaki baskılar öne çıkmıştır.

Ceylan (2011)'in ortaya koyduğu gibi toplumsal olarak benimsenen anlam ve değerler yoluyla yaş ve cinsiyet gibi birtakım özelliklere bağlı olarak birey ve gruplara çeşitli rol ve statüler yüklenmektedir. Bunlar, toplumsal yaşam içerisinde insanların bireye olan tepkilerini ve ondan beklentilerini belirleyici bir nitelik oluşturmaktadır. Toplumun bireyden beklentileri onun tutum ve davranışlarını etkilemekte ve bunlar üzerinde sınırlar koyabilmektedir. Bu bakımdan toplumsal bir beklentiye içerisinde alan rol kavramı bir anlamda toplumun bireyden beklediği davranış biçimini ifade etmektedir (Ceylan, 2011).

Toplumsal yaşam içerisinde üstlenilen roller kişilerin toplumsal düzlemdeki temsilini yansıtan temel göstergeler arasındadır. Bununla birlikte, toplumsal rol ve beklentiler doğal ve nesnel bir oluştan ziyade kültürel pratiklerin ve yerleşik düşünce yapılarının etkisinde şekillenen süreçlere işaret etmektedir.

Toplumsal düzen içerisinde tanımlanan çeşitli görevlerin belirli gruplar ile ilişkilendirilmesi insanların algısında sosyal gruplara özgü rol ve beklentiler ortaya çıkabilmektedir. Bu tür kategorilerin bir sonucu olarak toplum içinde çeşitli birey ve gruplara yönelik bir takım varsayım ve yargılar etkin hale gelmektedir.

Bu kategorinin içerisinde; “görev dağılımları”, “edilgenlik temalı tanımlamalar” ve “yetki ve sorumluluk” adlı baskı boyutlarını yer almaktadır.

'Görme Engellilik ve Cinsiyet'

Rol ve beklentiler ile ilgili olarak görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde ortaya çıkan ilk baskı boyutu sağlamlık ve cinsiyet ideolojilerine dayalı görev dağılımları ile ilgilidir. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadın ve erkeğe çeşitli görev ve sorumluluklar yüklenmekte, kişilerden genel anlamıyla bu görevler ve sorumluluklar çerçevesi içerisinde hareket etmesi beklenmektedir.

Dolayısıyla toplumda kadın ile erkek rolleri ve cinsiyetlerden beklenenler hakkında genele yansıyan düşünce ve kanaatler oluşmaktadır.

Bundan dolayı, bireyin toplumdaki imgesi ve kendisinden beklenen roller tek başına görme engellilik düzleminde değil diğer bir farklılık alanı ile ilişki içerisinde daha bütün bir görünüm almaktadır. Araştırma öznelerinin paylaşımlarında toplumsal rol ve beklentilere dayalı baskıyı yalnızca engel durumundan dolayı değil, engel durumu ve cinsiyetin kesişiminde meydana gelen etkileşim sahasında deneyimlendiğini gösteren çok çeşitli örnekler bulunmaktadır.

Yani birçok kişi evlenince benim evime bir hizmetçi alacağımı düşünüyor. Böyle olursa ancak işlerin yürüyeceğini düşünüyor. (Selvi)

Şöyle düşünüyor erkekler. Yine toplumun getirdiği bir şey. Her şeyi kadın yapar. Yemeği kadın yapar, temizliği kadın yapar. (Akasya)

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınlar için öngörülen görevler ile sağlamlık ideolojisinin biçimlendirdiği engelli bireylere yönelik beklentileri içine alan iki farklı eksen arasında ilk bakışta birbiriyle çelişen ancak baskı dinamikleri açısından tamamlayıcı bir görüntü ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal algıda bir yandan kadınların toplumsal cinsiyet rollerine uygun görevlerini yapması beklenirken, diğer yandan görme engelli bireylerin çeşitli işleri hakkıyla yerine getiremeyeceğine inanılmaktadır. Bu varsayımlar araştırma öznelerinin rol ve beklenti açısından iki yönlü baskı süreçlerini yaşadıklarını göstermektedir.

Ataerkil bir zemin üzerine yapılandırılmış olan bu tür toplumsal roller erkekler için de bir takım verili beklentiler sunmaktadır. Bu rol ve beklentiler incelendiğinde gelir getiren birey ve ailenin reisi olma gibi temsillere dayalı olarak üretilen varsayımlar ve kalıplaşmış düşünceler temelindeki baskı

dinamikleri yüzeye çıkmaktadır. Ayrıca, erkeğin toplumsal yaşam içerisinde daha etkin ve girişken bir yapıya sahip olması gerektiği yönündeki anlayış ile görme engelli bireyin yetiştirilme biçimlerinden kaynaklı olarak ortaya çıkan unsurların erkekler için bir baskı unsuruna dönüşebildiği anlaşılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kalıplarına dayalı olarak erkek ile bağdaştırılan rol ve sorumluluklar ile bunlara bağlı olarak oluşan beklentiler yaşam alanlarına yayılan bir etkiyi beraberinde getirmekte, çeşitli söylemler yoluyla tekrar ve tekrar hayat bulabilmektedir. Dolayısıyla, kadınlar ile ilgili olarak bahsedilen çift taraflı baskılar, her ne kadar farklı dinamikleri olsa da erkekler için de geçerlilik kazanmaktadır.

Evlilik sürecimde eşimin ailesi bana direk olmasa da ona emin misin ne yapacaksın körle evliliği... Çok psikolojik baskı yapıldı. (Bora)

Diyelim ki bir arkadaş yanımızda. Benden daha faal bir durumda olsun. Hemen baban çıkıyor ortaya. Yahu şuna bak arı gibi adam ne güzel yapıyor. Yani sen onun gibi yapamıyorsun o canavar gibi diyor. (Poyraz)

'Görme Engellilik ve Yaş'

Görme engellilik ve yaş kesişiminde görünür olan ilk baskı boyutu her iki olguya atıfla yapılan edilgenlik temalı tanımlamalardır. Poyraz, görme engellilik ve yaşlılık olgularının kesişiminde bireyin toplum tarafından edilgen konuma itilme durumunu "*pasifize ediliyor... engel ile yaşlılık şeyi iç içe*" (Poyraz) şeklinde açıklamıştır.

Edilgenlik tanımlamaları bireylere atfedilen rolleri ve bireyden beklentileri asgari düzeye indirmekte, bazen tamamen ortadan kaldırmaktadır. Böylelikle toplum tarafından bireyler ve gruplar için toplumsal temsiller üretilmektedir.

Zaten engelliğiniz onun için bir yük. Bir de yaşlanmışsınız daha da büyük bir yük. Ne yapsın toplum seni. (Orhan)

Bu bakış açılarının baskı oluşturan yanlarından birisi birey için sınırlı yetki ve sorumluluk öngörülmesidir. Bu koşullar altında bireyin kendisinde gördüğü nitelik ve özelliklerin bir önemi kalmamakta, toplumsal ölçekte yaygınlık kazanmış olan kategoriler yoluyla bir yargıya ulaşılması söz konusu olmaktadır.

Burada yeniden toplumsal baskılar ile kişilerarası baskıların karşılıklı üretim süreçlerini devreye girmektedir. Görme engelli ve yaşlı bireylerin rol ve sorumluluklarına dair toplumsal varsayımlar ve yargılar kişiler arası ilişkilerdeki tutum ve davranışları şekillendirmekte, günlük yaşamda tekrar bulan tutum ve davranışlar ise toplumsal ve kültürel varsayım ve yargıların derinleşmesi ve kökleşmesine katkı sunmaktadır.

Bir başka anlatımla, çok yönlü bir hareket içeren bu dinamik süreçte, bireyler ve gruplar için uygun olduğu düşünülen bir temsil yaratılmakta, bireyin temsile denk düşen rol ve sorumlulukları yerine getirmesi gerektiği düşünüldüğünden dolayı tekrarlayan ve süreklilik kazanan bir akış oluşmaktadır.

Bana hiçbir sorumluluk verilmiyor, hiçbir şey yapamıyordum gibi görünüyor. Ya bu bana olan güvensizlik diye düşünüyorum. Hiçbir şeye güvenmiyorlar benim. (Kamelya)

Bazı araştırmaya öznelerinin paylaşımları görme engellik, cinsiyet ve yaş olgularının kesişiminde meydana gelen kendine özgü süreçlere ve boyutlara açıklık kazandırmaktadır. Örneğin sonradan görme engelli olduğunu belirten bazı araştırma özneleri görme engellilik ve toplumsal cinsiyet olgularına ilaveten yaş olgusunu da içine alan çoklu kesişimleri ve bunların yaşam üzerindeki yansımalarını gösteriyor:

Normalde Türk geleneğinde bir erkeğin sorumluluğu aileye bırakması zor bir iş ama ben onu becerdim... Şu anda eşim ailenin reisi sayılır...

Ama bu demek değildir ki onlara bu yetkiyi bırakmakla kendimi bypass ettim. Öyle değil gene aile ziyaretlerimiz olduğu zaman hep birlikte gidiyoruz yine orada aile reisi pozisyonumu ortaya koyuyorum. (Güven)

Esnaflığımdan oldum... Bunalıma girdim... Bir gün düşündüm. İntihar edeyim de kurtulayım bari. Ama ben intihar edersem çocuklar ne olacak... Seyyar işportacılık yaptım. Konfeksiyonculuk sırtımda gezdirdim yaptım. Ama çocukları okuttum. (Evren)

Farklı sosyal kategorilere yönelik değişen varsayımlar ve kalıplaşmış yargılar görüşmecilerin yaşamlarına birçok yönden dokunmakta ve karmaşık süreçlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi görme engellilik, cinsiyet ve yaş olgularının her biri hakkındaki farklı düşünceler birey için kendine özgü durumlar ortaya koymaktadır. Görme engellilik ve yaşlılık ile ilişkilendirilen edilgenlik olgusuna dayalı nitelendirmeler ile erkek olmaya atfedilen güç ve etkinlik temelindeki varsayımlara dayalı olarak birbiriyle çelişen çok yönlü karmaşık süreçler doğurabilmektedir.

“(1) Kalıplaşmış Anlayış ve Düşünceler” ve “(2) Rol ve Beklentiler” kategorilerini içeren toplumsal varsayımlar ve yargılar bireyin toplumsal düzeydeki temsilini biçimlendiren çeşitli etmenleri ortaya çıkarmıştır.

Her şeyden önce toplumsal yargılar ve varsayımların dayandığı düşünce yapılarının diğer baskı alanlarında olduğu gibi çeşitli yönleriyle güç ve ayrıcalık olgularından bağımsız olmadığı açığa çıkmıştır. Bu yargılar ve varsayımlar bir anlamda engellilik, cinsiyet, yaş, din/inanç, etnik köken, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi farklılık alanlarındaki kesişimsel baskıları doğuran temel etmenleri sunmaktadır.

Toplumsal ve kültürel yapılar birey ve gruplar hakkındaki önyargılar, kalıplaşmış düşünceler, damgalama süreçleri ve genellemelere dayalı bakış açılarının bir anlamda payandası olmaktadır. Diğer yandan, burada bir kez daha kesişimsel perspektifin baskıları biçimlendiren çok katmanlı etkileşim alanını görünür ve

anlaşılır kılma noktasındaki katkıları gözlenmektedir. Bulgular, Thompson (2012)'in farklılıkların insanları bir bileşke içinde etkilediği, bu ilişkilerin birbirinden kopuk birimler değil karmaşık varoluşumuzun birbiri ile ilgisi olan boyutları olduğu yönündeki ifadeleri ile benzer çizgide olan örnekler sunmuştur (s.19).

Toplumsal yargılar ve varsayımlar ayrıca doğrudan ve açık önyargılar kadar üstü kapalı ve kaçınımacı önyargıları yüzeye çıkarması nedeniyle baskının önemli bir yönünü ortaya koymaktadır.

4.2.3.Toplumsal Duyarsızlık

Toplumsal baskılar çerçevesinde belirlediğim üçünü alt tema farklılıklara yönelik duyarsızlık içeren bakış açıları içine almaktadır. Bu kapsama giren baskılar bir yanıyla insan hakları ve özgürlükler temelindeki toplumsal anlayışlar ve farkındalıklar ile ilgilidir. Bir diğer yönüyle ise, farklılıklara yönelik baskılar konusunda toplumsal bir bilince sahip olunmasına gönderme yapmaktadır. Bu anlamda, toplumsal tanıma ve saygı üst kategorisinde ele alınabilecek baskıları içermektedir.

Engelli bireyler özelinde yapılan çeşitli araştırmalar toplumun duyarsızlığının engelli bireyler üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu ve çeşitli baskılar doğurduğunu göstermektedir. Örneğin Genç'in (2015) engellilerin sosyal sorunları ve beklentilerine yönelik yaptığı araştırmada engelliler ve ailelerinin toplumsal baskılar ile karşılaştıkları ve çevreleri tarafından kendilerine çok duyarsız davranıldığı bulguları yer almaktadır (Genç,2015).

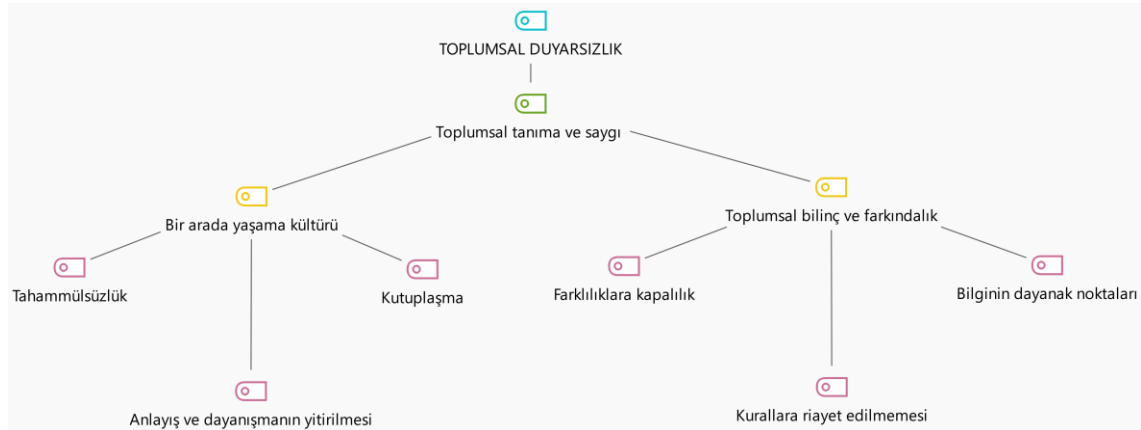
Benzer bir noktaya işaret eden Ergüden (2008) ise engelli bireylerin toplum tarafından marjinalleştirilmeye devam edilmesi, engelli bireyi kabul duygusunda gelişme kaydedilmemesi, engelliliğe ve engelli bireylere yönelik toplumsal duyarlılığa dayalı eşitlikçi yaklaşımlar oluşturulmaması durumunda engelli

bireylerin toplumun dışında ve risklerle karşı karşıya kalmaya mahkûm olmaya devam ettiklerini belirtmektedir (Ergüden,2008).

Kesişimsellik perspektifinden baktığımızda ise araştırma bulguları toplumsal duyarsızlık temelinde yaşanan baskıların kendine özgü yönlerinin olduğunu ve bir takım karmaşık süreçleri barındırdığını gösteriyor. Burada farklılık olgusuna ilişkin toplumsal bilinç düzeyi ve farkındalık, farklılık kimliklerine yönelik bakış açısı ve anlayış, toplumsal dayanışma süreçleri gibi çok çeşitli öğeler kendini göstermektedir.

Analiz sonucunda toplumsal duyarsızlık alt teması içerisinde “(1) Bir arada yaşama kültürü” ve “(2) Toplumsal bilinç ve farkındalık” olmak üzere iki kategori ortaya çıkmıştır.

Şekil 5. Toplumsal Duyarsızlık (Kategoriler ve Boyutlar Haritası)

4.2.3.1. Bir Arada Yaşama Kültürü

Toplumsal duyarsızlık alt teması bağlamında ortaya çıkan ilk kategori bir arada yaşam kültürünü olumsuz yönde etkileyen anlayış ve düşünce biçimlerine dayanmaktadır. Farklılıkları ve çeşitliliği toplumsal bir zenginlik, uyum ve bütünleşme bağlamında ele almaktan ziyade olumsuzluk, uyuşmazlık ve ayrılıklar temelinde yorumlayan bakış açılarının baskılar için bir çıkış noktası olduğunu belirtebiliriz.

Baskı karşıtı uygulama bu tür toplumsal baskı dinamiklerinin ortadan kaldırılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin Dominelli (2002) insanların birbirinin iyilik halleri konusunda sorumluluk alması ilkesinde temellenen birlikte hareket etme haline vurgu yapmaktadır. İnsanların sosyal ağlar içerisinde daha fazla yer bulmasının sağlanabilmesi için dayanışma ve karşılıklılık ilkelerinin merkezi bir önemi bulunmaktadır. Dominelli'ye göre bu süreç ayrıca sosyal ayrımların aşılması ve daha fazla eşitliğe dayalı ilişkilerin yeşerebileceği bir ortamı doğurabilecektir (s.162).

Bu kategori; “tahammülsüzlük”, “kutuplaşma” ve “anlayış ve dayanışmanın yitirilmesi” baskı boyutlarını içermektedir.

'Görme Engellilik ve Cinsiyet'

Görme engellik ve cinsiyet kesişiminde yapılan paylaşımların işaret ettiği ilk baskı boyutu tahammüzlük olmuştur. Defne görme engellilik ve kadın olmaya yönelik olumsuz toplumsal algıların yarattığı tahammül edememe durumunu tanımlamış ve bir deneyimini şu şekilde aktarmıştır:

Geçen bir olayda mesela bizim kadınlardan alacağımız eğitime ihtiyaç yok diye kadını susturmuşlar. Biz kadından vaaz almamız diye.
(Defne)

Bir diğer araştırma öznesi ise kutuplaşma olgusu üzerinde durmuştur. Bu bağlamda, engellilik ve cinsiyet ayrımlarından yola çıkarak kesişimsel baskıların üretimi ve sürdürülmesine yönelik mücadele içerisinde insani değerler temelinde karşılıklı olarak tamamlayıcı ve destekleyici toplumsal yaşam biçimlerinin olmamasının ortaya çıkardığı baskılara şu şekilde vurgu yapmıştır:

Onların bana acıması benim acınacak bir şey olduğu hissini bende uyandırmaması gerekiyor. Ve bununla sürekli mücadele halindeyim...

Mesela toplumun kutuplaşması diyoruz ya. Bir kesimde onlar farklı düşünüyor ama hepimizin aynı yerde yaşıyoruz ve sosyal hayatta birlikteyim diye bakıyor. Bazıları da diyor ki ben şu tür insanlarla görüşmem diye. (Selvi)

'Görme Engellilik ve Yaş'

Görme engellilik ve yaş kesişiminde araştırma öznelerinin temas ettikleri ilk baskı boyutu karşılıklı anlayış kültürünün yitilmesiyle ilgilidir. Bir başka ifadeyle, toplumu oluşturan ve toplumun bir parçası olan farklı sosyal gruplara mensup insanlar arasındaki saygının ve anlayışın önemini kaybetmesi baskıları yapılandıran bir etmen olarak belirmektedir.

Örneğin, görme engellilik ve yaş bağlamlarında deneyimlerini paylaşan bazı araştırma özneleri toplumsal düzeyde yaygınlık gösteren günümüz ilişki yapılarının altını çizmişlerdir. Bir araştırma öznesi *"bazı sıkıntılı taraflar da var... Yani halkın anlayışsızlığı"* (Poyraz) ifadesiyle toplumsal duyarsızlığa zemin hazırlayan anlayıştan yoksun yaygın toplumsal ilişki oluşturma biçimlerine gönderimde bulunmuştur.

Diğer bir araştırma öznesi değişen toplumsal ilişki biçimleri ve bakış açılarına yönelik değerlendirmesini farklılıklara saygı bağlamında şu şekilde dile getirmiştir:

Saygı denilen bir şey kaldı mı şu an insanlarda? Bir tuhaf ortalık bilmiyorum. Ya da ben öyle görüyorum. (Manolya)

Bu paylaşımlarıdan hareketle, saygı ve anlayışa dayalı toplumsal kabullerin zayıflamasının baskı süreçlerinin oluşumuna eşlik eden ve sağlamlaştıran bir etkiye sahip olduğunu belirtilebilir. Veya tersten bir okumayla karşılıklı saygı ve anlayışın beslediği bir toplumsal yapılanma bireylerin kendisini daha huzurlu ve mutlu hissetmesine katkı sunabilmektedir. Dolayısıyla baskı süreçlerinin oluşumu açısından önemli bir direnç noktası oluşturmaktadır. Zira bireyin

toplumsal yaşam içerisindeki sosyal etkileşimlerin işaret ettiği noktaları ve bağlamları görmesi, algılaması ve anlaması, diğer bireylere saygı temeline dayanan bir yaklaşım sergilemesi toplumsal duyarlılığın bir parçasıdır (Kumari,2017).

Bu kesişim alanında tespit edilen bir diğer baskı boyutu farklılıklara yönelik tahammülsüzlük içeren düşünce biçimleridir. Örneğin sonradan görme engelli olma durumu ve yaş olgularının bir arada değerlendiren bir araştırma öznesi toplumdaki tahammülsüzlük ile ilgili yaşadığı deneyimleri şöyle anlatmıştır:

Yaşlılık hakikaten çok zor. Yaşlılarda böyle engelli durumuna düşmek çok büyük zorluk... İnsanlarla anlaşmam, insanlarla istişarede bulunmam... Çok zor günler yaşadım. (Ayhan)

Tahammülsüzlüğü kendi dinamikleriyle birlikte bir baskı mekanizması olarak değerlendirilebiliriz. Bununla birlikte, aynı zamanda var olan baskıların üretilmesi ve devamını sağlayan süreçleri pekiştiren ve kuvvetlendiren bir faktör olarak ele almamız da mümkün gözükmektedir. Bundan dolayı görüşmecilerin toplumsal duyarsızlık olgusuna atıfta bulunan paylaşımlarına her iki durum göz önünde bulundurularak bütüncül bir şekilde bakılmasının baskıların anlaşılması açısından daha sağlıklı bir perspektif sunabileceği ifade edilebilir.

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Tahammülsüzlük ile bağlantılı baskılara görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde de rastlıyoruz. Bireyin sahip olduğu farklılıkları gizlemesi olgusunun toplumsal duyarsızlık ve tahammülsüzlük ile örtüşen yönleri bulunmaktadır. İçerisinde yaşanan toplumun farklılıklara olumlu bir şekilde bakmaması, farklı düşünce tarzlarına ve yaşam biçimlerine tahammülsüzlük göstermesi bu süreçlerin altını doldurmaktadır. Bu koşullar bireyin kendisini olduğu gibi rahat bir şekilde açığa koymasını güçleştirebilmekte

ya da engelleyebilmektedir. Dolayısıyla duyarsızlık içeren toplumsal koşullar birey üzerinde baskı oluşturabilmektedir.

Sürekli bir şeyleri saklama. Önce engelim belli olmasın sonra transalığım belli olmasın. (Kuzey)

Duyarsızlık ve tahammülsüzlük öğelerinin egemen olduğu bir toplumsal yaşam birey için kaygı oluşturmaktadır. Ayrıca bireyin diğer toplum üyelerine tutum ve yaklaşımlar açısından güven duyma hissini sarsabilmektedir. Böylelikle, toplumsal ilişkileri meydana getiren yapı taşlarının ağırlıklı olarak duyarsızlık ve tahammülsüzlük içermesi durumunda çok yönlü baskılar ile karşılaşma riski de artmaktadır.

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde beliren ilk baskı boyutu karşılıklı saygı ve anlayış olguları ile ilgilidir. Saygı ve anlayış ilkelerine dayalı düşünce yapılarının baskıları önleyici veya hafifletici özelliğini görme engellilik ve etnik köken farklılıklarının kesişim alanlarındaki aktarımlarda da tespit edebiliyoruz. Bir araştırma öznesi yardım ve destek olguları ile bağlantılı olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

Görsün görmesin, inansın inanmasın ben ona yardıma yine giderim...
Bence her şeyden önce insanlık gelmelidir. Renkten, dinden, ırktan önce (Akasya).

Toplumsal saygı ve anlayışa temas eden paylaşımlar bir yandan toplumsal süreç ve koşullar hakkında bir bilgi temeli sunmakta, öte yandan mesleki uygulamanın tasarlanması ve hayata geçirilmesi noktasında değerlendirme yapma olanağı vermektedir. Zira baskı karşıtı uygulamanın temelinde yatan bileşenlerden birisi yaşanan baskının anlaşılmasında ve uygulama süreçlerinin inşa edilmesinde müracaatçının deneyimlerinin konumlandırıldığı yer ve taşıdığı anlamlardır.

Farklılıklara yönelik toplumsal bakış açılarını yorumlayarak görüşünü ortaya koyan bir araştırma öznesinin aktarımları, gerek farklılıklara ilişkin toplumsal durumun anlaşılması, gerekse uygulamanın şekillenmesi ve yürütülmesi bakımından taşıdığı eş zamanlı ve eş değer önemi şu şekilde somutlaştırmaktadır:

Bir mozaik şeklinde değerlendirmenin birlikte yaşamayı güçlendireceğini düşünüyorum...

Birbirimizi insan olarak kabullendiğimiz sürece ne mezhep ayrımları, ne din ayrımları, ne etnik kimlik ayrımları, ne yaş ayrımları, ne engelli olup olmamaya ilgili ayrımlar bence kolaylıkla ortadan kalkabilecek ayrımlar (Ferman).

'Görme Engellilik ve Din'

Görme engellilik ve din/inanç kesişiminde göze çarpan ilk konu toplumsal dayanışma olgusudur. İnsanlar arasındaki karşılıklı destek ve anlayışın değer kaybetmesi yanında dayanışma kültürünün zedelenmesinin de toplumsal baskılara etki eden bir etmen olduğu savunulabilir. *"Toplumlar dayanışarak gelişir"* (Bora) diyen bir araştırma öznesi dayanışma süreçlerinin farklılıklara yönelik duyarsızlığın önüne geçilmesindeki rolüne işaret etmektedir.

Toplumsal duyarsızlık olgusunun bir örneğini toplumun engelliye yardım düşüncesi ve ilişki kurma biçimlerine inanç bağlamında yüklediği anlamlarda görebiliyoruz. Burada engelli bir bireyin inanç temelinde farklılaşması toplumda var olan engelliye ve dine bakış açısının doğurduğu baskılara tanık olunuyor.

İnsanların herhangi bir ihtiyacını giderdiğimde dayanışma görevini yerine getirmiş olurum. Onun bir ihtiyacını gidermiş olurum. Sevap beklemem. (Bora)

4.2.3.2. Toplumsal Bilinç Düzeyi ve Farkındalık

Toplumsal duyarsızlık alt temasında yer alan ikinci baskı kategorisi toplumun farklılıklar konusundaki bilinç düzeyi ve farkındalığı ile ilgilidir. Toplum içerisinde tüm farklılıklara yönelik bilinç ve duyarlılığın artması, görme engelli bireylerin karşılaştığı kesişimsel eksenlerdeki baskıların anlaşılması ve daha görünür olması açısından anlamlı gözükmektedir.

Araştırma öznelerinin paylaşımları sosyal hizmet uygulaması açısından birtakım çıkarımlar yapılmasını mümkün kılmaktadır. En sade biçimde ifade edilecek olunursa, farklılıklara ilişkin toplumsal farkındalık düzeyi hakkında bilgi sahibi olunması müracaatçıların karşılaştıkları baskıların anlaşılmasına katkı sunabilecek önemli bir bileşendir. Aynı zamanda, toplumsal süreçler hakkındaki duyarlılık ve farkındalık kadar sosyal hizmet müdahalesinin baskı içermeyecek biçimde planlamasına ve uygulanması da önem arz etmektedir.

Molloy, Knigh ve Woodfield (2003)'in engellik, etnik kimlik, yaş, toplumsal cinsiyet ve cinsel kimlik bağlamında yürüttükleri nitel araştırmada ulaşılan sonuçlardan biri sosyal değişimin sağlanması için engelli olmayan insanların engellilik hakkındaki farkındalık düzeylerinin artırılmasının önem taşıdığı olmuştur. Bu bağlamda, farklılıklar ile bağlantılı dezavantajlar hakkında kamuoyunda daha geniş düzeyde bir anlayış geliştirilmesinin gerekli olduğu ortaya çıkmıştır (s.12).

Araştırma öznelerinin bu süreçlere değinen paylaşımlarında belirli farklılık alanlarının kesişimlerine özgü durumlar olduğu kadar geniş anlamda tüm farklılıklara yönelik toplumsal yaklaşımlara temas eden noktalar da bulabiliyoruz. Bu kategoriler; “farklılıklara kapalılık”, “kurallara riayet edilmemesi”, “bilginin dayanak noktaları” olmak üzere üç baskı boyutunu içine almaktadır.

'Görme Engellilik ve Cinsiyet'

Toplumsal bilinç düzeyi ve farkındalık kapsamında temas edilen ilk baskı boyutu insanların kendi dünya görüşlerini tartışmasız doğru ve geçerli kabul etmesine dayanan düşünce biçimleridir. Başka bir deyişle, farklılıklara kapalılık kapsamında ifade edilebilecek düşünce yapılarıdır. Bu düşünce biçimleri farklı bakış açılarını kabul etmeyen bir toplumsal sistem oluşmasına katkı sunması açısından önem taşımaktadır.

Dolayısıyla, insanların dünyaya yalnızca kendi düşünce ve yaşantılarını esas alan pencereden bakmaları ve başkalarının yaşayışları ile dünya görüşünün kayda değer bulunmaması bir baskı boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir araştırma öznesinin görme engellilik ve cinsiyet olgularını temele alan, bununla birlikte farklılıklara ilişkin toplumdaki genel bakış açılarını ortaya koyan paylaşımı şu şekilde olmuştur:

Kendiyle yüzleşmek, bir başkasını kendisi gibi görmek filan. Bu bizde pek yok. (Doğa)

Bir araştırma öznesi ise bu sürecin nesiller arası aktarılma ve yeniden üretilme durumuna şu şekilde işaret etmiştir:

Toplumumuz farklı olan insanlara karşı iyi yetiştirilmiyor. (Akasya)

Dolayısıyla, önceden belirtildiği gibi farkındalık ve bilinç oluşturma süreçleri toplumsal ve kişilerarası düzlemler ile olduğu kadar yapısal düzeyi de içerisine alan çok boyutlu bir olgudur. Bu nedenle, toplumsal duyarsızlık ile bağlantılı baskıların diğer baskı boyutları ile kesişimini bulabiliyoruz. Bir araştırma öznesi bu hususları destekler nitelikte olan paylaşımında görme engellilik ve cinsiyet olgularının kesişiminden yola çıkarak genel anlamda farklılıklara yönelik farkındalığın ilerletilmesi ve toplumsal değişim süreçleri hakkında görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Bence hiç kimsenin arasında fark olmadığını, insanın insan olduğu için değerli olduğunu, kadın ve erkeğin eşit olduğunu, her engelin farklı olduğunu bilirlerse... Ki benim umudum da yok çünkü her insanı değiştiremezsiniz... Bence farklı olur. (Akasya)

'Görme Engellilik ve Yaş'

Toplumsal bilinç düzeyi ve farkındalık kapsamında kendisini gösteren önemli bir baskı boyutu kurallara riayet edilmemesidir. Toplumda kural ve düzenlemeleri yeterince dikkate almayan, hafife alan ve önemsemeyen anlayışların var olması görme engelli ve yaşlı bireylerin yaşamlarında da yansımalarını bulduğunu görüyoruz.

Örneğin bugün otobüste koltuklarda engelliye yaşlılara, hamileye ayrılan yerler bellidir ama maalesef buna uyulmuyor (Güven).

Farkındalık düzeyi ile baskılar arasındaki ilişkiyi görünür kılan bir diğer durum gerçek bilginin dayanak noktası ile toplumsal süreçlerin zeminini oluşturan kurulu inanışlar arasındaki karşıtlıklardır. Yani gerçeğe dayalı olmayan ancak zahmetsizce benimsenen ve sorgulanmayan ayrıştırıcı düşünceler toplumsal düzeyde bir duyarsızlık haline giden yolun taşlarını döşemektedir.

Başka bir anlatımla, bu süreçte farklılığa sahip bireylerin kendileri tarafından ortaya konulan bilgiler, yaşam deneyimleri ya da bilimsel temelli verilerden ziyade toplumsal ölçekte baskın olan düşünce yapıları ve bunları temel alan bakış açıları etkin olmaktadır. Örneğin bir araştırma öznesi görme engellilik ve yaş olgularının kesişimde deneyimlediği zorlukların bir boyutunu "*bilim kolaylaştırıyor, insanlar zorlaştırıyor*" (Davut) şeklinde ifade etmiştir.

İnsan ve yaşam ile ilgili pek çok konu ve olgu hakkındaki toplumsal düşünce yapılarının gerçeği yansıtmadığı bilim ve teknoloji alanındaki gelişimler yoluyla ortaya çıkmasına rağmen insanların gerçeğe dayalı verileri benimseme konusunda bir anlamda direnç göstermesi baskının bir ayağını oluşturmaktadır.

Örneğin teknolojik gelişmelerin eşliğinde ortaya çıkan fırsatlar görme engelli ve yaşlı bireylerin yaşam alanları ve toplumsal süreçlerde daha görünür olmasına ve sosyal yaşama katılımına yeni olanakları beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, söz konusu değişimlerin getirdiği yeni koşullara ve haklara yönelik yeterli farkındalık ile hareket edilmediği durumlarda yerleşik bakış açısının engelli ve yaşlı bireyin yaşamında çeşitli olumsuz yansımaları olmaktadır.

Yaş ilerledikçe aslında hoşgörü çoğalır... Ancak sorumsuzluklar karşısında o hoşgörüyü gösteremiyorum... Vatandaşın engelli hakları ile ilgili pek bir bilgisinin olduğunu düşünmüyorum

Bunun nedeni kamu, basın medya veya yerel yönetimler engellilik konusunda halkımızı bilinçlendirici hiçbir hareketi yoktur. (Güven)

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile toplumda meydana gelen değişimlere ilişkin karşılaştırmalar ve değerlendirmeler belirli bir yaşa sahip görüşmeciler tarafından daha net bir şekilde ortaya serilmiştir:

Eyvah diyorum halen biz demek ki bir adım da olsa ilerleyememiştir.
(Ahmet)

Mutlaka gelişme var. Bunları inkâr edemeyiz. Ama bazı sıkıntılar önlenmedikçe... Halktaki bazı cehalet, cahiliyet bitmedikçe bu gelişmeler maalesef şey oluyor, kamufle oluyor. (Poyraz)

Zannediliyor ki hiçbir şey yapamıyor... Her şeyini de ben yapayım, elinden tutup her yere de götüreyim. Hayır öyle değil işte. Onu anlaması lazım. Nereye kadar yardım edecek, nereye kadar etmeyecek bunu anlaması lazım. (Kamelya)

Vah vah vah, tüh tüh tüh veya bu adam şöyleydi işte böyle oldu falan... Bunlar beni kahrediyor. Bunları duymak istemiyorum. (Ayhan)

Burada işaret edilen baskı dinamiklerinin anlaşılmasında göz önünde bulundurulabilecek kilit noktalardan birisi toplumsal farkındalığın, önceden değinildiği gibi, baskının üretilmesi ve sürdürülmesinde oynadığı rolün doğrudan veya dolaylı olabileceğidir. Klein ve Lu (2010) tarafından öne sürüldüğü gibi

sosyal bir inşa süreci olarak yaşçılık bireylerin tutum, inanış ve davranışlarında içselleşmektedir (s.334). Belki de özünde art niyet taşımamakla birlikte, farklılıklar ve farklı yaşam deneyimleri hakkındaki farkındalık eksikliği nedeniyle doğrudan veya dolaylı yoldan görüşmecileri olumsuz etkileyen bakış açıları oluşmaktadır. Böylelikle engellilik ve yaşlılık olgularının kesişiminde toplumsal baskı süreçlerinin kendine özgü yönlerini görmek mümkün olmaktadır.

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde farklılıklara kapalı toplumsal yapının izlerini görebiliyoruz. Farklılıkların toplum içinde yeterince görünür olmasını sağlayan mekanizmaların olmaması ve bireylerin toplum içinde yaşayan farklılıkları tanıma konusunda isteksiz olması farklılıklara kapalı bir toplumsal yapıyı beraberinde getirmektedir.

Buna ilaveten bu kesişim alanında birey hem görme engelli topluluğu içerisinde hem de lgbt topluluğu içerisindeki duyarsızlıktan dolayı zorluklar ile karşılaşabilmektedir.

Engelliler de homofobik trans fobik olabiliyor. Lgbtililerde zaten engellilik konusunda bilinçsiz. (Kuzey)

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde görülen baskı boyutlarından birisi toplumun farklılıklara kapalı olmasıdır. Bulgular, farklı kültürleri ve yaşam tarzlarını olan insanların toplum içindeki görünürlüğüne zarar veren durumların ve farklılıklara yönelik baskıların insanlar tarafından tanınmamasının da baskı süreçlerine katkı sunan unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Örneğin Roman bir araştırma öznesi toplumdaki bakış açılarını besleyen tanımama durumunu şöyle ifade etmiştir:

Tanıdıkça toplum sorun olmuyor ama tanımayan toplumda sorun oluyor. (Fatih)

Diğer bir araştırma öznesi ise toplumdaki farklılıklara yönelik genel duruşu şu şekilde açıklamıştır:

Bizim toplumda insanlar tanımadığı her şeye kötü olarak bakıyor. (Fidan)

'Görme Engellilik ve Din'

Görme engellilik ve din/inanç kesişiminde yapılan paylaşımlarda açığa çıkan önemli bir konu kişinin yaşamını sürdürdüğü aile ortamında ve kültürü içerisindeki farklılıklara dönük bakış açıları ile toplumdaki baskın düşünce yapısı arasında çelişen noktaların olması durumudur. Bu durumda, kişi günlük yaşam içerisinde almış olduğu düşünce biçimleri ve bakış açılarından farklı süreçler ile karşılaşabilmekte ve bu karşılaşmalar bir baskı unsuruna dönüşebilmektedir. Bu yüzden, her bireyin kendine özgü baskı deneyiminin anlaşılmasında yakın çevresinden başlayarak etkileşim halinde olduğu tüm sistemlerin analizi önem taşımaktadır.

Bireyin içinde yaşadığı topluluğun, inancının ve kültürünün özgün yanları her bir deneyimi biricik yapan çok katmanlı süreçlerin bir parçası olmaktadır. Buradan hareketle, araştırma öznelerinin kültür ve inanç gibi öğeleri içeren paylaşımları önemli bir perspektif sunmaktadır.

Dolayısıyla, toplumsal farkındalık bağlamında din ve inanç boyutlarını da içine alacak şekilde kültürel değer yargıları ve engellilik olguları önemli bir kesişim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, yalnızca kültürel değerler ve inanç gibi alanlar ile sınırlı kalmamakta ve araştırma kapsamındaki diğer farklılar arasındaki kesişim noktalarını ortaya koyan anlatımlar içerisinde açığa çıkmaktadır.

Ben bir alevi ailenin çocuğum... Daha çok kültürel düzeyde bakıyorum olaya... Daha kucak açıcı oluyorlar. Daha eşitlikçi bir tutum içinde... Daha kolay kabullenen bir yaklaşım içerisinde oluyorlar. (Ferman)

“(1) Bir arada yaşama kültürü” ve “(2) Toplumsal bilinç ve farkındalık” kategorilerinden oluşan toplumsal duyarsızlık alt teması farklılıklara sahip bireylerin toplumsal düzeyde tanınması ve saygı görmesi ile ilgili konuları ortaya çıkarmıştır. Toplumsal farkındalık, anlayış ve dayanışma süreçleri baskının yeniden üretilmesinin önüne geçilmesi, yaygınlığının ve etkililiğinin azaltılması gibi açılardan ele alınması gereken önemli konular olarak önümüzde durmaktadır. Çünkü farklılıklara yönelik baskıları üreten dinamikler yalnızca toplumsal düzlemdeki ayrımcı düşünce yapıları ile sınırlı kalmamakta, toplumsal farkındalık eksikliği de bir şekilde bu baskıların işlerliğini devam ettirmesinde bir mekanizma olmaktadır.

Bulgular baskı karşıtı uygulama bağlamında göz önünde bulundurulması gereken bir takım yol gösterici veriler sunmaktadır. Bu kapsamda, farklılıklara yönelik toplumsal düzeydeki anlayış ve farkındalığa ilişkin çözümler önemli olmaktadır. Diğer yandan, mesleki çalışma süresi boyunca müracaatçılar ile üstünlük ilişkisi içermeyecek şekilde uygulamanın yürütülmesi anlam taşımaktadır.

Her ne kadar toplumsal açıdan dezavantajlı bireyler ve gruplar ile çalışılması sosyal hizmet mesleğinin ana uygulama alanlarından biri olsa da baskı ve farklılık olguları uygulayıcılar için meydan okuyucu konular arasında yer almaya devam etmektedir. Sakamoto ve Pitner (2005) baskı karşıtı uygulama ve farklılık alanında eğitim veren birçok sosyal hizmet uzmanı ve akademisyen için dahi baskının anlaşılması ve baskıya sürekli bir şekilde karşı durulmasının yıpratıcı ve zor bir süreç olduğunu ifade etmektedir (s.444-445).

Bu anlamda, genel anlamda farklılıklara ilişkin toplumdaki bakış açıları ve farklılık alanların her birine ilişkin perspektifler ile bunlar arasındaki kesişimlere

özgü durumları dikkate almak önem arz etmektedir. Bundan dolayı, bu noktada ayrıcalık ve baskılara ilişkin kapsayıcı bir farkındalığın oluşumunda birbiriyle ilişki içerisinde olan spesifik alt farklılık alanlarına dair farkındalıkların etkili olduğunu söyleyebiliriz (Bkz. McClellan, Montross-Thomas, Remer, Nakai ve Monroe, 2019, s.11-13). Diğer bir önemli nokta uygulayıcının farklılık konusunda öz değerlendirme yaparak mesleki çalışmaların planlanması ve hayata geçirilmesini sağlamasına işaret etmektedir. Bu açıdan, farkındalık ve duyarlılık konuları uygulama süreçlerinin tümüne yayılan bir mesleki bileşen konumundadır.

Farklılıklara yönelik duyarlılık bağlamında altı çizilmesi gereken önemli bir nokta, farkındalık olgusunun baskının yeniden üretilmesine neden olan güç ve ayrıcalık temelindeki toplumsal sınıflandırmalara dolaylı yönden de olsa katkı sağlama ihtimalinin olduğudur. Bu nedenle, farklılıklara yönelik farkındalık ve bilinç konusu ele alınırken bu durumun toplum içinde dezavantaj durumlarını ortaya çıkaran kategoriler çerçevesine hizmet etmemesi gereklidir. Başka bir deyişle, farkındalık olgusunun belirli grupların diğer grupları üstenci bir şekilde değerlendirmesi ve kabulü şeklinde yorumlanmaması önemli gözükmektedir.

Örneğin Symeonidou ve Loizou (2018) engellilik bağlamında bu hususa dikkat çekmekte ve olumlu tutum geliştirme olgusunun genellikle yetişkinlerden çocuklarına farklı olsalar dahi engelli çocukları sevmelerini öğretmelerinin beklendiği basit bir süreç olarak anlaşıldığını ifade etmektedir. Bu yaklaşımın güç sahibi gruplar tarafından üretilen ben ve diğeri ikiliğini dayalı söylemlerin ve dolayısıyla engelli olmayanların norm, diğerlerinin ise bu normdan sapanlar olarak kabul edildiği sınıflandırmanın yeniden üretildiği bir bağlam oluşturduğunu ileri sürmektedir (s.1235).

Diğer yandan, farkındalığın toplumsal ölçekte özümsemesi yalnızca bireysel olarak insanların çabaları ile sınırlı kalmamakta ve yaşanılan toplum içindeki pek çok etmenin amaca dönük ivmesini ve uyumunu gerektirmektedir. Bourjolly

ve diğerkleri (2005) tarafından kùltùrlerarası duyarlılık konusuna ilişkin yapılan araştırma sonuçları da duyarlılığa ilişkin olumlu yönde bir değişimin hızlı bir şekilde gerçekteşmediğini göstermektedir. Bireyler yeni bilgileri öğrenmesi ve içselleştirmesi için zamana ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca bireylerin yeni becerileri hayata geçirebilmeleri için de yeterli bir süre geçmesi gerekmektedir (s.59).

Diğer yandan, bilim ve özellikle teknoloji alanında meydana gelen gelişmelerin toplumsal yaşamın pek çok alanında önemli kazanımları beraberinde getirdiği vurgulanan bir konu olmuştur. Bununla birlikte, toplumsal bakış açılarının bilimsel gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler ile koştut bir hız ve yoğunlukta gerçekteşmemesine bir baskı unsuru olarak temas edildiği görülmüştür.

4.3.YAPISAL BASKILAR

Araştırma kapsamında ortaya çıkan son ana tema yapısal düzeydeki baskılardır. Bu ekseninde tespit edilen baskı unsurları yasalar, politikalar ve kurumsal düzenlemeler gibi büyük ölçekli mekanizmalar ve sistematik süreçler ile ilgilidir. Bu düzlemde, baskı karşıtı sosyal hizmetin sunduğu perspektif ile örtüşen biçimde baskının diğer bir önemli boyutu daha açığa çıkmaktadır.

Diğer ana temalar kapsamında vurgulandığı gibi, etkileşimsel doğası gereği baskı ilişkileri bireyin günlük faaliyetlerinde ve sosyal sistem içinde sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Ancak, aynı zamanda bireysel boyutu aşarak kurumsal yapıları da içine alacak şekilde işlev kazanmaktadır (Dalrymple ve Burke, 2006, s.41-43). Dolayısıyla, baskı yalnızca bireysel eylemler yoluyla değil, kurumsallaşmış örüntüler ve kurumsal politikalar üzerine inşa edilebilmektedir (Thompson,2012, s.38).

Ife (2012) toplum içerisinde bazı kesimler için hakların tanımlanmamış olması, bu hakların yeterince hayata geçirilmemesi veya gereğince korunmaması gibi durumların yapısal baskı ve dezavantajların analizini gerekli kıldığını ifade

etmektedir. Bu beraberinde sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği, engellilik, kültür ve yaş gibi unsurlara yönelik baskıların derinlemesine çözümlenmesini gerektirmektedir. Bu bakımdan, yapısal baskılara ilişkin analizleri içermeyen uygulamaların istemeyerek de olsa baskı üreten yapıları pekiştirme ihtimali bulunmaktadır (s.147).

Yapısal baskıları “(1) Dezavantaj oluşturan koşullar” ve “(2) Kurumsal süreç ve mekanizmalar” olarak adlandırdığım iki alt tema kapsamında ele aldım.

4.3.1.Dezavantaj Oluşturan Koşullar

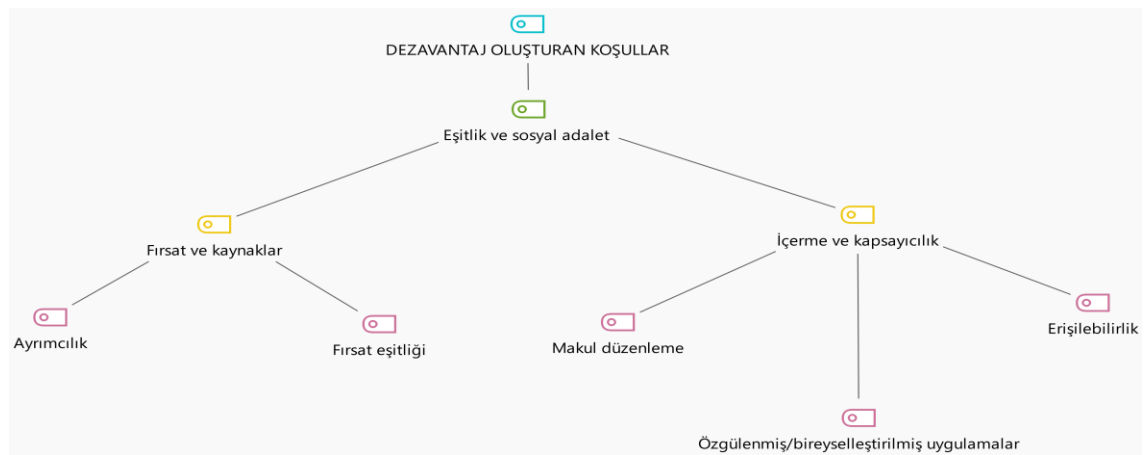
Yapısal baskılar kapsamında belirlediğim ilk alt tema yapısal anlamda dezavantaj oluşturan koşullar ile ilgilidir. Bu alt tema içerisinde yer alan baskılar eşitlik ve sosyal adalet üst kategorisi altında değerlendirilebilecek baskılardan oluşmaktadır. Bu bağlamda, analizlerimde baskı karşıtı uygulama kuramının ortaya koyduğu çerçeve doğrultusunda, sosyal adalet ve eşitlik ile bağlantılı olarak ortaya çıkan çeşitli noktalara temas etmeye çalıştım.

Zira Raineri ve Calcaterra (2018)'nin işaret ettikleri gibi sosyal adaletin inşa edilmesi için toplum içerisinde eşitsizliklerin ne derece yaygın ve kökleşmiş olduğunun farkında olunması gerekmektedir. Baskı karşıtı uygulamalar açısından ele aldığımızda ise ayrımcılık ve ürettiği etkilerin anlaşılması için farklılık ve çeşitlilik olgularının üzerinde etkin bir şekilde durulması önem taşımaktadır (s.132-136). Sheppard (2006) ise farklılık ve dezavantaj kavramlarını birbiri ile ilişkili olan toplumsal olgular olarak ele almakta, modern toplum içerisinde farklılık alanlarının bir dezavantaj olarak karakterize edilebileceğini ifade etmektedir (s.21-22). Bulgular Hancock vd. (2012) tarafından öne sürüldüğü biçimde, yapısal olarak dezavantaja uğrayan müracaatçıların savunuculuk anlamında sosyal hizmet uzmanlarına gereksinim duyabilmektedir (s.5). Sosyal hizmet uzmanları eşitsizlik ve dezavantajlar karşısında moral, etik ve yasal sorumlulukları bulunmaktadır (Burke ve Harrison,

2002, s.227). Nitekim sosyal adalet ve eşitlik ile bağlantılı dezavantajlar ve ortaya çıkardığı baskılar ile ilgili konular uygulamaya yön veren etik ilkelere yansımıştır (NASW,2017).

Bu perspektiften hareketle, dezavantaj yaratan yapısal süreçler alt temasını iki kategori halinde ele almayı tercih ettim. Bunlar “(1) Fırsat ve kaynaklar” ve “(2) İçerme ve kapsayıcılık” adlarını taşıyor.

Şekil 8. Dezavantaj Oluşturan Koşullar Haritası (Kategoriler ve Boyutlar)

4.3.1.1. Fırsat ve Kaynaklar

Birey ve grupların sahip olduğu fırsatların ve kaynakların yapısal analizi sosyal hizmet uygulaması açısından kritik bir öneme sahiptir. Alanyazında kesişimsellik perspektifinin bu hususların yapısal düzlemdeki analizinde potansiyel katkılarına dikkat çekildiğini görüyoruz. Son yıllarda çeşitli çalışmalar, bireyin maruz kaldığı hak ihlallerinin ve ayrımcılıklarının tek bir farklılık temeline bağlı kalmayarak, birden çok farklılığın kesişiminde ve kendine has etkileşimleriyle birlikte nasıl şekillendiğini ve bu kesişimlerin yarattığı etkileri ortaya koymaktadır (Scheim ve Bauer 2019; Mercat-Bruns, 2017; Onufrio,2014).

Fırsat ve kaynaklar kategorisi içerisindeki bulgular, bu çalışmalar ile doğrusal olarak farklılıkların kesişiminde yaşanan deneyimlerin kendine özgü yanlarının olduğunu gösteren veriler sunmaktadır.

Bu kategoride açığa çıkan baskı boyutları; “fırsat eşitliği” ve “ayrımcılık” olmuştur.

‘Görme Engellilik ve Cinsiyet’

Fırsat ve kaynaklar başlığı altında görme engellilik ve cinsiyet keşişiminde kendini gösteren ana baskı boyutları fırsat eşitliği ve ayrımcılık olguları ile ilgili olmuştur. Bir araştırma öznesi fırsatlardan eşit biçimde yararlanabilme ve ayrımcılık bağlamında yaşadığı deneyimlerin baskı içeren yönlerine şu şekilde dokunmaktadır:

Bir örgütte mesela bir engelli erkek toplantıya katılmadığı zaman ne bileyim niye katılmadı diye sorgulanıyor...

Kadın katılmadığı zaman gayet normal... Katıldığı zaman eğer çocuğunu evde bırakıp geliyorsa ona da kızıyor engelli erkekler...

Biz orada da ne yazık ki bir ayrımcılığa uğruyoruz... Çocuk baktı, yok efendim işte evde ev işi yaptı. Birde işe gitti etti. Nasıl terfi edecek? (Defne)

Bu örnekte yapısal olgular ile toplumsal rol ve beklentilerin fırsat eşitliği ve ayrımcılığın oluşumunda sunduğu eş zamanlı katkılar görülebilmektedir. Süreç sonuç olarak bireyin fırsatlardan eşit biçimde yararlanma olanağının engellenmesi ve ayrımcılık yoluyla bir dezavantaja dönüşmektedir.

Benzer bir probleme bir diğer görüşmeci iş yaşamıyla ilgili olarak değinmiştir. İşe alım ve çalışma koşulları gibi konuların görme engelli kadınlar için bir problem olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

İş bulmada devlette değil de özeldede sıkıntı yaşanıyor... Özel sektörde kadınlar istenmiyor... Erkekten daha fazla çalışıyor bazen ona rağmen daha az alıyor. Engelli kadını tercih etmiyorlar. (Fidan)

Bir araştırma öznesi iş hayatında sahip olabileceği kariyer fırsatlarının önüne geçen durumları “*silikleştiriliyorsunuz*” (Fidan) şeklinde açıklamıştır. Bu tür süreçlerin nasıl gerçekleştiğini ise şöyle ifade etmiştir:

Bir görevi yalvararak almıştım. Sivrilince amirim üstünü kapattı. Başarılı olursanız elinizden alınıyor. Beceri ve yetenekleriniz dikkate alınmıyor. (Fidan)

‘Görme Engellilik ve Yaş’

Araştırma özneleri görme engellilik ve yaş kesiminde özellikle belirli hizmetlerden etkin ve eşit biçimde yararlanamama konusunda karşılaştıkları çeşitli dezavantajlara değinmişlerdir. Bir araştırma öznesi, yaşlılık ile birlikte ortaya çıkan ihtiyaçları ve yapısal olanaklardan diğer vatandaşlar ile eşit koşullarda faydalanabilme noktasındaki sıkıntıları şöyle açıklamıştır:

Engelli kadınlar huzurevine alınmada bile çok zorlanıyorlar... Birçok engelli ve yaşlı kadın, yani engelli kadın yaşlandığında, çoğu zaman evlerinde yalnız yaşamaya terk ediliyor.

Belediyelerin temizlik hizmetleri var ama onlarda da sıra gelmiyor engelli yaşlı kadına. Yani her şey engelliye gelinceye kadar bitiyor. (Fidan)

‘Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği’

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde ortaya çıkan ilk baskı boyutu ayrımcılık olmuştur. Bir araştırma öznesi deneyimlediği çok boyutlu ayrımcılık ve hak ihlallerini şu şekilde aktarmıştır:

İşte yaşadığım bir olay. Bir yandan hem hak ihlali hem transfobi, hem engelli ayrımcılığı falan. (Kuzey)

Söz konusu çok yönlü baskı örüntüsünün bir boyutu, yapısal düzenlemeler ve süreçlerin doğrudan bazı toplumsal gruplar için ayrımcılık oluşturması ile ilgilidir.

Bu boyut içerisinde ayrımcılık ve eşitsizliklerin kendisi baskının açık ve doğrudan fark edilebilir parçası olmaktadır.

Ayrımcılığın kurumsal ve karmaşık formlarını derinlere işlemiş hükmetme ve baskı yapılarının bir parçası olarak gören Byrne (2018) eşitsizlik ile ilgili deneyimlerin engelli bireylerin birden fazla dezavantajlı kimlik kategorisinde konumlanması durumunda daha fazla ağırlaşabildiğine işaret etmektedir. Bunun yanısıra, iyi niyetli eşitlik kavramlarının kabul gören söylemlere yeterince karşı durmadıkları takdirde engelleyici çerçevenin bir parçası olabileceklerini, bundan dolayı engellilik ve eşitlik olgularının daha iyi şekilde anlaşılması açısından ayrımcılığın ince formlarının ortaya çıkarılmasının gerektiğini belirtmektedir.

Oyunun kural ve standartlarının zaten belirlenmiş olduğu bir sistem içerisinde eşitliğe ulaşılması söylemi esasında engelli bireyin inşa edilmiş topluma ve sosyal sisteme uymasını ima etmesi nedeniyle çelişkilidir. Bundan dolayı, bu eşitlik anlayışı eşitsizliklerin köklerini ortadan kaldırma noktasında yetersiz kalmaktadır (s.9-17).

Paylaşımların da ortaya koyduğu gibi ayrımcılık olgusunun farklılıkların kesişim alanlarında tartışmaya alınması ise daha karmaşık süreçlerin analizlerini gerektirebilmektedir. Çünkü ayrımcılık oluşturan koşullar yapısal dinamiklerin boşlukta kalan oyuklarına sızmakta ve tüm açıkları dolduran bir görünüm arz etmektedir. Bir araştırma öznesi ayrımcılık olgusunun birçok alana sirayet eden bu niteliğini şöyle ifade etmiştir:

Her yerin kendine göre bir ayrımcılık kalıbı var ve hiçbiri diğerinden az öncelikli veya daha kritik değil. (Kuzey)

Bu anlamda araştırma bulguları meta analiz çalışmalarında görme engelli LGBT bireylerin cinsellik, cinsiyet kimliği/ifadesi ve engelliğe bağlı olarak okul, iş yaşamı ve genel olarak toplum içerisinde ayrımcılık ile karşılaştığı yönündeki sonuçları ile benzer bir niteliğe sahiptir (Duke, 2011, s.37).

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde yapılan paylaşımlarda üzerinde durulan konu diğer kesişim alanlarında olduğu gibi ayrımcılık olmuştur. Bu paylaşımlarda yapısal unsurlar ile diğer baskı etmenlerinin iç içe geçmiş biçimde oluşturduğu çoklu etkileşim ağını tekrardan görmemiz mümkün olmaktadır. Bu anlamda bulgular Van Wormer ve Synder (2007)'in ifadeleriyle farklılıklar ile ilgili konuların kültürün mikro, mezo ve makro boyutlarına sirayet ettiği yönündeki ifadelerini teyit etmektedir (Van Wormer ve s.27).

Bir araştırma öznesi yapısal süreçler ile diğer baskı alanları arasındaki söz konusu dinamik ilişkileri şu şekilde ifade etmiştir.

Üniversitelerde bu anlamda bir ar-ge yok... Kendi kültürel çalışmalarımızı yapamıyoruz... Sosyolojik bir çalışma yok... Yani genel anlamda bir gelişme var ama yavaş gidiyoruz...

Geleneğimizin, kültürümüzün tabi ki etkisi oluyor... Farklı özellikleri ortaya çıkarıp çok rahat ayrımcılıklar üzerinden bir şeyler tanımlayabiliyorsunuz. (Celil)

Bu paylaşımın işaret ettiği gibi, bir yandan yapısal süreçler diğer yandan toplumsal dinamikler görme engellilik ile etnik köken ve kültürel çeşitlilik kesişiminde meydana gelen ayrımcılık ve dezavantaj durumlarının üretiminde rol oynamaktadır. Yasalar, politikalar ve kurumsal düzenlemeler gibi faktörler birey, grup ve topluluklar için ayrımcılık ve dezavantaj yaratan koşulların yapısal temellerini göstermektedir. Ayrıca, içinde yaşanılan toplumun kendine özgü özellikleri ve koşulları ayrımcılık ve dezavantaj olgularına yön veren bütüncül süreçlerin görülmesine yardımcı olmaktadır.

Ya da tersten bakılacak olunursa, toplumsal olarak benimsenmiş olan ayrımcı tutumlar ve yaklaşımlar bunları önleyebilecek etkili yapısal çalışmalar ve düzenlemeler olmadığında süregelen bir hal almakta ve yeniden üretilmektedir.

Bu durumda, ayrımcılık ve dezavantaj içeren koşulların toplumsal yaşamın doğal bir yönü olarak kabul edilme riski ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Bunun yanı sıra, bir taraftan yapısal düzenlemeler toplumsal düşünceleri biçimlendirmekte rol oynarken, diğer yandan toplumsal bakış açıları buna uygun politik ve yasal düzenlemelerin önünü açmaktadır. Tüm bunların sonuçları günlük yaşamdaki kişilerarası ilişkilerde yansımalar bulmaktadır. En nihayetinde, bu boyutlar karşılıklı olarak birbirini beslemekte ve yapısal boyutların daha geniş bir perspektiften görülmesine olanak sağlamaktadır. Böylelikle ayrımcılık, eşitlik ve dezavantaj kavramları kesişimsel düzlemde daha fazla açık ve görünebilir olmaktadır.

Bir diğer araştırma öznesinin yaptığı paylaşımında, insanlar arası ilişkilerde etki alanı bulan ayrımcı söylemlerin yapısal düzeyde altını dolduran bir etmen olarak politik alana işaret edilmiştir. Bu kapsamda, günlük yaşamı düzenleyen insanlar arası tutum ve davranışlar ile yapısal dinamiklerin birbirine olan etkileri şu şekilde yinelenmiştir:

Yani ister istemez halkımız siyasetçilerin söylemlerinden etkilenerek bu ayrımcılığı kullanıyorlar. (Güven)

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Görme engellilik ve din inanç olgularının kesişiminde fırsatlardan eşit biçimde yararlanabilme olanağına vurgu yapılan paylaşımlar olmuştur. Fırsat eşitliği konusu öncelikle yasal düzenlemeler yoluyla güvence altına alınması gereken bir konudur. Bununla birlikte, mevzuat hükümlerinin hayata geçirilmesini temin edecek uygun koşulların sağlanması da bir o kadar gereklidir. Bu bakımdan, dezavantaj durumunun aynı zamanda bu tür elverişli koşulların sağlanması açısından ele alınması önem taşımaktadır.

Bir araştırma öznesi “*dezavantajlı durumu eşitlemeye yönelik desteklerin olması lazım*” (Ferman) şeklide yaptığı açıklamada bu duruma işaret etmiş ve eşitliğe dayalı düzenlemelerin önemine şu şekilde dikkat çekmiştir:

Farklı inanç gruplarından inanan inanmayan, ibadet eden etmeyen farklı diller konuşan insanların daha eşit görünmesi gerektiğini düşünenlerdenim (Ferman).

4.3.1.2. İçerme ve Kapsayıcılık

Dezavantaj oluşturan koşullar altında yer alan ikinci kategori kapsamında yapısal baskıları içerme ve kapsayıcılık temelinde analiz etmeye çalıştım. Bulgular, her bir bireyin eşitlik ve sosyal adalet gereğince tüm farklılıkları ile birlikte içermenin ve kapsayıcılığın parçası olmaları gerektiğini açık biçimde göz önüne sermektedir. Bunu olumsuz etkileyen koşulların tümü baskı süreçlerinin temel görünümünü sunmaktadır.

Başka bir ifadeyle, bu bağlam esasında eşitsizliklerin bir göstergesi olarak ortaya çıktığı sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi ve medeni hakların kullanımını ihlal eden geniş perspektifte ele alınabilecek yapısal koşulların tümüne işaret etmektedir (Koehler vd, 2020, s.14-15).

Bu kategori; “(1) erişilebilirlik”, “(2) özgülenmiş/bireyselleştirilmiş uygulamalar” ve “(3) makul düzenleme” adlarını taşıyan baskı boyutlarını içermektedir.

‘Görme Engellilik ve Cinsiyet’

İçerme ve kapsayıcılık ile ilgili olarak görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde tespit edilen ilk baskı boyutu erişilebilirlik konusunda yaşanan sıkıntılarınıdır. Erişilebilirlik konusunda son dönemde mevzuat ve politikalar anlamında çeşitli önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun içerisinde erişilebilirlik olgusuna yer verilmektedir.

Bunun yanısıra, 2013 yılında Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu hukuki düzenlemeler yapısal anlamdaki gelişimlere işaret etmektedir.

Paylaşımlar aynı zamanda teknoloji ve bilişim alanındaki ilerlemelerin önemine dikkat çekmektedir. Bununla beraber kesişimsel bağlamda belirli problemlerin varlığını sürdürmekte olduğunu ve çözüm beklediğini de ortaya sermektedir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun içerisinde binalar ve açık alanlar yanında ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojileri erişilebilirlik kavramı içerisine alınmıştır. Belirtilen bu yapısal öğelerin güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olması erişilebilirlik olarak tanımlanmaktadır.

Bir araştırma öznesi görme engellilik ve cinsiyet olgularından yola çıkarak tüm alanlarda yapılan çalışmalarda erişilebilirliğin tüm bireyleri kapsayacak şekilde göz önünde bulundurulması gerektiğine şöyle atıfta bulunmaktadır:

Bir şey üretiliyorsa herkesin düşünülmesi gerekiyor. (Manolya)

Bir başka araştırma öznesi toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında yaptığı değerlendirmede dezavantajların önlenmesi ile ilgili fikirlerini şu şekilde ortaya koymuştur.

Engelli bir bayanın gerçekten çalışma hayatını ve ev hayatını sürdürmesi biraz zor oluyor... Belki iki katı üç katı zaman harcamamız gerekiyor...

Hani ev için çıkan bütün teknolojik aletlerin bizde olması gerekiyor... Yani bunlara erişimin engelli kadınlar için biraz daha kolay olması gerekiyor diye düşünüyorum. (Doğa)

Kadına yüklenen ev içi görevlerin görme engelli kadınların iş yaşamına etkin bir şekilde katılma konusunda çeşitli zorluklar çıkardığı anlaşılmaktadır. Bu durum, doğrudan veya dolaylı olarak çalışma yaşamında motivasyon, verimlilik

ve yaşam kalitesi gibi çeşitli alanları olumsuz anlamda tetikleyici bir faktör olabilmektedir. Ayrıca, zaman ve enerji anlamında çeşitli zorlukları doğurabilmektedir. Çalışan bireyler ev işlerinin yapılmasında hizmet ve destek alabilmektedir. Bununla beraber, görme engelli bir kadın görüşmecinin paylaşımları, güvende olma konusunda duyulan kaygıların bu tür hizmet ve desteklere başvurma noktasında sıkıntı yaratabildiği, bu yüzden uygun ve güvenilir araç ve hizmetlere ulaşımın kolaylaştırılmasına ihtiyaç duyulduğunu göz önüne sermektedir.

Temizlik yaparken mesela birine ihtiyaç duyuyorum. Biri geliyor. Ama devlet güvencesinde olması daha güvenli oluyor. Açıkçası maddi açıdan değil. Güvenlik açısından benim kaygım biraz. En azından bir şey olduğunda iletişime geçebileceğin bir birim olmalı. (Doğa)

Erişilebilirlik ile ilgili bir diğer örnek alt yapı ve fiziksel düzenlemeler ile ilgilidir. Ulaşım sistemindeki eksiklerin bireyin bağımsız bir şekilde hareket edebilme isteğini etkilediği, bunun da ötesinde yardıma gereksinimi duyanın yarattığı rahatsızlık ve kaygıları beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Aşağıda yer alan paylaşım, yapısal konuların günlük yaşamdaki yansımalarının görülmesi açısından ve bireyin farklılık kimlikleri ile ilişkili olarak algıladığı çoklu ve karmaşık baskılara somut bir örnek sunması bakımından anlam taşımaktadır.

Durakların üzerlerinde bir kabartma olabilir. Ya da sesli hangi durak olduğunu belirten düğmeye basarsınız hangi numaranın durağıysa otomatik olarak söyler...

İnsanlardan yardım istemekten, geç saate yardım istemek zorunda kalmaktan korkuyorum... Belki beni o durağa götürmeyecek başka bir yere götürecek. (Doğa)

Diğer bir araştırma öznesi ise yapılan düzenlemelerin içerici yönlerine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, hiçbir bireyi dışarıda bırakmayacak biçimde tüm farklılıkların mümkün olduğunca dikkate alınmasının önemine şu şekilde örneklendirmiştir.

Bir de sırf engelliler için futsal takımı kuruluyor. Ama ben görme engelli kadınlar futsal takımı duymadım... Bu bir eksiklik. (Akasya)

'Görme Engellilik ve Yaş'

Erişilebilirlik ile ilgili olarak yaşanan sıkıntıların görüldüğü bir diğer kesişim alanı görme engellilik ve yaş olgularıdır. Bireyler yaşlarının ilerlemesi ile beraber bir yandan daha fazla yaşam tecrübesi edinmekte ve bilgi biriktirmekte, bir yandan enerji ve güç kaybı yaşamaktadır. Bunun yanında, çeşitli sağlık sorunları ile daha sık karşılaşabilmektedir. Görme engelli bir yaşlı için erişim olgusu bu yaşam dinamikleri ile etkileşim içerisinde hem fiziksel hem de duygusal açıdan daha hassas bir sürece dönüşebilmektedir. Teknolojik gelişmelerin sunduğu olanaklara rağmen, fiziksel çevre düzenlemelerindeki problemler birey için bir baskı unsuruna dönüşebilmektedir.

Sonradan görme engelli olduğunu belirten bir araştırma öznesinin yaşlılık ve sağlık problemleri ile bağlantılı olarak aktardığı deneyimleri, erişilebilirlik konusunda karşılaşılan sorunların kendine özgü yanları ve oluşan baskı süreçlerini açıklamaktadır.

Bir kat çıkıyorsun, üç kat iniyorsun yani engelliler için bu çok çok zor bir şey, çok zor... Kalp hastalığım var, şeker hastalığım var, tansiyon hastalığım var, göğüs hastalığım var...

Altmış merdiven demek nefes kesilmesi demek... Bu bana bir zulüm öyle değil mi... Yaşla birlikte bir de engelliliğim olduğu gibi bir de rahatsızlıklarım var ek. (Ayhan)

Bağlantılı olarak karşımıza çıkan bir diğer baskı boyutu, kesişim alanlarına özgülenmiş ve bireyselleştirilmiş hizmetler konusunda yaşanan sıkıntılardır. Bir başka ifadeyle, burada bireylerin farklılıklara ve içinde bulunduğu durumlara özgülenmiş uygulamalar olmaması nedeniyle hissedilen baskılar gündeme gelmektedir.

Bir araştırma öznesi “*ama mecbur oluyorsun onlara boyun eğiyorsun. Gidecek bir yerin yok*” (Poyraz) şeklindeki ifadesiyle görme engellilik ve yaşlılık olgularının kesişim noktasında, aile içi sorunlar ile yapısal süreçlerin etkileşim alanında algıladığı baskıları ortaya koymaktadır. Bu paylaşımda, bireyi çevreleyen tüm sistemlerin kişi için dezavantaj meydana getiren koşulları şekillendiren göz ardı edilmemesi gereken etmenler olduğunu anlatmaktadır.

Çocuğuna yakın, yeğenine yakın, aynı ilde bir huzurevine yerleştirilmelisiniz. Başka şehre gidince kimse ziyarete gelmiyor. Bu onu ölüme itiyor. (Fidan)

Sosyal hizmet perspektifinden baktığımızda, her vakanın kendine özgü olduğu, tüm hizmet alıcılar için tek tip bir uygulama yerine mümkün olduğunca bireyselleştirilmiş düzenlemelerin bulunmasının kapsayıcılık açısından önem taşıdığı bilinmektedir. Kuşku yok ki, her birey için tamamıyla farklı ve ayrı düzenlemeler oluşturulması mümkün değildir. Bununla beraber, düzenlemelerin olabildiğince bireysel farklılıkları kapsayacak şekilde oluşturulması önemli gözükmektedir.

Bir araştırma öznesi görme engelli ve yaşlılara hitap eden uygun düzenlemelerin eksikliğine vurgu yapmıştır. Makul düzenleme olarak ifade edilebilecek bu planlamalar literatürde insan hakları ve temel özgürlükler ilişkili biçimde ele alınmaktadır. Bu bağlamda, engelli bireylerin hak ve özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanması veya bunlardan yararlanmasının sağlanmasına gerekli ve uygun değişiklik ve tedbirlere vurgu yapılmaktadır.

Örneğin emeklilik veya başka bir nedenden dolayı aktif olarak çalışmayan kişiler için farklı temaları içerisine alan boş zaman değerlendirme olanaklarının oluşturulmasının anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Yani yaşlıların da her şeyden evvel vakit geçirecekleri bir yer olmalı.
Yani mesela diyelim emekli olmuşsun. Gidecek bir şey yok...

Yani lokal gibi insanların oturup vakit geçirebileceği, kahvesini çayını içebileceği bir yer olmalı. Bir kütüphane gibi mesela. Bir yer olmalı. Kültür düzeyine göre. (Poyraz)

Bir başka araştırma öznesi benzer bir paylaşım ile sosyal ve kültürel etkinliklere erişimin önemine vurgu yapmıştır. Burada, erişim ve makul düzenleme kapsamındaki düzenlemelerin belirli alanlar ile sınırlı kalmaması ve sosyal yaşamın tüm alanlarına yönelik yapılan düzenlemelere entegre edilmesi gerektiğine gönderimde bulunmaktadır.

Mesela belediyeler engelli yaşlılara özel tiyatro topluğu oluşturabilir. Konserlere götürebilir. İhtiyaç var. Çoğu baston kullanamıyor. Okuma yazma bilmiyor. Bilmek zorunda değil ki zaten. Yaşlılara yönelik de bir kamp programı hazırlanabilir gençlerle bir arada. (Poyraz)

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellik ve cinsiyet kesişimi bağlamında ortaya çıkan baskı boyutlarından birisi kendine özgü yönleriyle beraber erişilebilirlik alanına girmektedir. Paylaşımlar, erişilebilirlik konusunda yaşanan sıkıntıların çeşitli yapısal alanlara yansıdığını göstermektedir.

Engelli erişimi uygun değil. Mesela cinsiyet geçişiyle ilgili süreçlerle ilgili doğru bilgilendirilmiyoruz. (Kuzey)

Burada açığa çıkan deneyimlerden birisi sosyal ve kültürel organizasyonlara erişim ile ilgilidir. Diğer kesişiminde alanlarında da üzerinde durulan spor, kültür ve sanat alanlarında eşit ve tam olarak yararlanabilme konusu geçmişten günümüze görme engellilerin yaşamlarını etkileyen sorun alanlarından biri olmuştur. Genç (2015) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında engelli bireylerin %32,6'sının sağlık, %10,5'inin bakım ve rehabilitasyon ve %6,2'sinin eğitim hizmetlerinden yararlanmakta iken, ancak %3,1'inin sosyal ve kültürel hizmetlerinden faydalandığını görülmektedir (s.77,78).

Görüşmecilerin paylaşımları kesişimsel olguların görme engelli bireyin kültür, sanat ve spor alanlarındaki erişimi konusunda zorlukları pekiştirdiğini ve artırdığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, bu tür faaliyetlere görme engeli nedeniyle etkin bir şekilde katılma imkânı bulamayan bireyler için sahip olunan diğer farklılık kimlikleri nedeniyle bu alanlarda yer edinme şansının daha fazla kısıtlanabildiği anlaşılmaktadır.

Bu bakımdan kültür ve sanat alanlarına erişilebilirlik konusunun bireyin sahip olduğu farklılıkların tümünü kapsayacak şekilde bütüncül ve derinlemesine bir yaklaşım ve hassasiyetle ele alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Queerfest'te film gösterimleri oldu... Sesli betimleme yapacak birine ihtiyacım vardı. Rica ettim bir gönüllü ayarlasanız da ben birine muhtaç olmadan sizin organizasyon ekibinizden biriyle bu filmlere girebilsem. Veya işte mesela asansörü olan yerde bir etkinlik düzenleseniz de gelebilsem falan...

Ailenizden, arkadaşlarınızdan biri varsa siz onunla gelseniz... Yani ben ailemden, arkadaşarımdan birine açılmak zorundayım. O beni kabul etmek zorunda. Benimle lgbti etkinliğine gelmeyi kabul etmek zorunda ki ben oraya gelebileyim. (Kuzey)

Bu paylaşım, tek başına fiziksel koşulların uygunluğunun bireyin sanat ve kültür alanlarına erişimi konusunda yaşadığı sorunların ortadan kalkması açısından yeterli olmadığını göstermektedir.

Tatic (2015) bu noktaya dikkat çekmekte ve paydaşlar arası bir yaklaşımla kültür, spor ve boş zaman değerlendirme alanlarında erişilebilir faaliyetler oluşturmasının önemine vurgu yapmaktadır. Bu faaliyetlere bireylerin tam ve eşit şekilde yer almasının sağlanması için ise ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde stratejiler ve eylem planları geliştirilmesine yönelik önlemler alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna ilaveten, tüm paydaşların engelli bireylerin çeşitliliğini dikkate alması ve farklılıklar arasında ayırım yapılmadan bu faaliyetlere katılımın mümkün kılınması konusunda teşvik edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır (s 83-87).

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken ekseninde yapılan paylaşımlar erişilebilirlik ve makul düzenleme konularında çok boyutlu yapısal değerlendirme yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, özellikle farklı kültürlerin gelenek ve görenekleri ile yaşam biçimleri ile kültürlere duyarlı kapsayıcı politika ve uygulamalar önemli gözükmemektedir.

Saukkonen ve Pyykkönen (2008) kültürel politikaların etnik ve kültürel farklılıklara yönelik düzenlemelerin kuşkuyla yer olmayacak şekilde en önemli yanlarından birisi olduğunu belirtmektedir. Bir kamu politikası olarak kültürel politikalar; bireylerin kültürel olarak kendilerini ifade edebilmelerini meşrulaştırmakta, sınırlandırmakta ya da önüne geçebilmektedir. Ayrıca gruba özgü faaliyetleri ve kendini anlama olanakları için gerekli koşulları yaratabilmekte, sanatsal ve kültürel faaliyetler için kaynaklar tahsis edebilmektedir (s.50).

Pfau-Effinger (2005) refah devleti politikalarına ilişkin düzenlemelerde kültürel boyutların dikkate alınmasının önemli olduğunu belirtmektedir. Kültür ve refah devleti politikaları arasındaki ilişkinin spesifik bir toplumsal bağlam içinde gömülü olduğunu, bu ilişkilerin gelişimi ve değiştirilmesi süreçlerinde izlenen yöntem nedeniyle her zaman için politikalar ve kültürel temeller arasında yeterince açık bağlantılar kurulamadığını öne sürmektedir. Buna göre, yer ve zaman düzlemine bağlı olarak, tek bir ve aynı türden politikaların farklı kültürel değerler ve modellere dayanarak oluşturulabildiğini belirtmektedir. Bundan dolayı, benzer politikalar farklı etkiler doğurabilmektedir. Buna karşılık önerisinde, işlevsel eşdeğerler oluşturacak farklı politikaların içine belirli değer veya modeller yerleştirilebileceğini ifade etmektedir (s.10).

Roman bir araştırma öznesinin aktarımları politika ve düzenlemelerin kapsayıcılığı açısından bireylerin yaşadığı çevre, insanlar arası ilişki örüntüleri

ve birlikte yaşam pratikleri gibi kültürel öğelerin de hesaba katılmasının önemli olduğunu göstermektedir. Kültürel faktörlerin başta günlük yaşam etkinliklerine katılım olmak üzere engelli bireyin sosyal ve kültürel çevreye erişimi ile bağlantılı yönlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Eskiden gecekonduda oturuyorduk. Dışarıya çıkınca 50 kişinin sesini duyarsın... Şu anda bizim için bura kapalı ceza evi... Eğlenceliydi bizim orası. Şenliklerimiz olurdu, misafirliklerimiz olurdu. Açık alan tabii katılmasan da seslerini duyuyorsun... Düğünlerimiz bir arada olurdu...

Aslında devlet bize öyle bir imkân sunsa daha iyi olur. Biz salon düğünlerine alışkın değiliz. Mesela bize uygun düğün yerleri yapsa, kültürümüze uygun bizi bir yer olsa... Kaç kere müracat ettiler gittiler yer istediler bize kültür merkezi gibi bir yer için. Belediye başkanı da bir türlü yer bulamadı bize. (Fatih)

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Erişilebilirlik ve makul düzenleme ile bağlantılı olarak yaşanan dezavantajların bir diğer örneğini görme engellilik ile din/inanç olgularının kesişiminde buluyoruz.

Erişilebilirlik ve makul düzenleme gibi yapısal düzlemde yer alan etmenlerin görme engellilik ve din/inanç olguları arasındaki etkileşim süreçlerine kendine özgü etkileri olduğu görülmektedir. Bunların önde gelenlerden birisi bireylerin inançlarını özgür biçimde yaşamalarını sağlayabilecek düzenlemelerdir.

Örneğin ibadet yerlerine sorun yaşamadan kolay bir şekilde erişim sağlanması bu duruma bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir araştırma öznesi ibadet yerlerine ve inanç ile ilgili kaynaklara erişim konusundaki eksiklikler yanında farklılık kimliği ile bağlantılı sorunlar ve inanç olgusu etrafında şekillenen yapısal dezavantajların tümünün kesişiminde yaşadığı sorunları şu şekilde anlatmıştır:

Konuşulmayı konuşursak. İbadet yerlerini. Mesela erişilebilir bir ibadet alanı buldum diyelim. İşte diyelim oradaki kutsal kitapları bile Braille formatında buldum falan. Trans kimliğim ön plana çıkıyor...

Mesela İgbi mücadelesinde neden ibadet alanlarına İgbitlerin erişimiyle ilgili hiçbir mücadele verilmiyor. (Kuzey)

Bu paylaşım, yapısal düzlemdeki temel göstergelerinden birisi olan erişilebilirlik olgusuna farklılıklar odağında ışık tutmaktadır. Bununla birlikte, engellilik ile din ve inanç olguları arasındaki kesişimin yapısal boyutlarına daha kapsamlı biçimde baktığımızda, erişilebilirliğin ötesine geçen bileşenler olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla, yapısal düzeydeki çalışma ve düzenlemelerin erişilebilirlik ve makul düzenlemelerin yanında din ve kültür olgularının toplumdaki engellilik algısı üzerindeki mevcut ve olası etkilerine yönelik konuları da içine alması anlam taşımaktadır.

Imhoff (2017) birçok insan için din ve teolojinin dünyayı anlamlandırma ve dünyadaki yerini anlama açısından merkezi bir konuma sahip olduğunu, ayrıca dinin kültürel olarak engelli imgesini şekillendirmede rolü olduğunu ve engellilik hakkındaki söylemlerde zaman zaman teolojik dilin kullanımına başvurulduğunu ifade etmektedir (s.1)

Creamer (2006) ise erişilebilirliğin fiziki düzenlemeler ve içerici dilden daha fazlası olduğunu, pratikler ve inanç sistemlerinin derinliklerinde kendini hissettirdiğini belirtmektedir. Bunun da ötesinde, çok farklı engellilik deneyimlerinin sunduğu bilgi ve iç görüye dayanan yeni imge, anlayış ve uygulamalar sunulmasına ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir (Creamer, 2006).

“(1) Fırsat ve Kaynaklar” ve “(2) İçerme ve Kapsayıcılık” kategorilerini içerisine alan dezavantaj oluşturan koşullar alt teması işaret edildiği gibi eşitlik ve sosyal adalet ile bağlantılı baskıları ortaya çıkarmıştır. Araştırma öznelerinin yaşadığı deneyimler fırsatlardan eşit biçimde yararlanma, ayrımcılık, erişilebilirlik ve

makul düzenleme gibi çok çeşitli konulara yansımaktadır. Kesişimsellik tüm bu alanlarda yaşanan sorunları ve görüşmecilerin deneyimledikleri yapısal dezavantajların kendine özgü yanlarını daha görünür hale getirmektedir.

Bulgular dezavantaj doğuran koşulların baskı olgusu ile çok yönlü bir ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Bu çok yönlü ilişkilerin bir yönü yapısal düzlemdeki belirleyicilerin doğrudan bazı toplumsal gruplar ve bireyler için dezavantaj oluşturmalarıdır. Diğer yandan, farklılıkları yeterince kapsayıcı nitelikte yapısal düzenlemeler olmaması ayrımcılık veya eşitsizlikler meydana getirmektedir. Başka bir anlatımla, tekil olarak bir farklılığa yönelik yapısal dezavantajları önleyecek önlemler bulunmakta iken, diğer bir farklılığa yönelik benzer tedbirler olmaması ya da tüm kesişim alanlarının yapılan düzenlemelere yeterince entegre edilmemesi bir dezavantaj durumu doğurabilmektedir.

Yapısal dinamiklerin baskı karşıtı uygulama için taşıdığı önemi bu alt tema içerisinde bir kez daha görebiliyoruz. Örneğin, ayrımcılık olgusu mesleki açıdan bir yönüyle birey, grup veya sınıfa yönelik yapılan ayrımcılığın önlenmesi ve ortadan kaldırılmasını ile ilgilidir. Diğer yandan ise, mesleki uygulamalar esnasında herhangi bir ayrımcılığın yer almaması, üstünün örtülmemesi veya kolaylaştırılmamasını öngörmektedir. Bunun ötesinde, tüm insanların tercih ve olanaklarının genişletilmesini kapsamına almaktadır.

4.3.2. Kurumsal Süreç ve Mekanizmalar

Yapısal etmenlere bağlı olarak deneyimlenen baskıların oluşumuna etki eden faktörlerden bir diğeri kurumsal süreç ve mekanizmalardır. Bu çerçevede ele aldığımız baskılar yapısal düzenlemeler ve işleyişlerin hak temelli yaklaşımlar ve uygulamalar bağlamındaki bir analizini içermektedir.

Hak temelli yaklaşımlar konusunda yaşanan sıkıntılar bir önceki temada ele alınan dezavantaj yaratan koşullar ile yakın bir ilişki içerisinde. Hakların

yasalar yoluyla güvence altına alınması, kurumsal düzenlemeler ile bütünleştirilmesi ve uygulamaya etkin bir biçimde aktarılması gibi hususlarda yaşanan sorunlar beraberinde çeşitli dezavantajlar ortaya çıkarabilmektedir. Bununla beraber, görüşmecilerin paylaşımları hak temelli yaklaşımların ve var olan hakların uygulamaya aktarılmasında karşılaşılan zorlukların kendi başına bir baskı unsuru olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

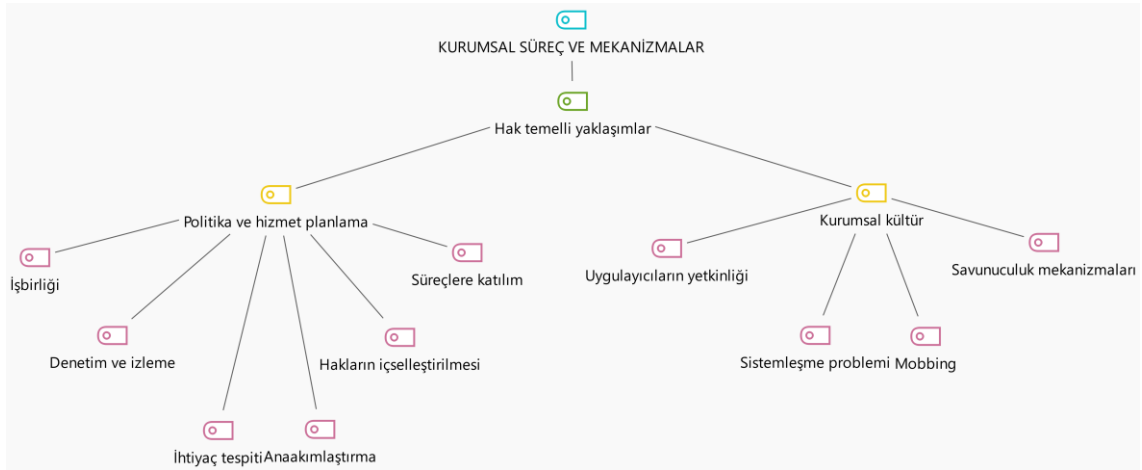
Hak temelli yaklaşım ve uygulamalar sosyal hizmet mesleği açısından merkezi bir konuma sahiptir. Bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve karşılanmasını hakları merkeze alarak değerlendiren hak temelli yaklaşım kapsamında toplum içinde yaşayan tüm bireyler hak sahibi olarak görülmekte, devlet ve devlet dışı aktörlere bu hakların sağlanması açısından çeşitli görevler verilmektedir. Temelinde insan hakları kavramı bulunan hak temelli yaklaşımlar yoluyla yoksulluk, adaletsizlik ve marjinalleştirme gibi konular başta olmak üzere sosyal meselelerde insan haklarının ne şekilde hayata geçirilebileceğine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda, eşitlik ve hakların güvence altına alınması gibi evrensel nitelikteki olgular odağında sorunların temeline inme ve sorunlara kalıcı çözümler getirilmesi için çaba gösterilmektedir (Zengin ve Altındağ, 2016).

İnsan haklarına dayalı yasa ve politikalar görme engelli bireylerin ve toplum içerisinde çeşitli dezavantajlar yaşayan diğer grupların karşılaştıkları yapısal sorunların ortadan kaldırılmasında en etkin araçlar arasında yer almaktadır. Bununla beraber, mevzuat ve politikaların bir uygulama bağlamında yaygınlık ve yerleşiklik kazanması ve uygulayıcıların hak temelli bakış açılarını içselleştirmesinin sağlanması da aynı derecede önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle, hakların yasal güvence altına alınması ve bunu sağlayan yasaları politika ve uygulamalar yoluyla tam olarak hayata geçirilmesi bir bütün olarak baskının ortadan kaldırılmasına zemin hazırlamaktadır.

Paylaşımlarda, hakların güvence altına alınması ve korunmasını temin eden yasaların ve politikaların yaygınlaşmasını ve etkililiğini sağlayan mekanizmalar

ile hayata geçirilmesinde rol alan uygulayıcılar ve kurumsal düzenlemeler gibi çeşitli konulara temas edilmiştir. Bu bağlamda, kurumsal süreç ve mekanizmalar alt teması içerisinde yer alan baskı dinamiklerini “(1) Politika ve hizmet planlama” ve “(2) Kurumsal kültür” adlarını taşıyan iki kategoride tartışmaya çalıştım.

Şekil 9. Kurumsal Süreç ve Mekanizmalar Haritası (Kategoriler ve Boyutlar)

4.3.2.1. Politika ve Hizmet Planlama

Kurumsal süreç ve mekanizmalar alt temasındaki ilk kategori politika ve hizmet planlama süreçlerinden kaynaklanan baskıları içermektedir. Engellilik dışında kalan farklılık kategorilerinin politikalar ve hizmetler bağlamında bütüncül olarak tüm yapısal katmanlarda göz önünde bulundurulması konusunda beliren eksiklikler araştırma öznelerinin işaret ettikleri önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hak temelli anlayışların yerleştirilmesine ilişkin yapısal süreçlerin toplumun tümüne etki eden yönleri bulunmaktadır. Toplumun ve içinde yaşayan tüm bireylerin görme engellilik ve farklılıklar konusundaki hakları temele alan bakış açılarının, yapısal eksenlerdeki düzenlemelerden bağımsız görülmemesi gerekmektedir. Bu anlamda, kurumsal süreç ve mekanizmaların hem yapısal

unsurların inşa edilmesine yönelik hem de bu yapısal inşanın toplumsal yaşam içine işlenmesi açısından bir karşılığı olduğu ifade edilebilir.

Bu kategori içerisinde; “anaakımlaştırma”, “hakların içselleştirilmesi”, “süreçlere katılım”, “ihtiyaç tespiti”, “denetim ve izleme” ve “iş birliği” adlarını taşıyan baskı boyutları yer almaktadır.

‘Görme Engellilik ve Cinsiyet’

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde ilk olarak hak temelli yaklaşımların kuramsal süreç ve mekanizmaların tümüne yayılacak biçimde tasarlanmasının önemine işaret eden değerlendirmeler olmuştur. Bu bağlamda, herşeyden önce bütünlüklü planlama ve anaakımlaştırma problemlerine değinilmesi mümkündür. Bir araştırma öznesi kesişim alanlarında karşılaşılan baskıların anlaşılması ve çözümü açısından yapısal etmenlerin çok katmanlı niteliğinin dikkate alınması gerektiğinin şöyle altını çizmiştir:

Yani yasalar çok önemli bir. Atanan amirler inanılmaz önemli iki.
Hakkaniyet önemli üç... (Fidan)

Bütünlüklü planlama ve anaakımlaştırma çalışmalarının hem hakların tanınması ve yasal zeminde korunmasının temin edilmesi hem de pratik olarak yaşama yansımalarının sağlanması açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, yapısal süreçlerin hak temelli yaklaşım ve uygulama örgüsünü kapsayacak ve boşluk bırakmayacak bir şekilde tasarlanması ve işler kılınması baskının önlenmesine dair temel bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, topluma yayılan biçimde hakların içselleştirilmesini sağlayacak yapısal planlamalar da gerekli olmaktadır.

Politikaların bu konuda geliştirilmediğini düşünüyorum. Politikalar geliştirilse mesela kadının insan hakları ile ilgili eğitimlerin verilmesi hiç önemsenmiyor. Onlar önemsense erkeklere de ayrıca eğitimler

verilse ama içselleştirilmiş şekilde bunlar böyle bir seminerde yapılacak işler değil yani. (Defne)

Araştırma öznelerinin aktarımları, hak temelli yaklaşımlar odağına alan mekanizma ve uygulamaların tüm kurumsal ve toplumsal süreçlerde işler olmasının önemine işaret etmektedir. Dolayısıyla, farklılıkların haklarını güvence altına alan yasa ve politikaların oluşturulmasını sağlayacak yaklaşımların benimsenmesi, bunların hayata geçirilmesini kolaylaştıracak mekanizmaların oluşturulması, uygulayıcı konumunda bulunan aktörlerin buna uygun olarak görevlerini yerine getirmesinin temin edilmesi ve toplumsal düzeyde haklara yönelik bilinç düzeyinin artırılması dahil tüm saç ayaklarının yapısal boyut içerisinde dikkate alınması önemli gözükmektedir.

“Bütün insanlar eşittir haklar bağlamında. Ama aslında bütün insanlar farklıdır” (Selvi) şeklindeki ifadesiyle bu hassas sürece işaret eden bir araştırma öznesi yapısal unsurların kurumsal ve toplumsal boyutlara dokunan yönlerini şöyle aktarmıştır:

Tam bir sosyal devlet anlayışının yerleşmesiyle ilgili olduğunu düşünüyorum. Bunun için de görüş açısından ve iletişim açısından kapalı insanların açılması gerektiğini düşünüyorum. (Selvi)

‘Görme Engellilik ve Yaş’

Araştırma öznelerinin görme engellilik ve yaş kesişiminde temas ettikleri ilk baskı boyutu bütünlüklü planlama ve anaakımlaştırma problemlerine ilişkindir. Burada ayrıca toplumda hakların içselleştirilmesini sağlayacak yapısal planlamalara da değinilmektedir.

Önceden belirtildiği gibi, hak temelli yaklaşım ve uygulamalar açısından yasa ve politikaların yanısıra bu hakların yaşam alanlarında karşılık bulmasını sağlayabilecek mekanizmalar da önem arz etmektedir. Ancak yukarıdaki işaret edildiği gibi, hak temelli baskıların önüne geçilmesinde her şeyden önce

toplumsal olarak insan haklarının tanınması ve kabulüne ilişkin etkin planlama gereklidir. Bu bakımdan, söz konusu çok katmanlı sürecin yapısal boyutlarıyla ilgili önemli bir bileşen toplumun farklılıklar ve haklar konusunda bilinçlendirilmesine ilişkin düzenleme ve çalışmalardır.

Bundan dolayı, bu nokta üzerinde biraz daha durulması önem taşımaktadır. Haklar ve farklılıklar konusuna yönelik bütüncül anlamdaki derinlemesine ve hassas yaklaşımların yasa, politika ve uygulamalar yanında toplumsal bilinçlendirmeyi de içermesi gerekmektedir. Bir başka ifadeyle hakların tüm kurumsal öğeler ile birlikte toplumsal süreçlerde geçerlilik kazanması ve özümsemesinin baskıyı üreten süreçlerin önlenmesi açısından önemli gözükmektedir.

Ders olarak konulması gerekiyor okullarda... Böyle bir toplumsal ders, toplum dersi diye bir şey koy. (Kamelya)

Aslında bunların ilkokullardan başlayarak program olarak eğitimlerde yer alması daha doğru bana kalırsa... Bir eğitim politikasının olması gerekiyor diye düşünüyorum. (Ahmet)

Bir politika meselesi, bir ders meselesi. (Orhan)

Araştırma öznelerinin dile getirdikleri bir diğer sorun alanı hizmet ve politika yapım süreçlerine etkin bir şekilde katılım sağlama konusu olmuştur. Yani insanların kendileri ile ilgili yapılan düzenlemelerde dışarıda bırakılmamaları ve yapısal süreçlerin gerçek anlamda bir parçası olmaları, olumsuz yaşam deneyimleri ve karşılaşılan baskıları bizzat ifade edebilmeleri kritik bir konumda durmaktadır.

Bu anlamda, hakların korunması ve ilerletilmesi açısından tüm yapısal süreçlerin katılımcılığı sağlayıcı mekanizmalar yoluyla güçlendirilmesi önemli görünmektedir. Bundan dolayı, dezavantajlı gruplar hakkında yapılan

düzenlemelerin bizzat kendilerinden yola çıkılarak tasarlanması ve geliştirilmesi hak temelli yaklaşımın önemli bir ayağını oluşturduğu öne sürülebilir.

Katılım ilkesi, tüm insanların haklar ve temel özgürlüklerin gerçekleşmesinde rol oynayan medeni, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik yaşama etkin ve özgür bir biçimde anlamlı düzeyde dahil olmasını ve katkı sağlamasını temel almaktadır. Bu bağlamda, program süreçlerini oluşturan değerlendirme ve analiz, tasarlama, uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarının tümünü etkin bir katılıma olanak sunması önemlidir (UNFPA, 2010, s.75).

Araştırma özneleri yapılan çalışmalar ve düzenlemelere kendilerinin görüşlerinin alınması, deneyimlerinin göz önünde bulundurulması ve süreçlere etkin olarak katılım sağlayabilmeleri hususlarına dikkat çeken paylaşımlar yapmıştır. Örneğin bir araştırma öznesi katılımcılığı sağlayan yaklaşımların taşıdığı öneme şu şekilde vurgu yapmıştır:

Bizim istediğimiz yemek davetleri değil. Bir sorun bakalım ne istiyorsunuz diye, bir sorun. Sorun yani sorunlarını sorun. Yoksa etkinlikti şeydu buydu değil. (Kamelya)

Ortaya çıkan bir diğer önemli konu etkili ihtiyaç tespiti yapılması konusudur. Araştırma özneleri farklılıkların yanında içinde bulunulan koşullar, yaşanan bölgenin özellikleri ve kültürel faktörlerin kesişiminin yaşanan baskı deneyiminde oynadığı role temas etmiştir. Bunların tümünün hizmet ve politika geliştirme süreçlerinde dikkate alınması gereken hususlar olduğuna işaret etmektedirler.

Örneğin sonradan görme engelli olduğunu belirten bazı araştırma özneleri görme engellilik, yaşlılık ve sonradan görme engelli olma durumunun ortaya çıkardığı kendine özgü sorunlara ve ihtiyaçlara ışık tutmaktadır. Burada, tüm bu bireysel hususlar yanında aile, toplum, iş yaşamı ile ilgili konular gibi birçok

farklı alanın kesişimlerinin de göz önünde bulundurulmasını gereken etmenler olduğu anlaşılmaktadır.

Yaşlanma sürecinde bu körlüğün kaynaklı destek talebinin yanısıra yaşlılığından kaynaklı destek talebi de ortaya çıkacaktır. Daha fazla desteğe ihtiyacın oluyor. (Ferman)

Hani yaşlılık hakikaten çok zor. Yaşlılarda böyle engelli durumuna düşmek çok büyük zorluk... Hayata adapte olmak zor... İlk iki sene ben dünyaya adeta küstüm diyebilirim...

Her şey zor oldu. İnsanlarla anlaşmam, insanlarla istişarede bulunmam veya toplum içerisinde kendimi dışlanmış gibi hissettim... Ailemle olsun sorun oluyor, çocuklarımla olsun sorunlarım oluyor... Çok sorunlar getiriyor. (Ayhan)

Görme engelli olmak özellikle sonradan olmanın sıkıntısını çektim hala da çekiyorum... Öncelikle kendimin bir adaptasyon süresi oldu ancak kabullendik...

Ailem eşim kızım akrabalarımız bir türlü benimseyemiyorlardı bana yakıştıramıyorlardı... Üç katlayarak ben ailemde yaşadım bunu... Orayı aştık ama toplumun davranış biçimini bir türlü aşamadım.

Toplumun eğitimi içerisinde aile de var. Ama özellikle engellisi olan bir ailenin öncelikli eğitim sürecine alınması gerekir. (Güven)

Paylaşımların birçoğu ihtiyaçların tespiti açısından birey yanında etkileşim halinde olunan sistemler ve bilhassa ailenin de sürecin önemli bir parçası olduğuna işaret etmektedir. Bu bakımdan bulgular, engelli bireyler yanında aile üyelerinin ve bütün olarak aile sisteminin de çeşitli sorunlar ile karşılaşabildiğini ve desteğe ihtiyaç duyabileceğini ortaya koymaktadır (Fuat vd. 2003, s.163).

Örneğin Senjam (2020)'in Covid-19 sürecine ilişkin yaptığı çalışma salgının görme engelli bireylerin başta sağlık bakımına erişimi olmak üzere kendine özgü çeşitli zorlukları içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, salgının sağlık ve iyi olma hali, günlük faaliyetler, sosyo-ekonomik boyular ve yaşam kalitesi gibi konulardaki etkileri üzerinde durmaktadır. Bu etkilerin engelli birey,

aile üyeleri, topluluk ve hizmet sunuculara yönelik içerici hizmet planlaması yoluyla önüne geçilmesi ve azaltılmasının mümkün olduğuna işaret etmektedir (s.1370).

Paylaşımlarında yer bulan bir diğer önemli nokta uygulamaların denetimi ve izlenmesi konusundaki sorunlar olmuştur. Bir araştırma öznesi görme engeli ve yaşı nedeniyle haklarının görmezden gelinmesine ve kurallara riayet edilmemesine yönelik bir örneği şu şekilde açıklamıştır:

Devlet bizim adımıza halk otobüslerine para ödüyor... Parayı devletten aldıkları halde bizi gördükleri zaman almıyorlar, kaçıyorlar, bindirmiyorlar...

Herkes gibi otobüsün geldiğini tespit edemiyorum ki ben, etsem bile benden önce görmüş olanlar benden önce biniyorlar veya önümde oluyorlar...

Bakanlığa telefon ettim, belediyeye telefon ettim. Ondan sonra bana şey geldi işte mesaj geldi işte biz uyardık bir daha böyle bir şey olmayacak fakat aynı şeyler yine devam ediyor. Değişmedi, aynı sorunlar devam ediyor (Ayhan).

Bu bağlamda, hak temelli yaklaşımların yapısal süreçlere etkin bir şekilde entegre edilmesi için hizmet ve politikalara ilişkin değerlendirme, analiz ve tasarlama bileşenleri kadar uygulamaların etkili takibi ve izlemeleri de gerekli görünmektedir.

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Hak temelli yaklaşımların yapısal süreçlere bütünlüklü olarak entegre edilmesinde ve anaakımlaştırılmasında önem arz eden bir diğer konu ilgili kurumların tümünün hak ihlalleri ile ilgili olarak eşgüdümlü bir biçimde hareket etmesidir. Bir başka anlatımla, ilgili tüm kurum, kuruluş ve organizasyonların benzer düzeylerde işleyişlerini düzenlemesi önemli gözükmektedir.

Sosyal hizmetler alanında kamu kurumları ve özel sektörün yanı sıra sivil toplumun da başta savunuculuk olmak üzere önemli rolleri ve işlevleri bulunmaktadır. Paylaşımlar, savunuculuk anlamında kesişimsellik perspektifi ve baskı süreçlerinin göz önünde bulundurulmasının önemine işaret etmektedir.

İnsan haklarının korunmasına ilişkin mekanizmaları dar bir bakış açısıyla ele aldığımızda, yalnızca devletlerin görev ve sorumluluklarına ilişkin noktalar anlaşılabilir. Devletlerin birey hak ve özgürlüklerinin korunması ve bunların hayat geçirilmesinde gerekli kaynakların oluşturulmasında önemli bir rolü vardır. Bununla beraber, geniş anlamda insan haklarının kavramsallaştırılmasının günlük yaşamda, toplum içerisinde ve organizasyonlarda insan hakları kültürü oluşturulması ile ilgili hedefi vardır (akt: Staub-Bernasconi, 2012, s.35; Ife, 2001; Wronka, 2007).

Kesişimsel baskılar ve hak ihlalleri ile ilgili olarak kamu kurumları ve özel sektörün yanı sıra sivil toplumun da başta savunuculuk olmak üzere önemli rolleri ve işlevleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, yalnızca tek bir alana ağırlık verilerek diğer farklılıklar nedeniyle yaşanabilecek dezavantajların göz ardı edilmesi, bireyin yaşadığı yapısal temellere dayalı sorunların anlaşılmasının ve görünür olmasının önüne geçebilmektedir.

Hausen ve Launiala (2015) insan hakları temelli yaklaşımın iki yönlü bir amacı bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki insanların hak talebinde bulunması ve haklarını kullanması bakımından güçlendirilmeleridir. Diğerisi ise yoksul, zayıf düşürülmüş, marjinalleştirilmiş ve kırılabilir grupların haklarına saygı gösterilmesi, korunması ve yerine getirilmesi yükümlük ve sorumluluğunu taşıyan aktörlerin kapasitelerinin artırılması, bunun yanında bu yükümlülük ve görevlere uygun riayet edilmesinin sağlanmasıdır (Hausen and Launiala, 2015, s.8).

Bir araştırma öznesi görme engellilik ve cinsiyet kimliği kesişiminde verdiği örnekte hak ihlalleri konusunda karşılaştığı sorunların çözümlüne yönelik mekanizma eksikliğine şu şekilde değinmiştir:

Ben hak ihlali noktasında kendimi savunabileceğim, hani hem engelli hem lgbti olarak uğradığım bir hak ihlalini savunabileceğim yer bulamıyorum (Kuzey).

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Diğer kesişim alanlarına benzer biçimde görme engellilik ve etnik köken alanında da öncelikle hakların içselleştirilmesinin önemini gösteren değerlendirmeler olmuştur.

Bir araştırma öznesi planlamaların çocukların erken yaşlarda bilinçlendirilmesini sağlayacak biçimde öngörülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, baskı döngüsünün önüne geçilmesi açısından yapısal düzeydeki faktörlerin oynadığı role şöyle dikkat çekmiştir:

Bunu bir politika haline getirmek, okul öncesinden, belki üç dört yaşındaki kreşlerdeki çocuklardan başlamak gerekiyor. Çünkü ileride oluşabilecek kalıpları kırabilmek çok zor.

Drama, oyunlar oynayabilirler. Belki birisi engelli çocuk olabilir oyunda birisi farklı bir şey olabilir. Birisi yabancı çocuk olabilir. Birbirilerini kabullenmeleri anlamında. (Yasemin)

'Görme Engellilik ve Din/İnanç'

Politika ve hizmet planlama ile ilgili olarak görme engellilik ve din/inanç kesişiminde açığa çıkan kendine özgü yönler bulunmaktadır. Bunlar arasında öne çıkan temel konu hak olgusunun din, inanç ve kültür ile temas eden noktalarıdır.

Yaşanılan yer ve kültüre ilişkin paylaşımlar baskının anlaşılması ve önüne geçilmesinde birtakım veriler sunmaktadır. Ayrıca hakların evrensel ve bağlamsal düzlemdeki ele alınışı ya da küresel ve yerele dayalı yaklaşım ve uygulamalar gibi ikili düşünce yapılarına alternatif bakış açıları oluşturulmasına ışık tutmaktadır.

Ife (2012) insan haklarının doğası gereği evrensel bir nitelik taşıdığını belirtmektedir. Bununla birlikte, post modern dönem içerisinde ağırlık kazanan çoklu anlatıların oluşturduğu parça parça yaklaşım ve yerelleşme ile bağlam ve görelilik kavramlarına olan artan vurgu ile beraber kendini gösteren evrensellik ve bağlamsallık ikiliğinin insan hakları temelli sosyal hizmet açısından ana bir zorluk olduğunu ifade etmektedir (s.160)

Sosyal sorunlar ile yüzleşen kişi ve grupların söz konusu problemler ve bunların çözümüne ilişkin deneyimleri ve düşüncelerinin dışarıda bırakılması alternatif hakların kavramlaştırılması ve hayata geçirilmesinde sınırlılıkları beraberinde getirmektedir. Diğer yandan, her bir deneyim için farklı hakların oluşturulmaya çalışılması sınırsız bir haklar dizgisini gerektirmektedir.

Bundan dolayı, bu ikiliğin zorunlu olarak bir tarafında durmak yerine, evrensel nitelikte olan aynı zamanda bağlamsal, yerel ve kültürel öğeleri mümkün olduğu ölçüde dikkate alan yasa ve politikaların oluşturulması önemli görünmektedir. Yine sorunları yaşayan bireylerin deneyimlerinden yola çıkılması temel bir hareket noktası olarak önümüzde durmaktadır.

Çok büyük fark var. Bunu kağıtlara dökmek mümkün değil. Kültür çok önemli. (Orhan)

Bazı kesimlerde daha farklı oluyor. Daha eşit bir ilişki kuruyorlar. (Ferman)

Dini inancı yüksek biri dini inanca saygısı gereği sana yardımcı oluyor. Diğerleri biraz bilinçliyse vatandaşların verdiği bilinçle yardımcı

oluyor. Bir bölümü ise yasaları biliyor. Evet senin böyle bir hakkın var bunu böyle yapmak veya olmak zorunda. Bunu yüzdeye vurduğumuzda bu %5'i geçmeyen bir rakamdır. (Güven)

Bir araştırma öznesi ise anaakımlaştırma ve kurumlararası iş birliği problemlerine odaklanmış ve özellikle sivil toplumun farklılıkların uğradığı hak ihllalarının önlenmesi kapsamında oynadığı rolüne işaret etmiştir.

Yani biz de buralarda böyleyiz hak iddia ettiğimizde bunun bir maddi boyutu varsa o maddi boyut desteğini hiç alamıyoruz bu tür sivil toplum örgütlerinin maddi desteğe de ihtiyacı vardır. Maddi desteği yeterli olması halinde hak arayışı çalışmalarının daha yoğun olacağını düşünüyoruz. (Güven)

4.3.2.2. Kurumsal Kültür

Kurumsal süreç ve mekanizmalar kapsamında yer alan ikinci alt tema hak temelli yaklaşımları yansıtacak kurum içi kültür oluşturulması ile ilgilidir. Bireylerin kurumsal yapılar içerisinde maruz kaldıkları baskılar bireylerin iyi olma halini çok yönlü olarak etkilemektedir. Bundan dolayı kurumsal yapılar içerisinde insan haklarına dayalı işleyiş ve mekanizmaların oluşturulması önem arz etmektedir. Daha önceden belirtildiği gibi hakların korunması, yaygınlık ve yerleşiklik kazanmasında yalnızca mevzuat ve politikalar yeterli olmamaktadır. Bunun yanında, hak temelli bakış açısını özümsemiş kurumsal yaklaşım ve uygulamalar da gerekmektedir.

Araştırma özneleri bu noktada, gerek tüm yapısal süreçlerin bir bütün olarak, gerekse her bir organizasyonel yapı içerisinde evrensel insan hakları değerlerinin sağlamaştırılması ve yaygınlaştırılması ile ilişkilendirilebilecek noktalara temas etmişlerdir.

Bu bütünlüklü bakış açısı, baskı karşıtı kuram ile uygulama arasında bağlantı kurulması açısından da yol gösterici olmaktadır. Çünkü baskı karşıtı uygulamanın sosyal hizmet sunum süreçlerinde sistemli bir şekilde hayata

aktarılması için, örgütsel yapıda ve kültüründe geniş ölçekli değişiklikler gerekli olabilmektedir (Strier ve Binyamin, 2013, s.2096).

Ramsundarsingh ve Shier (2017) kurumsal yapılarda baskı karşıtı uygulamaların yeri ve önemine ilişkin çalışmasında sosyal hizmet kuruluşlarının görevlerini tam olarak yerine getirebilmeleri için müracaatçıların baskı deneyimlerini anlamaları, kurum ve kuruluşlar içerisinde oluşabilecek baskıların önüne geçilmesini sağlayabilecek yöntemler geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır (s.2309).

Dennissen, Benschop ve Van den Brink (2020) ise kurumlardaki farklılık yönetiminin kesişimsellik perspektifi bağlamında değerlendirilmesinin önemine değinmektedir. Kesişimselliğin henüz kuramsal göstergelerde tam olarak ortaya çıkarılmamış bir konu olduğunu belirtmekte, farklı kimlik kategorileri, eşitsizlik yaratan koşullar ve bunların kesişimlerinin karmaşık yapısının farklılık yönetim uygulamalarını ne şekilde etkilediği konusunda yeterli bilgi olmadığını ifade etmektedir. Bu bakımdan, kesişimsellik perspektifinin politik bağlamda kuramsallaştırılmasının kesişimselliğin kurumsal politikalar ve dezavantajlı gruplara yönelik politik stratejiler geliştirilmesi açısından taşıdığı önemin anlaşılmasına olanak sunacağını öne sürmektedir. Bununla beraber, yaptıkları çalışmada örneğin çoklu kesişim kimliklerinin birbirini pekiştiren yönleri olması nedeniyle kurumsal eşitsizliklerin ayrı ayrı ele alınarak ortadan kaldırılamayacağını ifade etmektedirler. Başka bir ifadeyle, tek bir kategoriye odaklanmış farklılık ağlarının yapısal ve politik olarak kesişimsellik yaklaşımını içermeyeceği ve kurumsal yapılardaki statükoyu başarılı bir şekilde değiştiremeyeceğini savunmaktadır (s.220-237).

Kurumsal kültür kategorisi altında; “mobbing”, “savunuculuk mekanizmaları”, “sistemleşme problemi” ve “uygulayıcıların yetkinliği” ile ilgili baskı boyutları ele alınmıştır.

'Görme Engellilik ve Cinsiyet'

Görme engellilik ve cinsiyet kesişiminde karşımıza çıkan ilk baskı boyutu mobbing ile bağlantılı süreçler olmuştur. Bir araştırma öznesi deneyimlediği baskı süreçlerini şu şekilde aktarmaktadır:

Psikolojik şiddet yaşadım, hala da yaşıyorum. Beni alt etmek için, beni silikleştirmek için, benim özgüvenimi indirmek için... Amirine söylemelisin denilebilir. Ama doğru değil, olmuyor. Kadın olunca hiç aktaramıyorsun. (Fidan)

Buraya yeni gelen görme engelli bir kadın arkadaş var. Geçen yıl yan okuldaymış kadını barındırmamışlar. Burnundan getirmişler... Sen neye dayanarak bunu yapıyorsun. Yani engellenmeye çalışılıyor. (Bora)

Bu örnekte de görüldüğü gibi, yapılan değerlendirmelerde üzerinde durulan konulardan birisi örgütsel yapı içerisinde karşılaşılan hak ihlallerinin incelenebileceği mekanizmaların eksikliği ile ilgili olmuştur.

Bireyin engeli ve sahip olduğu diğer farklılıkları nedeniyle kurumsal yapı içerisinde karşılaştığı hak ihlallerini hızlı ve rahat bir şekilde bildirebileceği ve çözüme ulaşabileceği kurum içi mekanizmalar bulunmaması bir baskı alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın bu konudaki bulguları, engellilerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara ilişkin olarak ulaşılan çeşitli araştırmaların sonuçları ile ortak noktaları bulunmaktadır (Anıl, 2019, s.84,85; Nasibov,2017 s.47-48; Ölmezoğlu,2015 s.32-36).

Sorunların anlatabileceği yer olmalı. Bu amirlerle olmuyor... Sistematik hale gelmeli. (Fidan)

'Görme Engellilik ve Yaş'

Görme engellilik ve yaş kesişiminde üzerinde durulan problem alanlarından birisi sistemleşme problemi ve beraberinde ortaya çıkan kişiye bağlı

uygulamalar olmuştur. Hizmet sunumunda kişiye bağlı olan ve keyfi olarak nitelendirilebilecek uygulama ve yaklaşımlar açık veya örtülü bir şekilde hak ihlallerini ortaya çıkarabilmektedir. Ya da var olan hak ihlallerinin etkin bir şekilde savunulmasının önüne geçilebilmektedir.

Bir araştırma öznesi kişiye bağlı olmayan sistemsel işleyişin önemine şu şekilde işaret etmiştir.

Dört dörtlük bir uygulama yok. Sistematik dediğimiz yapının... Tabi ki kişiden kişiye değişebiliyor. (Ahmet)

Bu paylaşım, birey ve grupların haklarının korunması için yasal ve politik düzenlemeler yanında keyfi uygulamaya yer bırakmayacak bir sistemin oluşturulması ve sürdürülmesinin önemini altını çizmektedir.

Kurumsal süreçlerde karşılaşılan baskıların birey üzerinde çeşitli etkileri olabildiğini görüyoruz. Bunlardan biri yaşanan baskı deneyimi nedeniyle bireyin hizmetlerden yararlanma konusunda kaygılar yaşamaması veya hizmet almaktan vazgeçmesi gibi önemli sonuçlar doğurma riskinin olduğunu ifade edebiliriz. Araştırma öznelerinin aktarımlarında bu risklere temas eden çeşitli yaşam deneyimlerine rastlıyoruz. Örneğin, bir araştırma öznesi bir hizmetten faydalanmak amacıyla yaptığı başvurusunun kabul edilmesi sürecinde karşılaştığı kurumsal önyargının süreç üzerinde ortaya çıkardığı risk durumuna değinmiştir.

Önce kabul etmediler... Yaş haddini koydu ortaya... Hayır kendimi kabul ettireceğim dedim... Pekâlâ dediler mülakata gelebilirsin... Mülakatı kazandım girdim. (Kamelya)

Bu örnekte başvuru sonucu olumlu olsa dahi, görüşmecinin bireysel çabasının süreçte önemli bir etmen olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, hizmet sunan kurum ve kuruluşların değerlendirme süreçlerinde farklılıklar ve baskı olgularını

dikkate alan hak temelli yaklaşım ve bakış açılarının yerleşiklik kazanmasının önemine işaret etmektedir.

'Görme Engellilik ve Cinsel Yönelim/Cinsiyet Kimliği'

Görme engellilik ve cinsel yönelim/cinsiyet kimliği kesişiminde sistemleşme, kişiye bağlı uygulamalar ve hak temelli yaklaşım ve bakış açılarının yerleşiklik kazanması ile bağlantılı baskı boyutlarının bir bütün olarak görebileceğimiz örnekler bulunmaktadır.

Söz konusu süreçlerin yaşanması bir yana, bireyin bunlar ile karşılaşabileceğini düşünmesi dahi bir baskıya neden olabilmektedir. Bu noktada uygulayıcıların bilinç ve yetkinliği de devreye girmektedir.

Hem engellisiniz... Hem de transsınız. Üstüne iki artı bir yani...

Tamamen karşıdaki ne kadar bilinçliyse o kadar tutunabiliyorsun... Yani karşıdaki kişi bilinçli değilse, açık değilse, homofobikse, engelli karşıtıysa falan yapabileceğin hiçbir şey yok. (Kuzey)

Öznelerin anlatıları çeşitli kurumsal süreçlerde farklılıklara ve haklara yönelik gerekli duyarlılık ve anlayışın gösterilmemesinden kaynaklı olarak deneyimlenen baskılara örnekler barındırmaktadır.

Bu bağlamda, özellikle politika ve hizmetlerin sahada uygulayıcısı konumunda bulunan aktörlerin farklılıklar ve haklar konusundaki tutumları gündeme gelmektedir. Başka bir ifadeyle, sosyal hizmet eğitim süreçlerinde sıklıkla üzerinde durulduğu gibi hizmetlerin sunumu açısından hem kuramsal bilgiler hem de uygulamaya aktarma becerileri aynı ölçüde önem arz etmektedir.

Bu hakların yalnızca belgeler içerisinde yer bulan soyut kavramlar olarak kalmaması, politika ve hizmetlerin sunumundan görevli aktörlerin tutum ve davranışlarında somut yansımalar bulmasına yönelik bir durumdur. Bu

bakımdan, baskıya zemin hazırlamayacak şekilde uygulamaya yön verilmesini gerekli kılmaktadır. Yani hakların kağıt üzerinde kalmayarak gerçek yaşamda hissedilmesini ve deneyimlenmesini ifade etmektedir.

Sosyal hizmet temelinde ifade edilecek olunursa Küçükkaraca (2005)'ın belirttiği gibi sosyal hizmet uzmanlarının farklılıkları anlaması ve müdahale sürecini farklılıklara karşı herhangi bir önyargı beslemeden yürütmesi önemlidir. Farklılıklar dikkate alınmadan gerçekleştirilecek bir mesleki çalışmada müracaatçının bulunduğu yerden başlanması konusunda sorunlar yaşanması muhtemeldir (s.107).

Dolayısıyla, yaş kesişiminde de belirtildiği gibi baskıların öne çıkan bir yanını hizmetlere erişim veya hizmetlerden yararlanılma süreçlerinde ya da yaşamın herhangi bir alanında kurumsal aktörler ile olan etkileşimler esnasında meydana gelen olumsuz deneyimler ve kaygılar oluşturmaktadır.

Bir araştırma öznesi, hak temelli anlayışın uygulama süreçlerine yansıtılmasının önünde engel oluşturan bakış açıları ile kurumsal süreçlerin uygulayıcıları konumunda bulunan aktörler ile yaşanan birebir deneyimlerin ürettiği kaygıları şöyle örneklendirmiştir:

Engellilerin kısırlaştırılmasını savunan rehabilitasyon merkezi yöneticileri var... Hani bir kişinin bir de eşcinsel olduğu ortaya çıkarsa trans olduğu ortaya çıkarsa... Neler yaşanabileceğini bilmiyoruz.
(Kuzey)

'Görme Engellilik ve Etnik Köken'

Görme engellilik ve etnik köken kesişiminde sistemleşme ile bağlantılı konulara temas edilmiştir. Bir araştırma öznesi, farklılıkları dikkate alan sistematik yaklaşımların önemine işaret etmiş ve yaşam deneyimleri ile bağlantılı olarak görüşlerini şu şekilde aktarmıştır.

Herkes için sistemi kurgulamak lazım... Ama yeni yeni bu konuda adımlar atıldıkça...

Yani sistemi buna göre de kurgularsanız, çocuklar birlikte oyunlar da kendi aralarında üretecekler, birlikte yaşamayı öğrenecekler. Farklıyla yaşamak böyle bir şey zaten. (Celil)

“Görme Engellilik ve Din/İnanç”

Görme engellilik ve din kesişiminde üzerinde durulan konu sistemleşme problemleri ile ilgili olmuştur. Bir araştırma öznesi görme engel ve inanç bağlamında yaşanan sorunları yasal düzenlemeler yanında uygulayıcıların farkındalık düzeylerine ve toplumdaki anlayışlara yönelik yaptığı bütüncül değerlendirme yoluyla aktarmıştır:

Yasalarda da var tabiki eksikliklerimiz. Uyguladığımız sistemlerde var. Ama kafalarda kalktıkça bu ayrımlar kalkar. Öncelik kafalarda kalkmasıdır. Çünkü yasa denilen şey anlayışların bir formata dökülmesidir... Eğer biz birlikte yaşamayı daha kolay hale getirirsek kafa olarak...

Çok iyi niyetli de olsa kamu yöneticileri neyi nasıl yapacaklarını bilmedikleri için iyi iş yapıyoruz diye yanlış iş yapabilirler... İşin kolayına kaçmadan her kurumun kendi alanına ilişkin uygulamaları gerçekleştirmesi mümkün. (Ferman)

“(1) Politika ve Hizmet Planlama” ve “(2) Kurumsal Kültür” kategorilerinden meydana gelen politika ve hizmet süreçleri alt teması yapısal düzenlemeler ve işleyişlerin hak temelli yaklaşımlar ve uygulamalardan kaynaklı olarak deneyimlenen baskıları açığa çıkarmıştır.

Dezavantaj yaratan koşullar ile bir bütün olarak değerlendirdiğimizde baskı karşıtı uygulamalarında takip edilen sürecin farklılıklara yönelik baskı ve hakların ele alınmasında güçlü bir çerçeve oluşturduğunu söyleyebiliriz. Mesleki bilgi, beceri ve değerlere dayalı olarak inşa edilen ve savunuculuk ile beslenen, ayrıca mümkün olduğunca bireyselleştirilmiş ihtiyaç ve güçlü yanlara dayalı

etkili hizmet planlama, uygulama ve izlemeler farklılık nedeniyle deneyimlenen baskıların önüne geçilmesi ve hak temelli yaklaşımlar ile uygulamaların güçlendirilmesi açısından yapısal nitelikte bir işleve sahiptir. Aynı zamanda sistemsal yaklaşım ve ilkelerin kurumsal düzenlemelere yerleştirilmesi açısından örnek teşkil etmektedir.

Burada ayrıca, kurumsal süreçlerde herhangi bir baskı ile karşılaşma riskini ortadan kaldıracak düzenlemeler ve süreç işleyişlerinin inşa edilmesinin önemi açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda, kurumsal yapılar içerisinde hakların korunmasına yönelik mekanizmalar oluşturulması ve evrensel insan hakları değerlerinin yerleştirilmesini sağlayacak yönetim ve işleyiş süreçleri geliştirilmesinde baskı karşıtı uygulamaları dikkate alan kurumsal sosyal hizmetler ve kesişimsellik öğelerinin bir arada değerlendirilmesine vurgu yapılabilir.

Bulgular gösteriyor ki, hak temelli yaklaşımlar ve uygulamalar başta hakları düzenleyen yasalar olmak üzere, yasaların uygulamaya aktarılmasını sağlayan politikalar, kurumsal mekanizmalar, uygulayıcılar ve devlet dışındaki aktörler gibi çok çeşitli bileşenlerin baskının önüne geçilmesinde göz önünde bulundurulmasını gerekli kılmaktadır.

Diğer yandan, yapısal bileşenlerin toplumsal ve kişilerarası boyutları ilgilendiren yönleri de bulunuyor. Yapısal süreçlerin bir yanını toplumsal yaşam içerisinde insan haklarının tanınması, kabulü ve özümsemesine ilişkin bir kültürün yerleştirilmesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla, sistemleşme yoluyla yapısal düzlemde, kurumsal yapılar içerisinde ve toplumsal yaşamda evrensel insan hakları değerlerinin sağlamlaştırılması sürecin birbirinden ayrılmayan yönlerini meydana getirmektedir.

5. BÖLÜM

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, baskı karşıtı uygulamanın kuramsal ilkeleri ve kesşimsellik yaklaşımının sunduğu perspektif doğrultusunda, görme engelli bireylerin karşılaştıkları baskıların neler olduğunu ve bu baskıların görme engelli bireylerin yaşamlarını ne şekilde etkilediğini anlamaya çalıştım. Ayrıca kesşimsellik perspektifinin baskı karşıtı uygulamalar açısından neler sunabileceğini belirlemeyi hedefledim.

Kuramsal çerçeve kısmında belirtildiği gibi, baskı karşıtı uygulamalar bir yandan baskı dinamiklerini oluşturan ve yeniden üreten sistemlerin anlaşılması ile ilgilenmektedir. Diğer taraftan, müracaatçılar ile gerçekleştirilen mesleki çalışmaların baskı içermeyecek biçimde tasarlanmasını ve yürütülmesini odağına almaktadır. Elbette bu iki bileşen uygulama açısından birbirinden ayrı olmayıp, birbirini tamamlayan bütüncül bir yaklaşıma işaret etmektedir. Bununla birlikte, araştırmanın amaçları doğrultusunda çalışma içerisinde daha ziyade ilk bileşen ile bağlantılı konular üzerine odaklandım.

Bundan dolayı, sonuç ve öneriler kısmında ağırlıklı olarak kesşimsel baskıların niteliği, hangi alanlara sirayet ettiği ve görme engelli bireyin yaşamını ne şekilde etkilediği ile ilintili noktalar üzerinde durmayı tercih ettim. Ancak, bütüncül bir bakış açısı sunabilmek adına, elde edilen bulguların işaret ettiği noktalar ile sınırlı kalacak şekilde, bireysel düzeydeki mesleki çalışmaların baskı karşıtı uygulama temelinde biçimlenmesine yansiyabilecek yönlere de temas etmeye gayret ettim.

Bu bölümde, öncelikle araştırmanın amaçları ve elde edilen bulgular ile bağlantılı olarak ortaya çıkan sonuçları ele alacağım. Ardından, söz konusu sonuçlar ile ilişkili olarak belirlediğim çeşitli öneriler üzerinde duracağım.

5.1.ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

Araştırmanın amaçları ve elde edilen bulgular doğrultusunda araştırma sonuçları üç başlık altında toplanmıştır. Sonuçların ilki, görme engelli bireylerin karşılaştıkları kesişimsel baskılar ve bu baskıların kendine özgü dinamiklerine odaklanmaktadır. Bunun ardından, kesişimsel baskıların görme engelli bireylerin yaşamını hangi yönlerden etkilediğine ilişkin sonuçlar üzerinde durulmaktadır. Son olarak, kesişimsellik perspektifi temelinde öne çıkan noktaların baskı karşı uygulama açısından işaret ettiği hususlara yer verilmektedir.

5.1.1.Kesişimsel Baskılar ve Baskı Dinamikleri

Araştırmanın sonuçları kesişimsel baskıların kökenlerine, niteliklerine ve kapsamına ilişkin bilgi sahibi olunmasının, görme engelli bireylerin toplumsal yaşam içinde karşılaştığı sosyal sorunların anlaşılması ve ortadan kaldırılması açısından kritik bir unsur olduğunu göstermektedir.

Baskılar toplumsal yaşama yayılan güç ve ayrıcalık zemininde yükselmekte ve aktarılan yaşam deneyimlerinin işaret ettiği gibi, görme engelli bireylerin karşısına kimi zaman bir döngü olarak çıkmaktadır. Bu süreçte, görme engelli bireyin sahip olduğu farklılık kimlikleri arasındaki etkileşimlerin önemli etkileri olmaktadır. Bu yüzden, görme engelli bireyin karşılaştıkları sorunların tespiti, ihtiyaçların belirlenmesi ve çözümler geliştirilmesi açısından her bir farklılık unsurunu çevreleyen sosyal etmenlerin çok iyi bir şekilde anlaşılması önem taşımaktadır.

Bu noktada, paylaşılan yaşam deneyimleri, baskı karşıtı uygulamanın mikro ve makro uygulama alanlarını bütünleştiren bakış açısını destekler bir niteliğe sahiptir. Kesişimsel baskılar bireyi çevreleyen kişisel, toplumsal ve yapısal boyutların tümü ile ilişkili içinde biçimlenmektedir. Başka bir ifadeyle, günlük yaşam etkileşimleri, toplumsal ve kültürel öğeler, kurumlar ve sistemler ile ilgili faktörler ile birlikte bireyi kuşatmaktadır.

Burada, üçüncü kısmında üzerinde daha ayrıntılı olarak durulacak olan kesişimsel yaklaşımın baskı karşıtı uygulama açısından sunabileceği olası katkılara dair önemli ipuçları belirlemektedir. Görme engelli bireyin karşılaştığı baskıların kökenlerini ve dinamiklerini doğru bir biçimde çözümleyebilmek ve ortaya çıkan verileri uygulamaya yansıtılabilmek baskıların yalnızca çok boyutlu olduğunu tespit etmek ile sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda, bu boyutlar arasındaki sürekli etkileşimleri de dikkate almak gerekli olmaktadır. Deneyimler gösteriyor ki, baskılar çeşitli süreçler yoluyla yeniden üretilebilmektedir.

Baskıların kökenlerinin ve nedenlerinin incelenmesinin yanı sıra, baskıların ortadan kaldırılması ile ilgili olarak da bütüncül bir perspektifin kullanımı gerekli olmaktadır. Mesleki uygulamanın planlaması ve hayata geçirilmesinde; başta engellilik ile ilgili olmak üzere tüm farklılık alanları ile ilgili yasalar, politikalar, kurumsal düzenlemeler, uygulayıcılar, toplumsal algılar ve kişiler arası yaşam pratiklerinin tümünün göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanabilir. Görüşmecilerin yaşam deneyimleri baskıların ne olduğunun ve hangi alanlarda işlerlik kazandığını incelenmesinden başlayarak mesleki çalışmanın sonlandırılmasına kadar tüm aşamalarda bahsedilen çok boyutlu bakış açısını anlamlı kılmaktadır.

Bireyin görme engelli kimliği yaşam deneyimlerinde temel bir belirleyici konumundadır ve diğer kimliklerinin önüne geçen yönleri ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, sosyal etkiler dolayısıyla cinsiyet, yaş, cinsel yönelim/cinsiyet kimliği, etnik köken, din ve inanç olguları bireyin yaşamının önemli parçası

olmaktadır. Öznelerin yaklaşımı, farklılıklar arasında hiyerarşik bir sınıflandırma yapılmasının baskıların oluşumu ve yeniden üretilmesine katkı sağlayan bir unsur olduğuna işaret etmektedir.

Bundan dolayı, görme engelli bireylerin farklılıklarına her bir birey ve içinde bulunduğu özne koşulları ile birlikte bakılarak, saklı kalan baskı dinamiklerinin müracaatçı ile birlikte yüzeye çıkarılması önemli görünmektedir. Bir başka anlatımla, baskı karşıtı uygulamanın hayata geçirilmesinde nesnel durumlar kadar görme engelli bireyin kişisel özellikleri, yer ve zaman etmenleri gibi özne yanlarına da işaret etmek gerekmektedir. Bu unsurların tümü baskının biçimlenmesine etki eden etmenlerdir. Bu hususlar, sosyal hizmet uygulayıcılarının farklılık olgusuna yaklaşımı açısından belirli sonuçları açığa çıkarmaktadır. Örneğin, bireysel ve toplumsal olan arasındaki etkileşim gereğince, farklılık olgusuna hem görme engelli bireylerin bulunduğu yerden ve bakış açılarından, hem de toplumsal algılar ile yapısal etmenlerden hareketle bütüncül olarak bakabilmek önem kazanmaktadır.

Görme engelli bireylerin karşılaştığı kesişimsel baskılar farklı biçimlerde meydana gelmektedir. Doğrudan maruz kalınan baskılar yanında, algılanan, örtük, kaçınmacı gibi baskı türlerine rastlanmaktadır. Bu yüzden, uygulayıcılar açısından, doğrudan maruz kalınan baskılar kadar, gerçekleşmesi muhtemel risklerin de analizi gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı, problemin altında yatan baskıların ne olduğu ve farklılıklar ile bağlantı noktalarının tespiti gibi çok yönlü değerlendirmeler gündeme gelmektedir.

Baskıların oluşumu ve yeniden üretimi her zaman ve her koşulda aynı biçim ve yoğunlukta seyreden tek yönlü ve çizgisel bir süreçten ziyade, birçok faktörün etkileşiminde gerçekleşen iç içe geçmiş ve dairesel süreçler izlenimini vermektedir. Bunun bir örneğini grup dışı ve grup içi baskılarda ayrı ayrı görmek mümkündür. Görme engelli bireyler farklılıklar ile bağlantılı olarak grup içi ve

grup dışı üretilen dinamik baskı süreçlerinin öznesi veya nesnesi ya da her ikisi birden olabilmektedir.

Araştırma müracaatçılar ile yapılan mesleki çalışmalarda görme engelli bireylerin baskı karşısında tamamen edilgen konumda bulunan kişiler olarak değerlendirilmemesi gerektiğini gösteren veriler sunmaktadır. Bireyler baskıyı karşılama ve baskı ile mücadele etme konusunda çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bu bakımdan, bireylerin farklılıklarının ve içinde yaşadığı koşulların dikkatli bir şekilde incelenmesi ve bireylerin yaşamlarında hayata geçirdiği veya geçirmeye çalıştığı güçlü yönleri ile bağlantılı hususların, mesleki uygulamanın önemli bir yönü olarak görülmesi anlam taşıyan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bulgular meslek elemanının kendi değer yargıları, bakış açısı ve algıları üzerinde uygulama süresince düşünmesi gerekliliğini de ortaya sermektedir. Meslek elemanının önyargılara ve varsayımlara dayalı duygu ve düşüncelerine yönelik değerlendirme yapmasının önemi açığa çıkmaktadır. Öz değerlendirme ve farkındalığı artırma eyleminin uygulamanın yalnızca tek bir aşamasıyla sınırlı kalmaması, düşünemsel öğelerin tüm sürece yayılacak biçimde uygulamaya eşlik etmesinin sağlanması yararlı gözükmektedir.

5.1.2.Kesişimsel Baskıların Yaşam Üzerindeki Etkileri

Araştırma kesişimsel baskıların görme engelli bireylerin yaşamlarını çok yönlü olarak etkilediğini göstermektedir. Bu bakımdan, görme engelli bireyler ile çalışan meslek elemanlarının baskıların temas ettiği yaşam alanlarını çok yönlü değerlendirmeler yoluyla tespit edebilmesinin altı çizilmelidir. Baskı süreçlerinin psikolojik, duygusal, sosyal ve ekonomik boyutlar başta olmak üzere bireyi çevreleyen tüm koşullar üzerinde tesirlerinin olabileceği göz önünde bulundurulması anahtar konumdur.

Analiz kapsamında tespit edilen temalar ve kategoriler engelli bireylerin deneyimledikleri baskıların yaşamlarına hangi açılardan temas ettiğine ilişkin bir çerçeve ortaya koymaktadır. Söz konusu temaları ve kategorileri tekrar incelediğimizde baskıların etki ettiği yaşam konularının ne denli geniş bir alana yayıldığını görebiliyoruz. Bu bakımdan, baskılar ve baskıların etkide bulunduğu yaşam alanlarına ilişkin mesleki çalışmaya yön verebilecek şemalar veya benzeri işleve sahip pratik araçlar oluşturulması uygulamanın etkililiği için anlam kazanmaktadır.

Tablo 2: Baskının Etkilediği Yaşam Boyutları (Alt temalar ve Üst kategoriler)

Değersizleştirme	➡	Birey ve özne imajı
Dışlama	➡	Sosyal ilişkiler ve bağlantılar
Kısıtlama	➡	Otonomi ve kendini gerçekleştirme
Rahatsızlık Verme	➡	İyilik hali ve huzur
Normal ve İdeal Olan Algısı	➡	Toplum içindeki yer ve konumlandırma
Toplumsal Yargılar ve Varsayımlar	➡	Toplumsal düzeydeki temsil
Toplumsal Duyarsızlık	➡	Toplumsal tanıma ve saygı
Dezavantaj Oluşturan Koşullar	➡	Eşitlik ve sosyal adalet
Kurumsal Süreç ve Mekanizmalar	➡	Hak temelli yaklaşımlar ve uygulamalar

Tabloda fark edileceği üzere, kesşimsel baskılar görme engellileri; özne ve birey imajı, sosyal ilişkiler, bağımsız yaşam, kişisel gelişim, iyilik hali, toplumsal konum ve kabul, haklardan ve fırsatlardan yararlanma gibi geniş bir düzlemde etkilemektedir. Kesşim alanlarına özgü olarak açığa çıkan baskı boyutları ile birlikte baskılar görme engelli bireyin yaşamının çok farklı noktalarına dokunan bir yapıya dönüşmektedir.

Araştırma öznelerinin yaşam deneyimlerine yönelik sunduğu örnekler baskının etkilerini somutlaştırmaktadır. Yaşam deneyimlerinde, sosyal ve psikolojik yönler öne çıkmakla birlikte, baskıların etkileri yalnızca bu boyutlar ile sınırlı kalmamaktadır. Baskılar bireyin yaşamını fiziksel, ekonomik ve diğer başka açılardan da etkilemektedir. Baskıların söz konusu boyutlara eş zamanlı olarak etkileri olduğu gibi, kimi zaman zincirleme süreçleri de beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı, mesleki çalışmalar kapsamında; görme engelli birey, görme engelli bireyin ailesi, içinde yaşanılan çevre ve daha geniş anlamda toplum ve kurumsal yapılar ve düzenlemelerin tümünün bir bütünlük ve uyum içinde ele alınmasının önemi ortaya serilmektedir. Bu anlamda, görme engellilerle baskı karşıtı uygulamaların bireysel çalışma, topluluk çalışması, savunuculuk faaliyetleri ve politika yapım süreçlerine katılım gibi çok boyutlu mesleki süreçleri barındırdığına işaret etmek gerekmektedir.

Görme engelli bireyler ile kesişimsel perspektif dikkate alınarak yürütülen baskı karşıtı uygulamalar belirli konularda spesifik bilgilere sahip olunmasını ve becerilerin kullanılmasını da gerekli kılmaktadır. Engellilik, toplumsal cinsiyet, yaş, cinsel yönelim/cinsiyet kimliği, etnik köken ve din/inanç alanlarının her birinin kuramsal olarak geniş bir literatürü ve çalışma sahası bulunmaktadır. Bu bakımdan, farklılık ve baskılara yönelik mesleki çalışmalarda özellikle çok yönlü analiz yapma, eleştirel düşünme, iletişim ve iş birliği, organizasyon, kültürel yetkinlik, problem çözme ve savunuculuk gibi becerilerin etkin kullanımı gerekli olmaktadır. Sonuçlar ayrıca, bilhassa insan değeri ve onuru ile sosyal adalet temelindeki mesleki değerlerin tüm uygulama sürecine ve uygulama amaçları içerisine etkin biçimde yerleştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Ele alınabilecek bir diğer husus baskıların görme engelli birey ve yaşamı üzerindeki etki süresi ile ilgilidir. Araştırma amaçları arasında baskıların ne kadar süre devam ettiği ve yoğunluğu gibi sorulara yanıt bulunması yer almamaktadır. Bununla birlikte, araştırma öznelerinin paylaşımları ve bulgular sınırlı düzeyde de olsa bu konuya temas etme olanağı sunmaktadır. Öncelikle,

baskılar kendine özgü yanları ile birlikte her bir bireyin kendi dünyasında değişen nitelikte ve yoğunlukta etkilere neden olmaktadır. Bireysel özellikler ve içinde bulunulan koşullar ile baskı süreçleri arasında etkileşimler olmaktadır. Bundan dolayı baskıların zamansal anlamda etkileri konusunda genel bir resim ortaya konulması oldukça güçtür.

Bulgular, baskıların ve etkilerinin daha ziyade bir süreç olarak ele alınabileceğine işaret etmektedir. Belirli bir yer ve zamanda gerçekleşen spesifik olaylar bir baskı unsurunun yansımalarını sunabilmektedir. Bununla birlikte, baskılar pek çok yaşam alanına sızan dinamik ve çok yönlü bir yapıya sahiptir. Bir yaşam evresinde karşılaşılan baskıların diğer yaşam dönemlerine etkilerinin olabildiğini anlaşılmaktadır. Bundan dolayı, uygulayıcıların görme engelli bireylerin baskı ile bağlantılı sorunlarına durağan ve durumsal bir bakış açısıyla yaklaşmak yerine, yaşam süresine ve alanlarına yayılan akışkan bir süreç olarak ele alması gönderimde bulunulması mümkündür.

5.1.3. Kesişimsel Perspektif ve Baskı Karşıtı Uygulama

Kesişimsellik perspektifi öncelikle görme engelli bireylerin deneyimledikleri baskıların tek bir farklılık alanı ile sınırlı kalmadığını ve kesişim alanlarında kendine has yaşam deneyimleri doğurduğunu belirgin biçimde göstermiştir.

Sağlamcılık, toplumsal cinsiyet, yaşçılık, heteronormativite, etnik ve dini temelli ideolojilerin kök bulduğu ve filizlendiği belirli ortak dayanaklar bulunmaktadır. Bu nedenle, baskıların benzeşen yönlerine tanık olmak mümkündür. Bununla birlikte, her bir farklılık alanını etkileyen baskıların kendine göre işleyen dinamikleri bulunmaktadır. Bu dinamikler, görme engelli bireyler açısından her bir farklılık alanını diğerinden ayırmakta ve özgün yapmaktadır.

Bu bakımdan, kesişimsel perspektifin görme engellilerle yapılan baskı karşıtı uygulamalara yönelik sunabileceği ilk olası katkı, görme engelli bireylerin diğer

farklılıklarını ve bu farklılıklar arasındaki çoklu etkileşimleri görünür kılmaktır. Bahse konu çoklu etkileşim ağında, farklılıkların kimi zaman birbirine eklenerek aynı istikamette seyir izlediği, kimi zaman ise zıt yönlü etkileşimlere girdiği dikkat çekmektedir. Bireyler farklılıklarına bağlı olarak baskıları değişen zamanlarda veya aynı anda ayrı ayrı ya da birlikte birçok değişen biçimde deneyimleyebilmektedir.

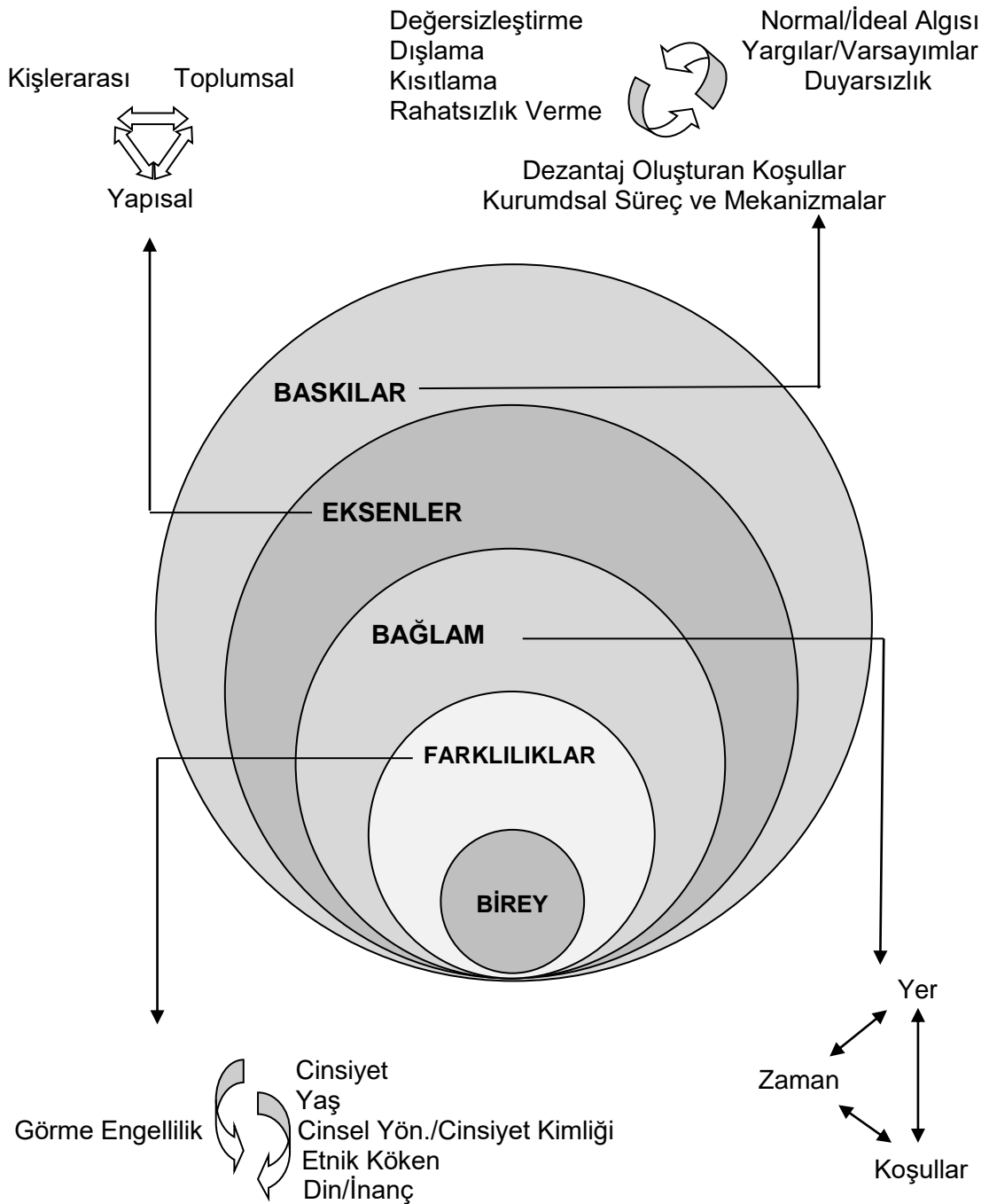
Araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu diğer bir husus, baskının anlaşılması ve ortadan kaldırılmasında baskı eksenleri arasındaki ilişkilerin dikkate alınmasının gerekliliği olmuştur. Görme engelli bireylerin baskı ile karşılaştığı kişilerarası düzey, toplumsal alan ve yapısal düzlemin birbirinden bağımsız ve kopuk olmadıkları, aksine sürekli bir karşılıklı etkileşim içinde işledikleri görülmektedir. Başka bir deyişle, baskılar kendi eksenlerinde kapalı ve durağan bir yapı arz etmemekte, diğer alanlara sirayet eden akışkan bir yapı arz etmektedir.

Örneğin toplumsal eksenindeki baskı unsurları kişilerarası ilişkilere tesir etmekte aynı zamanda yapısal düzenlemeleri şekillendirmektedir. Toplumsal bakış açıları, bireyin günlük yaşamında kurduğu kişiler arası ilişkilerde doğrudan yansımalar bulmaktadır. Toplumda yayın olarak kabul gören soyut düzeydeki algı ve varsayımlar, kişilerin tutum ve yaklaşımlarında somut olarak hayat bulmaktadır. Bir diğer yandan, toplumsal bilinçte yer edinen düşünceler yasa ve politikalar gibi makro aygıtlara yansımaktadır. Aynı şekilde, yapısal etmenler diğer alanlardaki baskılara yön vermekte, kişilerarası etkileşimlerin ortaya çıkardığı günlük süreçler yoluyla baskılar yeniden üretilerek toplumsal düzeye yayılmaktadır.

Kesişim noktaları yalnızca baskı eksenleri ile sınırlı kalmamaktadır. Ayrıca bu eksenler içerisinde yer alan tüm alt baskı alanlarının da birbirini etkileyen ve kesişen yönlerini açığa çıkarmaktadır. Bir baskının diğer bir baskının ortaya çıkmasına neden olan bir tetikleyici etkisi olabileceği anlaşılmaktadır.

Bireyin baskı deneyimlerini biçimlendiren kesişimlere eklenen bir diğer unsur birey ve içinde bulunduğu koşullar olmaktadır. Tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda, görme engelli bireylerin farklılık temelinde karşılaştıkları baskılar açısından çok katmanlı ve iç içe geçen bir kesişimler ağı söz konusu olmaktadır.

Şekil 10: Baskılara İlişkin Kesişimler Ağı

Çok katmanlı ve karmaşık süreçleri gösteren kesişimler ağı görme engelli bireylerin deneyimlediği baskıların anlaşılması ve önüne geçilmesinde geniş bir etkileşim örgüsünün hesaba katılması gerektiğine dair işaretler sunmaktadır. Kesişimsel yaklaşım söz konusu ilişkiler ağını açığa çıkarmada etkili bir araç olarak işlev görmüştür. Kesişimsellik yaklaşımı görme engelli bireyin yaşamını etkileyen birden fazla farklılığın olabileceğine, bireylerin değişen şekillerde ve birden fazla alanda baskı ile karşılaşabileceklerine, her bir farklılığın kesişiminde ortaya çıkan baskı dinamiklerinin bireyin yaşamını farklı yönlerden etkileyebileceğine, bireyin sorunlarının çözümünde farklı sistemlere müdahale edilmesi gerekebileceğine işaret etmektedir. Bu anlamda, araştırmanın tüm bu yönleriyle kesişimsel yaklaşımın baskı karşıtı uygulamalara bütüncül bakış açısını besleyen ve daha da pekiştiren potansiyel katkıları açısından çeşitli örnekleri göz önüne sermiştir.

Bu araştırma, ülkemizde görme engellilerin karşılaştıkları baskıları, farklılıklar odağında ve baskı karşıtı uygulamanın kuramsal ilkeleri ile kesişimsellik perspektifi temelinde ele alan aynı kapsama sahip bir çalışma yapılmamış olması nedeniyle, konuya ilişkin genel bir çerçeve ve geniş bir bakış açısı sunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırmanın belirli sınırlılıkları mevcuttur. Söz konusu sınırlılıklar ilerleyen dönemde yapılabilecek araştırmalar için çeşitli çalışma alanlarına işaret etmektedir.

Sonuçlar, öncelikle kişiler arası, toplumsal ve yapısal eksenlerin her birinin tekil olarak yeni araştırmalar yoluyla daha derinlemesine bir şekilde incelenmesi ihtiyacına işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, her bir baskı eksenini, bu eksenler altında yer alan baskı kategorileri ve boyutlarına yönelik spesifik araştırmalar yürütülmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Görme engelli bireyin yaşadığı baskıların aile, topluluk, eğitim, sağlık, kültür gibi alanlarda ve cinsiyet, yaşlılık, din/inanç, etnik kimlik, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi farklılık düzeylerinde ikili veya daha fazla çoklu kesişimlerde irdelenmesini içeren araştırmalar önemli gözükmektedir.

Araştırma yalnızca büyükşehirde yaşayan görme engelli bireyler ile yapılmıştır. Aynı zamanda, genelde lisans düzeyinde eğitim almış ve çalışma yaşamına katılım sağlamış olan araştırma öznelerini içermektedir. Bu nedenle, kırsal kesimde ve farklı sosyo-ekonomik düzeylerden bireyleri kapsayacak şekilde araştırmalar yürütülmesi anlam taşımaktadır. Ayrıca, araştırma kapsamında cinsiyet ve yaş olgularını temsil eden daha fazla araştırma öznesine ulaşılmıştır. Bundan dolayı, diğer kesişim alanlarına odaklanabilecek çalışmaların literatüre sunabileceği olası katkılarına işaret edilebilir.

Özellikle dijital ve çevrimiçi platformların hızlı bir şekilde yaygınlaştığı dikkate alındığında, görme engelli bireylerin siber ortamlarda karşılaştığı baskılara ilişkin verilerin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Bu kapsamda, ayrıca z kuşağı üzerine yapılacak araştırmalar ile Covid-19 gibi salgın dönemlerinde görme engelli bireylerin yaşadığı deneyimleri baskı ve kesişimsellik odağında konu alan araştırmalara gereksinim duyulmaktadır.

Önceden ifade edildiği gibi, bu araştırmada baskı karşıtı uygulamanın baskı dinamiklerinin anlaşılması ve çözümlenmesi ile bağlantılı kuramsal ilkelerine yönelik konulara odaklanılmıştır. Bu bakımdan, baskı karşıtı uygulamanın diğer bir önemli boyutu olan müracaatçı ile yapılan bireysel düzeydeki mesleki çalışmaların baskı karşıtı içermeyecek biçimde tasarlanması ve yürütülmesi ile ilgili konuları temel alan yeni araştırmalar gerçekleştirilmesinin bu araştırmada ele alınmayan boyutları görünür kılabilmesi düşünülmektedir.

5.2. ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçları, baskı karşıtı uygulama ve kesişimsellik yaklaşımının görme engelli bireylerin karşılaştıkları baskıların çok katmanlı ve iç içe geçen yönlerini açıklama konusunda güçlü bir temel oluşturmaktadır. Aynı zamanda, sosyal hizmetin ana hedeflerinden olan insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik hedeflerine ulaşılmasında sağlam bir hareket noktası olarak değerlendirilebilecek bir zemin sağlamaktadır.

Bu bölümde, araştırma amaçları ve ortaya çıkan sonuçlar ile bağlantılı olarak kuram ve uygulama açısından çeşitli boyutlara temas eden öneriler ele alınmaktadır.

5.2.1.Sosyal Hizmet Eğitimi ve Uygulaması

Araştırma sonuçları baskının anlaşılması ve baskı ile mücadele edilmesi açısından, görme engelli bireyin sahip olduğu tüm farklılıklar ve bireyi çevreleyen tüm unsurların bir bütün olarak ve çok yönlü etkileşimler yoluyla ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu anlamda, çoklu kesişimler olgusunu hem kuram ve hem de uygulama içerisine yerleştirebilecek yöntemler geliştirilmesi önemli durmaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmet eğitimine ve uygulamasına ilişkin aşağıda yer alan öneriler sunulmaktadır.

Sosyal hizmet eğitimi açısından;

- Lisans düzeyinden başlayarak, baskı karşıtı uygulama ve kesişimsellik yaklaşımına ders içeriklerinde daha fazla yer verilmelidir.
- Engellilik konusunu ele alan derslerde, baskı ve farklılık temalarına temas edilmeli, ayrıca kesişimsel perspektifinin oynadığı role dikkat çekilmelidir.

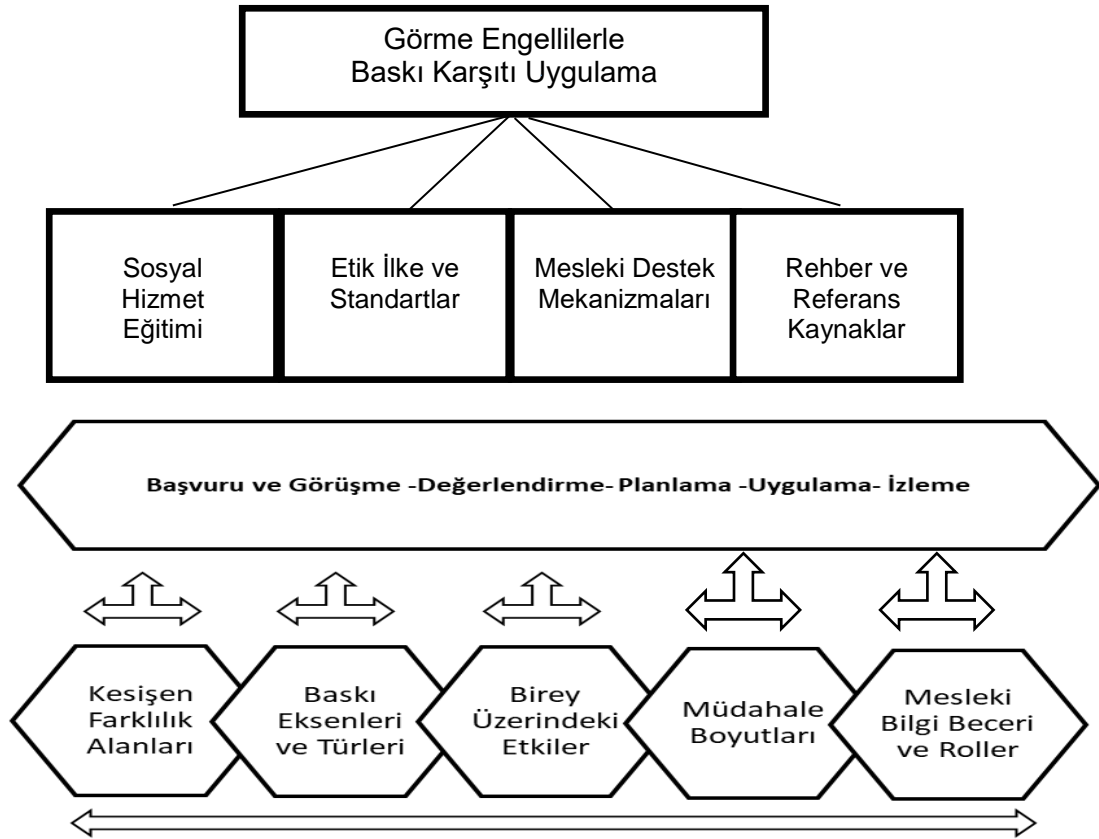
- Görme engelli bireyler ve genel anlamda baskı ile karşılaşan bireyler ile yürütülen mesleki çalışmalara ilişkin teknikler ve yöntemler konusunda eğitim modülleri geliştirilmesi önemlidir. Mesleğin bilgi, beceri ve değer temellerinin tümüne dayanan ders içerikleri ve programları tasarlanması anlamlı gözükmetedir.

Sosyal hizmet uygulaması açısından;

- Pek çok ülkede sosyal hizmet mesleğine özgü ilke ve standartları belirleyen etik kodlar bulunmaktadır. Bu kodlar profesyonellere uygulama süreci boyunca yol göstermekte, ayrıca mesleki değerlere bağlı kalınmasına ilişkin temel usul ve kuralları düzenlemektedir. Dolayısıyla ülkemizde bu tür bir mesleki belgenin varlığı görme engellilerle baskı karşıtı uygulamanın mesleki uygunluk ve yetkinliğin güçlendirilmesini sağlayabilecektir.
- Meslek elemanın çalışmaların etkililiği açısından süpervizyon mekanizması kritik bir role sahiptir. Müracaatçıların farklılık ve baskı ile bağlantılı sorunlarına yönelik yapılan çalışmalardaki rehberlik ve yönlendirmeler, vaka yönetimi esnasında ihtiyaç duyulan bilgi ve becerilerin yerinde kullanımı bakımından sosyal hizmet kurumları içerisinde süpervizyon ile ilgili düzenlemeler yapılması gerekmektedir.
- Görme engelli bireylerin karşılaştıkları sorunları baskı ve kesişimsellik odağında ele alan referans kaynakların üretilmesi önemlidir. Bununla ilişkili olarak, görme engellilik alanında hizmet veren kurumların ve kuruluşların iş akış şemalarına, mesleki çalışma rapor formatlarına, vaka yönetim süreçlerine, kılavuz ilkelere ve çerçeve belgeler baskı ve kesişimsellik olgularına duyarlı biçimde yapılandırılmalıdır.

- Mesleki çalışmalarda baskı ve kesişimsellik olgularına yönelik bilgi, beceri ve değerler başvuru, değerlendirme, planlama, uygulama, izleme ve sonlandırma aşamalarının tümüne yansıtılmalıdır. Ayrıca, mikro, mezo ve makro düzeylerin her birine önem verilmelidir. Bu bakımdan, görme engellilik alanında çalışan meslek elemanları düzenli meslek içi eğitimler ile desteklenmelidir.
- Görme engelli bireylerin karşılaştığı baskılara yönelik çözümler üretilebilmesi açısından farklı disiplinler arasında iş birliğine dayalı ekip çalışmaları yapılmalıdır. Sosyal hizmet yanında eğitim, psikoloji, sosyoloji ve hukuk gibi alanlardan profesyonellerin sistemli bir biçimde sürece dahil olması önemlidir.

Şekil 11: Çok Boyutlu ve Bütüncül Uygulama Çerçevesi

5.2.2.Kurumsal Yapı, Düzenleme ve Uygulamalar

Araştırma sonuçları kurumsal düzeydeki iş ve işlemler ile kurumların yapı ve işleyişlerinin görme engelli bireylerin yaşadığı ve algıladığı kesişimsel düzeydeki baskıların bir etmeni olduğunu göstermektedir. Engelli bireylere yönelik çeşitli kurum ve kuruluşların çalışmaları bulunmaktadır. Ancak, bu çalışmalarda genellikle yalnızca engellilik konusuna odaklanılmakta, bireyin yaşamını etkileyebilecek diğer kimlik özellikleri geri planda kalabilmektedir.

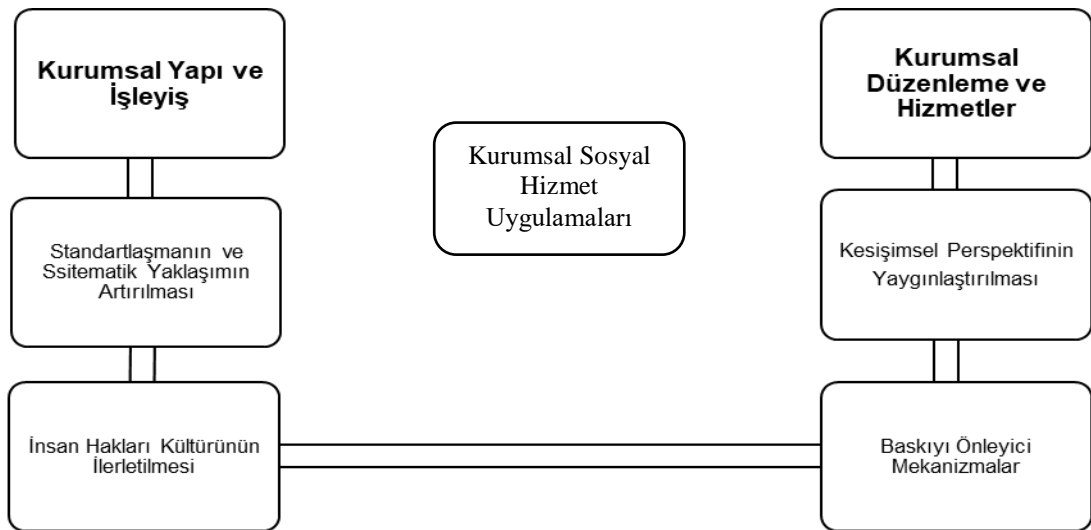
Bu bağlamda;

- Kurumsal düzenleme ve uygulamaların kesişimsel perspektif bağlamında gözden geçirilmeli, kurumlarda hak temelli yaklaşımlar ilerletilmelidir. Etkili bir savunuculuk için engellilik alanında çalışan kurum ve kuruluşların toplumsal cinsiyet, yaşlılık, cinsel kimlik ve cinsel yönelim, etnik kimlik ve din/inanç konularına da duyarlılıkta yaklaşmalıdır. Benzer şekilde, diğer bir konuyu odağına alan kuruluşların engellilik konusunu göz ardı etmemesi ve gereken hassasiyeti göstermelidir.
- Kurumların misyon ve vizyon beyanları, hedeflerine ve planlamalarına ilişkin strateji belgeleri, hizmet ve uygulama standartları gibi kurumsal nitelikteki belgelerde farklılık alanlarını dikkate alan çalışmalar yapılmalıdır.
- Görme engelli bireylerin diğer özelliklerini göz ardı eden tek tip hizmetler yerine, mümkün olduğunca bireyselleştirilmiş modeller geliştirilmelidir. Görme engelli bireylerin kurumlardan hizmet almak için yaptığı başvuru ile hizmetlerden yararlanma süreci esnasında izlenen tüm aşamaların farklılıklar insan haklarına uygun şekilde düzenlenmesi önemlidir.
- Görme engelli bireylerin diğer farklılıkları ile birlikte tüm kurumsal fırsatlardan eşit şekilde yararlanması garanti altına alınmalıdır. Buna

ilaveten, farklılıklardan dolayı yaşanabilecek baskıların ve hak ihallerini değerlendirilme ve izleme mekanizmaları geliştirilmeli ve güçlendirilmelidir.

- Örgütlerde sosyal hizmet uygulamaları baskı ile mücadele ve kesişimsellik temelinde zenginleştirilmeli, baskıya maruz kalan bireylere destek hizmetleri sağlanabilmelidir.
- Kurum ve kuruluşlar insan hakları alanında ekonomik ve teknik anlamda desteklenmelidir. Kurum çalışanlarının engellilik, farklılık ve insan hakları alanlarında başlangıç eğitimleri ve hizmet içi eğitimler almaları sağlanmalıdır.
- Ulusal düzeyde görme engelli bireylerin farklılıklarını dikkate alan ve uygulamaların etkililiğini güvence altına sistematik bir yaklaşım eksikliği var gözükmektedir. Bu bağlamda, hizmet sağlayıcıların keyfi tutumlarını ortadan kaldıracak ölçütler geliştirilmesi, tüm kurumsal süreçlerin daha şeffaf işlemesinin sağlanması, süreç değerlendirmesine olanak sağlayabilecek araç ve yöntemler tasarlanması, ayrıca kurumların hesap verilebilirliklerinin artırılması önerilebilir.

Şekil 13: Kurumsal Süreç ve Düzenlemelerin Güçlendirilmesi

5.2.3.Kurumlararası İşbirliği Mekanizmaları

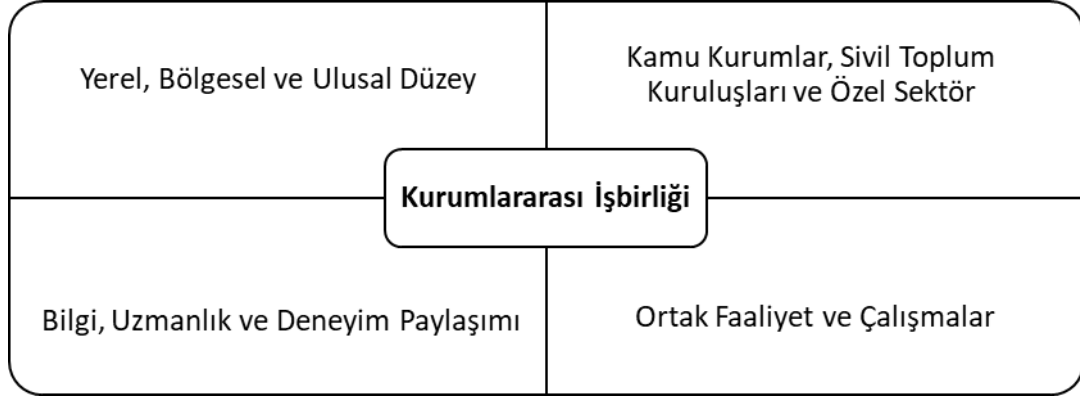
Görme engelli bireylerin karşılaştığı kesişimsel baskıların önüne geçilmesinde, kurumlararası etkili ve sürdürülebilir iş birliği mekanizmalarının önemli işlevleri yerine getirebileceği düşünülmektedir. Baskıların yalnızca tek bir kurum veya kuruluşun çabaları ve girişimleriyle anlaşılması veya ortadan kaldırılması mümkün değildir.

Bu anlamda;

- Görme engellilik ve diğer farklılık alanlarında çalışmalar yapan kurumlar ve kişilerin teknik bilgisi, uzmanlığı ve deneyimlerinin ortak bir zeminde paylaşılmasına ve müşterek planlamalara olanak sağlayacak geniş tabanlı platformlar ve ağların oluşturulması anlam taşımaktadır. Bu tür ağ ve platformlar gerek kurumlar arası gerekse alanda görev yapan profesyoneller arası paylaşımlar adına etkili araçlar olarak durmaktadır.
- Görme engelli bireylerin yaşam koşulları, gereksinimleri, topluluk içindeki konumları, içinde yaşanılan bölgenin kültürel özellikleri, birlikte yaşanılan insanlar arasındaki ilişki örüntüleri, yaşanılan yerdeki mevcut kaynaklar ve hizmetler ile bunlara erişim imkanları ve bölgedeki farklı sektörlerde bulunan kurum ve kuruluşların tespiti ve bütüncül bir planlama ile işbirliği mekanizmalarının oluşturulması gibi hususlarda sosyal hizmetin mesleki çalışmalarının sunabileceği katkılar bulunmaktadır. Bu bağlamda, yerel ve bölgesel düzeydeki koşulları gözetilen iş birliği ve etkin bir eşgüdüm kurulmalıdır.
- Görme engelli bireylerin kesişimsel bağlamda yaşadıkları sorunların ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve uygun çözümler üretilmesi için kuram ve uygulamayı eş zamanlı olarak güçlendirebilecek, başka bir ifadeyle akademi ve sahanın yakınlaşmasını sağlayabilecek çalışmalar yapılması önemli görülmektedir. Hizmet planlaması ve uygulama modellerinin

geliştirilmesini sağlayan bilimsel araştırmalara dayalı süreçler çoğaltılmalıdır.

Şekil 14: Kurumlararası İşbirliği Mekanizmaları

5.2.4. Yasalar ve Politikalar

Görme engelli bireylerin ve diğer farklılık gruplarının yaşadıkları baskıların ortadan kaldırılmasına katkı sunabilecek majör nitelikteki araçlar arasında yasalar ve politikalar önemli yer tutmaktadır.

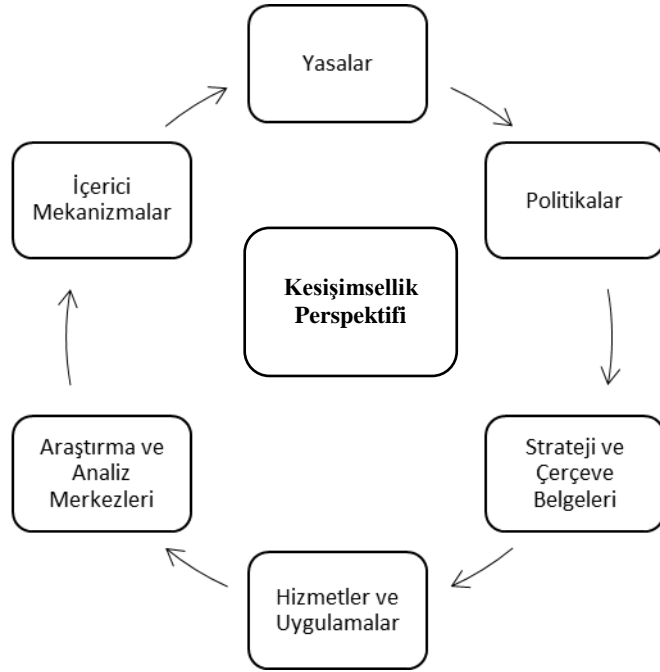
Bu bağlamda;

- Öncelikle Engelliler Hakkında Kanun'un görme engel ve cinsiyet temelinde sunduğu perspektifi diğer kesişim alanlarında genişletecek biçimde ele alması önemli gözükmetedir. Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşmesi yasaların baskı ve kesişimsellik temelinde ele alınabilmesine yönelik bir alan açma ve yol gösterme noktasına önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.
- Kesişimsellik yaklaşımı politika yapım süreçlerinde daha fazla görünür olmalıdır. Engellilik konusuna ilişkin orta ve uzun vadeli programlar,

kalkınma planları, strateji belgeleri ve eylem planları gibi üst politika belgelerinde kesişimsel perspektifi daha çok yer bulmalıdır.

- Sosyal politika alanındaki üst kurul ve Bakanlıkların içerici çalışmaları yoluyla tüm sektörlerde kesişimsel yaklaşım özendirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Bu bağlamda, paydaşların ortak hedeflere uygun planlama yapmasında yön gösterici nitelikte olabilecek kılavuz ilke ve rehberler geliştirilmelidir. Görme engellilerin politika yapım süreçlerine katılımı ve temsili azami düzeye çıkarılmalıdır.
- Farklı disiplinlerden uzmanları ve araştırmacıları bir araya getiren analiz ve değerlendirme merkezlerinin oluşturulması bir diğer öneridir. Dünyada örnekleri olan bu tür merkezlerin varlığı görme engelli bireylere yönelik kesişimsel düzlemde savunuculuk, araştırma ve eğitimler gibi politika süreçlerine doğrudan veya dolaylı şekilde etki edebilecek çalışmaların teşvik edilerek politikaların gözden geçirilmesi ve yeni politikaların oluşturulmasında itici bir faktör olabilecektir.
- Hizmet yapım süreçlerinde de kesişimsellik perspektifinden hareketle çok yönlü planlamalar yapılması önemli gözükmektedir. Bulgular ihtiyaç tespiti konusunda bireyin engel durumu yanında diğer farklılıklarının dikkate alınmasının önemini göstermekte, ayrıca bireyin etkileşim halinde olduğu ve etkileşime girmesi muhtemel sistemlerin de sürece dahil edilmesine işaret etmektedir. Bu anlamda, aileden başlayarak bireyi çevreleyen tüm koşullarının kesişimsel bir yaklaşımla ele alınarak hizmetlerin geliştirilmesini sağlayabilecek stratejiler oluşturulması gereklidir.

Şekil 14: Kesişimsel Yaklaşımın Yapısal Etmenlere Entegrasyonu

5.2.5. Toplumsal Bilinç ve Farkındalık

Araştırma sonuçları, engelli bireyler ve diğer farklılıklar hakkındaki toplumsal önyargılar ve olumsuz yaklaşımların devam ettiğine işaret etmektedir. Bundan dolayı, görme engellilere yönelik kesişimsel baskı dinamiklerinin oluşması ve yeniden üretim süreçleri yoluyla sağlanmasına yol açan olumsuz bakış açılarının tespit edilmesi ve ortadan kaldırılmasını merkezine alan çalışmalar yapılması önemli gözükmektedir.

Bu bağlamda;

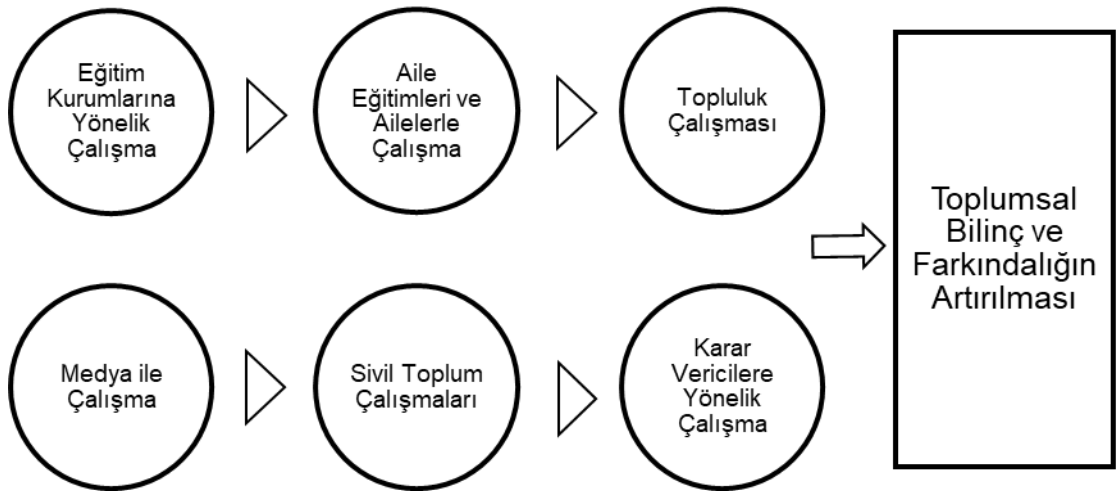
- En azından ilköğretim seviyesinden başlamak üzere öğretim programlarının müfredatı içerisinde engellilik ve diğer farklılıkların tanınması, farklılıklara yönelik saygı, toplumsal çeşitlilik ve dayanışma gibi konulara daha fazla vurgu yapılması anlam taşımaktadır.

- Okul sosyal hizmeti uygulamasının hayata geçirilmesi diğ er bir öneridir. Okul sosyal hizmetinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması, görme engelli çocuklar ve gençlerin karşılaştığı baskıların önüne geçilmesi yanında, okul personeli ve velilerin farklılıklar ve baskılar hakkında bilgi sahibi olması ve farklılıklara saygının içselleştirmesinde rol oynayabilecektir.
- Araştırma bulguları ailenin görme engelli bireylerin yaşadığı kesişimsel baskıların deneyimlendiği ortamlar arasında yer aldığını göstermektedir. Aile aynı zamanda görme engelli bireyin baskı ile karşılaştığı durumlarda bir sosyal destek mekanizması işlevi görebilmektedir. Bu kapsamda, ailelere yönelik eğitim programlarına görme engelli bireyin yaşayabileceği baskılar ve diğ er sorunlar ile ilgili konular eklenmesi veya tamamen konuya özgü programlar geliştirilmesi önemli görünmektedir.
- Toplumsal bilinç ve farkındalığın artırılmasında role sahip olan bir diğ er önemli bileş en topluluk çalışmalarıdır. Görme engelli bireyin yaşamını sürdürdüğü köy, mahalle ve semt gibi çevrelerde baskı içeren tutum ve davranışlarının tespit edilmesi ve olumlu yönde dönüştürülmesinin sağlanması açısından planlı ve organize topluluk çalışmalarının gerekliliği görülmektedir.
- Bilinç ve farkındalığın ilerletilmesi ile ilgili çalışmalarda sivil toplumun etkin katılımının sağlanmasının ve desteğ inin alınması vurgulanmalıdır. Sivil toplumun farklılıkların kesişimsel yönleri ve baskılar ile ilgili konuları gündemine alması, ardından hedef gruplarına yönelik olarak buna uygun çalışmalar yapmasının sağlanmasında hareket geçirici çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.
- Engellilik konusunda toplumun düşünce ve yaklaşımının şekillenmesinde geleneksel medya ve sosyal medya önemli bir yer işgal etmektedir. Görme engelli bireyler ve diğ er farklılıklara yönelik olumsuz imge, söylem ve anlatıların tespit edilerek tüm medya üreticileri, mensupları ve

kullanıcılarının bu konularda bilinç düzeyinin artırılması ve olumlu içerik üretiminin yaygınlaştırılması anlamlı gözükmektedir. Bunun yanında, yayınlara ve içeriklere farklılıklara yönelik standartlar dahil edilmeli ve kamu spotu gibi yayınların sayısı artırılmalıdır.

- İdari ve siyasi anlamda karar alma düzeyinde yetki ve sorumluluğa sahip kişilerin yaklaşımları toplum üzerinde önemli tesirleri olan ve yönlendirici etkiye sahiptir. Bundan dolayı diğer önemli bileşen tüm düzeylerdeki karar vericilerin engellilik, kesişimsellik ve baskılar konusundaki farkındalık ve bilinçlerinin ilerletilmesi ile ilgilidir.

Şekil 15: Toplumsal Farkındalığın İlerletilmesi

KAYNAKÇA

Akça, G. (2005). Modernden postmoderne kültür ve kimlik. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 1-24.

Akçay, S. (2016), Ruh sağlığı ve erkeklik: hegemonik erkeklik bağlamında ruhsal hastalığı olan erkeklerin yaşam deneyimlerini anlamak. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

Akın, A. (2007). Toplumsal cinsiyet (gender) ayrımcılığı ve sağlık. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26(2), 1-9

Alacahan, O. ve Duman, B. (2011). Dışlanma, ayrımcılık, mezhep ve etniklikler arası eşitsizlikler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 1-29

Alexander C., Kaur R., ve St Louis B. (2012) Identities: new directions in uncertain times, *Identities*, 19:1, 1-7

Alexander, M. (2008). An integrated anti-oppression framework for reviewing and developing policy: A toolkit for community service organizations. *Springtide Resources*.

Altun, N. (2013). Modern Türkiye’de kimlik: Kürt kimliğinden Kürt sorununa. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2), 45-67.

American Psychological Assosiacion (APA) (2007). Resolution on Religious, Religion-Based and/or Religion-Derived Prejudice

Anıl, A. (2019), İşverenlerin engellilere yönelik tutumları ile engelli çalışanların çalışma alanına yönelik görüşlerinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi,

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı Özel Eğitim Bilim Dalı

Aşkın, M. (2007). Kimlik ve giydirilmiş kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220.

Australian Association of Social Workers (AASW) (2010). Code of Ethics

Avcı Ö.H. Koç M. Bayar Ö. ve Yüce E. (2016) Türkiye'de Erkek Olmak: Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Zorluklar. *Humanitas*, 4(8). 115-130

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği (2009), İnsan Hakları ve Cinsiyet Kimliği, CommDH/IssuePaper(2009)2

Aydoğdu, B. (2019). Disability and Spirituality. *Spiritual Psychology and Counseling*, 4 (2)

Baines D. (2007). Doing Anti-Oppressive Practice: Building Transformative Politicized Social Work. Fernwood Publishing

Balkır G. (2013) Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı. 1. *Kadın Avukatlar Kurultayı*, Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu (TÜBAKKOM), Türkiye Barolar Birliği Yayınları

Barnatt S.N.(2013). Introdution. Barnatt S.M. ve Altman B.M. (Der.) *Disability and Intersecting Statuses (Research in Social Science and Disability, Vol. 7)* içinde. Emerald Gourp Publishing.

Barnes C. ve Mercer G. (2003). Disability. Polity Press

Barnoff, L. ve Moffatt, K. (2007). Contradictory tensions in anti-oppression practice in feminist social services. *Affilia*, 22(1), 56-70.

- Barth, F. (2001) Etnik Gruplar ve Sınırları, (A. Kaya, Çev.) Bağlam Yayınları, 2001
- Beckett, A. E. (2015). Anti-oppressive pedagogy and disability: possibilities and challenges. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 17(1), 76-94.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye’de kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı I). 108-114
- Björnsdóttir, K., ve Traustadóttir, R. (2010). Stuck in the land of disability? The intersection of learning difficulties, class, gender and religion. *Disability & Society*, 25(1), 49-62
- Blanks, A. B., ve Smith, J. D. (2009). Multiculturalism, religion, and disability: Implications for special education practitioners. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 44(3), 295-303.
- Boccagni, P. (2015). (Super) diversity and the migration–social work nexus: a new lens on the field of access and inclusion?. *Ethnic and Racial Studies*, 38(4), 608-620
- Bogo M. (2006). Social work practice: concepts. processes. and interviewing. Columbia University Press.
- Bourjolly, J. N. Sands, R. G. Solomon, P. Stanhope, V. Pernell-Arnold, A. ve Finley, L. (2005). The journey toward intercultural sensitivity: A non-linear process. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 14(3-4), 41-62.
- Brah, A. ve Phoenix, A. (2004). Ain’t IA woman? Revisiting intersectionality. *Journal of international women's studies*, 5(3), 75-86.

Brewer M.B. (2010). *Social Identity Complexity and Acceptance of Diversity. The Psychology of Social and Cultural Diversity.* Blackwell Publishing

British Association of Social Workers (BASW) (2014). *The Code of Ethics of Social Work*

Brons, L. (2015). Othering, an analysis. *Transcience. A Journal of Global Studies*, 6(1), 69-90.

Brown, C. G. (2012). Anti-oppression through a postmodern lens: Dismantling the master's conceptual tools in discursive social work practice. *Critical Social Work*, 13(1), 34-65.

Brubaker, R. (2013). Language, religion and the politics of difference. *Nations and nationalism*, 19(1)

Bulut, M. (2010). Öğrencilerin dini inançları ve kimlikleri ile siyasal tercihlerinin ilişkisi. *Antropoloji* , (24) , 115-132

Burcu, E. (2011). Türkiye'deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1). 37-54

Burcu, E. (2017). Türkiye'de engelli bireylerin dezavantajlı konumlarına engellilik sosyolojisinin eleştirel tavrıyla bakmak. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 11(24).

Burke B. ve Harrison P.(2002) *Anti-oppressive practice. social work: themes. Issues and critical debates.* 2nd Ed. Palgrave

Buz, S. (2015). Yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*,14 (53) , 268-278

Buz, S. ve Karabulut, A. (2015). Ortopedik Engelli Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Bir Çalışma. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, (7). 25-45

Byrne, B. (2018). Dis-equality: exploring the juxtaposition of disability and equality. *Social Inclusion*, 6(1), 9-17.

Ceylan, T. (2011), Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2011 15 (1), s.93-99

Chavez, A. F. ve Guido-DiBrito, F. (1999). Racial and ethnic identity and development. *New directions for adult and continuing education*, 84, 39-47

Cimarolli, V. R. (2006). Perceived overprotection and distress in adults with visual impairment. *Rehabilitation Psychology*, 51(4), 338-345.

Clifford D. ve Burke B. (2009). Anti-Oppressive Ethics and Values in Social Work. Palgrave and Macmillan

Clifford, D. (2016). Oppression and professional ethics. *Ethics and Social Welfare*, 10(1), 4-18

Coady N. ve Lehmann M.(2008). Theoretical perspectives for direct social work practice: a generalist-eclectic approach. Springer Publishing

Conejo M.A.(2013). At the intersection of feminist and disability rights movements: from equality in difference to human diversity claims, Barnatt S.M. ve Altman B.M. (Der.) *Disability and Intersecting Statuses (Research in Social Science and Disability, Vol. 7)* içinde (ss. 23-46), Emerald Group Publishing Limited

Council on Social Work Education (CSWE). (2008). Educational policy and accreditation standards

Council on Social Work Education (CSWE) (2015). Educational Policy

Cournoyer B.R. (2011). The social work skills workbook. Brooks-Cole Cengage Learning.

Creamer, D. (2006). Theological accessibility: The contribution of disability. *Disability Studies Quarterly*, 26(4).

Crisp R.J. (2010). The psychology of social and cultural diversity. Blackwell Publishing.

Cudd, A. E. (2005). How to explain oppression: Criteria of adequacy for normative explanatory theories. *Philosophy of the Social Sciences*, 35(1), 20-49

Cumurcu B.E., Karlıdağ R. ve Almış B.H. (2012), Fiziksel Engellilerde Cinsellik, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*;4(1), 84-98

Çayır K. (2012). Gruplararası ilişkiler bağlamında ayrımcılık. *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar*. Bilgi Üniversitesi Yayınları 393

Çoban Keneş, H. (2014). Yeni ırkçı söylemlerin eklemli niteliği ve medyanın işlevi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69 (2) , 407-433

Dalrymple J. ve Burke B.(2006). Anti-Oppressive Practice. Social Care and the Law. Open University Press

Davis L.J.(2010). Constructing Normalcy. The Disability Studies Reader. 3rd. Ed. Routledge.

Davis, K. (2008). Intersectionality as buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist theory*, 9(1), 67-85

Davis, L. J. (2013). Introduction: Normality, power, and culture. *The disability studies reader*, 4, 1-14.

Dennissen, M. Benschop, Y. ve Van den Brink, M. (2020). Rethinking diversity management: an intersectional analysis of diversity networks. *Organization Studies*, 41(2), 219-240.

Deutsch, M. (2006). A framework for thinking about oppression and its change. *Social Justice Research*, 19(1), 7-41

DeWall, C. N., ve Bushman, B. J. (2011). Social acceptance and rejection: The sweet and the bitter. *Current Directions in Psychological Science*, 20(4), 256-260

Doğru E.S. (2016) Eskişehir'de sosyal yardım sisteminin yoksulların ve sydv çalışanlarının gözüyle değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Dominelli L. (2002). *Anti Oppressive Social Work Theory and Practice*. Palgrave Macmillan

Donovan, J. (2005) *Feminist Teori* (A, Bora, M. A. Gevrek, ve Fevziye Sayılan, çev.) İletişim Yayınları

Duke, T. S. (2011). Lesbian, gay, bisexual, and transgender youth with disabilities: A meta-synthesis. *Journal of LGBT Youth*, 8(1), 1-52.

Duman, N. A. ve Doğanay, G. (2017). Toplumsal dışlanma pratikleri üzerinden trabzon'da engelli kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 1-48

Dupré, M. (2012). Disability culture and cultural competency in social work. *Social Work Education*, 31(2), 168-183

Dyke, C. ve Dyke, C. (2002). Identities: The dynamical dimensions of diversity. In *Diversity and community: An interdisciplinary reader*, Blackwell Publishing 65-87.

Ergüden D. (2008) Sosyal dışlanma açısından bedensel engelli bireylerin yaşantılarının incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,

Ertan, C. (2010). Homofobi: İnternet Gazetelerinde Okuyucu Yorumlarındaki Eşcinsellere Yönelik Tutumlar ve Söylemler. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3(2), 1-17

Esmail, S. Darry, K. Walter, A. ve Knupp, H. (2010). Attitudes and perceptions towards disability and sexuality. *Disability and rehabilitation*, 32(14), 1148-1155.

Fook J. (2002). *Social Work: Critical Theory and Practice*. Sage Publication

Fortune A.E. ve Reid W.J. (1999) *Research in Social Work*. Columbia University Press

Francis, L. P. ve Silvers, A. (2009). Bringing age discrimination and disability discrimination together: too few intersections, too many interstices. *Marquette Elder's Advisor*. (11)1, 139-163

Fraser, S. Beeman, I. Southall, K. vd. (2019). Stereotyping as a barrier to the social participation of older adults with low vision: a qualitative focus group study. *BMJ Open*

Friedman, C. (2018). Aversive ableism: Modern prejudice towards disabled people. *Review of Disability Studies: An International Journal*, 14 (4). 1-21

Friese, H. (2001). Pre-judice and identity. *Patterns of prejudice*, 35(2), 63-79

Frost, D. M. (2011). Social stigma and its consequences for the socially stigmatized. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(11), 824-839.

Fuat, Ö., Işıkkhan, V., Ünay, B., Aydın, H., Akın, R., & Gökçay, E., (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45 (2), 156-165.

Gaine C. ve Gaylard D. (2010). Equality. difference and diversity. equality and diversity in social work practice. *Learning Matters*

Gamble, D. N. (2012). Well-being in a globalized world: Does social work know how to make it happen?. *Journal of Social Work Education*, 48(4), 669-689

Gast, L. E. ve Patmore, A. (2012). *Mastering approaches to diversity in social work*. Jessica Kingsley Publishers

Gelber, K. ve McNamara, L. (2016). Evidencing the harms of hate speech. *Social Identities*, 22(3), 324-341.

Genç Y. (2015) Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (35)2. 65-92

Goodman, D. J. (2011). *Promoting diversity and social justice: Educating people from privileged groups*. Routledge.

Gölbashi, H. ve Mazlum, A. (2010). Çatışma Odağında Alevi-Sünni İlişkileri Ve" Öteki" Algısı. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*. 7(2). 320-345

Göregenli M. (2012) Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık, Çayır K. ve Ceyhan M.A. (Der.). *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde* (ss.17-27) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Graham, M. ve Schiele, J. H. (2010). Equality-of-oppressions and anti-discriminatory models in social work: Reflections from the USA and UK. *European Journal of Social Work*, 13(2), 231-244.

Grimson, A. (2010). Culture and identity: two different notions. *Social Identities*, 16(1), 61-77

Güloğlu, F. K. (2015). Türkiye'de engelli hakları alanında yeni bir örgütlenme engelli kadın hareketi. *Journal of International Social Research*, 8(39).477-489

Gürhan, N. (2017). Her Yönü ile Akran Zorbalığı. *Türkiye Klinikleri Psychiatric Nursing-Special Topics*, 3(2), 175-181.

Hancock, T. U. Waites, C. ve Kledaras, C. G. (2012). Facing structural inequality: students' orientation to oppression and practice with oppressed groups. *Journal of Social Work Education*, 48(1), 5-25.

Hankivsky, O. (2014). Intersectionality 101. *The Institute for Intersectionality Research & Policy, SFU*, 1-34.

Hausen, A. and Launiala, A. (2015), Introduction to the human rights based approach: a guide for Finnish NGOs and their partners. UNICEF Finland

Hines, J. M. (2012). Using an anti-oppressive framework in social work practice with lesbians. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 24(1), 23-39

Hollomotz, A. (2012). Disability, oppression and violence: Towards a sociological explanation. *Sociology*, 47(3), 477-493

Hotun Şahin, N. Bilgiç, D. (2016). Toplumda Eşcinsellere Yönelik Tutumlar ve Lezbiyen Kadınlarda Sağlık Eşitsizliği. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3 (3)

<https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/3842>

Ife, J. (2012). Human rights and social work: Towards rights-based practice Cambridge University Press.

Imhoff, S. (2017). Why disability studies needs to take religion seriously. *Religions*, 8(9), 186.

International Federation of Social Workers and International Association of Schools of Social Work (2004). Ethics in Social Work, Statement of Principle

Iversen, T. N. Larsen, L. ve Solem, P. E. (2009). A conceptual analysis of ageism. *Nordic Psychology*, 61(3), 4-22

İçağasıoğlu Çoban A. (2003) Gelişim dönemlerine göre özür lülüğün etkisi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*. 3 (1-2), 39-55

Johnson A. G. (2006). Privilege, Power and Difference. McGraw Hill

Johnson, M. R. ve Morjaria-Keval, A. (2007). Ethnicity, sight loss and invisibility. *British Journal of Visual Impairment*, 25(1), 21-31.

Karabulut, A. (2017), Ataerkil ideolojinin toplumsal cinsiyet çerçevesinde ortopedik engelli kadın ve erkeklerin deneyimlerine yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Ankara

Kasiram, M., ve Subrayen, R. (2013). Social exclusion of students with visual impairments at a tertiary institution in KwaZulu-Natal, South African Family Practice, 55:1, 66-72

Kayabaş, E. ve Kütküt, Ö. M. (2011). Türkiye’de din veya inanç temelinde ayrımcılığın izlenmesi raporu (1 Ocak – 30 Haziran 2010). İstanbul Bilgi Üniversitesi

Kim, K. M. ve Canda, E. R. (2006). Toward a holistic view of health and health promotion in social work with people with disabilities. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 5(2), 49-67.

Klein, J. ve Liu, L. (2010). Ageism in current practice: Experiences of occupational therapists. *Physical & Occupational Therapy in Geriatrics*, 28(4), 334-347

Knitter, P. F. (2010). Social work and religious diversity: Problems and possibilities. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 29(3), 256-270

Kohli, H. K. Huber, R. ve Faul, A. C. (2010). Historical and theoretical development of culturally competent social work practice. *Journal of Teaching in Social Work*, 30(3), 252-271

Kothari, C. R. (2004). *Research methodology: Methods and techniques*. New Age International.

Kumari, R. (2017), Comparative study of social sensitivity, social skill and social relation of rural area and urban area working women of Himachal Pradesh, *International Journal of Advanced Research and Development*, Volume 2; Issue 5; September 2017, s.14

Kurnaz Özdemir, D. (2010), *Ortopedik engelli kadınların sorun ve beklentileri: tuzla ilçesi örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Küçükkaraca, N. (2004) Farklılık ve Kültürel Yetkinliği Olan Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Türkiye’de Sosyal Hizmet Uygulamaları İhtiyaçlar ve Sorunlar* içinde (ss.102-110). Başkent Üniversitesi Yayını

Lahey, B. ve Cohen, S. (2000). Social support and theory. *Social support measurement and intervention: A guide for health and social scientists*, 29.

Laws, G. (1995). Understanding ageism: Lessons from feminism and postmodernism. *The Gerontologist*, 35(1), 112-118

Lennon-Dearing, R. ve Delavega, E. (2015). Policies discriminatory of the LGBT community: Do social workers endorse respect for the NASW code of ethics?. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 27(4), 412-435

Li, Y. (2007). Social capital, social exclusion and well-being. A. Scriven ve S. Garman (Der.), *Public health: Social context and action* içinde (ss. 60–75). Sage.

Lo W. (2011). Towards a Critical Understanding of Difference and Diversity. *Perspectives on Social Work Journal*. 9(2)

Mackenzie, C. (2014). Three dimensions of autonomy: a relational analysis. A. Veltman ve M. Piper (Der.), *Autonomy, oppression and gender* içinde (ss.15-41). Oxford University Press

Maidment, J. ve Cooper, L. (2002). Acknowledgement of client diversity and oppression in social work student supervision. *Social Work Education*. 21:4. 399-407

Mamatoğlu, N. ve Tasa, H. (2018). Engelliye yönelik ayrımcılık ve iş yerinde engelli. *Türkiye Klinikleri Psychology-Special Topics*, 3(1), 1-10

Marlow C.R. ve Boone S. (2010) Research methods for generalist social work. Brooks/Cole - Brooks/Cole -Thomson Learning

Martin J. (2003). Historical development of critical social work practice. critical social work: an introduction to theories and practices. Allen & Unwin

Martins, José Alves, et al. "Aging with physical disabilities: experience intersected by stigma, social isolation and finitude." *Escola Anna Nery* 22.4 (2018).

Mattsson, T. (2014). Intersectionality as a useful tool: Anti-oppressive social work and critical reflection. *Affilia*, 29(1), 8-17

May, V. M. (2015). *Pursuing intersectionality, unsettling dominant imaginaries*. Routledge.

McClellan, M. J. Montross-Thomas, L. P. Remer, P. Nakai, Y. ve Monroe, A. D. (2019). Development and validation of the awareness of privilege and oppression scale–2. *SAGE Open*.

McDonald, P. ve Coleman, M. (1999). Deconstructing hierarchies of oppression and adopting a 'multiple model' approach to anti-oppressive practice. *Social Work Education*, 18(1), 19-33.

Mercat-Bruns, M. (2017). Multiple discrimination and intersectionality: Issues of equality and liberty. *International Social Science Journal*, 67(223-224), 43-54.

Milian, M. ve Erin, J. N. (2001). Diversity and visual impairment: the influence of race, gender, religion, and ethnicity on the individual. AFB Press. American Foundation for the Blind.

Milner J. ve O'Bryne P. (2002). Assessment in social work. 2nd Edition. Palgrave Macmillan

Mohamed, K. ve Shefer, T. (2015). Gendering disability and disabling gender: Critical reflections on intersections of gender and disability, *Agenda*, (29)2, 2-13

Molloy, D. Knight, T. ve Woodfield, K. (2003). Diversity in disability: Exploring the interactions between disability, ethnicity, age, gender and sexuality *National Centre for Social Research, Department for Work and Pensions Research Report No 188*

Monette D.R, Sullivan T.J. ve DeJong C.R. (2005) Applied social research: a tool for the human services Brooks/Cole -Thomson Learning

Moodley, J. ve Graham, L. (2015). The importance of intersectionality in disability and gender studies. *Agenda*, 29(2), 24-33.

Moosa-Mitha, M. (2005). Situating anti-oppressive theories within critical and difference-centred perspectives. *Research as resistance: Critical, indigenous and anti-oppressive approaches*, 37-72. Canadian Scholars' Press

Morgaine, K. ve Capous-Desyllas, M. (2015). *Anti-Oppressive Social Work Practice: Putting Theory Into Action*. Sage Publications

Mullaly, B. (2001). Confronting the politics of despair: Toward the reconstruction of progressive social work in a global economy and postmodern age. *Social Work Education, 20*(3), 303-320

Murphy J.W. (2000) Postmodern sosyal analiz ve postmodern eleştiri (H. Arslan, Çev.) Paradigma Yayınları. İkinci Baskı.

Murphy, Y. Hunt, V. Zajicek, A. M. Norris, A. N. Ve Hamilton, L. (2009). Incorporating Intersectionality in Social Work Practice. *Research, Policy, and Education*.

Nakkeeran, N. ve Nakkeeran, B. (2018). Disability, mental health, sexual orientation and gender identity: understanding health inequity through experience and difference. *Health Research Policy and Systems, 16*(1)

Nario-Redmond, M. R. (2010). Cultural stereotypes of disabled and non-disabled men and women: Consensus for global category representations and diagnostic domains. *British Journal of Social Psychology, 49*(3), 471-488.

Nash, J. C. (2008). Re-thinking intersectionality. *Feminist review, 89*(1), 1-15.

Nasibov, D (2017), Çalışma yaşamında engelli kadın olmak: Alanya örneği, Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı

National Association of Social Workers (NASW). (2017). Code of Ethics. 22.04.2021 tarihinde <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English> adresinden erişim sağlanmıştır.

Nzira V. ve Williams P.(2009). Introduction to Oppression and Anti-Oppression. Anti-Oppressive Practice in Health and Social Care. Sage Publications.

O.Y.Zotovo ve L.V. Karapetyan (2018). Psychological security as the foundation of personal psychological wellbeing (analytical review). *Psychology in Russia: State of the art*, 11(2). 100-113

Oliver M. ve Sapey B. (2006). Social Work with Disabled People. 3rd Edition. Palgrave Macmillan

Olwig, K. F. (2013). Notions and practices of difference: an epilogue on the ethnography of diversity. *Identities*, 20(4), 471-479.

Onufrio, M.V. (2014), Intersectional discrimination in the European legal systems: Toward a common solution?, *International Journal of Discrimination and the Law*, Vol. 14(2),s. 127

Ölmezoğlu, N.İ. (2015), Çalışma yaşamında engelliler: gümüşhane ili engelli istihdamına ilişkin emek arz yönlü bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Sosyal Yapı ve Sosyal Çalışma Bilim Dalı

Özateş Gelmez Ö. S. (2018), Engelliliğe ilişkin varsayımların keşfi: “görmezden gelme” ya da “normal dışı görme”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 192-200.

Özen, S, Can, D. (2018). İnsan Kaynakları Yöneticilerinin İşyerinde Toplumsal Cinsiyet Algıları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19. 13-34.

Özdemir, A. (2017). Roman Mahallelerinde Kentsel Dönüşümün Çalışma İlişkileri Üzerine Etkileri: Sakarya Gazipaşa Mahallesi Araştırması. *Route Educational and Social Science Journal*, (4), 8.

Padgett D.K. (2008). *Qualitative Methods in Social Work Research*. Sage Publications

Papadaki, M., ve Tzvetkova-Arsova, M. (2013). Social attitudes and beliefs of sighted people towards blindness and blind persons. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(4), 481-499.

Parsova, G. (2018). Araçsal ve İnşacı Yaklaşımlarla Roman Etnik Kimliği. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-18

Payne, M. (2005). *Modern social work theory*. 3rd Ed. Palgrave Macmillan

Petersen, A. (2006). An African-American woman with disabilities: the intersection of gender, race and disability. *Disability & Society*, 21(7), 721-734.

Pfau-Effinger, B. (2005). Culture and welfare state policies: Reflections on a complex interrelation. *Journal of social policy*, 34(1), 3-20.

Plantenga, D. (2004). Gender, identity, and diversity: Learning from insights gained in transformative gender training. *Gender & Development*, 12(1), 40-46.

Purcell E.(2014). Oppression's three new faces; rethinking iris young's "five faces of oppression" for disability theory". S.N.Asumah ve Nagel M. (Der.) *Diversity, Social Justice and Inclusive Excellence: Transdisciplinary and Global Perspectives* içinde. (ss.185-206) State Univerity of New York Press

R. L. Shaw, Fong C. ve McMahon B. T. (2012), Intersectionality and disability harassment: the interactive effects of disability, race, age and gender, *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 55(2), 82-91

Raineri, M. L. ve Calcaterra, V. (2018). Social work strategies against crisis in everyday practice: An anti-oppressive case study. *International Social Work*, 61(1), 130-142.

Ramsundarsingh, S. ve Shier, M. L. (2017). Anti-oppressive organisational dynamics in the social services: A literature review. *British Journal of Social Work*, 47(8), 2308-2327.

Romilly C. (2003). Services for Street Youth: Do They Reproduce, Contribute and Perpetuate Oppression. Shara, W. (Der.). *Emerging perspectives on anti-oppressive practice içinde* (ss.121-140) Canadian Scholars' Press

Roulstone, A. (2012). 'Stuck in the middle with you': towards enabling social work with disabled people. *Social Work Education*, 31(2), 142-154

Ruddell, J. L. ve Shiner, K. J. (2006). The socialization process for women with physical disabilities: The impact of agents and agencies in the introduction to an elite sport. *Journal of leisure research*, 38(3), 421-444.

Ryan, W. S. Legate, N., ve Weinstein, N. (2015). Coming out as lesbian, gay, or bisexual: The lasting impact of initial disclosure experiences. *Self and Identity*, 14(5), 549-569.

Sakamoto, I. ve Pitner, R. O. (2005). Use of critical consciousness in anti-oppressive social work practice: Disentangling power dynamics at personal and structural levels. *The British Journal of Social Work*, 35(4), 435-452.

Sandahl, C. (2003). Queering the crip or crippling the queer?: Intersections of queer and crip identities in solo autobiographical performance. *GLQ: a journal of lesbian and gay studies*, 9(1), 25-56.

Saukkonen, P. ve Pyykkönen, M. (2008). Cultural policy and cultural diversity in Finland. *International Journal of Cultural Policy*, 14(1), 49-63.

Scheim, A. I. ve Bauer, G. R. (2019). The Intersectional Discrimination Index: Development and validation of measures of self-reported enacted and anticipated discrimination for intercategory analysis. *Social Science & Medicine*, 226, 225-235.

Senjam, S. S. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on people living with visual disability. *Indian journal of ophthalmology*, 68(7). 1367-1370.

Sevinç, N. (2010). In/visibility of identities and identity politics: the case of invisible disabilities (T). University of British Columbia. Retrieved from <https://open.library.ubc.ca/collections/ubctheses/24/items/1.0071329>

Sezer, Ö. (2019), Lgbt bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum düzeylerinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Shakespeare, T. (1993). Disabled people's self-organisation: a new social movement?. *Disability, Handicap & Society*, 8(3)

Shakespeare, T. (2010). *The Social Model of Disability. The Disability Studies Reader*. Routledge. 3rd ed.

Sheafor B.W. ve Horejsi C.J.(2006). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*. 7th Edition. Pearson.

Sheppard M. (2006). *Social work and social exclusion: the idea of practice*. Ashgate Publishing.

Shier, M. Sinclair, C. ve Gault, L. (2011). Challenging 'ableism' and teaching about disability in a social work classroom: A training module for generalist social workers working with people disabled by the social environment. *Critical Social Work*, 12(1). 47-64

Shogren, K. A. ve Shaw, L. A. (2016). The role of autonomy, self-realization, and psychological empowerment in predicting outcomes for youth with disabilities. *Remedial and Special Education*, 37(1), 55-62.

Shumaker, S. A. & Brownell, A. (1984). Toward a theory of social support: Closing conceptual gaps. *Journal of social issues*, 40(4), 11-36.

Siebers, T. (2008). *Disability theory*. University of Michigan Press.

Smooth, W. G. (2013). Intersectionality from theoretical framework to policy intervention. *Situating intersectionality: The Politics of Intersectionality* içinde (ss. 11-41). Palgrave Macmillan

Sommo, A. ve Chaskes, J. (2013), "Intersectionality and the disability: Some conceptual and methodological challenges", Barnatt S.M. ve Altman B.M. (Der.) *Disability and Intersecting Statuses (Research in Social Science and Disability, Vol. 7)* içinde (ss. 47-59), Emerald Group Publishing Limited

Sousa, P. ve Almeida, J. L. (2016). Culturally sensitive social work: Promoting cultural competence. *European journal of social work*, 19(3-4), 537-555

Stahl, T. (2017). Collective responsibility for oppression. *Social Theory and Practice*, (43-3).473-501

Staub-Bernasconi, S. (2012). Human rights and their relevance for social work as theory and practice. Healy L.M. ve Link R.J. (Der.) *Handbook of international social work: Human rights, development, and the global profession* içinde (ss.30-36). Oxford University Press.

Strier, R. (2007). Anti-oppressive research in social work: A preliminary definition. *British Journal of Social Work*, 37(5), 857-871.

Strier, R., & Binyamin, S. (2014). Introducing anti-oppressive social work practices in public services: Rhetoric to practice. *The British Journal of Social Work*, 44(8), 2095-2112.

Stuart, O. (1992). Race and disability: Just a double oppression?. *Disability, Handicap & Society*, 7(2), 177-188.

Subhrajit, C.(2014). Problems faced by LGBT people in the mainstream society: Some recommendations. *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies*, (1-5) 317-331

Subaşıoğlu, F., ve Atayurt Fenge, Z. Z. (2019). Dünyada ve Türkiye'de Görme Engellilik: Zaman Çizelgesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59(1), 595-645.

Sykes, W. Groom, C. ve Desai, P. (2011). *Disability-related harassment: the role of public bodies: A qualitative research report*. Manchester: Equality and Human Rights Commission.

Symeonidou, S. ve Loizou, E. (2018). Disability studies as a framework to design disability awareness programs: no need for 'magic'to facilitate children's understanding. *Disability & Society*, 33(8), 1234-1258.

Şenel B. (2014) Cinsel Yönelim Ayrımcılığının Gündelik Yaşam Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı.

Şevik, E. (2015). Yeni medya ve nefret söylemi: yeni medyada cinsel yönelim temelli nefret söylemi üzerine bir inceleme. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla ilişkiler ve tanıtım anabilim dalı

Şimşek, A. ve Öner, R. V. (2015). Türkiye’de hegemonik erkeklik: Medyada ve hukukta izler, dönüşümler ve olasılıklar. *Global Media Journal*, 6 (11). 447-477
T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2010), *Özürlülüğe dayalı ayrımcılığın ölçülmesi araştırması.*

Tatic, D. (2015), Access for people with disabilities to culture, tourism,sports and leisure activities: Towards meaningful and enriching participation, Council of Europe

The International Association Of Schools Of Social Work (2018). Global Social Work Statement of Ethical Principles, s.2 <https://www.iasw-aiets.org/wp-content/uploads/2018/04/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-Principles-IASSW-27-April-2018-1.pdf>

Thomas D. ve Woods H.(2003). Working with People with Learning Disabilities: Theory and Practice. Jessica Kingley Publishers.

Thompson N. (2012). Anti-Discriminatory Practice: Equality Diversity and Social Justice. Palgrave Macmillan.

Thurston, M. Thurston, A.,ve McLeod, J. (2010). Socio-emotional effects of the transition from sight to blindness. *British Journal of Visual Impairment*, 28(2), 90-112.

Thyer, B. A. ve Myers, L. L. (2009). Religious discrimination in social work academic programs: Whither social justice?. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 28(1-2), 144-160

Titchen A. ve Hobson D. (2009) Phenomenolgy. Research methods in the social sciences. Sage Publications

Toft, A. Franklin, A. ve Langley, E. (2019). Young disabled and LGBT+: negotiating identity. *Journal of LGBT Youth*, 16(2)

Tremblay, G. (2003). Understanding multiple oppressions and how they impact the helping process for the person requesting assistance. Shara, W. (Der.). *Emerging perspectives on anti-oppressive practice* içinde (ss.381-392) Canadian Scholars' Press

Tuna Uysal, M, Tan Eren, G., ve Şimşek, E. (2019). Toplumsalın Doğallaştırılması: Erken Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Algısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (47), 196-220

Tuncay, T. ve İl, S. (2006). Sosyal hizmette baskı karşıtı uygulama, sosyal adalet paradigması temelinde bir özgürleştirme pratiği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2), 59-71.

Uluyol, F. M. (2016). Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime bağlı zorbalığa maruz kalma, sosyal destek ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişki. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 19(2), 87-96

United Nations Population Fund (UNFPA) (2010). A Human Rights–Based Approach to Programming. Practical Implementation Manual and Training Materials.

Ünaldı, H. (2012). türkiye’de yaşayan kültürel bir farklılık: çingeneler. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 615-626

Valentine, G. Jackson, L. ve Mayblin, L. (2014). Ways of seeing: Sexism the forgotten prejudice?. *Gender, Place & Culture*, 21(4), 401-414

Virbalienė, A. (2015). Social worker's help in restoring human dignity. *Applied research in health and social sciences: interface and interaction*, 12(1), 33-45.

Walsh, C. A. Olson, J. L. Ploeg, J. Lohfeld, L. ve MacMillan, H. L. (2010). Elder abuse and oppression: Voices of marginalized elders. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 23(1), 17-42

Ward, N. (2009). Social exclusion, social identity and social work: Analysing social exclusion from a material discursive perspective. *Social Work Education*, 28(3), 237-252.

Wehbi, S. (2011). Anti-Oppression Community Organizing: Lessons from Disability Rights Activism. *Doing Anti- Oppressive Practice. Social Justice Social Work*. Ed. D. Baines. 2nd Edition. Fernwood Publishing.

Wormer, K. V. ve Snyder, C. (2007). Infusing content on oppression into the social work curriculum. *Journal of human behavior in the social environment*, 16(4), 19-35

Yapıcı, A. (2009). İçimizdeki öteki: kimlik ve ön yargı kıskacında sünni-alevi ilişkileri. *Dem Dergi*, 6, 52-59

Young I.M. (2014) Five Faces of Oppression. *In Diversity. Social Justice and Inclusive Excellence: Transdisciplinary and Global Perspectives*. (ss.3-33).State University of New York Press

Yuval-Davis, N. (2010). Theorizing identity: beyond the 'us' and 'them'dichotomy. *Patterns of prejudice*, 44(3), 261-280

Zappone K.(2003). Rethinking the identity: the challenge of diversity. *Joint Equality and Human Rights Forum* (ss.132-151)

Zbarauskaitė, A. Grigutytė, N. ve Gailienė, D. (2015). Minority ethnic identity and discrimination experience in a context of social transformations. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 165, 121-30

Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016), Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 27(1). 179-19

EK 1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

1. Sosyo-Demografik Bilgiler

- 1.1. Yaş
- 1.2. Medeni durum
- 1.3. Eğitim durumu
- 1.4. Çalışma durumu ve meslek
- 1.5. Doğulan yer ve yaşanılan yerler
- 1.6. Ne kadar süredir engelli olduğu

2. Farklılık Kimliğininin Anlaşılması

- 2.1. Görme engelli olmanın sizin için neler ifade ettiğinden söz edebilir misiniz?
- 2.2. Cinsiyet/yaş/din ve inanç/etnik köken/cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile birlikte düşünüdüğünüzde sizin için ne gibi farklı anlamlar ifade ediyor?
- 2.3. Bunların yaşamınızdaki yeri ve önemi nedir?

3. Baskı ile Karşılaşılan Alanların Tespiti

- 3.1. Yetiştirdiğiniz aile ortamından biraz söz edebilir misiniz?
- 3.2. Aile içinde herhangi bir baskı veya zorluk yaşadığınızı düşünüyor musunuz?
- 3.3. Evliyseniz şu anki aile yaşantınızı ve varsa yaşadığınız zorlukları anlatabilir misiniz?
- 3.4. Gündelik yaşamınızdan biraz bahsedebilir misiniz? İnsanların size karşı yaklaşım ve davranışını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 3.5. Sokağa çıktığınızda sizi rahatsız eden ve yaşamınızı zorlaştıran şeyler var mı?
- 3.6. Toplumun engelliliğe ve diğer farklılıklara bakış açısı hakkında neler düşünüyorsunuz?
- 3.7. Eğitim hayatınızda sizin için baskı oluşturduğunu düşündüğünüz şeyler yaşadınız mı?
- 3.8. Çalışıyorsanız iş yaşamında karşılaştığınız sıkıntıları anlatabilir misiniz?
- 3.9. Kurumlardan hizmet alırken olumsuz bir durum ile karşılaştınız mı?
- 3.10. Engelliler ve diğer farklılıklara yönelik yasa ve politikaları nasıl buluyorsunuz?

4. Baskılar ile Bağlantılı Sorun ve İhtiyaçların Anlaşılması

- 4.1. Sizce toplumsal yaşam içinde karşılaştığınız baskıların nedenleri nelerdir?

- 4.2. İnsanların tutumları ve toplumdaki bakış açıları karşısından ne hissediyorsunuz? Baskılar yaşamınızı nasıl etkiliyor?
- 4.3. Karşılaştığınız zorluklar ve baskılar ile nasıl baş ediyorsunuz?
- 4.4. Sizce baskıların ortadan kalkması için toplumda nelerin değişmesi gerekiyor?
- 4.5. Sorunlara yönelik ne tür çalışmalar yapılmasının yararlı olacağını düşünüyorsunuz?

EK 2. Aydınlatılmış Onam Formu

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda sürdürdüğüm doktora programı kapsamında Doç.Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA'nın danışmanlığında "Görme Engellilerle Baskı Karşıtı Uygulama: Kesişimsel Perspektif Temelinde Niteliksel Bir Araştırma" ismini taşıyan bir araştırma yapmaktayım.

Araştırmanın amacı; görme engelli bireylerin yaşamlarında ne tür baskılar ile karşılaştıklarının tespit edilmesi ve bu baskıların engelli bireylerin yaşamı üzerindeki etkilerinin anlaşılmasıdır. Bu çalışmaya vereceğiniz katkılar görme engelli bireylerin günlük yaşamında karşılaştıkları baskıların daha iyi bir şekilde anlaşılması, ilgili alanda görev yapan ve yapacak olan kişilere yardımcı olması ve yol göstermesi açısından önem taşımaktadır. Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli izinler alınmıştır.

Araştırmaya katılım tamamıyla gönüllük esasına dayanmaktadır. Bu araştırmaya katılmanız için sizden herhangi bir ücret istenmeyecektir. Araştırmaya katıldığınız için size ek bir ödeme de yapılmayacaktır. Çalışmanın herhangi bir aşamasında çalışmadan çıkma ve onayınızı çekme hakkına sahipsiniz. Araştırmanın tüm süreçlerinde kişisel bilgilerinizin gizliliği özenle ve ihtimamla korunacaktır. Görüşme esnasında paylaştığınız bilgiler bilimsel araştırma amaçları dışında kesinlikle kullanılmayacaktır.

Araştırma kapsamında sizinle yaklaşık bir saat sürecek bir görüşme yapacağız. Görüşme anında konuşulanların not alınması zor olduğu için izin verdiğiniz takdirde ses kayıt cihazı kullanacaktır. Cevaplamak istemeyeceğiniz sorular olduğu takdirde bu tür sorulara cevap vermeyebilirsiniz. Bu gönüllü katılım formunu imzalamadan önce veya daha sonra aklınıza gelebilecek olan soruları istediğiniz zaman bize sorabilirsiniz. Bu görüşme ya da araştırma bittikten sonra da sizinle paylaşacağım iletişim bilgilerimden bana ulaşabilir ve araştırma ile ilgili her türlü soruyu sorabilir ve bilgi alabilirsiniz.

Katılımcının Adı-Soyadı:

Bu araştırmaya kendi isteğimle katılıyor ve yukarıdaki koşulları kabul ediyorum.

İmza:

Katılımcı ile Görüşen Araştırmacının Adı Soyadı: Kibar Seyhun SARI

İmza:**(Katılımcının Beyanı)**

Doç.Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA ve Kibar Seyhun SARI tarafından yapılacak olan araştırma ile ilgili olarak yukarıda yer alan bilgiler bana aktarıldı. Bu bilgilerden sonra böyle bir araştırmaya “katılımcı” olarak davet edildim.

Araştırmaya katıldığım takdirde kişisel bilgilerimin gizliliğine gerekli özen ve saygı ile yaklaşılacağına inanıyorum. Araştırma sonuçlarının bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacağı ve kişisel bilgilerimin ihtimamla korunacağı konusunda bana yeterli güven verildi. Araştırmaya katılımın gönüllük esasına dayalı olduğunu biliyorum. Araştırmaya katılmam konusunda zorlayıcı bir davranışla karşılaşmadım. Araştırmanın yürütülmesi sırasında herhangi bir sebep göstermeden araştırmadan çekilebileceğimin farkındayım. Ancak araştırmacıları zor durumda bırakmamak için araştırmadan çekileceğimi önceden bildirmemin uygun olacağına bilincindeyim. Araştırma için yapılacak harcamalarla ilgili herhangi bir sorumluluk altına girmiyorum. Bana da bir ödeme yapılmayacaktır.

Araştırmayı yapacak olan Kibar Seyhun SARI ile verdiği iletişim bilgileri yoluyla irtibata geçebileceğimi ve araştırma ile ilgili bilgi alabileceğimi biliyorum. Bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Belli bir düşünme süresi sonunda adı geçen bu araştırmada “katılımcı” olarak yer alma kararını aldım. Bu konuda yapılan daveti memnuniyet ve gönüllülük içerisinde kabul ediyorum.

İmzalı bu form kâğıdının bir kopyası bana verilecektir.

Katılımcının

Araştırmacının

Adı, soyadı:

Adı, soyadı:

Adres:

Adres:

Tel:

Tel:

E-posta:

İmza:

İmza:

Tarih:

Tarih:

EK 3. Orjinallik Raporu

EK 4. Etik Kurul İzni